MAGYAR AGRÁR- ÉS ÉLETTUDOMÁNYI EGYETEM

A TÁVOL-KELETI KERTKULTÚRA EURÓPAI MEGJELENÉSE

DOI: 10.54598/004710

Győri Péter

Budapest

2024

A doktori iskola

megnevezése:	Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem Tájépítészeti és Tájökológiai Doktori Iskola
tudományága:	agrárműszaki tudományok
vezetője:	Dr. Bozó László egyetemi tanár, DSc, MHAS Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem Környezettudományi Intézet
témavezetője:	Dr. Fekete Albert egyetemi tanár, PhD, DLA Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem Tájépítészeti, Településtervezési és Díszkertészeti Intézet

……. …….

Az iskolavezető jóváhagyása A témavezető jóváhagyása

TARTALOMJEGYZÉK

1. BEVEZETÉS 5
1.1. A kutatási téma ismertetése, aktualitása 5
1.2. A Távol-keleti kertek európai értelmezése a 18-19. században 7
1.2.1. A kínai kertkultúra európai értelmezése a 18. században 7
1.2.2. Japánkertek európai megjelenése és értelmezése a 19. században 8
1.3. A kutatás során használt fogalmak értelmezése 11
2. A KUTATÁS CÉLKITŰZÉSE 13
3. KUTATÁSI FORRÁSOK ÁTTEKINTÉSE 14
3.1. Kínai tájábrázolás a 17-18. században 14
3.2. A japánkert történeti vonatkozásai 18
3.2.1. A Heian-kor kertjei (794–1185) 19
3.2.2. A Kamakura-kor kertjei (1185–1333) 27
3.2.3. A Muromachi-kor kertjei (1333–1568) 30
3.2.4. Az Edo-kor kertjei (1603–1868) 35
3.3. Hazai és európai leírások a 19. században 38
4. ANYAG ÉS MÓDSZER 42
4.1. Adatbázis építés 42
4.1.1. Bibliográfiai adatbázis 42
4.1.2. Távol-keleti kertadatbázis 43
4.1.3. Keresési módszerek 44
4.2. A „kínai megjelenés” vizsgálata 47
4.3. A „japán megjelenés” vizsgálata 48
5. EREDMÉNYEK 50
5.1. Bibliográfiai adatbázis 50
5.2. Kínai pavilonok az európai tájkertekben 53
5.3. A japánkert európai megjelenése 64
5.3.1. Világkiállítások 74
5.3.2. A japánkert, mint állandósult európai zöldfelület 83
5.3.3. A japánkert magyarországi megjelenése 88
6. KÖVETKEZTETÉSEK ÉS JAVASLATOK 94
6.1. Kínai kerti pavilonok megjelenése 94
6.2. A japán tájszemlélet megjelenése 95
6.3. További kutatási javaslatok 100

7. ÚJ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK 101
8. ÖSSZEFOGLALÁS 106
SUMMARY 108
MELLÉKLETEK 110
M1. Irodalomjegyzék 110
M2. Kínai pavilonok az európai tájkertekben - Térképek 123
M3. Japán kerttervezési kézikönyvek - Táblázatok 128
M3.1. Kőkompozíciók a Sansui narabi nogata zu című műben 128
M3.2. – A Tsukiyama teizoden fejezeteinek külön egységekbe való csoportosítása. A szerző saját táblázata. 131
M4. Ábrajegyzék 133
M5. Bibliográfiai adatbázis 140
M5.1. Kínai kert – könyvek (1585-2020) 140
M5.2. Kínai kert – folyóiratcikkek (1809-2020) 151
M5.3. Japánkert – könyvek (1289-2021) 159
M5.4. Japánkert – folyóiratcikkek (1892-2020) 168
M6. Kínai elemek az európai tájkertekben 174
M7. Japánkertek Európában 176
KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS 194

1. BEVEZETÉS

1.1. A kutatási téma ismertetése, aktualitása

Az európaiak számára a Távol-Kelet elsősorban Kína és szomszédságát jelenti. Kína civilizáltsága, szépségei és kertjei, valamint Konfuciusz filozófiája az utazási beszámolók által lett ismert a 17-18. században Európában.

A nyugati ember első izgalmas találkozása a távol-kelet kultúrájával a chinoiserie művészeti stílus megjelenéséhez köthető, ami a nyugati művészetben, építészetben és kertkultúrában a Kínához kötődő motívumok és technikák megjelenését jelentette. 1670-ben XIV. Lajos király Versailles-ban felállíttatta a Trianon de Porcelaine-t. Ez egy kis épület volt – a király úrnője számára épített szórakozóhely –, amelyet chinoiserie díszített, és kék-fehér kínai stílusú fajansz csempék borították. Az épület a chinoiserie első jelentős példája. Épületek, pavilonok (CONNER 1972, SIRÉN 1990), szobák, tapéták (BRUIJN 2017), bútorok, dekorációk (HAYMAN 2021) hordozták a keleti stílus formajegyeit. Ezzel elkezdődött a távol-keleti formavilág térhódítása az európai kontinensen.

Az európai térben a 18. század elejétől az egyes kerti építmények (különösképpen a kerti pavilonok) terjedtek el, mivel a kínai kert térbeli koncepciója (pl. utak szabálytalansága) az éppen létrejövő angol tájkertben is adott volt. A korabeli francia értelmezés szerint ezek a 18. századi kertek kínai inspiráció alapján jöttek létre, ezért a Franciaországban létrehozott angol tájkerteket angol-kínai kerteknek hívták (CURL 2006).

A kínai művészeti termékek iránti népszerűség a 19. században alább hagyott, ami elsősorban Anglia és Kína között kirobbanó ópiumháborúnak és a Kelet iránti érdeklődés csökkenésének volt köszönhető (GELBER 2004).

Japán viszont épp ebben az időszakban, több mint 200 év elzárkózás után a 19. század közepén kénytelen volt kinyitni kapuit. A nyitásnak köszönhető rendszerváltás következtében beindult Japán export értéke a 20. század elejére megszázszorozódott. 1872-ben a franciák már „japonizmus”-ról beszéltek. A „japoniserie” kifejezéshez képest ez egy aktívabb forma, ami nem korlátozódik le a japán stílusú alkotások iránti érdeklődésre, hanem a japán művészetből ihletet merítve **új alkotások, szemléletek létrehozására** összpontosít. Az 1873-as bécsi világkiállításra Japán hatezer darabos kézműves kollekcióval érkezett, többek között lakktárgyakat, ukijo-e képeket, kerámiákat, intarziákat, táblás játékokat, hangszereket, hinamatsuri-babákat, porcelánfigurákat, selymet, textileket, japán papírt állítottak ki. A szándék világos volt: növelni a

Nyugaton népszerű japán gyártású termékek exportját. A 19. század végéig számos újságcikk, könyv is megjelent Japánnal kapcsolatban. A műgyűjtők által létrehozott gyűjteményi kiállítások által pedig az érdeklődés fenntartása folyamatos volt. Magyarországon például az 1911-ben megrendezett Japán Iparművészeti Kiállítás mellett az első világháborúig 16 japán vonatkozású tárlatot rendeztek (TÓTH 2018).

A 20. század elején létrehozott európai japánkertekben sétálva kérdésként merülhet fel bennünk, hogy az elénk táruló kerti kép mennyiben tükrözi azt a kulturális szemléletet, amelyben azok eredetileg létrejöttek és fejlődtek, és mennyiben formai imitációi egy olyan világnak, amelynek megértéséhez csupán a forma ismerete és használata által nem kerülünk közelebb. A modern kor vívmányainak (informatikai fejlődés, internet) és a globalizmus következményeinek hatására az elérhető ismeretek a távol-keleti kertekről, közülük is a leginkább népszerű japánkertekről ellentmondásosak. Hazánkban az 1920-as évektől kezdve több, mint 20 japánkertet hoztak létre, s ez a szám európai viszonylatban is kiemelkedő, és évről évre növekszik. De mi lehet ennek a népszerűségnek az oka? Pusztán az esztétikai élmény az, ami vonzóvá teszi ezeket a kerteket, vagy a látásmód is, ami mögötte van?

Egy egyszerű internetes kereséssel számtalan (leginkább laikus) választ kaphatunk pl. arra a kérdésre, hogy „mi a japánkert?" Az első találat az internetes közösség által szerkesztett Wikipedia szócikk, majd ezt követően az első oldalon találhatunk különböző blogok, magazinok, információs oldalak által kínált válaszokat:

> „A japánkert japán stílusban épült kert, melynek célja, hogy **egyszerre gyönyörködtessen és elgondolkodtasson**, békés, **nyugalmat árasztó** helye legyen az **elmélyülésnek, meditációnak**." (DANI 2020)
>
> „A japánkertek nem egyszerű parkok, sokkal inkább műalkotások: **egzotikus tájakat ábrázoló háromdimenziós festmények.**" (WE LOVE BUDAPEST 2022)
>
> „A japánkert **meditatív természeti környezet**, ahol átadhatjuk magunkat a természet szépségeinek, **elmélyülhetünk gondolatainkban**." (NAGY 2022)
>
> „A japánkertben a növények és egyéb tárgyak elrendezése mind-mind azt szolgálja, hogy egy kis időre **el tudjunk szakadni a hétköznapok gondjaitól** és egyéb külső hatásoktól, **zavartalanul tudjunk pihenni, elmélkedni.** Nem utolsósorban pedig szemlélődni, gyönyörködni a harmonikus környezetben." (HOBBIKERT 2016)
>
> „Japánkert otthon: ez kell ahhoz, hogy **létrehozd a sajátodat**." (KÖVESS 2021)

A fenti válaszokból is látható, hogy a japánkertek európai meghatározásában dominál az esztétika, de közben, a látvány szemlélésén túl, jelen van a gondolkodás, elmélyedés, meditáció is, mint valamilyen szellemi tevékenység. Fontos azt is megjegyezni, hogy mind a szakirodalom, mind az internetes források terén találni olyan könyveket, leírásokat, amelyek a hétköznapi ember számára is elérhető távolságba hozzák a japánkertek létrehozásának eszközeit, módszereit. A módszerek mögött azonban nincs koncepcionális rendszer, ezek csak a formai elemekre korlátozódnak, arra nem térnek ki, hogy összességében hogyan nézzen ki a kerti tér. (MITSUI 1987, SEIKE at al 1992, GUSTAFSON 1999, HENDY 2001, KETCHELL 2001, KAWAGUCHI 2016).

Európa számos országában, köztük Magyarországon is, a nagy számban megjelenő japánkertekben a formai megjelenés hangsúlya túlzó, annak üzenete, szimbolikus tartalma és gyakorlati haszna a kertben időző látogató számára többnyire nem ismert. Ez a túlzás az emberi észlelésből fakad. A forma az, amit először észreveszünk, rögzítünk. Egy Japánban végzett felmérés (MAO & FURUYA 2019) is arra mutat rá, hogy az európaiak észlelése a japánkertben elsődlegesen a formára irányul (lapos kő, fodrozódó víz, íves híd), és csak ezután érzékel egyes hangulatokat (csend, harmónia, nyugalom). A kutatás azonban a funkciók vizsgálatára nem tér ki.

A távol-keleti, főként japán kertek megjelenésével egy olyan formavilág mutatkozott meg a 20. századi európai ember számára, ami az adott földrajzi térben ma is igen szokatlannak számít. Ez a különlegesség bizonyos értelemben vonzó is, mivel közben esztétikai élményt is nyújt. Tetszetős formavilága egy olyan szemléletet tükröz, amely a nyugati környezetkultúrában ilyen formában és esztétikai minőségben még nem jelent meg. Ez a világszemlélet a sajátos japán kultúrából és a vallásból fakad, azok értékeit, tanításait hordozza.

1.2. A Távol-keleti kertek európai értelmezése a 18-19. században

1.2.1. A kínai kertkultúra európai értelmezése a 18. században

A Távol-Kelet kertkultúrájáról legelőször a misszionáriusok és kereskedők által jegyzett, Kínáról szóló leírásokban találkozhattunk. A szövegekben eleinte elvétve találunk kifejezetten kertekről szóló beszámolókat, az utazók figyelme kezdetben a tágabb értelembe vett térre, földrajzi és geológiai sajátosságokra összpontosult. A 17. században a misszionáriusok konkrét területek kutatását tűzték ki célul. Alvarez Semedo (SEMEDO 1642) összefoglalót írt a Kínáról szóló aktuális kulturális, társadalmi és egyéb ismeretekről, Michael Boym (BOYM 1656) a növényvilágról készített képes könyvet, Martino Martini (MARTINI 1655) pedig megrajzolta Kína térképét a 16 tartományra bontva.

A Távol-Keletről kialakult képzethez nagy mértékben hozzájárult az Európa-szerte elérhető kínai árucikkek növekvő száma is. Porcelánok, selymek, lakkozott bútorok tűntek fel a házak szegleteiben, szobáiban. Ezeken a berendezési és használati tárgyakon, tapétákon az egyszerű minták mellett tájábrázolások is megjelentek, amelyek pillanatképként nyújtottak betekintést a kínai mindennapokba. A Kínáról szóló könyvek szöveges beszámolóiból kialakult kép sok esetben nem fedte a valóságot. Az európai ember számára mindaz, amit egy misszionárius látott, és annak szöveges interpretációja egy ismeretlen, idegen világot jelentett. A tárgyakon megjelenő képi ábrázolások ezt a hiányérzetet kezdték el kitölteni.

Idővel a kínai kertek és tájkép is az európai figyelem központjába került. Attiret kiemeli **a völgyekben futó utak kacskaringós, szabálytalan vonalvezetését, és az elénk táruló látvány megkomponálását, ami a gyönyörű szabálytalanság érzetét kelti.** (ATTIRET 1752)

A 18. század elején megjelenő angol tájkertben, ami a geometriai szabályozottsággal szemben egy természetközelibb, tájba illő térrendszert hozott létre, a beszámolóknak köszönhetően elkezdtek megjelenni a kínai kerti építmények, elsősorban házikók, pavilonok, hidak és pagodák képében. Ezek **az építmények funkciójukat tekintve a beszámolókban az öröm és élvezetek terei voltak** csupán.

Felmerülhet a kérdés, hogy miért nem jöttek létre önálló kínai kertek? Ha jobban megvizsgáljuk a kérdést, láthatjuk, hogy az angol tájkertek megjelenésével a kínai kertekre jellemző formavilágból miért csak a kerti építmények tudtak meghonosodni. A kínai kert jellegzetes képe (kacskaringós utak, természetesség, szabálytalanság) ugyanis az angol tájkert része volt a kezdetektől fogva, azt már nem kellett külön imitálni. Ennek köszönhetően a kínai építmények jellegzetes, az európai tájkertben is meghonosított formavilága által az ember a távoli ország mesterségesen létrehozott terébe tudott belépni. De ez a tér sem tekinthető formai szempontból sem autentikusnak, mivel a 18. század végén is még nyitott kérdés volt, hogy mennyire hűen adják vissza megjelenésükkel a távoli ország építészeti kultúráját. A kétkedés egyik forrása az volt, hogy **az elérhető kínai árucikkek autentikussága is kérdésessé vált, mivel megjelentek a csupán kínai stílusjegyeket hordozó iparilag, nagy mennyiségben létrehozott termékek is**. (PENNANT 1782)

1.2.2. Japánkertek európai megjelenése és értelmezése a 19. században

Az 1873-as bécsi világkiállításon jelent meg először Japán önálló kiállítói térrel, ahol a látogatók megismerhették Japán kultúráját, termékeit és művészetét: egy közel 2000m^2-es területen az épületek mellett felállítottak egy sintó szentélyt, mellette egy kis japánkertet egy tavacskával és egy hidat (TÓTH 2018).

Josiah Conder építészként elsőként írt angol nyelven szakkönyvet a japánkertekről, annak történetéről, a kerti elemekről, azokat rendkívül gazdagon illusztrálva. Conder műve a kert művészi létrehozására összpontosított, röviden kitérve a bevezetésben a kerti tér filozófiai vonatkozásaira, mint pl:

> *„Az ideális japánkert mindenekelőtt **a visszavonulás helyszíne a magányos elcsendesedés és meditáció számára**.” (CONDER 1893a, 9)*

Érdekes adalék a fentiekhez, hogy Conder **a filozófiai háttér művészi megnyilvánulásaként** utal a formára ugyanitt, viszont ennek nyugati visszafejtéséről egy szó sem esik, csupán annak titokzatosságát és szentségét emeli ki.

Az azóta eltelt időben több, mint 270 könyv és 160 folyóiratcikk jelent meg angol nyelven a japánkerttel kapcsolatban az egész világon (Japánt is beleértve). A könyvek száma az 1950-es években kezdett el éves szinten növekedni, és csúcsát az 1990-es években érte el. Ezzel párhuzamosan a folyóiratcikkek száma csak az 1980-as évektől kezdett emelkedni a kiugró könyvmegjelenéseket követve. (GYŐRI 2020)

A magyar nyelvű szakirodalom száma nem követi ezt a tendenciát, elvétve találhatunk olyan kiadványt, szakcikket, ami érdemben foglalkozik a témával. A keleti kultúráról és vallásról szóló ismereteinkhez elsősorban másodkézből, idegen nyelveken elérhető beszámolók, leírások útján jutunk hozzá. Ez felveti annak a lehetőségét, ami számtalan példával is igazolható, hogy az adott témában jelentésvesztés, vagy torzulás jöhet létre. Az alábbi konkrét példa a Japán történetét leíró 8. századi klasszikus krónika egy részletén keresztül mutat rá a fordítás torzulására.

> *Berthier fordításában: „A Nihonshoki szerint: Egy koreai ásott egy tavat Suiko császárnő kertjében, ahol aztán felállított egy követ, ami a Meru hegy mása volt.”* (BERTHIER 2000)

Ezzel szemben az eredeti szöveg a Japanese Historical Text Initiative oldalán elérhető japán írásjegyek és azok angol fordításának vizsgálata során így hangzik:

> „仍令構須彌山形。及呉橋於南庭”
>
> *„Így aztán parancsba kapta, hogy készítsen egy hatalmas hegyformát és egy Wu hídat a déli udvarban.”* (NIHON SHOKI)

A fenti példa is rámutat arra, hogy a keleti nyelvek nyugati fordításait kétkedéssel kell fogadnunk, és nem lehet elkerülni az elsődleges forrás alapos vizsgálatát.

Európában jelenleg több, mint 240 japánkert ismert és ezek száma a jövőben várhatóan növekedni fog (GYŐRI 2022). Magyarországon elsők között 1913-21 között Fliegl László, az Illatos úti Állategészségügyi Telep igazgatója hozott létre laikusként egy japánkertet a családja számára,

számol be erről a Pesti Hírlap (K.Gy. 1921). A 25 méter széles és 30 méter hosszú udvaron egy paradicsomba léphet be a látogató. **Egy japános vonalú kapun** keresztül vezet az út egy kis hídra, alatta patak csörgedezik. A híd másik végén egy sziget, rajta dzsungelszerű növényrengeteg, pagodaszerű pihenőhely és egy japán sírlámpa cementből kiöntve, színes villanykörtékkel. Négy évvel később ugyanezt a kertet **csodálatos tündérkertnek** hívta a Szózat című lap munkatársa (K.S. 1925). Ezt követte Varga Márton 1926-28 között tervezett és létrehozott japánkertje, amelyhez Conder 1893-as könyve nyújtott segítséget. (GÓDORNÉ HAUENAUER 2017) Feltételezhetjük, hogy a közbeszédben a 20. század elején a japánkert képzete már adott volt, Fliegl munkahelyére érkező újságíró is **képes volt felismerni a helyszín japános jellegét.** (K.Gy. 1921)

Varga Márton a japánkertekről a Kertészeti Szemle 1930-as számában így ír:

> *„Hogyha már külföldi és művészettörténeti kerteket kell utánoznunk, azt ne egyéni és önkényes változtatásokkal, hanem* ***alapos tanulmányok alapján, művészi utánzással, a kerttípus szabályainak szigorú betartásával*** *tegyük… Tudunk ugyan egy pár olyan kertről, amely némi* ***japán jelleget*** *mutat; ezek a kertek azonban, egy pár japán vonatkozású díszítő elemtől eltekintve, annyira távol állanak az eredeti japán kertektől…”* (VARGA 1930, 162)

Tehát Varga Márton szerint a kerttípusra jellemző szabályrendszer alapos ismeretével és művészi utánzással létrehozhatunk eredeti japánkertet. Ezzel szemben felismerhető mindaz, ami nem pusztán utánzat, hanem csak japán vonatkozású elemek egymásra halmozása. Az alapos ismeret azonban úgy tűnik, csak a kerttípus formavilágára vonatkozik és valószínűleg abban ki is merül. A cikkben a szerző kitér a teakertekre is, azonban tudása - a kornak megfelelően - hiányos. Ahogy Conder, úgy ő sem vizsgálja a kérdést kulturális, vallási szempontból, csupán a forma művésziességét és annak utánzását hangsúlyozza. **S bár a forma mellett annak jelentését és kategóriarendszerét is átveszi, ezek kulturális forrásához már nem fér hozzá**. Erre a legjobb példa az általa említett teakert és teaceremónia funkciójának leírása. A lelki nemességre való nevelés vagy a megtisztulás kontextus nélkül jelenik meg az olvasó előtt. Míg az előbbi inkább nyugati szemléletet sugall, addig a megtisztulás kifejezetten Sintó kifejezés, ami a buddhista gyökerekkel rendelkező teakertben is hangsúlyos szerepet kap. Ilyen értelemben nem a tér, azaz a kert és a teaszoba az, ami megtisztulást okoz, hanem az ebbe a térbe belépő ember a saját mozdulatai által hozza létre ezt az állapotot. Mozdulatai saját világszemléletéből, vallásosságából, kultúrájából fakadnak.

1.3. A kutatás során használt fogalmak értelmezése

- Kultúra

A kultúra mindazon ismeretek, értékek, reflexek, viselkedési modellek és sémák, szokások és hiedelmek összessége, melyeket az egyén az őt felnevelő közegben, a szociálizáció során részint megfigyelhető, részint észrevétlen módon elsajátít. (JÓZSA 1976)

- Hitelesség

Az ICOMOS Történeti kertek kartája (ROMÁN 2011a) az alábbi pontban definiálja:

> „9. § …A történeti kert hitelességét elemeinek alaprajza és tömege határozza meg, de a növényi és ásványi díszítő alkotóelemek választéka is."

Tehát egy történeti kert hitelessége csupán a formára vonatkozik, annak interpretációja és lényege, amiből fakad, nem tartozik a hitelesség témakörébe, hiszen a történeti kert szempontjából az magától értetődik.

A karták könyve hivatkozik ezen túl az 1994-ben elfogadott narai dokumentum a hitelességről (ROMÁN 2011b) iránymutatásaira is, ami kitér a hitelesség **kultúrával összefüggő megítélésére**, ami idővel akár egy adott kultúrán belül is változhat. Noha örökségről beszél, de kortárs viszonyok között is alkalmazható az az álláspont, ami a hitelesség kérdését az adott kultúra összefüggéseiben határozza és ítéli meg.

A narai dokumentum az UNESCO Világörökségi Egyezmény végrehajtási útmutatójában (OPERATIONAL GUIDELINES FOR THE IMPLEMENTATION OF THE WORLD HERITAGE CONVENTION 2019) is szerepel mellékletként és hivatkozásként az autentikusság meghatározásánál. A hitelesség az információk széles körével függ össze, ami **vonatkozhat a formára, dizájnra, anyagra, tartalomra, használatra, funkcióra, hagyományokra, technikákra, elhelyezésre, szellemiségre és benyomásokra, eredeti állapotra vagy arra, amivé vált a történelem folyamán.**

- Chinoiserie

A rokokóval egyidőben elterjedt kínai stílusú díszítési divatirányzat. Nem volt autentikus, pusztán a leírások által hagyott űrt kívánta betölteni a képzelet erejével (HAYMAN 2021).

- Angol-kínai kert

A szabálytalan formájú tájkert francia elnevezése, amely állítólag kínai prototípusokból fejlődött ki, és a Chambers által népszerűsített kínai ízlés szerinti épületekkel díszített (CURL 2006).

- Japánkert

A japánkert (日本庭園, nihon teien) olyan hagyományos kert, amely tervezését a japán esztétika és keleti filozófiai gondolatok kísérik, a mesterségesség látszata nélkül, kiemelve a természeti tájat (JAPANESE GARDEN 2018).

- Zöldfelület (típus)

Minden olyan terület, amelyet növényzet borít. A zöldfelület típusa az adott kertet befoglaló tér jellegéből fakadóan határozható meg (pl. park, botanikus kert, intézményi kert).

2. A KUTATÁS CÉLKITŰZÉSE

A kutatás fő célja annak vizsgálata, hogy az Európában megjelenő távol-keleti kertkultúra megjelenési formái hitelesnek tekinthetők-e, s ha igen, mennyire? Vizsgálom ugyanakkor azt is, hogy a formai megjelenés és a mögötte található eszmei tartalom szétválásának következtében az európai tervező milyen módon tud viszonyulni az adott távol-keleti kert tervezése során a **kultúra és az autentikusság kérdéséhez**, ha nem csupán a távol-keleti stílusjegyeket, formavilágot felismerhető módon hordozó kertet kíván létrehozni, hanem az autentikussághoz való törekvés által a **formavilág** mellett annak **üzenetét is hűen át szeretné adni**.

A kutatási kérdéseim:

- Hol és milyen számban tartalmaz kínai kerti építményeket az angolkert?
- Hol és milyen számban jelentek meg japánkertek Európában?
- Található-e összefüggés a kertkulturát bemutató, népszerűsítő kiadványok és a kertek számának növekedése között?
- A hagyományos japánkert elemhasználata során milyen szempontok érvényesülnek?
- Ezek a szempontok tudnak-e érvényesülni az európai térben?

Ennek érdekében

- online adatbázist hozok létre, hogy a kutatás során feldolgozott információkat kezelni tudjam,
- az angol nyelven megjelent kínai- és japánkerti szakirodalmat összegzem,
- bemutatom a kínai tájábrázolás megjelenését és annak hatását,
- a japánkert történeti vonatkozásain keresztül megvizsgálom az elemhasználat változásait felhasználva a korabeli kertépítéssel foglalkozó japán szakirodalmat,
- felkutatom azokat az angol tájkerteket, melyek kínai kerti elemeket (házak, pavilonok) tartalmaztak, és megvizsgálom azok megjelenését térben és időben,
- felkutatom az Európában megjelenő japánkerteket, és elemzem a kertekben található elemeket megjelenés szerint,
- megvizsgálom egyes európai japánkertek történetét és elemzem illetve osztályozom azokat a kertben megtalálható kerti elemek szerint.

Gyakorlati cél, hogy a távol-keleti kertek, közülük is a japánkertek osztályozása, hitelessége, üzenete a látogató számára felismerhető legyen.

3. KUTATÁSI FORRÁSOK ÁTTEKINTÉSE

A kutatás irodalmi és internetes forrásokon alapul. Az irodalmi forrásokat téma és típus szerint csoportosítottam. Az irodalmi források az adott kor szemléletéről, a témához való viszonyulásról adnak pontos képet. Lényeges ugyanakkor a kutatási periódus meghatározása: a két távol-keleti kultúra kertművészetének európai megjelenését vizsgálva a 16-17. századi kínai útleírásokat és beszámolókat, a 11-19. század között született japánkerti kézikönyvek leírásait, majd a későbbi angol nyelven megjelent szakkönyveket veszem figyelembe. Olyan japán és nyugati szerzők (pl. KUITERT 2002, YAMADA 2011, TAGSOLD 2017) munkáit is idézem, melyek a japánkerttel kapcsolatosan elterjedt nézeteket kérdőjeleznek meg. Az európai kínai- és japánkert kutatás során felhasználtam meglévő internetes bibliográfiai- (FUNG 2012, MISSINGHAM 2018, LOUIS 2021a,b) és kertadatbázisokat (PARKS & GARDENS UK, HISTORIC ENGLAND, CÉSÁRI 2002, CHEETHAM 2022, SUZUKI 2013) is, ezek tartalmát egészítettem ki célzott kutatással. Az adatbázisban szereplő helyszínekhez köthető internetes képi, utcanézeti (Google Street View) és videós források egészítik ki a kutatási forrásokat.

3.1. Kínai tájábrázolás a 17-18. században

A távol-keleti kertkultúra 18. századi európai megjelenésével összefüggő kutatás a Kelet-Nyugat találkozását leíró szövegek tanulmányozásával kezdődhet. S bár Marco Polo 13. századi Kínáról szóló útibeszámolója megfelelő kiindulópontot és előzményt szolgáltathat ehhez, a részletesebb, egymástól független beszámolókra azonban közel 300 évet kellett várnunk a kereskedelem fellendülésének és a misszionárius tevékenységnek köszönhetően, melyeket Juan Gonzales de Mendoza foglalt össze (MENDOZA 1585), rendezett egy kötetbe a 16. században. Ezek a beszámolók olyan témákkal foglalkoztak, amelyek első benyomásként érték a Kínába érkező misszionáriusokat: földrajzi jellegzetességek, időjárási sajátosságok, a kínai emberek élete, Kína története, a társadalom felépítése, vallásosság és morális ügyek.

A 17. században a misszionárius munka specifikusabbá vált, a hittérítés mellett konkrét területek kutatását tűzték ki célul. Alvarez Semedo (SEMEDO 1642) Mendozához hasonló összefoglalót írt a Kínáról szóló aktuális ismeretekről, Michael Boym (BOYM 1656) a növényvilágról készített képes könyvet, Martino Martini (MARTINI 1655) pedig megrajzolta Kína térképét a 16 tartományra bontva.

A Kínáról kialakult képzethez hozzájárult az Európa szerte jelenlévő kínai árucikkek növekvő mennyisége is.

1. ábra – Pagoda (NEIUHOFF 1665a)

2. ábra – Nanking (NEIUHOFF 1665b)

Johan Nieuhoff útibeszámolójában (NIEUHOFF 1665) a korábbiaktól eltérően több, mint 150 darab képpel illusztrálta a meglátogatott helyszíneket és a kínai mindennapokat. A metszetek nagy része tájábrázolás (**1. ábra, 2. ábra**): a hajón közlekedő kereskedő a folyóparti helyszíneket, városokat, templomokat és a háttérben kiemelkedő hegyeket mutatja meg az olvasója számára. Nieuhoff városképein egyből kitűnik a mindenütt jelenlevő többemeletes pagoda épülete. A nankingi porcelán pagodát külön kiemeli mind közül, ezzel szinte megágyazva a hasonló épületek

létrejöttének az európai kontinensen. A templom és a pagoda szó összekapcsolódva jelenik meg a képek címeiben, noha a pagoda legtöbb esetben egy templom épületegyüttesének a része.

Később Athanasius Kircher (KIRCHER 1667) írt egy összefoglaló könyvet a jezsuita misszionáriusok beszámolóiról. Ez a könyv is tartalmaz metszeteket, de nem teljesen világos, hogy Kircher maga rajzolta őket a beszámolók alapján, vagy a beszámolók már tartalmazták azokat.

A 17. század végén és a 18. század elején számtalan említésre méltó könyv született még Kínáról, azonban ezek közül egyikük sem tartalmazott illusztrációkat, képeket. Domingo Fernández Navarrete érsek a történelem mellett vallásról és a morális tanításokról ír (NAVARRETE 1676). Louis le Comte tapasztalatai hasonlóak elődeihez, könyvében részletekbe menően ír a tájban megjelenő természeti elemekről és a kínai mindennapokról (LE COMTE 1697).

3. ábra – Az uralkodó nyári palotája Jeholban, részlet, 1713, Matteo Ripa (Dumbarton Oaks)

Matteo Ripa rézmetszeteit a 18. század elején mutatta meg London előkelő társaságának (RIPA 1713). A metszetek a kínai uralkodó jeholi rezidenciájáról készített festmények alapján készültek. A jeholi metszeteket Ripa 1724-ben a királyi udvarban is bemutatta egy szűk társaságnak, ahol vélhetően több prominens, kertművészettel foglalkozó személy is tanulmányozhatta (GRAY 1960). A tájképi metszetek a főépület mellett a folyóparton, tóparton vagy a hegy tetején magányosan álló nyitott pavilonokat is ábrázolnak. A jeholi rezidencia a természetbe visszavonulás képzetét közvetíti (**3. ábra**), a látható építmények, pavilonok pedig összekapcsolódnak az uralkodói léttel, a kikapcsolódás és öröm egyfajta helyszíneként.

Ezek a minden irányban nyitott pavilonok eredeti funkciójuk szempontjából a háztól távol eső elhelyezkedésüket figyelembe véve a természethez való közelség érzetét erősítették. A hegytetőn található pavilon kilátást nyújt, a tó partján lévő pedig a csónakázás élményét juttatja eszünkbe. Bárhonnan is nézzük, ezek a pavilonok arra késztetik az embert, hogy lépjen be a természet birodalmába és merüljön el abban a tapasztalásban, ami ott érheti (MORRIS 1983).

Később Jean Baptiste Du Halde 4 kötetben foglalja össze (DU HALDE 1736) a Kínáról szóló anyagokat (illusztráció nélkül), mely a kor nagy gondolkodóira, köztük Voltaire-re is nagy hatással

volt (VOLTAIRE 1751). Jean Dennis Attiret beszámolójában (ATTIRET 1712a) festőként a tájban létrehozott mesterségesen létrehozott látvány szépségéről ír.

4. ábra – Kínai stílusú templom, (HALFPENNY 1752)

5. ábra – Kínai pavilion (CHAMBERS 1757)

Sir William Temple 17. század végi „Epikurosz kertjéről" című esszéjében (TEMPLE 1685) mások távol-keleti beszámolói alapján kérdőjelezte meg az európai szépségideál kizárólagosságát. A vélhetően japán eredetű „sharawagdi" szóval írja le a szimmetriát nélkülöző távol-keleti szépség fogalmát. A szépség érzete a kertről szóló gondolkodás egyik súlypontja volt, melyhez Joseph Addison is csatlakozott „A képzelőerő gyönyörei" című esszéjével (ADDISON 1712). Ebben a tanulmányban megkülönbözteti a képzelőerő gyönyöreit az érzékek és az értelem gyönyöreitől, mivel ezek szembe ötlőbbek és könnyebben lehet bennük részünk, hiszen elég csak kinyitni szemünket és a színek önmagukat festik a fantázia vásznára, különösebb gondolati erőfeszítés nélkül. A 18. század közepén jelent meg William Halfpenny kínai templomokat ábrázoló könyve (HALFPENNY 1750), amely leginkább gótikus jellegű, kínai stílusú épületmintákat (**4. ábra**) tartalmazott. Halfpenny művével egy felfutóban lévő pavilonépítészetet kívánt támogatni. Pár évvel később 4 kötetesre növelt kiadványában (HALFPENNY 1752) a kínai stílusú templomok mellett már filagóriákat, alkovszerű kiülőket, kerti díszítő elemeket, hidakat is láthatunk.

William Chambers a kínai templomokat, épületeket és kerteket leíró könyvében (CHAMBERS 1757) a kínai útja során saját maga által készített rajzokkal (**5. ábra**) pontosan illusztrálta az építmények jellegzetességeit. A kertekről szóló leírása részben Attiret és Temple meglátásaival egyezik meg, kiemelve a változatosság fontosságát, illetve a természet utánzása helyett annak karakterét és harmóniáját helyezi előtérbe. A 18. század közepén a kínai tájélmény képi

ábrázoláson keresztül az angliai kastélyok részévé vált. Bruijn (2017) közel 170 olyan angol és ír kastélytermet, szobát jegyzett fel (kínai szoba), ahol a fali tapétákon egy kínai tájképen keresztül különböző helyszínek lettek bemutatva. Ez a látvány, noha egy elképzelt pillanatkép volt csupán, de részleteiben annyira kidolgozott, hogy rendkívüli nagy népszerűségnek örvendett. A 18. század második felétől lett népszerű az úgynevezett angol-kínai kert Franciaországban. Erről tanúskodik La Rouge több száz oldalas munkája (LA ROUGE 1776), ahol metszeteken, alaprajzokon keresztül mutat be több európai kertet, külön fejezetben kitérve a kínai táj jellegzetességeire.

3.2. A japánkert történeti vonatkozásai

A kínai írásbeliség 6. századi széleskörű elterjedése után ebben a korban születtek az első történeti krónikák Japánról (KOJIKI, NIHON SHOKI), melyek a korábbi korok történetébe, az akkor élt emberek hétköznapi életébe engedett betekintést. A **leírások során a természethez fűződő viszony is megjelenik** mezőgazdasági rendeletek, tóhasználat, vadaspark, császári kert és vidéki visszavonulás formájában. Ebben az időszakban azonban nem csak a kínai írásjegyek használata terjedt el. A buddhizmus a fővárosban a sintó ősvallásnál is komolyabb támogatást kapott. Kulturális és szellemi téren rengeteget tanultak a japánok Kínától. A buddhizmus mellett a konfucionizmus filozófiáját, Kína történettudományát, irodalmát számtalan kínai mítosszal és babonával. Az építészeti műremekeket is fejlett kínai technikával valósították meg. A legnemesebb kínai művészeti hagyományokat is átvették. A 6. század végétől a 9. század közepéig azonban finom változás történt a japánok Kína iránti viszonyában. A 300 év alatt a dolgok átvételéről a hangsúly átkerült a megszerzett dolgok meghonosítására és elsajátítására. Egyik példája ennek az önálló japán írásmód létrejötte.

A japánkertekről született legjelentősebb korabeli írások az alábbiak (1. táblázat):

1. táblázat – Japánkertek szóló jelentős írásművek a 11-19. század között (DEANE 2012)

A könyv címe	Japánul	Szerző	Évszám
Feljegyzések a kertépítésről	Sakuteiki, 作庭記	Tachibana no Toshitsuna	11. sz. (13.sz)
A hegyi-, vízi- és szántóföldi tájak illusztrált kézikönyve	Sansui narabi nogata zu, 山水並野形図	Zōen	13. sz.
Saga stílusú kertépítés titkos könyve	Sagaryū niwa kohō hiden no sho, 嵯峨流庭古法秘伝之	Ismeretlen	1395

Kertrajzok egyedi látványok létrehozásához	Yokei tsukuri niwa no zu, 余景作り庭の図	Ismeretlen	1680
Különböző régiók híres történeti teakertjeinek helyszínei	Shokoku-chaniwa-meiseki-zue, 諸国茶庭名跡図会	Ismeretlen	1694
Mesterséges dombkertek létrehozásának hagyománya	Tsukiyama-teizōden , 築山庭造伝	Kitamura Enkinsai	1735
Nevezetes fővárosi kertek illusztrált kézikönyve	Miyako-rinsen-meisho-zue, 都林泉名所図会	Akisato Ritō	1799
Kőkompozíciók, élő kertek és a kerítésállítás hagyománya	Ishigumi-sonō-yaegakiden, 石組園生八重垣伝	Akisato Ritō	1827
Mesterséges dombkertek létrehozásának hagyománya	Tsukiyama-teizōden , 築山庭造伝	Akisato Ritō	1828

3.2.1. A Heian-kor kertjei (794–1185)

794-től Japán fővárosa Heiankjó lett (mai Kiotó), a város szerkezete a kínai Chang'an városról lett modellezve (EBREY et al 2009). Ebben az erősen szimmetrikus rendszerben csak az uralkodó osztálynak volt lehetősége a palota stílusú (shinden zukuri) épületek elé nagyobb kerteket létrehozni (HIRAMASA 2019). **A mindig dél felé néző központi épületből kitekintő házigazda számára lett kialakítva a kerti kép (6. ábra)**.

6. ábra – Heian-kori palota stílusú ház és kert (HIRAMASA 2019)

A Shoku Nihongi (a Nihon Shoki folytatása) Heiankjó körüli terület felmérését említi meg egy helyen és a felmérés utáni beszámolók szerint a Négy védő isten (**2. táblázat**) egyensúlyban van (VAN GOETHEM 2008). A négy védőistennel való harmónia nem csak a város elrendezésekor jelenik meg feltételként, hanem a városban található kisebb területek, kertek kialakításánál is.

2. táblázat – A négy égtáj védőistene a kínai mitológiából (SCHIROKAUER et al 2012)

A védőisten neve	**Irány**
Kék sárkány (seiryū, 青龍)	Kelet
Főnix madár (suzaku, 朱雀)	Dél
Fehér tigris (byakko, 白虎)	Nyugat
Fekete teknős (genbu, 玄武)	Észak

A 11. században íródott, majd a 13. században kiegészített „Feljegyzések a kertépítésről” című könyv (SAKUTEIKI 1289) szerint **a kertrendezés (a kő felállítása) alapelvei** a következők:

- Válassz ki néhány helyet a helyszínen - figyelembe véve a helyi adottságokat - és egy olyan kifinomult atmoszférát hozz létre, ami újra és újra az emlékeinkben rögzült vad természetet tükrözi!
- A kert létrehozása során a régmúlt korok mestereinek munkái vezessenek. Vedd figyelembe a házigazda kéréseit, ahogy a saját ízlésedet is!
- Az országunk egyik híres tájját képzeld magad elé és értsd meg azok legérdekesebb pontjait. Alkosd újra a lényegét azoknak a helyszíneknek elbeszélő módon, de ne pontosan.

Ezek alapján **a kert koncepciója a természeti látvány szépségének és egyedi sajátosságainak ráutaló újraalkotása**. Azaz nem az egyes elemek önálló szépsége a lényeg, hanem **az egész látvány összekapcsolása egy konkrét természeti képpel**, ami a vendég számára **felismerhető**. A legnépszerűbb helyek (meisho, 名所) általában a korabeli költeményekben található felismerhető helyekhez kapcsolódtak. Japán leghíresebb tájképének egyike is „meisho”: az Amanohashidate, azaz a menny hídja, ami egy 3,5 km hosszú, 40-110 m széles aszimmetrikus homokpad a Honsú szigetnél lévő Mijazu öbölben. Japánban található népszerű helyszínek mellett Kínában található helyeket is megjelenítettek a kertekben „meisho”-ként. A költemények nem csak a kert kialakítása során kaptak szerepet, hanem a kert egyik funkcióját is meghatározták: a kertben költészeti versenyeket, fesztiválok tartottak (**7. ábra**).

7. ábra – Heian-kori költészet fesztivál bemutatása (MŌTSŪJI GOKUSUI NO EN 2021)

A kínai költészet formalitásával, hivatalosságával szemben a japán költészet elegánsabb, személyesebb (waka). Alapszabály volt, hogy **főtémaként tartalmazzon természeti képet, évszakot** bemutató szót. A természeti képhez **kétértelműség** is kapcsolódott olyan rejtett, érzelemdús jelentést sugallva, amiről általában nem volt szokás beszélni. (GOTO & NAKA 2016d).

A korra jellemző fő kerti elemek a tó, a folyó, a sziget és a hegy. A tavat látványelemként és kikapcsolódásként (csónakázás) is használták. Szimbolikusan az óceánra utal, ami a leginkább megbecsült természeti elem Japánban: „az ország, melyet az örök világból érkező hullámok elérnek" (GOTO & NAKA 2016b). A tó helye a kertben függhet a benne lévő szigettől is, mivel **a szigetnek a főépület látványtengelyéhez kell igazodnia**, amennyiben lehetséges. A Sakuteiki részletesen kitér a vízfelszín és a veranda síkja közötti távolságon túl a tó létrehozásának mikéntjére is. A tó végleges formáját nem a kiásáskor kell kialakítani, előbb általános formát hozunk létre, aztán a tópartra helyezett kövekkel alakítjuk ki a tó végleges körvonalát. A tóba helyezett nagyobb szoliter köveket a víz alatt háromszög alakban elhelyezett alapkövekkel támogatjuk meg. A tó és a folyó vize a területről dél-nyugati irányba távozik, az ott elhelyezett nagyobb kővel állítható be a vízszint magassága, ami felett a felesleges víz távozik (TAKEI & KEANE 2008c). A szentírások (kínai konfucionista szövegek) szerint **a folyó megfelelő áramlási útvonala keletről délre, majd nyugat felé halad**. Tehát keletről nyugat felé, északról dél felé. Szerencsés, ha a keletről érkező víz a lakóépület alatt is átfolyik. A szentírás szerint a patak kanyarulatának belső íve a sárkány gyomrának tekinthető, ezért itt érdemes otthont építeni, a külső íve a háta, az a hely nem hoz szerencsét. A **buddhista kolostorokban** azonban megtalálható a **kelet felé folyó patak** képe is, ez vélhetően **a Tan keleti áthagyományozásával magyarázható**

(Indiából kelet felé tartott). Szó esik a víz lejtéséről, annak kialakításáról is. Fontos megjegyezni, hogy akárhogyan is folyik a patak, a mesterkéltség látszatát el kell kerülni. A kert tervezése során szükséges egyfajta szellemi koncentráció is. Ennek az alapja az ősi Kínából származó jin-jang elmélet, ami a **természetben lezajló folyamatok** és azok egymással való viszonyának vizsgálatára vonatkozott. A természet törvényeinek ezen megfeleléseit **alkalmazták a társadalmi jelenségekre** is. A Sakuteiki így írja le ezt a folyamatot:

„A föld az úr, a víz a szolga. Ha a föld engedi, a víz folyik, de ha megakadályozza, akkor nem. Nézzük másképp, a hegy az úr és a víz a szolga, a kövek az úr tanácsadói. A víz a hegy természetének megfelelő módon folyik. Azonban, ha a hegy gyenge, a víz elpusztítja azt, mint amikor a szolga ellenszegül urának. A hegy gyenge, ha nincs megtámasztva kövekkel, mint az úr tanácsadók nélkül. Ezért a hegy akkor teljes, ha tartalmaz köveket, ahogy az úr is a szolgák támogatásával uralkodik.” (TAKEI & KEANE 2008d).

A folyó képéhez kapcsolódhat **vízesés** is, amelynek a technikai kialakítása részben meghatározza annak típusát, a következők szerint: **ellenkező oldalú vízesés** (mukai ochi, 向落ち), egymással szemben elhelyezve azonos magasságú; **egyoldalú vízesés** (kata ochi, 片落ち), a vízesés tetején lévő kő egyik felére akadályként egy másik követ helyezünk; **a lesikló vízesés** (tsutai ochi, 伝い落ち) , ami során a vízesés tetején lévő kövön egyszerűen átsiklik a víz; **elválasztott vízesés** (hanare ochi, 離れ落ち), a vízesés tetején lévő kő éles széléről folyik le közvetlen a vízesés aljára a víz; **oldalra fordított vízesés** (soba ochi, 稜落ち), ahol a vízesés ki van csavarva, így szemből nézve az oldalát látjuk; **ruha vízesés** (nuno ochi, 布落), ahol a felső kő szélesebb, a vízesés magassága alacsonyabb, így a lefolyó víz képe egy kifüggesztett ruhára emlékeztet; **fonal vízesés** (ito ochi, 糸落ち), felül fűrészfogas kő, a lefolyó víz képe pedig egymás mellett lelógó fonalakra utal; **lépcsős vízesés** (kasane ochi, 重ね落ち), ahol közvetlenül egymás után kettő vagy három vízesés szint van kialakítva; **bal-jobb vízesés** (sayū ochi, 左右落ち), ahol a vízesés balra és jobbra is külön folyik. Akármelyiket is választjuk, a vízesés a hold felé kell, hogy essen, mert csak így tudja tükrözni a hold képét a víz felszínén.

A Sakuteikiben **a szigetek** stílusokra vannak osztva. A különféle sziget stílusok a japán szigetvilágban megtalálható **természeti képeket** adják vissza **formailag és az elemhasználat által**. Az alább bemutatott (**3. táblázat**) elemek (kő, növény, homok) más és más módon jelennek meg az adott stílus szempontjából. Míg a mező esetén a kövek teteje látszik csak ki a földből, addig a sziklás partnál magas, álló köveket kell elhelyezni szabálytalan módon a part mentén. A növényhasználat során megjelenik a fenyő, a fű és a moha használat. A sziget előterének homokos

kialakítása az óceánpart képét juttatja eszünkbe, ugyanakkor a fehér homok és kavics használata nem újkeletű, a sintó vallásban a tisztaságot jelképezi és többnyire szentélyek területén használják.

3. táblázat – A Sakuteikiben szereplő szigetek leírásának összegzése.

A sziget neve	Japán neve	Tájforma	Kő	Fa	Fű	Homok
Hegy	yama shima, 山島	domb		x		x
Mező	no shima, 野島	gyengéden hullámzó	x		x	x
Erdő	mori shima, 杜島	sík terület	x	x	x	x
Sziklás part	iso shima, 磯島	álló sziklák	x	x		
Felhő	kumogata shima, 雲形島	szélfútta felhő				x
Köd	kasumigata shima, 霞形島	ívelt vonalakkal				x
Homokos	suhamagata shima, 洲浜形島	szabálytalan forma		x		x
Áramló folyó	katanagare shima, 片流形島	vékony sziget				
Árapály	higata shima, 干潟島	apály során látszó part	x			
Fenyőkéreg	matsukawa shima, 松皮島	barázdált	x	x		

A hegy megjelenése a kertben kétféle utalással lehetséges: domb (sziget) kialakításával, vagy szárazkerti (karesansui, 枯れ山水) elrendezésben. Utóbbi nem az egész kertre vonatkozott, hanem egy olyan részére, ahol nem volt tó vagy folyó. Ez lehetett egy sík terület, de megjelenhetett a domb lábánál is. A **szoliter köveket** vízeséshez, sziget csúcsánál vagy domb közelében láthatunk. A kövek elhelyezhetők még fa tövében vagy a verandát tartó cövekek mellett is. Voltak olyan kövek is, amik vízszintesen lettek elhelyezve, nyelvi szempontból azonban ezeket nem lefektették, hanem ugyanúgy „állították”, mint az álló köveket.

A kőállítás során létrehoztak **egy három kőből** álló kerti képet is. Középen egy nagyobb állókő mellett két oldalt két kisebb kő helyezkedik el. Ez a kép egyrészről lehet Buddha és mellette két bódhiszattva tanítványa, másrészről utalhat a három drágakőre, a Buddhára, a Tanra és a Közösségre. Ez a hármas elrendezés egy rossz tulajdonságokkal bíró követ is harmonizál, ha szembekerül vele. Ugyanakkor nem szabad szembe helyezni a lakrésszel, mert az nem hoz szerencsét.

A természeti képre utaló rendszerezés megtalálható a kertstílusok kialakításánál is. Az **óceán stílus** (taikai no yō, 大海の様) a hullámok által koptatott sziklás partra, **a széles folyó stílus** (taiga no

yō, 大河の様) a tekergő kígyóra emlékeztet; **a hegyi patak stílus** (yama kawa no yō, 山河の様) a hegyről lefolyó víz egyenes áramlását sziklákkal akadályozza; **a lápos stílus** (numa ike no yō, 沼池の様) a mocsaras vidék látványát vízinövényekkel és a terület visszafogott, alig látható eláztatásával hozza létre; **a nád stílus** (ashide no yō, 蘆手の様) pedig egy festőművészeti stílusképre utal, de egyben egy kalligráfiai forma is, ahol a tájból kell kiolvasni az írásjegyek karaktereit. A Sakuteiki külön felhívja a figyelmet arra, hogy **az egyes stílusokat nem önállóan**, hanem az adott terület adottságait figyelembevéve, **kombinálva érdemes használni**.

Ami **a fákat** illeti, különböző helyzetekben különböző módon mind a négy égtáj irányába szükséges őket ültetni, ezáltal mind a négy égtáj védőistene körülöleli a területet (**4. táblázat**). Amennyiben egy adott irányban hiányzik a védőistenhez tartozó fő elem, akkor az alábbi fákat szükséges a helyére ültetni:

4. táblázat – Fatelepítés a négy védőisten irányába

A védőisten neve	Irány	Évszak	Elem	Fa
Kék sárkány (seiryū, 青龍)	kelet	tavasz	fa	9 fűzfa
Főnix madár (suzaku, 朱雀)	dél	nyár	tűz	9 kacurafa
Fehér tigris (byakko, 白虎)	nyugat	ősz	fém	7 szivarfa
Fekete teknős (genbu, 玄武)	észak	tél	víz	3 ciprusfa

A négy védőisten irányától függetlenül nincs megkötés a növények ültetése során. Az idősek azonban azt javasolják, hogy jobb virágzó fákat ültetni **keletre** és szép őszi lomb látványát nyújtó fákat ültetni a **nyugati irányba**. **A tó közepén lévő szigetre** fenyőt vagy fűzfát, a **horgász pavilon** mellé pedig juhart, hogy nyáron hűvös árnyékot adjon. Japánakácot ültessünk **a kapu mellé**, amivel gondosan kell bánni, mivel ez a fa jelképezi a miniszterek közelségét a nép felé, amivel a császár iránti támogatást ösztönzik.

A **Sakuteiki ezeken kívül kitér még a kutakra, tiltásokra és egyéb tanácsokra**. Számtalan olyan helyzetet szükséges elkerülni, ami nem hoz szerencsét, az olyan kerti elrendezést kerülni kell, aminek a képe egy konkrét, negatív tartalommal bíró japán írásjegy képére hasonlít. Egyszerű példa erre a kapu (門) vonalába telepített fa (木), aminek képe a munkanélküliségre (閑) utal. Ugyanez igaz egy négyzet alapú terület közepére ültetett fára, ami a bajt (困) jelenti. De az épületet sem tesszük középre, mert az ember (人) így saját magát zárja börtönbe (囚). Tanácsként szó esik a tó alakjáról is, ami legyen teknős vagy daru alakú és sekély. A korban a kert **a buddhista**

kolostorokban is fejlődött. Egyes buddhista iskolák megjelenésével olyan **szimbolikus térrendezés** jelent meg, ami **az adott iskola tanításából, hitvilágából fakadt.**

A **shingon buddhizmus** gyakorlata mantrákhoz, mudrákhoz és mandalákhoz kötődik. Ez hatással volt a templomépítészetre és a vallás terek kialakítására is, mivel úgy vélték, hogy **a mandalán szereplő térstruktúra** a kerti térben való megfeleltetése **és** az ebben térben végzett **gyakorlat** (mantrázás, mudra tartás) **együttesen fejti ki misztikus hatását**. A Heian-kor végén tapasztalható politikai és társadalmi felfordulás közepette (járványok, éhínség, természeti katasztrófák) vált igen népszerűvé a buddhizmus **Tiszta Föld iskolájának** tanítása. Noha ezek a tanítások már korábban is elérhetőek voltak egyes tanítók által (RHODES, 2020), de 1175-ig kellett várni, hogy önálló szektaként (jōdo-shū, 浄土宗) is megjelenjen Japánban (ANDREWS 2020).

8. ábra – A Byōdō-in templom kertje (BYŌDŌIN HŌŌDŌ 2014)

A történelmi Buddha helyett Amidha buddhához, a mindent átható szeretet buddhájához fordultak az emberek. Amidha a távoli nyugaton található Tiszta Földön lakozik és garantálja az embereknek az ezen a földön való újraszületést. Azt tanította, hogy a **minket körülvevő világot paradicsomként képzeljük el**, ez a megvilágosodáshoz vezető egyik legfontosabb módszer. A Tiszta Föld iskola hatására jelentek meg az úgynevezett **paradicsomkertek**. Ezekben a kertekben a palotakertekkel szemben **a kerti látvány** nem az épületből való kitekintéssel jön létre, hanem **a kertből az épület irányába**. A Tiszta Föld térrendezésének legfontosabb forrásképe a Taima mandala volt (TEN GROTENHUIS 1999). Ezekben a kertekben a tó közepén található **sziget szimbolizálta** a távoli helyen található **Tiszta Földet**, a szigetre vezető **híd** pedig **az odajutás lehetőségére** mutatott rá. Az egyik leghíresebb Tiszta Föld buddhista templom a Byōdō-in (平等

院)(**8. ábra**). Mivel a Tiszta Föld nyugaton helyezkedik el, így a templom főépületének homlokzata keletre néz. Így az ideérkezők a templomban található Amidha buddha szobor felé, nyugatra fordulva imádkozhattak (**9. ábra**). Volt idő, amikor a templom le volt zárva és a tó túlpartján egy kis épületből áttekintve a Főnix csarnokba imádkozhattak a hívek.

9. ábra – A Byōdō-in templom főépületének homlokzata Amidha Buddha szobrával (BYŌDŌ-IN PHOENIX HALL 2006)

A **kelet-nyugat tájolás** az épített környezetben más kertben is megtalálható. A Jōruri-ji (浄瑠璃寺) templom kertjében a tóparton, a három szintes pagodában található a Lapis lazuli (Yakushi) buddha szobra, vele szemben egy japán buddhista istennő, **Benzaiten szentélye** egy kis szigeten látható (**10. ábra**), **a tó túlpartján** pedig a templomépületben (**11. ábra**) kilenc **Amidha buddha szobor** utal a Nirvána kilenc állapotára. Japánban a nyár első napját higannak (彼岸) hívják, ami **túlsó partot** jelent. Ezen a napon a nap a kilenc szobor közül a középen található legnagyobb szobor felöl szemlélve pont a három szintes pagoda vonalában kel fel. Ezen a napon a sintó napisten a Yakushi buddhától hoz üzenetet Amidha buddhának (GOTO & NAKA 2016b).

10. ábra – A pagoda és a Benzaiten szentély a Jōruri-ji templom kertjében (NAWATE 2020)

11. ábra – A Jōruri-ji templom főépülete (NAWATE 2020)

3.2.2. A Kamakura-kor kertjei (1185–1333)

Az új katonai uralkodó osztály egészen más felfogást hozott magával, mint a korábban uralkodó nemesi osztály. A lételemük a harc, a dicsőség megszerzése spártai erényekkel, értékként tekintettek az aszketizmusra, az önfegyelemre, a testi-lelki keménységre, a hűségre, a becsületre, a bátorságra és az igénytelenségre (REISCHAUER 2000a). Ebben a korban megjelent egy új buddhista irányzat is Japánban, a zen. Eiszai a kínai chan-buddhizmus Linji ágát honosította meg Rinzai iskolaként (rinzai-shū, 臨済宗), míg Dógen a kínai Caodong irányzatot Szótó szektaként (sōtō-shū, 曹洞宗) (BUSWELL & LOPEZ 2014). Mindkét szekta az önerőből elérhető megvilágosodást hangsúlyozta. A legmarkánsabb különbség a két iskola között, hogy míg a rinzai a kóan (公案) gyakorlat révén kívánja előidézni a megvilágosodást, addig a szótó iskola a zazenre (坐禅), azaz az ülő meditációra helyezi a hangsúlyt. Ezeket az iskolákat felkarolta a katonai osztály, ami nem kis részt annak volt köszönhető, hogy az újonnan megjelenő buddhista irányzatok elkülönültek a Kiotó-központú, az arisztokrata régi renddel ezer szálon összefonódott régi iskoláktól és mivel gyakorlatuk és életmódjuk több szempontból is egyezett a saját maguk által kialakított értékrenddel. Az oktatás a buddhista templomokban zajlott, és a 15. századra teljesen elterjedté vált, hogy a vagyonosabb családok buddhista templomokba küldik gyerekeiket neveltetni (KATSUTA & NAKAUCHI 1995). Ez a szokás egyes helyeken ma is megfigyelhető.

Ebben a korban is készült kertépítéssel foglalkozó kézikönyv „**A hegyi-, vízi- és szántóföldi tájak illusztrált kézikönyve”** (SANSUI NARABI NOGATA ZU, 13c) címmel. A kézirat érdekessége, hogy a végén szerepel több szerzetes és arisztokrata neve között Tachibana no Toshitsuna, a Sakuteiki szerzőjének és Musō Soseki zen szerzetes és kerttervező neve is (DEANE 2012). A tervezés során a taoista elvonulóhelyekre és a jin jang filozófiára fókuszál. Nem bontja szét elemekre a kertet, de egyes elemekkel kapcsolatban vannak állításai: pl. a tó az óceán képét

imitálja. Általánosságban **a követ és a növényeket** tekinti **a kert fő elemének**. Az alábbi listában a kertben elhelyezhető kövek elnevezését és leírását (**5. táblázat**) láthatjuk szerepük szerint:

5. táblázat – Kőkompozíciók a Sansui narabi nogata zu című műben (részlet), a teljes táblázat a mellékletben (**M3.1**)

A kő neve	Japánul	Típus	H (cm)	Leírás
Fenntartó kő	sōji ishi, 総持石	álló	90	tóban elhelyezve megvédi az embert, csodát és erényt hoz
Tükör kő	kagami ishi, 鏡石	álló	37,8	a fenntartó kő párja
Beteljesülés kő	jōju ishi, 成就石	álló	n/a	Doto-ji templom előtt áll
Hála kő	rei ishi, 礼石	álló	15/30	kicsivel a beteljesülés kő alatt helyezkedik el
A két világ köve	ryōkai ishi, 両界石	álló	60/90	buddhista utalás a gyémánt- és a méhbirodalomra
A bölcs királyok kő	myō-ō ishi, 明王石	álló	45/90	buddhista utalás az 5 bölcs királyra, a középső 90cm, a többi 45
Rejtett hajó kő	funagakure ishi, 船隠石	álló	n/a	a tóban kell elhelyezni, 2-3 darabot egyszerre

A felsorolt kövek témájuk szerint csoportosíthatók. A kövek utalhatnak természeti képre (hegy, víz, sziget, eső, szél, köd, állatok), emberi erényekre (nemesség, tisztelet, szeretet), a társadalomban betöltött szerepre (úr, hivatalnok, alattvaló), vagy buddhista fogalmakra (három drágakő, Buddha, bódhiszattva, beteljesülés, két világ, bölcs királyok). A kézikönyv a kövek esetében **három állítási módot** említ. Az **álló kő** a menny (天), a **fekvő kő** a föld (地), a **ferdén álló kő** pedig az ember (人). A háromféle kővet egyensúlyban kell tartani a kertben.

A **növények** esetén hangsúlyt kap az adott növény természetben való előfordulásának helye, melyet figyelembe kell venni a kertben való elhelyezés során. A jobb áttekinthetőség miatt érdemes a fák ágait ritkítani. A kertben leginkább a fenyőt (matsu, 松) javasolja ültetni. Mellette említi még a japán juhart (kaede, 鶏), a japán kaméliát (tsubaki, 椿), a japán kajszit (ume, 梅), a cseresznye fát (sakura, 桜). Ezen kívül szó esik még a nagylevelű kőtiszafáról (shin, 真), a japánciprusról (sugi, 椙), a hinoki hamisciprusról (hinoki, 檜), a castanopsisról (shii, 椎), az illatos császárfáról (kiri, 桐), a daphniphyllum macropodumról (yuzuriha, 譲葉), a hegyi cseresznyéről

(yamazakura, 山桜), a lilaakácról (fuji, 藤), a himalájai kecskerágóról (mayumi, 真弓), az azáleáról (tsutsuji, 躑躅), a gránátalmáról (zakuro, 柘榴), a japán körtéről (nashi, 梨), a citrusfélékről (kanrui, 柑類) és a bambuszról (take, 竹), a japánnaspolyáról (biwa, 枇杷), és a japán gesztenyéről (kuri, 栗), fehér krizantémról (shiragiku, 白菊), az aster tataricusról (shion, 紫苑) és különféle füvekről további lehetőségként.

12. ábra – A Ryōan-ji templom szárazkertje (CQUEST 2007)

A zen kolostorokban ekkor kezdtek elterjedni a száraz tájkertek (karesansui, 枯山水) (**12. ábra**). A heian-kori stílus használata a kert egy részére korlátozódott, a zen kolostorokban azonban ez kiteljesedett. A látvány fontos volt, de teljesen más szempontból. Míg a palotakertekben a természet szépsége köszönt vissza, addig a karesansui kertek **látványvilágának puritánsága, egyszerűsége nem a kert esztétikumának fontosságát hangsúlyozta**. A Tiszta Föld paradicsomkertjeiben ismerős képi utalás sem található itt meg és a **nézőpont** is **visszakerült a kolostori épület körbejárható verandájára**. A szerzetesek számára nyújtott mindennapi látvány elsősorban olyan gyakorlati célokat szolgál, ami összefügg a meditációval és a buddhista tanításokkal. Nem kifejezetten meditációs térről van szó, mivel a kolostori rend szerint a meditáció egy adott teremben zajlik. Ez a látvány önmagában inspirál egy cél elérésére.

13. ábra – Az Eihō-ji templom kertje (NAWATE 2019)

14. ábra – A Kinbyōzan Zuisen-ji templomkert főépülete és barlangja (ZUISENJI 2020)

Musō Soseki zen szerzetesként népszerű tanító volt Japánban, emellett kertépítő is. Bejárta egész Japánt és mialatt a természet szépségét kutatta, több templomot és kertet épített. A természet számára nem pusztán egy esztétikai élmény volt, hanem a buddha-természet tükre. Úgy tartotta, hogy a természetben való szemlélődés képes a megvilágosodást előidézni. Az általa épített kertekben ezért **a természet áttekinthetőségének** nagy szerepe volt (GOTO & NAKA 2016c). Kertjeiben két szint volt, az alsó táj és a felső kilátás. Ez az Eihō-ji (永保寺) templom kertjében a mai napig is megfigyelhető (**13. ábra**). Az alsó kertben van egy tó, egy vízesés, egy híd a központi épületbe. Az épületben a közös meditációs gyakorlat után egyesek elvonulhattak magányos gyakorlásra, a fenti kert ezt a célt szolgálta. A Kinbyōzan Zuisen-ji (錦屏山瑞泉寺) templom esetén a sziklafalból egy meditációs terem lett kivésve (**14. ábra**) a főépület mögött. Ezzel szemben van egy tó, közepén egy sziget. Vendégek érkezésekor vízesés is látható. A gyakorló szerzetesek számára **a Soseki által megtervezett út járható be**. A templomban tanítást kapnak mesterüktől, aztán elmennek meditálni az alsó kertben található barlangba, ahol recitálnak is. Ezután egy meredek hegyi úton felmennek a felső kertbe, ahol a látvány a Kamakura hegyeivel és a távolban látható Fujival a buddha természeten való szemlélődést nyújtja.

3.2.3. A Muromachi-kor kertjei (1333–1568)

Az új rendszer rövid ideig mutatta csak a stabilitás jeleit, a korszak nagy része háborúskodásban telt (Ōnin-háború). Ennek ellenére gazdasági és kulturális hanyatlásról nem beszélhetünk. A Kínával való kereskedelmi és kulturális kapcsolat a szerzetesek és a kereskedők utazásainak köszönhetően intenzívebbé vált. Az Asikaga-ságunok a zen buddhizmus rinzai ágát támogatták. Takaudzsi Asikaga ságun emellett erősen támaszkodott politikai, vallási és művészeti ügyekben a korábban is említett Musō Soseki zen szerzetesre.

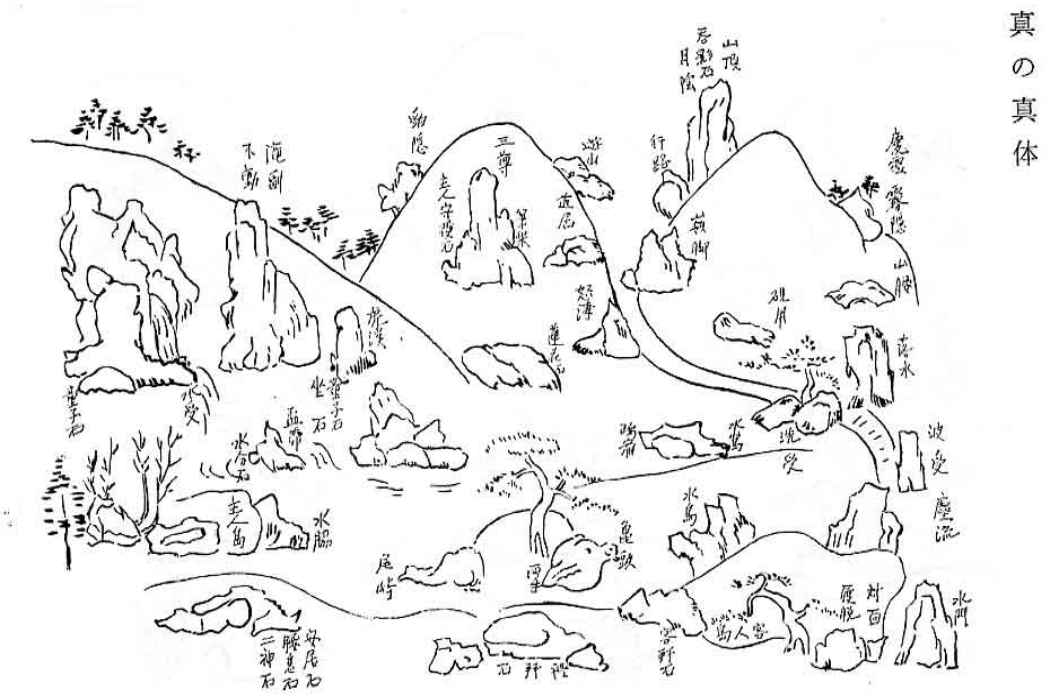

15. ábra – Kőkompozíciók illusztrációja (SAGARYŪ NIWA KOHŌ HIDEN NO SHO, 1395)

A zen szerzetesek számos kulturális hatás hordozói voltak. Ők elevenítették fel a japánok érdeklődését a kínai nyelv és irodalom iránt, népszerűsítették az egyszínű, Sung stílusú tájképfestészetet, és a ma is ismert kolostori tájkertészetet is ők tökéletesítették. A Kamakura-korban a buddhista meditációhoz segédeszközként használt finomra őrölt zöldteát (maccha, 抹茶) is ők terjesztették el Japánban. A korszak végén kialakult teaceremónia mellett létrejött az ikebana művészete is. Az Asikagák és a zen szerzetesek művészi ízlése hatással volt a japán esztétikára (REISCHAUER 2000b).

„A Saga stílusú kertészet titkos könyve” (SAGARYŪ NIWA KOHŌ HIDEN NO SHO, 1395) tartalmilag hasonló a korábbi kézikönyvekhez (**15. ábra**). Ebben a könyvben jelenik meg először **a kőlámpás** használata, illetve a kertépítés előtti lépésként erősen hangsúlyozott **tervrajz** készítése. Ez a könyv kezdte el használni a **shin** (真), **gyō** (行), **sō** (草) stílus osztályzást is, ami később még tovább fejlődött. A shin stílus tartalmazza a legtöbb kerti elemet, a sō stílus pedig a legkevesebbet, a gyō pedig a kettő között helyezkedik el. Itt olvasható először az **épített hegy** (tsukiyama, 築山) kifejezés is. A **szigetekre** utalás a szövegben nincs csoportosítva, de így is kivehető három olyan sziget típus, ami korábban nem szerepelt: a vendég sziget (kakujin shima, 客人島), a mester sziget (shujin shima, 主人島) és a szélnek kitett sziget (fukiage shima, 吹上島). A vendég a kertet először a vendég szigetről szemlélje meg, aztán a mester szigetről, majd az imádkozó kőtől, végül pedig a vízeséstől. A **mitikus Hōrai-hegy** formája és helye is meg van határozva: a kert közepén kell lennie, teknős formájúnak kell lennie, ami áll a teknős fej kőből

(kitōseki, 亀頭石), teknős kéz kövekből (ryōte ishi, 両手石), láb kövekből (ryōkyaku ishi, 両脚石) és a farok kőből (amagasaki no ishi, 尼崎の石).

Az egyes **növények** helye is meg van határozva a kert stílusa alapján: **hegyi tájképhez** tölgyet (kashiwa, 柏), juhart (kaede, 楓) és gardéniát (kuchinashi, 梔子); **a szigetre** pálmát (toshi.., 俊櫚), japán szentfát (nanten, 南天), nagylevelű kőtiszafát (maki, 槙), japán selyemfenyőt (goyōmatsu, 五葉松), gyapotrózsát (fuyō, 芙蓉), páfrányfenyőt (ichō, 銀杏), kínai borókát (ibuki, 伊吹), téli jázmint (ōbai, 黄梅) és azáleát (tsutsuji, 躑); **vízpartra vagy hegyi témához** japán kaméliát (tsubaki, 椿), fehér szantálfát (byakudan, 白檀), japánciprust (sugi, 杉), hamis magyalt (hiiragi, 柊樔) és rododendront (shakunage, 石南花); **a völgybe** aster tataricust (shion, 紫苑), krizantémot (kiku, 菊) és illatos babarózsát (shakuyaku, 芍薬), a **hegyi útvonalhoz** pedig szegfűszeget (chōji, 丁子), téli boroszlánt (jinchōge, 沈丁花), liliomot (yuri, 百合) és lilaakácot (fuji, 藤) érdemes ültetni.

A **kőlámpásra** (ishidōrō, 石灯籠) egy rövid bekezdés erejéig tér ki. Számtalan helyre lehet őket tenni különféle méretekben. A méretüket a kert mérete határozza meg. A lámpa fénye tükröződjön a víz felszínén. Ha a lámpa oszlopa négyzetalakú, akkor az oszlop oldala ne nézzen a nézőpont felé, hanem kissé forduljon el tőle.

A **teakertek** kialakulása is erre az időszakra tehető. A katonai arisztokrácia is szokásává tette a szertartásos teaivást, ők már teaösszejöveteleket (chayoriai, 茶寄合) is tartottak. Ezek szórakoztató összejövetelek voltak, ami leginkább a kínai eredetű luxuscikkek felvonultatásáról szólt egy idő után. A XV. század közepére a városi kereskedők a házuk hátsó kertjében kis rusztikus lakokat építettek. Ezeket a kis zsúpfedeles házakat (sōan, 草庵) a városi világtól visszavonult tudós és művész remeték lakhelyeiről mintázták. Ezekben a kis lakokban fejlődött ki a teaszertartás egy új formája, mely az egyszerűség (wabi, 侘び) filozófiáján és a kifinomult ízlés (suki, 数寄) szépségén alapult. Ez a teaceremónia chanoyu (茶の湯) néven lett ismeretes, rusztikus formája sōan-cha és wabi-cha néven honosult meg. Végül, az új kultúra részeként egyszerű bevezetőösvény alakult ki és ezzel kezdődött tulajdonképpen a teakertek fejlődése. A teakertek kialakulása ebből kifolyólag szűk területekre korlátozódott. Ezeken a területen nem volt nagy kiterjedésű tó, se hegy, se sétakertszerű út. A **teakert fő funkciója** a látványon való szemlélődésen túl **a bejárás által megteremtett elcsendesedés**. Kezdetben az esztétika nem jelent meg ezekben a kertekben, a funkció hangsúlyosabb volt (KEANE 2009b). A külső kapu és a teaház közötti folyamatot így írhatjuk le (**6. táblázat**):

6. táblázat – A bejárható út a teakert egyik típusának vázlatos felépítése alapján

Téregység	Állomás, elem neve	Japán	Tevékenység, funkció
Külső kert (sotoroji, 外露地)	Külső kapu	sotomon, 外門	Belépés a külső kertbe
	Lépőkövek	tobiishi, 飛石	Lassú léptekkel haladás
	Várakozó hely	yoritsuki, 寄付	Szemlélődés
	Lépőkövek	tobiishi, 飛石	Lassú léptekkel haladás
	Külső várakozó pad	sotokoshikake, 外腰掛	Szemlélődés
	Mosdó	sitabarasetchnin, 下腹雪隠	Homokos mellékhelység
	Lépőkövek	tobiishi, 飛石	Lassú léptekkel haladás
Belső kert (uchiroji, 内露地)	Belső kapu	chūmon, 中門	Belépés a belső kertbe
	Lépőkövek	tobiishi, 飛石	Lassú léptekkel haladás
	Belső várakozó pad	uchikoshikake, 内腰掛	Szemlélődés
	Lámpás	tōrō, 灯籠	Szemlélődés, iránymutatás
	Mosdó	sunasetchin, 砂雪隠	Homokos mellékhelység
	Lépőkövek	tobiishi, 飛石	Lassú léptekkel haladás
	Rituális megtisztuló hely	tsukubai, 蹲踞	Megtisztulás
Teaház (sōan, 草庵)	Teaház nyílása	nijiriguchi, 躙口	Belépés a teaházba
	Teaszoba	chashitsu, 茶室	Teaceremónia

A teakertekben lévő **elemek** a városi léttől távol eső **hegyi természet képét** idézik fel bennünk. A lépőkövek a hegyi ösvényeket juttatják eszünkbe, az elénk táruló látvány minden egyes irányváltáskor az érintetlen természetre, a mosakodó kőedény pedig a hegyi forrásra utal. Elsőre egy zárt térnek tűnik, de felfogható egy olyan tájkertként, ami **egy új világba való belépés** lehetőségét hordozza magában. A Tenryū-ji (天龍寺) templom a 13. század közepétől császári villa volt, amit Soseki alakított át zen templommá. Ebben a kertben látható **sárkány kapu vízesés** (**16. ábra**) a zen attitűdöt jeleníti meg a kerti képben.

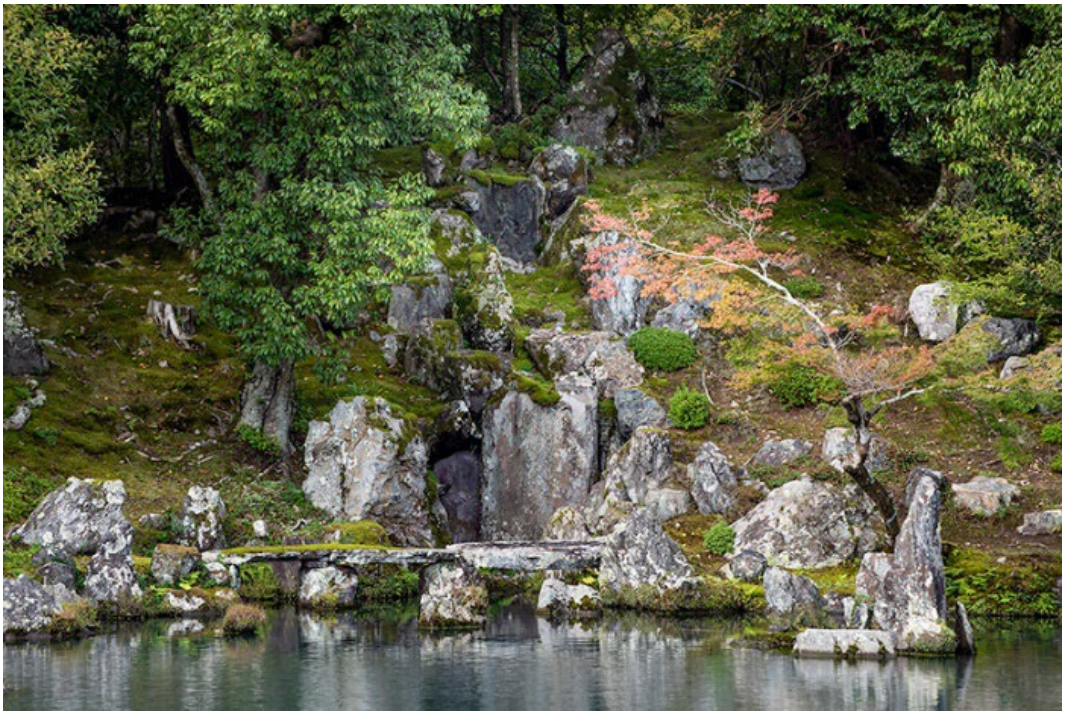

16. ábra – Sárkány kapu vízesés a Tenryū-ji templomkertben (NAWATE 2018)

A "vízesés" a templommal szemben lévő tó túlpartján a domboldalban látható. A kövek elrendezése egy kínai mitológiából ismert történetre utal. A legenda úgy tartja, hogy míg számos ponty úszik fel a vízen az erős sodrás ellenére csak kevesen képesek felugrani a vízesésen. Ha egy pontynak sikerül, egy erős sárkánnyá változik. Ez a történet annyira ismert volt Kínában, hogy a tanulók is ehhez hasonlították a vizsgával való szembenézést. A kertben **ez a történet egy háromszintes vízesés képében jelenik meg**. A legfelső kő a toyama kő, ami a Horai hegyet is szimbolizálja, ahol a halhatatlanok élnek. Alatta három vízesés kő utal a szintekre, egy kő a második kő felett a hal helyzetét jelzi, legalul a vízben három hídkő (NAWATE 2018). Noha a ponty helyzete egy lehetetlen állapotot tükröz, **a zen gyakorló számára ez az attitűd, a lehetetlen feladat megoldására való törekvés a gyakorlás elengedhetetlen feltétele**.

A híres Aranypavilon temploma (kinkaku-ji, 金閣寺), hivatalos nevén a Szarvas kert templom (rokuon-ji, 鹿苑寺) a rinzai szektához tartozó templomkomplexum, ami korábban Ashikaga Yoshimitsu sógun visszavonulásakor építtetett épületegyüttes volt, amit utóda és fia az apa halála után a templom kivételével leromboltatott. A tóparton álló Aranypavilon földszintje heian-kori palotaépítészet (shinden zukuri), az első emelete a szamurájépítészet (buke zukuri), a második emelete pedig a zen építészet (soin zukuri) stílusa szerint épült. Mindennek tetején egy bronz főnix, ami az uralkodót szimbolizálja, aki felette áll a szerzeteseknek, a katonáknak és az arisztokratáknak (HORVÁTH 1999). A pavilonnal szemben van a Tükör-tó (kyōko-chi, 鏡湖池), amiben 10 sziget található. A legnagyobb sziget az Ashiwara sziget, ami a 8. században íródott Kojiki című történelmi könyv tartalmára utal. Itt is megtalálható a teknős és a daru sziget, ami a

hosszú életet szimbolizálja. Általában együtt szoktak megjelenni a kertben. A tó partvonalát nyers kövek szegélyezik, ami az óceánpartra utal. Ez **a tó nem képzeletbeli világot, hanem a való világot szimbolizálja** (GOTO & NAKA 2016d).

3.2.4. Az Edo-kor kertjei (1603–1868)

Az Edo-kor a Tokugava sógunátus és a daimjók uralmának korszaka volt. A császári főváros mindig is Kiotó volt, a szamuráj hatalom központja viszont Edo lett (a mai Tokió). A korszakot az erős urbanizáció jellemezte, a főváros a 18. század közepére több, mint egymillió lakossal rendelkezett. Ugyanakkor szigorú társadalmi rend és az elszigetelődés jellemezte ezt a korszakot. A 16. század végén már kereszténységellenes rendelkezéseket hoztak, tiltották a kereszténységet a sógun közvetlen környezetében és a következő évtizedekben már kereszténységüldözésről beszélhetünk. A 17. század közepére már egyetlen egy jezsuita sem maradt az országban, a kereszténységet teljesen felszámolták és a külkereskedelmi, gazdasági, kulturális befolyás szinte teljesen megszűnt. A Tokugava kormány meglehetősen stabil hatalmi egyensúlyt teremtett az országban (PEREZ 2009). A korábbi korszak művészeti trendjei folytatódtak, a legtöbb igyekezet a fényűző paloták építésére irányult. **A tájkertészet és az architektúra bonyolultabbá vált**, a korábbi korszak zen szellemében komponálták meg a Katsurában lévő császári birtok dísztelen épületeit és előkelő kertjeit (REISCHAUER 2000c).

17. ábra – Tájkert
(YOKEI TSUKURI NIWA NO ZU 1680)

18. ábra – Koshikawa Kōraku-en sétakert
(CONHEÇA OS 10 JARDINS MAIS ESPETACULARES DE TÓQUIO! 2019)

Az egyik mű, ami kertekkel foglalkozik és a korra jellemző „lebegő világ képei” (ukiyo-e, 浮世絵) festészeti technikát alkalmazta, a **Kertrajzok egyedi látványok létrehozásához** (YOKEI TSUKURI NIWA NO ZU, 1680) címmel jelent meg. Ez a festészeti stílus az emberi élet múlékonyságára is utalt egyben. A kötet kertészeti technikákat mutat be kétoldalas illusztrációkon keresztül 18 féle módon a kertek festői minőségének megteremtéséhez (**17. ábra**). A következő kerttípusokra tér ki az illusztrációk során: fás kert, pázsitos kert, kínai kert, díszformára vágott növényes kert, labdajáték kert, Hōrai kert, cseresznyéskert, Otawa vízesés kert, miniatürizált Sumida folyó kert, kínai lilaakác kert, Akaheki hegy kert, krizantém és vízkert, napfelkelte hegy kert, négy évszakos virágos kert, megváltó kert, téli szélkert, ködös kert, part és hegy kert, pálma kert, sziklás vízesés kert és párok kertje. Mindegyik esetben konkrétan leírja az adott elemek használatának módját a kerttípusra vonatkozóan. Ebben a könyvben **jelent meg először a sövényhasználat**. A korban megjelentek a nagy kiterjedésű daimjó kertek. A kert közepén egy hatalmas tó, a terület körbejárható, több nézőpontból szemlélhető és többféle témát hordoz (SHIRAHATA 2016). Mivel a nagyobb kertekben is megjelentek a kis teakertek, egyre inkább szükségessé vált a **térelválasztók** használata. Az egyik ma is látogatható daimjó kert a Koshikawa Kōraku-en (小石川後楽園), ami jelenleg városi parkként funkcionál (**18. ábra**). A kert elnevezése egy konfucionista tanításra utal, miszerint **a tudós elsősorban a világért aggódjon, aztán élvezze annak örömeit** (GOTO & NAKA 2016bc). A Kōraku-en jelentése az „aztán élvezze” kert. A

kertben **több, miniatürizált** kínai és japán **meisho** jelenik meg a központi tó körül domb és egyéb látvány formájában, **esetenként irodalmi utalással** (Lu-hegy, Ōi-folyó, Tsūten-kyo híd).

Az Entsū-in (**円通院**) templom főépületéből elénk táruló látvány a távolban magasodó Hiei hegyet keretezi (**19. ábra**). **Nem az előtérben elhelyezett elemek a kert központi témája**, **hanem a háttérben megjelenő hegy képe**. A hegy mellett használnak más témát is. Jikō-in (**慈光院**) templom például egy mezőgazdasági területen lévő korabeli teaház (**20. ábra**), ami kifejezetten a vendégek szórakoztatására épült. **Az épület kialakításának** a látvány szempontjából egyetlen **célja** volt, hogy a teaszobába belépve **a teljes panoráma** elénk táruljon. Keretező elemként itt erősen metszett rhododendront használtak. Mindkét esetben jelenkori probléma, hogy a táj képe folyamatosan változik a beépítésekkel és emiatt a látvány torzul.

19. ábra – Az Entsū-in kölcsönvett tájképe (ENTSUJI n.d.)

20. ábra – A Jikō-in kölcsönvett tájképe (RIKKA, n.d.)

A korban megjelenő legfontosabb kerttervezési kézikönyv a Kitamura Enkinsai által írt (ENKINSAI 1735) **Mesterséges dombkertek létrehozásának hagyománya** (Tsukiyama teizoden) című mű. A korábbi kézikönyveket foglalja össze rendkívül összetett módon, és világosabb utasításokat ad egyes esetekben az elérendő cél érdekében. A könyv az elején három alapvető dologra hívja fel a figyelmét az olvasónak:

- vázlatkészítési technikák elsajátítása a természeti kép másolása miatt,
- a kövek elrendezésének és a növények ültetésének technikájának megtanulása a hegyekben található látvány hű miniatürizálása érdekében,
- megtanulni a technikáját annak, hogyan lehet a természet harmónikus szépségét visszaadni úgy, hogy közben nem hangsúlyozzuk túl az egyes elemek jelentőségét.

A táblázatban (**M3.2**) szereplő felosztás nem a könyvben szereplő sorrendet követi, ugyanakkor ez a csoportosítás áttekinthetőbbé teszi az egyes területek alatt található leírásokat.

Érdekesség, hogy a könyv a **shin stílusú kerteket a Buddha világ reprezentációjának tartja** és ebből fakadóan a köveket is Bosatsu buddha neveivel kell elnevezni. A leginkább **formális** kert ennél fogva a Tiszta Föld szakrális tájkertje.

A könyv **második kiadását** Akisato Ritō (RITŌ 1828) állította össze, a shin-gyō-sō alapján osztályozott kerteket mutat be ábrákkal. Állítása szerint a kerttervezésnek három értelme van:

- **Azért készítünk kertet** növények hozzáadásával és a piszkos dolgok eltávolításával, hogy ott a buddhák és az istenek összegyűljenek és védelmet nyújtsanak a családnak;
- A tulajdonos a kert szeretetével **elcsendesítheti elméjét és meghosszabbíthatja életét**;
- **Fenntartani egy gazdag ökoszisztémát** a folyó vagy a kút tiszta vizének a bevezetésével.

A könyv tartalmának nagy részét már nem használják, de a 19. század végén Josiah Condernek köszönhetően, igen népszerű volt.

Ritō másik nagyon értékes műve **A kő kompozíciók, növények és kerítések története** (RITŌ 1827). Ebben a könyvben 55 féle kapu és kerítés elem, 30 féle kő kompozíció, 15 féle lépőkő és járda minta, 5 féle kőedény és 5 féle kőlámpás látható nagyon részletesen illusztrálva.

3.3. Hazai és európai leírások a 19. században

A japán művészettel kapcsolatos első leírások a 19. század végén jelentek meg Európában. Ezek utaltak ugyan a japán kertművészetre, annak formavilágára, képi hatásaira, de nem bocsátkoztak szakmai és filozófiai részletekbe. A leírások közül gróf Zichy Ágost nyújt betekintést számunkra a japán kultúrába és művészetbe, a japánok tájhoz és kerthez való viszonyába. „Tanulmány a japáni művészetről" (ZICHY 1879) című, három évvel Japánba tett utazását követően megjelent írásában az alábbi módon ír **a japánok viszonyulásáról tájhoz**:

„A hosszú nyári estéken és számos ünnepnapon a népesség fölkeresi a vidéken fekvő templomokat és mulatóhelyeket, melyek nagyobbrészt regényes helyeken fekszenek, terebélyes fák árnyéka alatt, gondosan ápolt kertekkel környezve. Itt tanulják megismerni zsenge gyermekkoruktól kezdve a természet szépségeit, melynek befolyása idővel oly erőssé válik náluk, hogy egy alkalmat sem mulasztanak el, hogy ama növényekkel környezzék magokat, melyek képzeletükben visszaemlékeztetik kedvenc tájokra." (ZICHY 1879, 10)

Ezt azonban - a kertek kis méreteiből adódóan - csak úgy tudják megtenni, hogy **a tájképet lekicsinyítik**, szűk keretek közé kényszerítik:

„A kertészet nagyon ki van fejlődve Japánban és a képzelődés szabad menetet enged magának oly kertek teremtésében, melyeket csak **miniature kerteknek** lehet elnevezni. Még a városokban is bizonyos tekintetben házaiknak szükségszerű tartozékát képezik; és a művészet abban áll, hogy csekély, némelykor csak egy két négyszög lábból álló területen, festői kis táj alakíttassék valódi növényekkel, dombokkal, sziklákkal, tavakkal, erdőkkel, vízzuhatagokkal, a melyekhez még hozzá járulnak függő hidak, tekervényes kis utak, malomkerekek stb. A táj maga rendesen egy az országban valóban **létező hírneves vidéknek másolata**. Oly festői országban, amilyen Japán, ily táj természetesen vég nélkül sok van, a leghírnevesebbek száma harminckettő." (ZICHY 1879, 10)

Az alábbi leírás képletesen is szemlélteti a kert formavilágát, felépítését, összevetve néhány japánkerti jellegzetességet a korabeli európai kertkultúrával, azaz az angolkertek általános jellemzőivel. A leírás a japánkert egyik fő szervezőelvét is jól szemlélteti: **a meghatározott nézőpontokra szervezett, statikus kerti kompozíciókat**. Olvasása közben az a benyomásunk, mintha mi magunk is ott állnánk a kertben, és annak adott részleteit figyelnénk:

„Úgymint az angol kertekben mindenféle természeti szépségeket találunk, ezekben is, melyek a mester szeszélye szerint elhelyezve a természetet utánozzák. Itt egy tó, melyen faragatlan fából készült híd visz át, föléje sűrű bambusz hajol a hozzásimuló glycinianak gyöngéden lecsüggő viola fürtjeivel, alatta komoly hattyúk úsznak el; amott egy magaslat, melyre tekervényes út vezet fel fakorláttal; kissé tovább egy toro jelzi egy kanyarodó és árnyékos fasor bejárását. Egy kis épület fenyők árnyában rejtőzik el, előtte két kőből, faragott róka, mint őrök; egy kioszk, mely sima tóra nyílik, vagy zöld pázsit közepén áll; egyenetlen nagyságú kövek mindenféle irányban s egyenetlen távolságban egymás elé rakva meggátolják, hogy a pázsiton útnyomok maradjanak s sok helyütt arra is szolgálnak, hogy még nedves időben is száraz lábbal lehessen járni. A friss zöld és rövidre nyesett pázsiton egy camelia, vörös vagy fehér levelű juhar, cryptoméria, vagy más becses és szép hajtású fa, melyekben Japán oly gazdag, magánosan magaslik ki; távolabb néhány csoport cseresznye- vagy szilvafa tavasszal mulandó gyönyört nyújtanak virágzásukkor." (ZICHY 1879, 46-47)

A gróf a francia, az angol és a kínai kertekkel való összehasonlítás során kiemeli a japán kertművészet szépségét és annak mesterkéltségét is:

„A japáni kertészet egészen külön álló helyet foglal el, mert különbözik a franciától, mely növénytani építészetet alkot; az angoltól, mely egyszerűen utánozni törekszik a természetet szabálytalan alakjaiban; a kínaitól, mely a természet ellen dolgozik és akadályokat alkot neki. A

japáni kertész a helyiség természetes szépségeit számba veszi, azokkal szövetkezik, nem dolgozik a természet ellen, hanem azt utánozza és gyakran szeszélyesen átalakítja. Törpe fáit oly mesterségesen nyesi, hogy nem lehet bokroknak tartani; virágai, melyek oly látszólagos gondatlansággal szórák szét, nem ugyanazok, melyek a réteken teremnek hasonló rendetlenségben; egy természetes akkora nagyságú tó sohasem bírt volna annyi kanyarulással, s minden oly ügyességgel, oly kimondhatatlan fáradsággal van előállítva és gondozva, hogy az egészben mint a legcsekélyebb részletekben, valódi művészet rejlik, mely megörvendezteti a szemet s csakis ama kifogást lehet tenni, hogy **nagyon is mesterkélt**." (ZICHY 1879, 47)

Az első angol nyelvű könyv, amely kifejezetten kitér **a kertre, mint az épületek környezetére**, Edward S. Morse-nak köszönhető, aki zoológusként 1877-ben érkezett Japánba egy kutatás miatt, és végül a Tokiói Császári Egyetem első zoológia professzora lett. Érdeklődési körébe tartoztak az régészeti leletek és a régi korok agyagedényei is. 1885-ben írta meg a „Japanese Homes and Their Surroundings" című, gazdagon illusztrált könyvét (MORSE 1885) a japán épületekről és azok környezetéről. J.J. Rein Japánról szóló munkájának (REIN 1883) kiegészítéseként utal saját könyvére, mivel előbbi igen kevés információt, többnyire csak képeket tartalmazott erről a témáról. Könyvében szó esik a japán házról, annak különböző típusairól, a belső tér kialakításáról, a bejáratokról és azok megközelítéséről, a kertekről és egyéb kapcsolódó témákról. A kerti résznél összesen huszonhárom oldal terjedelemben tér ki egyes kerti elemekre, mint pl. a kőtáblákra, a kőlámpásokra, a hidakra, a nyári pavilonokra, a tavakra, a kerti utakra, a törpefákra, virágokra, növényekre. A könyv néhány illusztrációval szemléltetett privát kertismertetést is tartalmaz.

Bevezetőjében megjegyzi, hogy **a művészet mögötti alapelvek számára ismeretlenek**, de kénytelen elismerni azok pozitív művészi hatásait. A perspektíva megsértése, vagy a sajátos színkompozíciók, amelyeket korábban nem tekintettek harmonikusnak, most folyamatosan **Japánra emlékeztetik** a kor emberét. Az európai dekorációkat lassan átitatják ezek az évszázados, de újnak tetsző megoldások. Bútorok, tapéták, terítők, freskók, könyvborítók, karácsonyi üdvözlőkártyák, még vasúti hirdetések is **a japán stílust kezdik utánozni**. Leírása szerint a japánok mesterien képesek nagyon egyszerű módszerekkel művészeti alkotást létrehozni. Ennek ellenére rámutat arra is, hogy a külföldi piacra szánt termékekre Japánban nem lenne kereslet, mert többségük színesebb a kelleténél és minőségben sem üti meg az otthoni mércét.

Josiah Conder brit építész szintén 1877-ben érkezett Japánba és hamarosan a Császári Műszaki Egyetem tanára lett. Érdekelték a japán művészetek. A tradicionális festészet egyik legutolsó képviselőjének, Kawanabe Kyōsai-nak lett a tanítványa, emellett Enshu iskolájában az ikebana művészetét is tanulmányozta. Ez alapján írta meg 1892-ben a virágrendezésről szóló könyvét (CONDER 1892). 1893-ban elsőként írt angol nyelven szakkönyvet a japánkertekről „Landscape

Gardening in Japan" címmel. A forrásmű, amiből dolgozott Akisato Ritō által 1829-ben írt „Tsukiyama teizōden" című kertépítéssel foglalkozó mű volt. A könyvben szó esik a japánkertek történetéről, elemeiről, úgymint a kerti kövekről, lámpásokról, pagodákról, a vízzel teli kőedényről, kerítésekről, kutakról, hidakról, lugasokról, vízfelületekről, növényekről és a kompozíciós módszerekről, mindezeket rendkívül gazdagon illusztrálva. Conder műve a kert művészi létrehozására összpontosított, röviden kitérve a bevezetésben a kerti tér filozófiai vonatkozásaira, mint pl: „**Az ideális japánkert mindenekelőtt a visszavonulás helyszíne a magányos elcsendesedés és meditáció számára**." (CONDER 1893a, 9)

Érdekes adalék a fentiekhez, hogy Conder a filozófiai háttér művészi megnyilvánulásaként utal a formára ugyanitt, viszont ennek nyugati visszafejtéséről egy szó sem esik, csupán annak **titokzatosságát és szentségét emeli ki**.

Például a kerti kövekről szóló fejezetben szó esik arról, hogy a kerti kép a valóságban is megtalálható **természeti kép kicsinyített mása**, a létrejövő alkotás egyfajta illúzióként képes tükrözni a táj valódi formáját. Ugyanitt megjegyzi, hogy régi idők óta hagyomány a templomi és a kolostori kertekben, hogy a főbb köveknek vallási jelentést tulajdonítanak (CONDER 1893c). Ez visszavezethető Eihei Dōgen zen szerzetes, költő és a japán Soto irányzat megalapítójának „Hegyek és vizek" (Sansui kyō) című szentiratára, melyben a hegyek és a vizek az ősi buddhák tanításainak megtestesítői. Ahhoz, hogy meglássuk a Buddha tanítását, elég, ha csak ránézünk a természetre (LOORI 2017).

Ez a szokás hatással volt a hétköznapi kertekben található kövek elnevezésére is, így egyes kövek a mai napig megőrizték szakralitásukat.

4. ANYAG ÉS MÓDSZER

4.1. Adatbázis építés

A kutatási kérdéseim megválaszolásához a szakirodalmi kutatás mellett egy kertadatbázis létrehozására is szükség volt. A különböző adatbázisok feldolgozásán túl célzott kiegészítő kutatást végeztem, helyszíneket azonosítottam be, a helyszínekhez köthető történeti, térképészeti, képi és videó forrásokat dolgoztam fel. A bibliográfiai adatbázis létrehozásához a Zotero alkalmazást használtam. A grafikonok létrehozásához az Excel táblázatkezelőt program diagramkészítőjét használtam. A kertadatbázis létrehozásához is először az Excel táblázatkezelővel dolgoztam, de hamar kiderült, hogy a táblázatos elrendezésben a növekvő adatok száma miatt az áttekinthetőség romlik. Ezért egy általam behatóan ismert tartalomkezelő rendszer (Drupal 7) használatával egy jelszóval védett angol nyelvű webes adatbázis oldalt hoztam létre (http://fege.tkbf.hu). A weboldalon egyedi nézetek (adatbázis szűrés alapú eredmények) szerint jelenítem meg a tartalmakat. A listanézetek mellett megtalálható egy idővonal alapú, illetve egy Google Térkép alapú megjelenítés mód. Az egyedi térképek készítéséhez a Földrajzi Információs Rendszerben a QGIS 3.32. szoftvert használtam.

4.1.1. Bibliográfiai adatbázis

A készülő adatbázishoz a Zotero alkalmazást használtam. Noha a Zotero elsődlegesen hivatkozáskezelő program, a bibliográfia készítéshez is tökéletes választás, mivel tematika vagy egyéb szempont szerint gyűjteményekbe rendezhető a feldolgozott szakirodalom. Két fő gyűjteményt hoztam létre (Kínai kertek, Japán kertek). Ezekbe gyűjtöttem össze a könyv típusú szakirodalmat, a főgyűjtemény alá létrehozott Folyóiratcikkek algyűjteménybe pedig a szakcikkeket. A program kétféle tárolási módot kínál. A bibliográfiai adatbázis adattartalmát a Zotero szerverére, a bibliográfiához kapcsolható fájlokat (pdf, epub) pedig egy külső webdav szolgáltató szerverére szinkronizáltam, ahol a tárhely mérete nem okoz hosszú távon problémát. A fenti módszer lényege az, hogy az így létrehozott és kezelt bibliográfiai adatbázis adat és fájltartalma nem a helyi géphez kötött, így adatvesztés rendszer vagy hardverhiba miatt nem jöhet létre. A másik fontos szempont, hogy az adatbázis egyszerre több gépről elérhető, így a kutatás nem egy adott helyhez és géphez kötött (vagy személyhez).

A szakirodalomkutatás alapja az interneten található szakkönyvadatbázisok feldolgozásával kezdődött (FUNG 2012, MISSINGHAM 2018, LOUIS 2021a,b). Ezek az adatbázisok közel sem

teljesek, és nincsenek megbontva típus (könyv, folyóiratcikk) szerint sem. Első lépésben a meglévő adatbázisokat szálaztam szét és dolgoztam fel a Zotero programban könyv és folyóirat típus szerint. Ezután célzott kutatást végeztem különböző nemzetközi könyvkiadóknál (pl. Tuttle, Stone Bridge, Timber, etc.), egyetemi kiadóknál (pl. Harvard University Press, University of Pennsylvania Press, University of Chicago, etc.), könyváruházaknál (pl. amazon.com, abebooks.com, etc). A folyóiratcikkek kutatásához a Magyarországról elérhető EISZ adatbázisok közül a következőket használtam:

- Academic Search Complete (https://search.ebscohost.com)
- Art and Architecture Source (https://search.ebscohost.com)
- JSTOR (https://jstor.org)
- Project MUSE (http://muse.jhu.edu)
- Science Direct (http://muse.jhu.edu)
- Scopus (https://www.scopus.com)
- Taylor and Francis (http://www.tandfonline.com)

A létrejött bibliográfia adatbázist feltöltöttem az általam készített weboldalra is, ahol a lista szűrhető különböző szempontok szerint.

4.1.2. Távol-keleti kertadatbázis

A Drupal tartalomkezelő (CMS) rendszer telepítése után két tartalomtípust hoztam létre:

1. Garden,
2. Biblio.

A tartalomtípusokhoz mezőket rendeltem az alábbiak szerint:

- Alapinformációk: A hely neve, létrehozásának ideje, kínai építmény megjelenésének ideje, a kert státusza (privát, közösségi), stílusa (angol-kínai, japán)
- Emberek: Tulajdonos, tervező (folyamatos feltöltés alatt)
- Helyszín: A hely pontos címe gps koordinátákkal.
- Képek, videók: kiemelt kép, képgaléria, Youtube videó a helyszínről (madártávlat, bejárás közben)
- Források: internetes források, bibliográfiai források (folyamatos feltöltés alatt)
- Japánkerti elemek: épületek (pavilon, ház, teaház, pagoda), kövek (álló kő, fekvő kő, mosakodó kő, lépőkő), vízek és szigetek (tó, folyó, patak, vízesés, sziget), sintó elemek

(kapu, szentély, pavilon), hidak (kő, fa, föld, rusztikus), egyéb (lámpás, pagoda, daru, teknős, buddha), körülhatárolás (fal, fa, bambusz, nyitott, sövény, átjáró, kapu, díszített)

4.1.3. Keresési módszerek

A történeti kertek esetén a térképészeti alaprajzokat, képi anyagokat és történeti leírásokat

- szakcikkekből,
- könyvtári adatbázisokból (pl. British Library),
- térképészeti és képi adatbázisokból (pl. Rare Old Prints, Lantmäteriet),
- nemzeti gyűjteményekből (pl. National Gallery of Ireland, Museum Kassel),
- műemlékvédelmi szervezetek oldalairól (pl. National Trust, European Garden Heritage Network, English Heritage, Historic England),
- egyetemi kutatási oldalról (pl. The East India Company at Home),
- történeti kertekkel foglalkozó blog oldalakról (National Trust Treasure Hunt, The Garden Trust, Parcs à fabriques) és
- az adott terület, megye, város, helyszín információs oldaláról (pl. Darmstadt, Wilton House) szereztem be.

A jelenleg is elérhető kertek esetén a Google alapú szöveges keresést kiegészítettem célzott Google Map alapú kereséssel. Mindkét esetben az angol nyelv mellett a keresési terület (ország) nyelvén is kerestem.

A helyszín elnevezésekor kétféle helyzettel találkoztam. A kert amennyiben egy nagyobb terület, park része, úgy az elnevezése sokszor pusztán „japánkert”. Emiatt az adatbázisban igyekeztem a nagyobb egység részeként tekinteni rá és aszerint elnevezni az adott kertet a megkülönböztethetőség miatt (pl. Newstead Abbey)

A létrehozás ideje

A kert, a kertben található elemek (kínai építmények) létrehozásának pontos meghatározása az elérhető információk alapján az alábbi nehézségekbe ütközik:

1. A kert megnyitása évre pontosan dokumentált. Azaz a kert elkészült, a dátum a kész állapotot jelöli.
2. A kert létrehozásának megkezdése pontosan dokumentált. A kert kész állapota nem, ezért a kert dátuma a létrehozás megkezdésének idejét jelöli.

3. A kert létrehozásának megkezdése és a kert elkészülte dokumentált, az elkészülés dátuma jelöli a kert kész állapotát.
4. A kert létrehozásának megkezdése dokumentált, azonban a lassú munkálatok miatt a jelenlegi állapot több évtizedes munka eredménye.
5. A kerti elem megjelenése évre pontosan dokumentált.
6. A kerti elem megjelenése évtizedes pontossággal van meghatározva.
7. A kerti elem megjelenésének éve nem dokumentált, azonban másodlagos források (rajzok, metszetek) utalnak rá.

Azaz az adatbázisban szereplő dátumok a fenti kategóriák szerint értendők, egyes helyeken ez külön jelezve.

Helyszín

7. táblázat – Európa országainak régiós besorolása

Dél-Európa	Észak-Európa	Délkelet-Európa	Kelet-Európa	Közép-Európa	Nyugat-Európa
Málta	Izland	Horvátország	Fehéroroszország	Lengyelország	Belgium
Olaszország	Finnország	Bosznia-Hercegovina	Ukrajna	Csehország	Hollandia
San Marino	Norvégia	Szerbia	Moldova	Szlovákia	Luxemburg
Vatikán	Svédország	Montenegró	Oroszország	Magyarország	Egyesült Királyság
Spanyolország	Dánia	Koszovó	Észtország	Németország	Írország
Portugália		Albánia	Lettország	Románia	Franciaország
Andorra		Észak-Macedónia	Litvánia	Svájc	Monaco
		Görögország		Liechtenstein	
		Bulgária		Ausztria	
				Szlovénia	

A történeti kertkutatás jellege miatt (adott korban adott helyszín nem feltétlen a jelenlegi határok és országok területén helyezkedett el) a helyszínek kutatása, feldolgozása során a mai ismert országhatárok által meghatározott területek alapján azonosítottam a helyszíneket.

A helyszíneket az alábbiak szerint kategórizáltam Európán belüli elhelyezkedésük (régió) alapján (**8. táblázat**).

A kertek lokációs alapú feldolgozása során a hivatalos cím mellett a GPS koordinátákat is meghatároztam, amire azért volt szükség, hogy a nagyobb területek kisebb részén elhelyezkedő kertek pontos pozíciója a nagyobb egységen belül is látható legyen. A cím alapú keresés során a Google Térkép (GMAP) és az OpenStreetMap (OSM) térképet használtam, áttekintve a teljes területet. Egyes helyszínek esetén az OSM térkép hatékonyabbnak bizonyult.

Oroszország kivételével minden olyan országgal nem számolok, melyek területe részben Európához, részben Ázsiához tartozik.

Vizuális adatok

A kertekhez köthető képek és videók adattartalma meghatározó. A képek esetén a nézőpont rögzített volta miatt a látvány adattartalma alacsony. A videó esetén ezzel szemben lehetőségünk van a megtekintés ideje alatt végigpásztázni a területet. A helyszín bejárása során készített videók mellett több helyszínhez elérhető 4K felbontású drónvideó felvétel, ami a területet madártávlatból tekinti át. A helyszínekhez a legtöbb esetben kapcsolódik Google Térkép bejegyzés, ahova a felhasználók maguk által készített fotókat tölthetnek fel a helyszínről. Ezeket a képeket (esetenként több ezer) át lehet tekinteni, azonban a legtöbb esetben a nézőpont kiválasztása a kép készítője által olyannyira önkényes, hogy a kép témája számunkra nem hordoz értékes információt. Nem egyszer fordult elő az, hogy egy adott helyszínhez köthető képek egyike sem tartalmazott a kutatás szempontjából egy lényeges elemet, a kertről készült videón ezzel szemben az szerepelt. Ezért a képek mellett kifejezetten olyan videókat kerestem és dolgoztam fel, melyek a kutatás szempontjából releváns információkat tartalmaztak.

Internetes források

A hatékony internetes kutatás alapfeltétele, hogy rendelkezzünk a megfelelő digitális kompetenciákkal. Nem magától értetődő az, hogy milyen keresési stratégiát használunk a céljaink eléréséhez. És az sem, hogy a találatokat hogyan értékeljük, validáljuk. Azaz alapfeltétel, hogy az adatokat, információkat és digitális tartalmakat a digitális kompetencia keretrendszer (CARRETERO 2017) alapján **minimum haladó szinten** tudjuk keresni, szűrni, értékelni és kezelni.

Az internetes források esetén az egyik legnagyobb kihívás a validálás. Azonban, ha leszűkítjük a validálandó tartalmakat típusoldalakra, azaz meghatározzuk, hogy mely oldalak azok, amik esetén érvényesnek tartjuk a rajtuk talált információt, és mely oldalak azok, ahol nem kétségbe vonjuk, hanem nem fogadjuk el automatikusan, akkor ezzel egy megfelelő attitűdöt hozunk létre. A kutatás során érvényesnek tekintettem azokat a szöveges információkat, melyeket könyvtárak, műemlékvédelmi szervezetek, térképészeti adatbázisok, egyetemi kutatáshoz kapcsolódó oldalak tettek közzé. A következő szinten a helyszínhez köthető oldalak tartalmait is érvényesnek tekintettem. Egyes blogoldalak tartalmával kapcsolatban nem merült fel kétség, mivel tartalmukat külső hivatkozásokkal erősítették meg. A fentiektől eltérő oldalak tartalmának érvényességét más oldalakkal (nem kereszthivatkozás!) erősítettem meg.

Az internetes oldalakkal, hivatkozásokkal kapcsolatos egyik legsúlyosabb probléma, hogy a weboldalak tulajdonosainak fejlesztési igényeitől függően teljes oldalak és azok tartalma változik meg egyik napról a másikra. Ilyen esetben a korábbi információ felkutatása nem könnyű feladat, volt olyan oldal is, ahol megszűnt az adott tartalom az új oldalon. Ilyen esetben a Google kereső által lehetővé tett tárolt változat funkció használatával tudunk visszatérni az oldal egy korábbi változatához. Ha ez nem megfelelő, az Internet Archive (Wayback Machine) oldalán is megtekinthetők a korábbi változatok. Azonban, ha az oldal adatbázis lekérdezéseket használt, ezek eredményét nem indexelik ezek az oldalak, így pont a lényegi rész veszik el, mint például az egyik leghíresebb, ma már megszűnt japánkerti adatbázis esetén is történt 2022-ben (jgarden.org). Az oldal korábbi állapota elérhető, de az oldalon használt legkérdezések már nem adnak vissza eredményeket.

4.2. A „kínai megjelenés” vizsgálata

Olyan tájkerteket (vagy korábbi kerteket) kerestem, ahol megjelentek kínai pavilonok, házak, építmények. Ezeket alapvetően három forrásból dolgoztam fel: Szakirodalom (CONNER 1979), internetes adatbázisok (CÉSÁRI 2002, HISTORIC ENGLAND) használatával és célzott internetes kereséssel. Elsődlegesen a 18. századi tájkertekben megjelenő kínai elemekre kerestem rá. Fontos kiemelni, hogy a találatokhoz képest jóval több kertben volt kínai építmény (pavilon, esernyő, ház), amire több anyagban találunk utalást (pl. LE ROUGE 1781, 1785). A találatokat az internetes weboldalon feldolgoztam, majd a helyszín (cím, gps koordináták) beazonosítása után a helyhez köthető korabeli térképeket, terveket, rajzokat, a kínai építményeket ábrázoló képeket kutattam. A korabeli térképen szereplő jelzések alapján beazonosítható volt a kínai építmény főépülethez viszonyított elhelyezkedése, ami által meg lehetett határozni, hogy az építmény milyen funkciót láthatott el. Vizsgálatom tárgya az is, hogy a pavilonok arculata, díszítése, funkciója milyen módon változott meg időben és térben. A kutatás kezdeti szakaszában az adott helyszínhez köthető olyan „chinoiserie” elemeket is kutattam (pl. porcelán, tapéta), melyek valamilyen képzeletbeli kínai tájképet tartalmaznak. Ezt végül nem folytattam, mert a találati arány rendkívül alacsony volt. Az adatbázis ennek ellenére részben tartalmaz ilyen elemeket is.

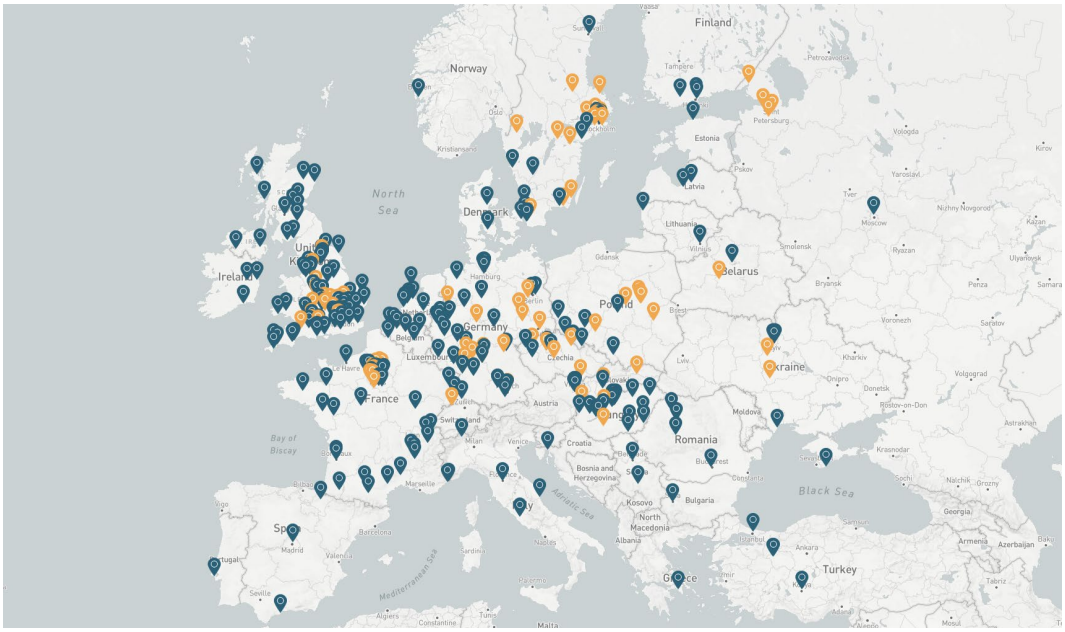

21. ábra – Távol-keleti kertművészethez köthető kertek Európában. A szerző saját ábrája.
(Narancssárga: Kínai építmények az angol tájkertekben; Kék: Japánkertek)

A vizsgált kertek év szerinti megjelenítésére külön térképoldalt hoztam létre, ahol előzetesen beállított módon látható a térképen elhelyezett jelölök szerint az összes kert (**21. ábra**). A térképen található adatok megjelenítési módja a rendszerből állítható. Példa erre, hogy egy külön térképoldalon lehet vizsgálni térinformatikai módon, hogy az egyes kertek vagy az egyes kertekben található elemek milyen időintervallumban (10 éves osztásban) jöttek létre.

4.3. A „japán megjelenés” vizsgálata

A japánkerti kutatás több szakaszból állt. A helyszínek azonosítása a 4.1.3 pontban jelzett módszerek alapján történt. A bécsi világkiállítás időpontjától kezdve összegyűjtöttem a ma is megtalálható európai japánkerteket. Megvizsgáltam, hogy az egyes európai régiók, országok milyen számban tartalmaznak ilyen kerteket, és ugyanezt a vizsgálatot évszám szerint is elvégeztem. Ezek után megállapításokat teszek arról, hogy az egyes régiókban mennyire népszerűek ezek a kertek. A megjelenés évszáma és az ezzel párhuzamosan futó könyvmegjelenések között összefüggéseket keresek.

A japánkerteket aszerint kategorizáltam, hogy milyen területen helyezkednek el, azaz egy nagyobb egység részei, vagy önállóan jöttek létre. Ez alapján megvizsgálom, hogy a zöldfelület típus alapján meghatározható-e valamilyen mértékben a kert funkciója.

A második szakaszban minden egyes kerthez a Conder (1893) féle elemlista alapján kerti elemeket rendelek, képek és videóanyagok használatával. Majd a kerti elemek előfordulását vizsgálom a teljes halmazra vetítve. Ebből megállapításokat teszek arra vonatkozóan, hogy mely elemek használata hangsúlyos, közepesen hangsúlyos, kevésbé hangsúlyos és nem hangsúlyos. Összefüggéseket keresek a kertben megjelenő elemek száma és egyes japánkerti kompozíciós szabályok között. Majd rámutatok olyan problémákra, melyek a japánkertben a használt elemek funkcióját tekintve hibás, vagy nem vizsgálható a jelenlegi módszerekkel.

A harmadik szakaszban bemutatom azt a három világkiállítást, ami más és más módon, de hatással lehetett a japánkerti kép európai megjelenésében. A világkiállítások vizsgálata során korabeli leírásokat, fotókat, újságcikkeket vizsgálok, és ez alapján összefüggéseket keresek a kerti kép és a későbbi kerthasználat módja között. A világkiállítások sajátságos volta miatt rámutatok olyan problémákra, amik miatt a bemutatott kert hitelessége csorbát szenved.

Végül négy olyan japánkertet mutatok be, ami közül kettő nyugat-európai, kettő pedig magyarországi. A franciaországi és a skót japánkert létrejötte két különböző motivációból fakad, ennek eredménye a kerti térben is megjelenik. Varga Márton kertje, illetve a margitszigeti japánkert is erős kontrasztban áll egymással. A történetük bemutatásával kívánok rámutatni azokra az elvekre, amiktől nem lehet eltekinteni.

5. EREDMÉNYEK

5.1. Bibliográfiai adatbázis

A szakirodalmi kutatás során a meglévő adatbázisok tartalmát célzott kereséssel kiegészítve elkészítettem a kínai- és a japán kertekkel foglalkozó szakirodalmi adatbázist Zotero rendszerben, melyet közzétettem az internetes adatbázis oldalon és mellékletként csatoltam a jelen műhöz (**M5**). Az adatbázis vizsgálható több szempontból is. Először a megjelenés éve alapján készítettem kimutatást (**22. ábra**). A diagramok értékeit az 1900 évek elejétől jelenítem meg, a kínai irodalom esetén 17-18. századtól a megjelenések száma eddig a pontig lineáris emelkedést mutat. Ugyanez igaz a japánkertekkel foglalkozó művekre is.

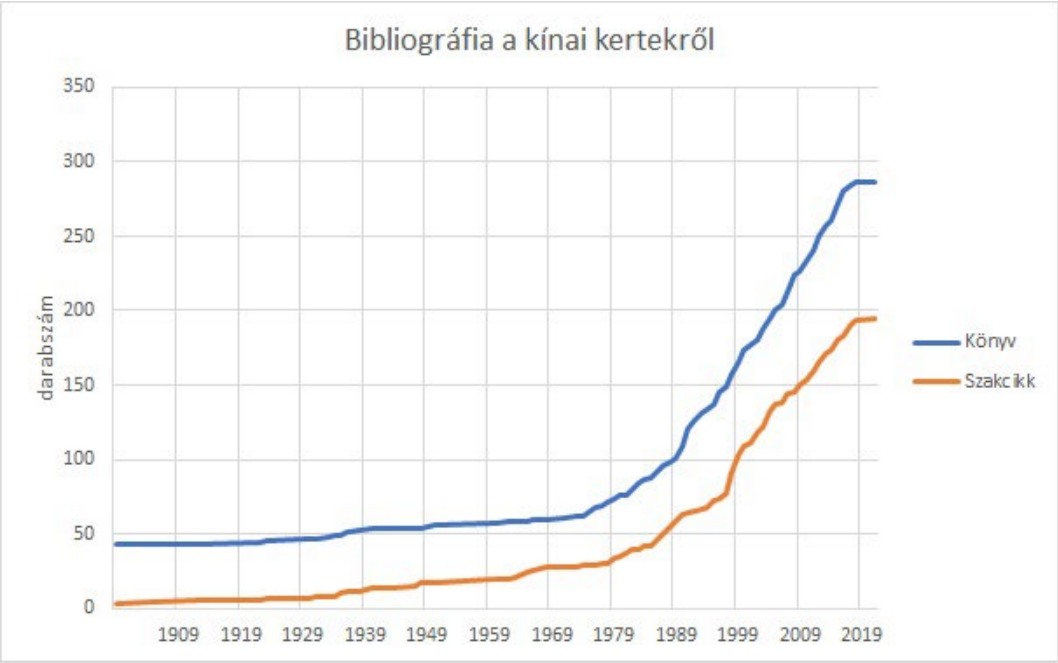

22. ábra – Bibliográfia a kínai kertekről (saját gyűjtés)

A **kínai kertekkel foglalkozó művek** esetén a grafikon alapján az alábbi megállapítások tehetők:

1. A könyvek száma (**M5.1**) lineáris emelkedést mutat a 70-es évek közepéig, majd utána exponenciális növekedés figyelhető meg.
2. Ez az exponenciális növekedés a folyóiratcikkek (**M5.2**) esetében 5 évvel később következett be és mértéke megegyezett a könyvek számának emelkedési rátájával a 90-es évek elejéig.
3. A 90-es évek elejétől megugrott a kiadott könyvek száma, tíz évenként több mint másfélszeres növekedés látható a 2010-es évek végéig, ahogy a folyóiratcikkek esetében is.

4. Látható, hogy a könyvek megjelenésével párhuzamosan a folyóiratcikkek száma árnyékként követi a „népszerű” könyvek számát. Ezzel kijelenthető, hogy a hétköznapi életben megjelenő tematikus kiadványok száma és az azt követő tudományos kutatások folyóiratban megjelent cikkeinek száma egyenesen arányos, azaz a könyvek nem pusztán a hétköznapi érdeklődést tartják fent, hanem ezzel párhuzamosan a tudományos érdeklődésre is hatással vannak 5 éves csúszással.

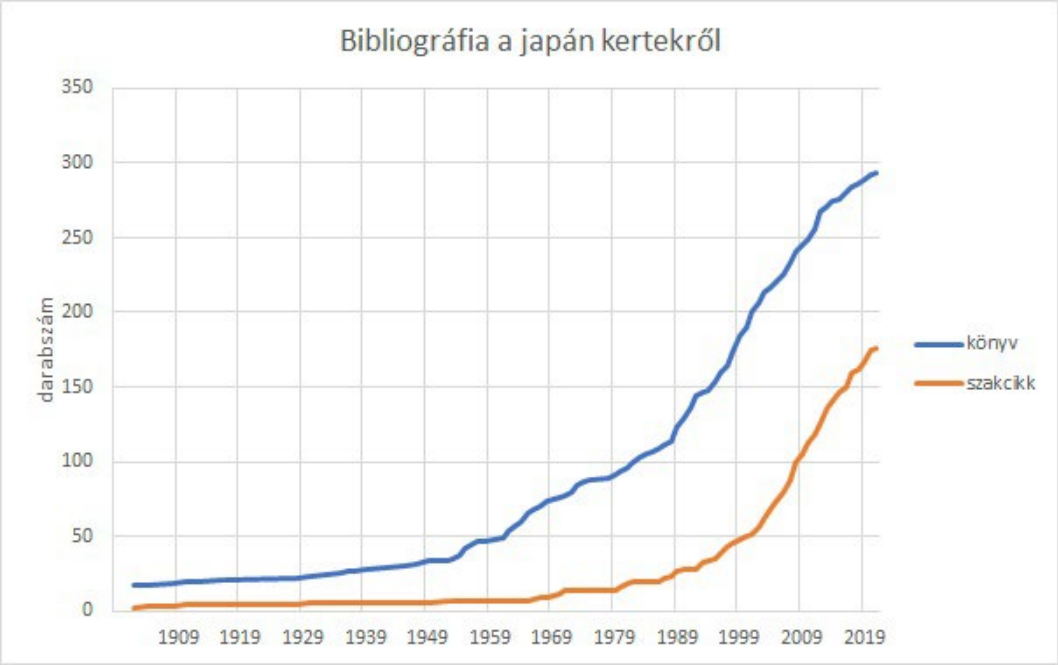

23. ábra – Bibliográfia a japán kertekről (saját gyűjtés)

A **japán kertekkel foglalkozó művek** esetén a grafikon (**23. ábra**) alapján az alábbi megállapítások tehetők:

1. A könyvek (**M5.3**) megjelenésének száma lineárisan emelkedig 1949-ig, ahol egy pár év megtorpanás után átlagosan másfélszeres rátával növekszik a 90-es évekig. Ez vélhetően Loraine Kucknak is köszönhető.
2. A 90-es évektől a könyvek száma kiugró növekedésnek indul, a 2010-es évekig megkétszereződik a számuk. Ugyanez a trend a folyóiratok (**M5.4**) esetén 10 évvel később jelenik meg.
3. Különös a folyóiratcikkek számának emelkedése abból a szempontból, hogy a tudományos vizsgálat is a 90-es évek elején indul meg és az azóta eltelt időben ötszörös mennyiséget produkáltak a szerzők.
4. Itt is látható, hogy noha más mértékben, de a 90-es évektől kezdve a folyóiratcikkek száma párhuzamosan követi a könyvek számát, azaz kijelenthető, hogy a könyvek megjelenése hatással van a tudományos kutatás folyóiratokban megjelenő cikkeinek mennyiségére.

Tehát minél inkább nagyobb számban van jelen a japánkert témája a könyvpiacon, annál inkább inspirálja a kutatókat is a témával való foglalkozásra.

Összefüggés látható a fenti grafikon és Japán popkulturális diplomáciájának elindítása között. Japán 1910-ben a londoni világkiállításon már elkezdte az addig róla kialakult képet korrigálni. Szisztematikusan az 1920-as évektől kezdett kulturális és telekommunikációs eszközöket használni az országról alkotott kép befolyásolására. Noha a II. Világháború után a 60-as évek végéig ez a tevékenység alább hagyott, a 70-es évekre olyan szintű japánellenes hangulat volt a térségben, hogy újra ehhez az eszközhöz nyúlt: kulturális csereprogramokon keresztül kívánt a kialakult nemzetközi képre befolyással lenni. 1972-ben megalapították a Japán Alapítványt a külügyminisztérium szervezeteként. **Ezzel egy szervezet által irányított módon elkezdődött a japán kultúra nemzetközi megjelenítése**. A 80-as évek végén a kormány végzett külföldi egyetemisták számára létrehozta a JET programot (Japan Exchange and Teaching Programme) azzal a céllal, hogy a diplomásokat nyelvtanárként, sportoktatási tanácsadóként vagy nemzetközi kapcsolatokért felelős koordinátorként alkalmazza (KOICHI 2015). A kiadókat megvizsgálva arra jutunk, hogy az 1948-ban Tokióban alapított Tuttle Publishing adta ki a legtöbb (39db) angol nyelvű könyvet a japánkertekről, mely könyveket számtalanszor újra kiadták.

Az 50-es évektől a 90-es évekig tartó kiemelt növekedést felerészben japán szerzőknek köszönhető. A nyugati szerzők között kiemelendő Loraine Kuck, (1957, 1968), aki már a 40-es években is figyelmet szentelt a japánkerteknek a Japánban való 4 éves tartózkodása idején. Ő volt Amerika első japánkerthez értő szakembere (Győri 2016).

Ha megvizsgáljuk **a kiadott könyveket szerző és kiadó szerint (9. táblázat)**, majd csoportosítjuk aszerint, hogy japán vagy nem japán a szerző és/vagy a kiadó, akkor az alábbi eredményt kapjuk (újrakiadásokat nem számolva):

8. táblázat – Japánkerti szerzők és kiadók a 80-as évektől napjainkig

	összesen	japán	nem japán
1980-1989	32	16	16
1990-1999	60	29	31
2000-2009	61	15	46
2010-2019	45	17	28

A számok alapján kijelenthető, hogy a 80-as és a 90-es években ugyanannyi japán és nem japán szerzőt látunk, egymáshoz viszonyítva kétszer annyit. A japán jelenlét a szerzők között a korábban jelzett **kívánt hatások** eléréséhez szükséges. A következő években látható japán oldali csökkenés és a nem japán oldali emelkedés pontosan arra mutat rá, hogy a folyamat **a 2000-es évektől**

bizonyos értelemben önjáróvá vált, többségében már **a külföldiek azok, akik ezt a feladatot ellátják**.

Tartalmilag meglepő, hogy a kertekkel kapcsolatos könyvek többségében pozitív hangvételűek, érdekes módon a 2000-es évek környékétől azonban elvétve, de elkezdtek megjelenni kritikus hangok a japánkertek nyugati értelmezésével kapcsolatban. Van, aki a formális elrendezés nyugati értelmézésének problémáját veti fel (TREIB 1998), van, aki tudományos igényességgel vizsgálja meg a Japánban található kerteket és a róluk kialakult képet (KUITERT 2002), van, aki határozott álláspontról megkérdőjelezi a zenkert kifejezés használatát (YAMADA 2011), és aki előremutató módon próbál megoldást találni a kertek nyugati felhasználására (TAGSOLD 2017).

Összefüggés látható a japánkerti kiadványok megjelenési rátája és a kínai kertekkel foglalkozó kiadványok száma között. Megfigyelhető, hogy míg a kínai kiadványok esetén a könyvmegjelenéssel párhuzamosan a tudományos érdeklődés 5 éves késéssel robbant be, addig a japánkerti kiadványok esetén ugyanez 10 évvel később történt meg. Amennyiben azzal számolunk, hogy a kínai kiadványok esetén nem történt különösebb külső hatás azok számának tudatos növelésére, úgy kijelenthető, hogy a japánkerti kiadványok esetén a kiugró könyvek száma egy olyan **szándékosságra utal**, melyet nem tudott lekövetni időben a tudományos érdeklődés.

5.2. Kínai pavilonok az európai tájkertekben

A kínai kertek karakterének meghatározó elemei a növényalkalmazás mellett a kerti architektúrák és épített kerti elemek. Az európai klimatikus viszonyok és dendro-botanikai jellemzők jelentősen eltérhetnek Kína bizonyos tartományaitól, az európai kertekben a kínai kertek növényállományának megidézése teljes mértékben még növény-analógiák és növény stilizálás segítségével sem oldható meg minden esetben. Ezért különösen hangsúlyos szerep jut az európai kontinensen létrehozott kínai kertek karakterének megidézésében a kerti építményeknek, a pavilonoknak. A 18. század elejétől a 19. század elejéig vizsgált tájkertek esetén kifejezetten a kertben megjelenő elemeket kutattam, és az alábbi régiókban találtam kínai pavilont:

9. táblázat – Kínai pavilonok száma az európai kertekben (saját gyűjtés)

Nyugat-Európa	Egyesült Királyság	11
	Franciaország	5
Észak-Európa	Svédország	4
Közép-Európa	Németország	7
	Svájc	1
	Csehország	3

	Magyarország	1
Kelet-Európa	Oroszország	1
	Ukraina	1

A fenti listában (**10. táblázat**) látható, hogy a kínai pavilonok kiemelkedő darabszámban az Egyesült Királyságban, majd Németországban jelentek meg. Ezt követi Franciaország és Svédország, majd a közép-európai régió egyes országai (Csehország, Magyarország, Svájc), és végül Kelet-Európa.

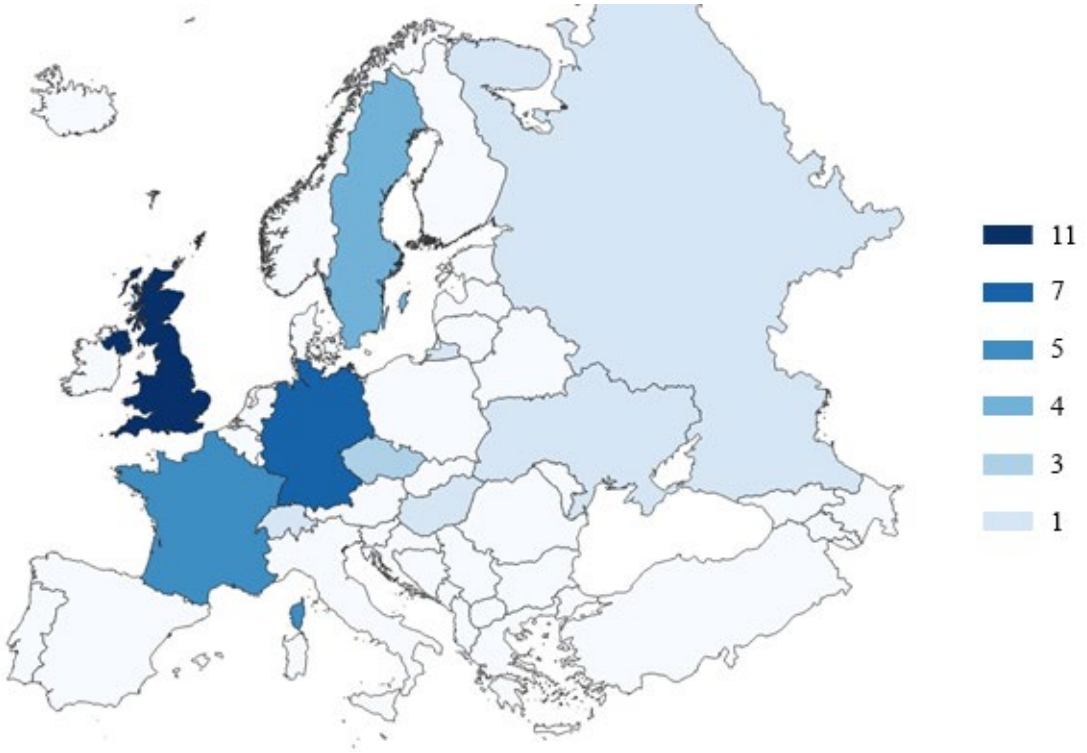

24. ábra – Kínai pavilonok megjelenése Európában (QGIS). A szerző saját ábrája a 10. táblázat alapján.

A dél-európai és a délkelet-európai régió teljes mértékben kimaradt ebből a trendből (**24. ábra**).

Ha a pavilonok megjelenését megvizsgáljuk évtizedekre lebontva (**11. táblázat**), akkor látható, hogy a nyugati régióban a 30-as évektől a 60-as évek végéig volt népszerű a kínai pavilon használata a tájkertben. A francia érdeklődés az eddig ismertek alapján a 70-es években indult. Ezzel egyidőben jelent meg Oroszországban is. Érdekes látni, hogy az észak-európai megjelenés hogyan kapcsolódik az angliai és a francia divathullámokhoz. Németországban az angliai kifutás után jelennek meg a kínai pavilonok, az egész közép-európai régióban pedig a francia hullám után. A pavilonok az 1800-as évek elején is előfordul ebben a régióban, majd egy nagyobb szünet után külön érdekesség, hogy az 1800-as évek közepén is megjelennek ugyanitt.

10. táblázat – Kínai pavilonok megjelenése évszám és ország szerint (saját gyűjtés)

kínai pavilonok	Egyesült Királyság	Franciaország	Svédország	Németország	Svájc	Csehország	Magyarország	Ukrajna	Oroszország
1730-1739	2								
1740-1749	4								
1750-1759	1		2						
1760-1769	2			2					
1770-1779		4		3					1
1780-1789	1		2	1	1	1	1		
1790-1799	1								
1800-1809				1		1			
1810-1819									
1820-1829									
1830-1839									
1840-1849								1	
1850-						1			

A következőkben vizsgálatot folytatok a kertekben megjelenő pavilonok funkcióját illetően. A vizsgált kertek kiválasztásakor a kert **Európán belüli elhelyezkedése, a kertben lévő kínai pavilon építésének éve és a pavilonok formai megjelenése, egyedisége volt a szempont** (**25. ábra**).

Olyan pavilonokat és helyszíneket választottam ki, ami a történetiség szempontjából más-más helyszínen, eltérő karakterrel és vélhetően céllal épültek fel. A vizsgálat során a fent vázolt szakirodalomra, annak képi anyagára, illetve az általam létrehozott online kertadatbázisra támaszkodom.

25. ábra – Vizsgált helyszínek, melyek tartalmaznak kínai pavilont, épületet (QGIS). A szerző saját ábrája.

A kiválasztott kertek korabeli alaprajza alapján (**M6**) megvizsgálom a kerti térben elhelyezett kínai pavilon és a központi épület közötti távolságot, illetve a pavilon közvetlen környezetének sajátosságait, közvetlen kapcsolatot keresve a szakirodalomban található leírásokkal és képi ábrázolásokkal.

4.1.1 Kínai házikók és pavilonok első megjelenése

Wroxton Abbey (1739)

26. ábra - Wroxton Abbey – Kínai ház, Mary Granville Delany, 1754 (DELANY 1754a)

27. ábra - Wroxton Abbey – Kínai pavilon, Mary Granville Delany (DELANY 1754b)

Wroxton Abbey főépülete a 17. században épült egy Ágoston-rendi kolostor maradványaira. Egy védett, vízzel teli völgyben található. Az 1730-as években fejlesztések indultak a kertben, ennek részeként 1739-ben három kínai építmény épült a kert végében: a kínai ház, a kínai híd és a kínai pavilon (MEIR 1997).

A Stowe-ban eredetileg vízre épült kínai ház után az itt található kínai ház a főépülettől 650 méterre található félszigetre épült (**26. ábra, 56. ábra**). Erre a kis félszigetre a háztól a halastó felé elindulva juthatunk el. A Sor patak északról érkező, az eredeti medrével párhuzamosan kialakított szélesebb medrű ága öleli körbe. Feltételezések szerint a terület kialakítása a kínai építmények megjelenésével alakult így, mivel addig csak elhanyagolt területről beszélhetünk. A terület észak-keleti sarkánál, ahol a Sor patak kettéválik, egy kis tavacska lett kialakítva, amire egy magasabb pontból egy kínai pavilonból nyílik az újonnan kialakított patakra kilátás. Ez a pont a főépülettől 970 méter távolságra a Banburybe vezető út mellett található közvetlenül (**27. ábra**). A terület szempontjából elmondható, hogy mindkét építmény a főépülettől és annak szűkebb vonzáskörzetétől távol esik, rálátás az épületekre nem volt. A főépülettől a terület legmagasabb pontjára, a dombra szinte nyílegyenesen vezet fel út, addig a terület más helyszíneire, így a kínai

házhoz és a pavilonhoz az utak, ösvények nagyrészt kerülik a szabályosságot. A kialakított utak egyben körútként is funkcionáltak.

A két épülethez inspirációul vélhetően Ripa metszetei szolgáltak, mind formai, mind a térbeli elhelyezkedés szempontjából. Ripa metszetein folyóparti pavilonokat láthatunk, az épületek ablakmintázata hasonló, és az „ablakok” 4-es osztása is megtalálható a képeken.

A kerti építmények funkcióját tekintve kijelenthető, hogy a főépülettől való távolság miatt nem a mindennapi látványuk volt az elsődleges szempont, noha az útmenti pavilonra való rálátás mások által jelenthetett egyfajta reprezentációt. A Kínáról szóló korabeli szöveges beszámolók hatására a kínai építmények jelen esetben elsődlegesen a természetbe visszavonulás, másodlagosan a kikapcsolódás, szórakozás helyszínévé váltak.

Shugborough (1747)

28. ábra – Kínai ház és két híd, háttérben a csónakházzal, Moses Griffith, c1780 (COUSINS 2015)

A Shugborough birtok a 17. század elején az Anson család tulajdonába került. Később két testvérnek, Thomas Anson brit politikusnak, mint ötletgazdának és testvérének, Lord Anson admirálisnak, mint finanszírozónak köszönhető az 1747-ben felépített kínai ház, majd 1752-ben a pagoda. A főépület közelében mesterségesen létre lett hozva egy hosszúkás tó, ami a kb. 230 méter távolságra található szigeten álló kínai házhoz vezetett (**28. ábra, 57. ábra**). A szigetre épített kínai házhoz két hídon lehetett eljutni. A ház mögött a túlparton egy csónakház is helyet kapott.

Az 1795-ös árvíz megsemmisítette a két hidat és a pagodát is, a kínai ház jelenleg már nem egy szigeten áll, hanem a folyóparton (COUSINS 2015, SHUGBOROUGH ESTATE).

A kínai ház képi forrása Percy Brett tengerésztiszt Kínában készült rajzai. Lord Anson alatt szolgálva készítette őket, és emiatt az admirális úton útfélen azt bizonygatta, hogy az így létrehozott kínai ház bizony az addig felépített épületekkel szemben a legautentikusabb (MCDOWELL 2017).

A kínai házhoz gyalog, illetve csónakkal is el lehetett jutni. A kialakított környezet a kikapcsolódás, szórakozás élményét nyújtotta. A távolságból adódóan nem beszélhetünk visszavonulásról, mint inkább erős reprezentációról.

Stora Nyckelviken (1750)

29. ábra – Stora Nyckelviken – Kínai pavilon (EXPRESSEN)

A Stockholm mellett található Nyckelviken birtokot 1746-ban Herman Petersen kereskedő vásárolta meg és a jelenlegi főépületet és annak szárnyait is ő építtette. A birtokon a főépület homlokzatával szemben 120 méterre található kis dombra 1750-ben egy kínai pavilon került (**29. ábra, 58. ábra**) Az épületből kilépve egyenes út vezet a pavilonhoz és az azt körülvevő kerthez (NYCKELVIKENS HERRGÅRDS HISTORIA 2019).

A pavilon egyszintes építmény, formája kifejezetten utal Nieuhoff egyes metszetein látható templomokra, (pl. a Pagode by Sinkicien) a nyolc szögletű alappal, az 1-2 szűkülő tetőszinttel, és az ablakokkal. A felső szint kilátóként, a földszint pedig szórakozásra szolgálhatott. A ház

közelsége miatt a pavilon mindig szem előtt volt, egyfajta eye-catcherként (FEKETE 2019) is funkcionált.

Kew Garden (1760)

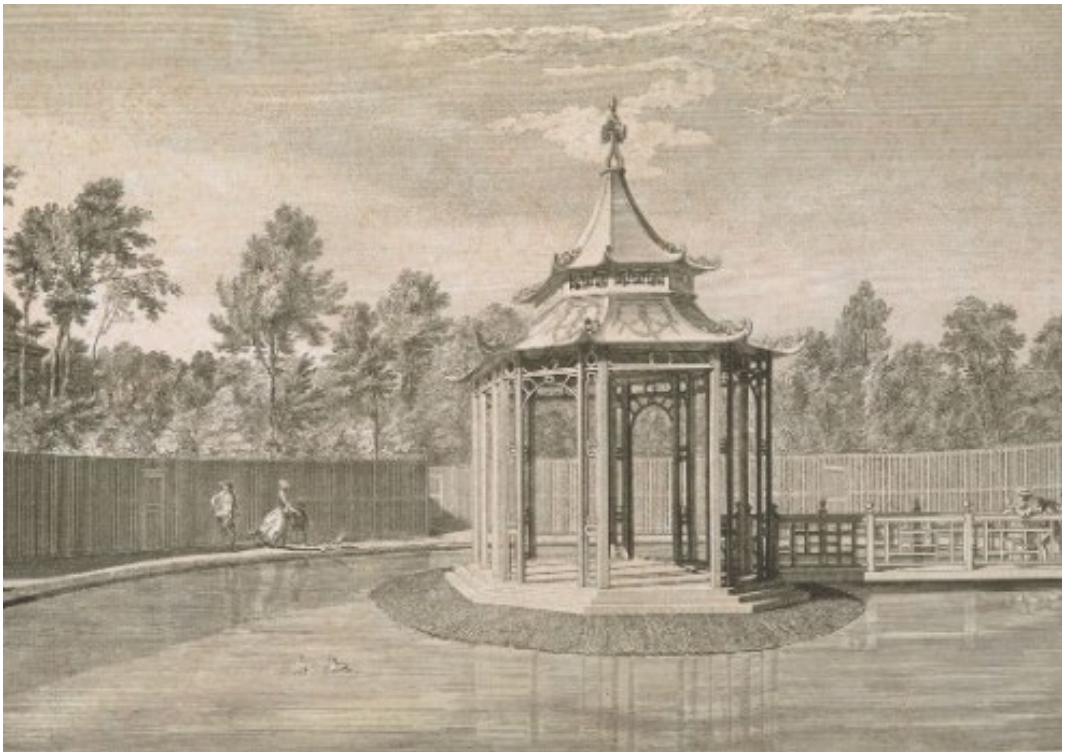

30. ábra – Kínai pavilon a Menagerie közepén (BRITISH LIBRARY)

A Királyi Botanikus Kertek történetében kiemelt szerepet játszott Frigyes walesi herceg és felesége Auguszta. 1736-tól a hercegi párnak köszönhetően a park a kor ízlésének megfelelően fejlődött (RAKOW & SHARON 2015). 1757-ben Auguszta hercegné felkérte William Chambers építészt a park díszépületeinek megtervezésére. Ezek egyike volt a palotától kb. 350 méterre található Menagerie, ami egy ovális terület volt, közepén egy tó, a tó közepén egy kínai pavilon, a tavat pedig fácánketrecek vették körül (**30. ábra, 59. ábra**). Mivel Chambers nevéhez kötődik a kertben 1749-ben felépített House of Confucius épülete is, így számára nem jelentett kihívást egy annál jóval egyszerűbb kerti épület megtervezése. Chambers saját emlékeiből táplálkozott, mikor ezt a pavilont tervezte, az 1757-ben megjelent könyvében látható pavilonok közül kettő jellegzetességeit gyúrta egybe. A méltán híres pagodát 1 évvel később, 1761-ben építette fel.

Mivel a hercegi pár természetkedvelő volt és mindketten szinte rajongtak a kertépítészetért, gondolhatnánk, hogy az ilyen épület egy tó közepén a visszavonulás élményével jár. De mivel a fácánketrecek szinte falként vették körül az egész helyet, így funkcióját tekintve a pavilon a fácánok megfigyeléséhez létrehozott központi tér dísze volt csupán. Ezen a helyen a fácánok gyönyörködtető látványa volt az öröm elsődleges forrása.

Wrest Park (1761)

31. ábra – Wrest Park – Kínai pavilon (DADEROT 2016)

Kent hercege 1740-ben elhunyt, és a birtok unokájára Jemima Greyre szállt, aki a maga jogán Grey márkinő lett. Férjével, Philip Yorke-al utazásuk során több olyan angliai birtokon, parkban jártak, ahol kínai pavilon volt. Mindketten kiemelt figyelmet fordítottak a kertek és a kínai építmények iránt. A pavilont vélhetően Chambers tervei alapján 1760-ban építették (CHINESE SUMMERHOUSE 2012).

A főépület homlokzatával merőlegesen elindulva eljutunk egy tóhoz, ami ennek a térnek az egyik felét alkotja. Itt balra található a pavilon (**31. ábra, 60. ábra**), a főépülettől közel 500 méterre. A park szűkebb környezetét körülvevő csatornarendszer csónakázásra alkalmas. A pavilon a csatorna közelében van és annak irányába néz, a birtok középvonalától kifelé. Akár egy hosszabb csónakázás utáni pihenőhelyként is lehetett használni. A házban kínai tájat és életképet ábrázoló tapéta is volt a falakon (FOXON 2015), ami arra enged következtetni, hogy a pavilon a házaspár számára a kikapcsolódás mellett a tapétán látható helyszín valóságba való kivetülése is lehetett. Egy távoli ország egzotikus épülete, melybe belépve mintha oda utaztak volna.

Folie Saint James (1777)

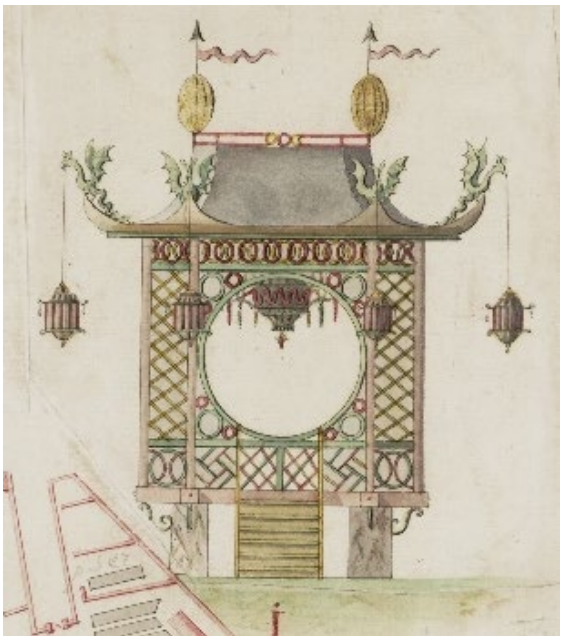

32. ábra – Folie Saint James 1788 – Kínai pavilon (PRIAM4 2015)

33. ábra – Folie Saint James 1788 – Kínai pavilon (PRIAM4 2015)

1777-ben megkezdődött Párizs külvárosában Artois gróf Bagatelle elnevezésű parkjának a fejlesztése. A szó jelentéséből fakadóan állítható, hogy az egész projekt, noha nagymértékű volt, a ráfordított hatalmas költségek aprópénznek számítottak a gróf számára (ALLAIN & JANINE 2006). Hasonló attitűd figyelhető meg az Eszterházy Kastély Bagatelle (1773) elnevezésű „kínai táncoló háza" esetén is. Ezzel párhuzamosan Saint James báró a parktól északra található területen a Bagatelle építészét kérte fel, hogy számára is építsen egy parkot, de kirívóbbat. A lényeg csupán annyi volt: csináljon bármit, csak drága legyen. Végül a park sarkából a palladián épületből kilépve egy ízléstelen festői kert látványa tárult elénk. Több kanyargó folyó, út, vízesés, sziget, mesterséges domb, barlang, híd, földalatti folyosó terében számtalan kerti épület lett elhelyezve. A természetes szépség a kertből azonban hiányzott. A kertben két pavilon épült, az egyik a folyó közepére, a másik pedig egy útelágazás közepére került (**61. ábra**).

A pavilonok alakja a már ismert formákat juttatja eszünkbe, a részletek azonban túlzóak és mindkét pavilon díszítésekkel van túlhalmozva (**32. ábra, 33. ábra**). Ahogy az egész kertre, úgy annak összes elemére jellemző volt a túlzás. A pavilonok funkciója ennek megfelelően elsődlegesen a megrendelő vagyoni és társadalmi státuszának felmutatása volt a parkban folyó kikapcsolódás és szórakozás közepette.

Wilhelmshöhe kastélypark (1781)

34. ábra – Wilhelmshöhe – Kínai pagoda (CHRISTMANN 2019)

A park területén II. Frigyes tartománygróf 1781-ben egy kínai falu felépítését rendelte el a kastélytól délre eső lejtős, sziklás területen, ami a park határán volt kb. 400 méterre, utána mezőgazdasági földek következtek (**62. ábra**). A falu egy út két oldalán elhelyezkedő épületek sora volt. A falut 1791-ben Mou Langnak nevezték el, ami vélhetően a kínai mulan szóból ered, ami azt a területet öleli fel, ahol a kínai uralkodó ősszel vadászni szokott. A szó a szarvasbőgés hangjára utal. A hely egzotikumát Frigyes azzal is emelte, hogy három afrikai nőt is alkalmazott (FORSSMAN).

A képen is látható pagoda **(34. ábra)** elnevezésű kis pavilon a kínai falu közepén helyezkedett el. Formája vegyes képet mutat, hiszen az alsó része köralakú, míg a teteje nyolcszögletű. Chambers rajzai között találhatunk olyat, ami nyitott pavilonként ezt a formát közvetíti.

Az egész falu ötlete Attiret leírásából fakad, ahol szó esik egy császári kertről, amiben létezik egy apró kis város, és annak vidéki megfelelője megmunkált földekkel, legelésző állatokkal, parasztházakkal (SCHMIDBERGER et al 1990). A falu épületeiből több is megmaradt, jellegzetesen íves tetejük és a tetőcsúcson található kis ablakos kilátó emlékeztet minket korábbi funkciójukra. A kínai falu úgynevezett „pásztorjátékok” színhelye volt. Amikor vendégeket szolgáltak ki, a pásztoroknak kínai, az afrikai szolgáknak pedig „fantázia” ruhákat kellett hordaniuk.

Krásný Dvůr Park (1788)

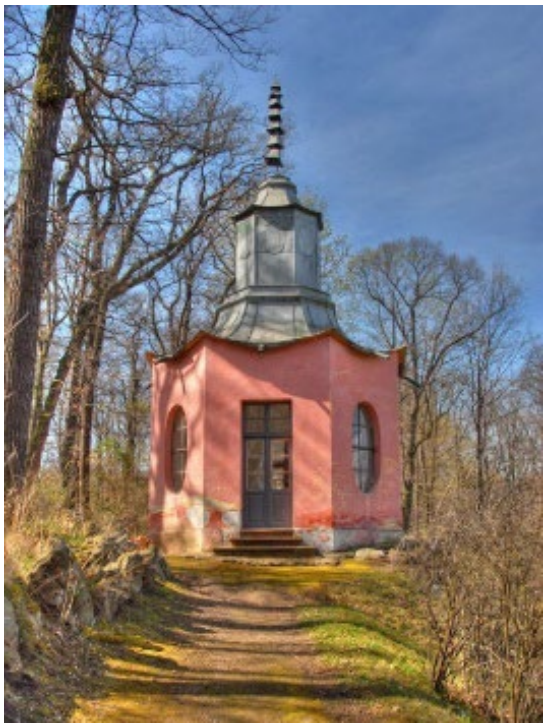

35. ábra – Krásný Dvůr Park – Kínai pavilon (ZAMEK KRASNYDVUR)

1783 és 1793 között Jan Rudolf Černín köztisztviselő és színházi rendező elsők közt hozott létre kiterjedt tájkertet Csehországban a Krásný Dvůr (Shönhof) kastély mellett. Rudolf 4 évvel korábbi nyugati-európai utazása és botanikus érdeklődése inspirálta a park létrehozására. A parkban a nyugatról ismerős építmények (gótikus templom, obeliszk, remete szurdok barlanggal) mellett megtalálható a kínai pavilon is (**63. ábra**).

A pavilon a park hossztengelyében elhelyezkedő út felénél található 1 km-re a kastélytól. Az előtte lévő vízgyűjtő medence víztározóként szolgált a lejtős park alján lévő Pan-templom vízesésének működtetéséhez. A pavilon tetején egykor korlátokkal körülvett szűk terasz volt, a jelenleg befalazott tetőablakok pedig a benti lámpás fényét engedték a szabadba, a legfelül lévő csúcsdísz harangjátékra volt alkalmas (**35. ábra**). Beszédes, hogy az 1843-as térképen a pavilont Harangjáték névvel jelölik. A történeti leírások szerint a homlokzati kék-fehér festés távolról porcelán hatást váltott ki (KOCEK 2016). Az épület belsejében sárga és fehér bútorok, ülőpárnák és porcelán tálak voltak elhelyezve. A nyugaton látott vízközeli pavilon kialakításokból valószínűsíthető, hogy a víztározó és a pavilon együttese a korábban látott helyszínek képzetéből fakad.

5.3. A japánkert európai megjelenése

A kutatás első lépésében azonosítottam az európai japánkerteket a 19. század végétől napjainkig, majd megvizsgáltam, hogy mely európai régiókban milyen darabszámmal vannak jelen.

11. táblázat – Japánkertek régiós és országszintű eloszlása

Nyugat-Európa	Egyesült Királyság	57	106
	Franciaország	36	
	Belgium	6	
	Hollandia	5	
	Írország	1	
	Monaco	1	
Közép-Európa	Németország	32	76
	Magyarország	21	
	Lengyelország	7	
	Ausztria	6	
	Csehország	4	
	Románia	4	
	Szlovákia	1	
	Svájc	1	
Észak-Európa	Svédország	13	20
	Dánia	3	
	Finnország	3	
	Norvégia	1	
Dél-Európa	Olaszország	5	9
	Spanyolország	3	
	Portugália	1	
Kelet-Európa	Litvánia	2	7
	Ukrajna	2	
	Észtország	1	
	Fehéroroszország	1	
	Oroszország	1	
Délkelet-Európa	Szerbia	2	5
	Horvátország	1	
	Görögország	1	
	Bulgária	1	

A fenti táblázatban látható (**12. táblázat**), hogy a kertek **kiemelkedő darabszámban a nyugat-európai régióban jöttek létre**, azon belül is az Egyesült Királyságban és Franciaországban. Ezt követi a közép-európai régió, az élen Németország és Magyarország. A többi régió összességében sem közelíti meg a második régió összes darabszámát. Ha a fenti adatokat térképre helyezzük,

akkor beszédesebb képet kapunk (**36. ábra**). A nyugat-európai fókusz történelmi szempontból teljes mértékben érthető, a magyarországi darabszám a környező országokhoz képest meglepő.

36. ábra – Japánkertek európai eloszlása. A szerző saját ábrája a 12. táblázat alapján.

Ugyanezeket az adatokat évszám szerint vizsgálva egészen más kép tárul elénk (**13. táblázat**).

12. táblázat – Japánkertek évszám és régió szerinti eloszlása

időszak	összesen	Nyugat-Európa	Közép-Európa	Észak-Európa	Dél-Európa	Kelet-Európa	Délkelet-Európa
1900 előtt	**7**	6	1				
1900-1909	**17**	17					
1910-1919	**13**	7	5	1			
1920-1929	**6**	3	3				
1930-1939	**9**	3	5	1			
1940-1949	**1**		1				
1950-1959	**3**	1	1	1			
1960-1969	**7**	3	3		1		
1970-1979	**15**	5	8		1	1	
1980-1989	**26**	13	9	3		1	
1990-1999	**48**	29	12	3	4		
2000-2009	**43**	12	18	8	2	2	1
2010-2019	**20**	5	7	2	2	2	2
2020-2023	**8**	2	3	1		1	1
	223	**106**	**76**	**20**	**10**	**7**	**4**

Az évszámok alapján vizsgálva a kertek megjelenését, **több megállapítás is tehető.**

1. Az 1900-as évek előtt és az a 1900as években csak Nyugat-Európában épültek japánkertek (kivétel a bécsi világkiállítás)
2. Az 1910-es évektől kezdve a 30-as évek elejéig nyugaton és Közép-Európában közel ugyanannyi japánkert épült.
3. Az első világháború idején nem épült japánkert. (1914-1918 között)
4. A 30-as években Közép-Európában több japánkert épült, mint máshol.
5. A második világháború idején 1db „japánkert" épült, Siófokon. (1939-1945)
6. A háborút követő közel 20 évben az épülő japánkertek száma drasztikusan lecsökkent.
7. A 60-as évektől kezdve beszélhetünk lassú „feltámadásról".
8. A 70-es évektől vizsgálva a következő két évtizedet, azt látjuk, hogy 10 évenként másfélszeres növekedés látható.
9. A japánkertek száma a 90-es években ért a csúcsra.
10. A 2000-es években a 90-es évekhez hasonlóan magas volt a japánkertek száma.
11. A 2010-es évektől kezdve visszaesett az épülő japánkertek száma a felére.
12. A 2020-as évek eredményeit 2030-ban lehet vizsgálni.

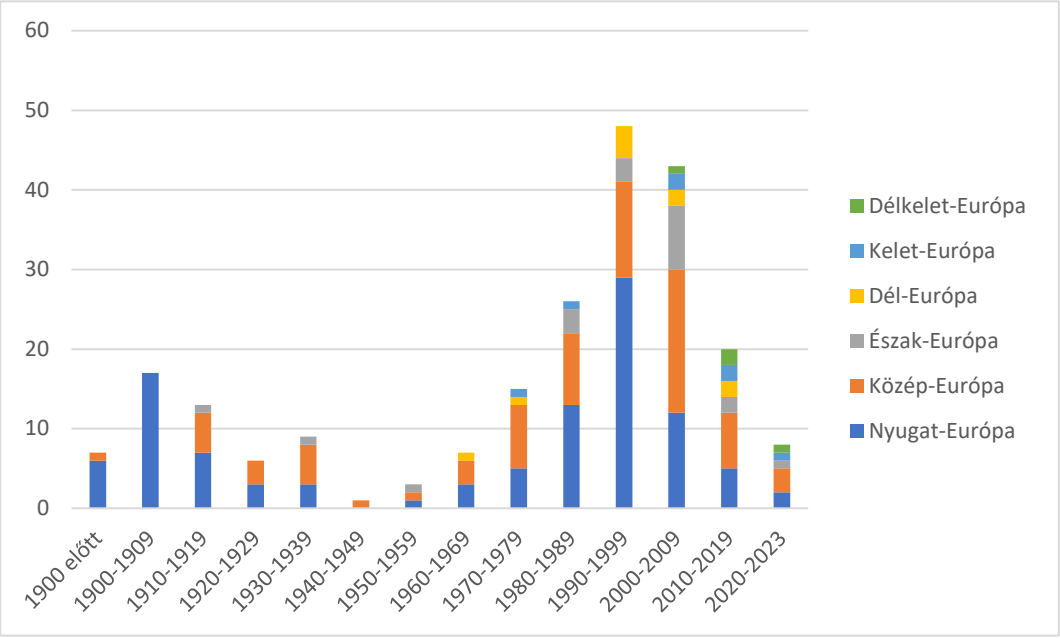

37. ábra – Japánkertek évszám és régió szerinti eloszlása. A szerző saját ábrája.

Évszám szerint megjelenítve a régiókban található japánkertek számát, **egy korábbról ismerős trend tárul elénk** (**37. ábra**). Az 1900 körüli nagyobb világkiállításokon Japán önállóan vett részt (Bécs 1873, Párizs 1900, London 1910), a kiállítási területének mindhárom esetben részévé vált **egy japánkerti koncepció.** Az 1900-as évek előtt leginkább Franciaországban volt japánkert, de

a részben a bécsi és a párizsi világkiállítás hatására Angliában is nagy számban megjelentek. A világkiállítások hatása nem teljeskörű (14. táblázat), a korabeli leírások, beszámolók már kialakítottak egyfajta képet a hétköznapi ember számára. Erre utal az is, hogy az 1910-es londoni világkiállítás, ami teljes egészében Japánról szólt, nem váltott ki szignifikáns növekedést a régióban, ugyanakkor máshol mégis elindult egy folyamat.

13. táblázat – Japánkertek száma a három világkiállítás után

	Ausztria	Belgium	Egyesült Királyság	Franciaország	Hollandia	Lengyelország	Németország	Svédország
1873-1899	1		1	3				
1900-1909		1	15	1				
1910-1919	1		5	1	1	2	1	1

Kiemelendő szempont a fentiekhez, hogy például az 1899-ben Franciaországban készült Parc Oriental Maulevrier tervezője ugyanaz a személy volt, aki a párizsi világkiállításon a japán pagodát összeállíttatta. Alexandre Marcel jó példa arra, hogy a japánkert európai térben megjelenő igénye nem feltétlen kötődik tényleges japán élményekhez, számára a másodlagos kapcsolódás (irodalom, beszámoló, képek) elegendő motiváció volt ahhoz, hogy saját szempontjait figyelembe véve japánkerti élményt hozzon létre felesége családjának birtokán. Ezzel szemben áll Ella Christie, aki Japánban szerzett élményeit szerette volna újra átélni azzal, hogy 1908-ban cowdeni birtokán egy teljesen más jellegű kertet hozott létre.

A grafikont tovább vizsgálva világosan látszik, hogy a második világháború miatt visszaesett az új kertek száma, de az 50-es évektől kezdve a 70-es évek végéig lassan, de biztosan visszatért a század eleji szintre. A 80-as években azt is meghaladva **a 90-es évekre elérte csúcsát**. A 2000-es években a fókusz átkerült Nyugat-Európából Közép- és Észak-Európába. Érdekes megfigyelni, hogy a többi régióban nem tudott ilyen mértékű lenni a növekedés. A 2010-es évektől kezdve visszaesés tapasztalható.

Ha összevetjük a japán könyvek és folyóiratcikkek évekre bontott grafikonját a kertek évtizedekre bontott grafikonjával, akkor a kapcsolat szembetűnő. Az 1950-es évek közepétől a növekvő japánkerti könyvek számával párhuzamosan az épülő japánkertek száma is növekedésnek indult. Ebből az következik, **hogy a japán kultúra egy szeletének (japánkert) szisztematikus bemutatása arányban áll annak térbeli megnyilvánulásának számával.** A kertek létrejöttének többféle oka lehet és csupán csak az egyik az, hogy az egyes ember egy külső hatás

következményeként úgy dönt, hogy létrehoz egy vagy több ilyen kertet. Ez a kert létrejöhet kulturális kapcsolatok által (testvérvárosok közötti partnerség), illetve külföldön lévő japán kulturális intézményhez kapcsolódóan, de előfordulhat japán cég általi felajánlás is.

14. táblázat – A japánkert területének jellege (külön jelezve az első és második megjelenés évtizedét)

terület jellege	állatkert	botanikus kert	cégkert	hotel	intézmény	iskolakert	kastélypark	katedrális	önálló kert	kertészet	kertgyűjtemény	kiállítás	kórház	növénykert	park	temető	vidámpark
1900 előtt		1							4			1			1		
1900-1909							4		10			1			3		
1910-1919	1						2		1			1			8		
1920-1929		1				1					1	1		1	1		
1930-1939	1				1		1		2		1		1		2		
1940-1949															1		
1950-1959		1			1										1		
1960-1969	1	1			1						1	1			2		
1970-1979		2		1	1		1		2				1		7		
1980-1989		2	2	1	2	1	1		8		1			1	7		
1990-1999		5	2	2	3	2	2		8	1	2			1	19	1	
2000-2009	1	6	1	1	4	2	3		17	1	1				5		1
2010-2019		2		1	1	3		1	7						4	1	
2020-2023					1				5						2		
	4	**21**	**5**	**6**	**15**	**9**	**14**	**1**	**64**	**2**	**7**	**5**	**2**	**3**	**63**	**2**	**1**

A következőkben azt vizsgálom, hogy a japánkert hol helyezkedik el, például része-e egy nagyobb egységnek, illetve az elhelyezkedése utalhat-e a kert elsődleges funkciójára.

Összesen 17 olyan zöldfelület típust azonosítottam, amelyeken japánkert megjelenik. A táblázatból megállapítható (**15. táblázat**, **38. ábra**), hogy az önállóan, azaz más kerthasználati formától függetlenül (64db) létrehozott japánkert és a parkok területén (63db) létrehozott japánkert a legnépszerűbb forma. Ezt követi jóval kisebb mértékben a botanikus kertek (21db), az intézményi területek (15db) (múzeum, kiállítóterem) kertjei, a kastélyparkok (14db) kertjei.

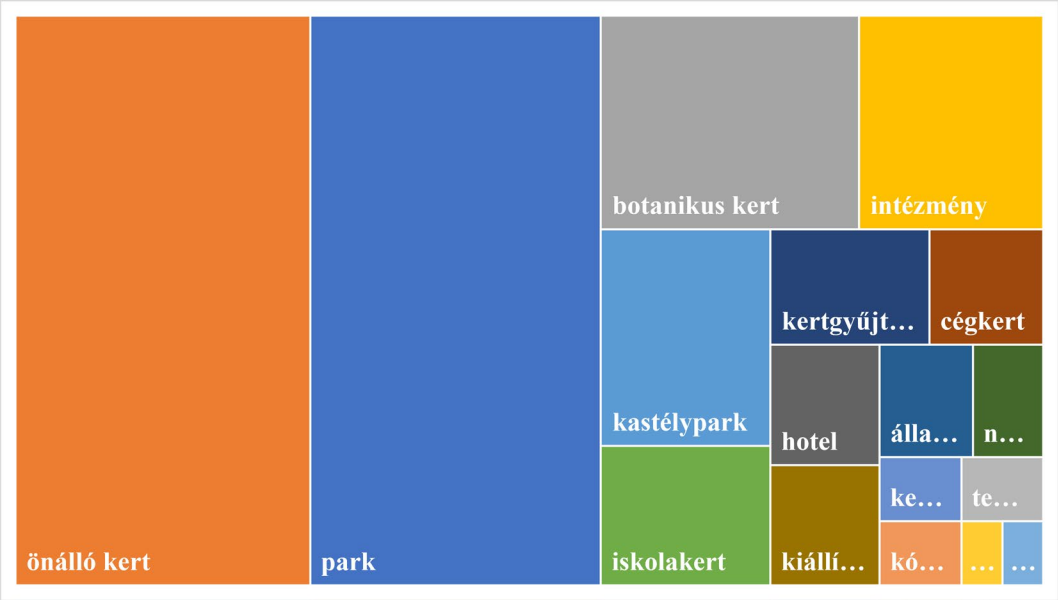

38. ábra – A japánkertek zöldterületi típus eloszlása. A szerző saját ábrája.

Az önálló japánkert elsődleges funkciója egyértelműen a díszítés.

A nagyobb közhasználatú zöldfelületeken (pl. kastélypark) megjelenő japánkert a kis hatású rekreációs tevékenységek tereként a keretek közé szorított természet bejárását (séta) teszi lehetővé, kiegészítve a pihenéssel, a természeti adottságok, japánkerti karakterek felfedezésével. Tehát azon túl, hogy bemutatókertként funkcionál, a látogató számára a jellegzetességek megfigyelésén túl nem sok lehetőség kínálkozik.

A botanikus kertekben található japánkertek létrejötte a gyűjteményes kert elsődleges funkciójából fakad. A távoli földrészek növényeinek meghonosítása, bemutatása során létrehozni egy olyan teret, ahol a növény „otthon érzi magát”.

Az intézményi típus valamilyen kulturális helyszínhez kötődik, múzeumhoz, könyvtárhoz, nemzetközi egyesülethez, szervezethez (WHO, UNESCO), művészeti kiállító térhez vagy japán kulturális központhoz. A múzeumi jelleg önmagában utal a funkcióra, ami ebben az esetben elsődlegesen a bemutatás. Ha ebben a térben teaház is szerepel, akkor a funkció kiegészül egy kulturális tevékenységgel is. A könyvtárhoz kapcsolódó tér a könyvtár jellegéből fakadóan az elcsendesedést igyekszik megteremteni a látvány által. A nemzetközi szervezetek esetén erős kulturális reprezentáció a cél. A művészeti kiállítóterek a látvány megtekintésén túl annak továbbgondolását helyezhetik előtérbe.

Az iskolakert alatt kétféle japánkerti típust lehet megkülönböztetni:

1. Az iskola területén található japánkert az iskolai képzés szerves része

2. Az iskola területén található japánkert pusztán díszítő funkciót lát el, egyfajta bemutatókertként funkcionál.

A 9 db iskolakerti japánkert közül 4 db kifejezetten oktatókert, 5db iskolához kapcsolódó díszítőkert. Az iskolakertek közül kiemelhető **a Varga Márton Kertészeti és Földmérési Technikum és Kollégium, mint Európa első olyan iskolakertje**, **ami a képzés részévé tette a kertet a bemutatás mellett.** Fontos megjegyezni, hogy más helyszínekhez (park, kert) is kapcsolódhat szakképzési tevékenység, attól függetlenül, hogy a helyszín nem a szakképzési centrum területén van.

Érdekes látni, hogy egyes helyszíneken nem talált termékeny talajra a japánkert közel 100 év alatt sem. Ilyen az állatkert, a kertgyűjtemény (többféle stílust bemutató terület), kórház, növénykert (ahol a növényalkalmazás a hangsúlyos).

Az 1970-es évektől kezdve egyedi helyszíneken is jelentek meg japánkertek, mint **cégek, hotelek, katedrálisok kartjeinek elemeiként, vagy temetők, vidámparkok részeként**, de számuk nem kiugró. A temető kivételével a funkció a tér díszítése lehet. A temető esetén a látvány **megnyugvást** (elcsendesedés) adhat az ott időzők számára.

A japánkerti elemek megjelenése

Conder könyvében (1893) a japánkerti elemeket a Tsukiyama Teizoden alapján mutatja be, de nem követi annak felépítését. Ezért a tartalomjegyzékben szereplő (fontossági) sorrendet Conder a saját benyomásai alapján alkotta meg:

1. Kerti kövek
2. Kerti kőlámpások
3. Kerti kőpagodák
4. Kerti kőedények
5. Kerítések
6. Kutak
7. Hidak
8. Fák
9. Díszítő víz
10. Növényzet
11. Kompozíciók

A kutatás során megvizsgáltam az egyes helyszíneket, a képi és videó anyagok áttekintése után rögzítettem a kertben lévő elemeket. Az eloszlásuk az összes kertet vizsgálva (**39. ábra**):

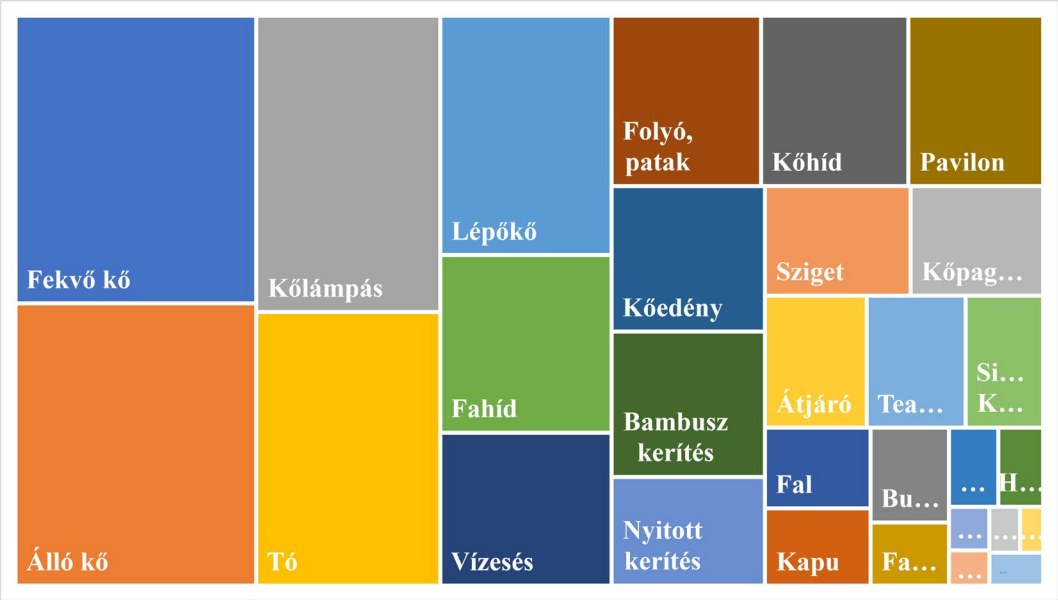

39. ábra – A japánkerti elemek eloszlásának mértéke az európai kertekben. A szerző saját ábrája.

A fenti grafikon adatait 4 kategóriára osztva megvizsgálható az elemek hangsúlya a megjelenésük számát (**16. táblázat**) figyelembe véve:

15. táblázat - A japánkerti elemek hangsúly szerinti megbontása

Hangsúlyos elem		Közepesen hangsúlyos elem		Kevésbé hangsúlyos elem		Nem hangsúlyos elem	
név	**db**	**név**	**db**	**név**	**db**	**név**	**db**
Fekvő kő	196	Fahíd	86	Nyitott kerítés	47	Sintó Szentély	6
Álló kő	192	Vízesés	74	Sziget	45	Pagoda	5
Kőlámpás	154	Folyó, patak	72	Kőpagoda	41	Egyéb térhatároló	4
Tó	142	Kőhíd	71	Átjáró	38	Teknős	4
Lépőkő	116	Pavilon	65	Teaház	37	Föld híd	3
		Kőedény	63	Sintó Kapu	30	Sövény	2
		Bambusz kerítés	63	Fal	24	Sintó Épület	1
				Kapu	23	Rusztikus híd	1
				Buddha	21		
				Fa kerítés	14		
				Darumadár	11		
				Ház	10		

A kertek hangsúlyos eleme a kő, a tó, a kőlámpás és a lépőkő. A kőlámpás az út mentén vagy a tó mellett helyezkedhet el. Figyelembe véve a tavak és a lámpások számát, kijelenthető, hogy egyenesen arányos a kettő darabszáma. Hasonló összefüggés látható a folyó, patak és a vízesés esetén. Ehhez kapcsolódik a hídak (kő, fa) száma is. Ha megvizsgáljuk a kertekben található épületeket, az látható, hogy a pavilon (65db), a teaház (37db), a ház (10db) és a pagoda (5db)

összesítve a kertek kicsivel több, mint a felében (52%) megtalálhatók. Azaz **a japánkerti jelleghez nem feltétlen kapcsolódik épület.**

A **kerítéselemeket** vizsgálva látható, hogy a kertek többnyire nem elkerített területeken helyezkednek el, hanem tágabb, nyitott terekben. Ezzel összhangban van a kifejezetten japán stílusú kapuk és átjárók alacsony száma. Az átjárók emellett maguk is térhatároló szerepet töltenek be.

A **buddhista vonatkozású** elemek (buddha, kőpagoda) a kertek 10-18%-ában jelennek meg.

A következő megállapítások kifejezetten **a problémákra fokúszálnak**:

- A lépőkövek száma kiugró ahhoz képest, hogy a lépőkő többnyire teakertekben, vagy olyan hagyományos kertekben jelenik meg (pl. kolostorkertek), ahol nincs fű.
- Noha csak 37 teaházat fedeztem fel, a hagyományosan teakertekhez köthető alacsony kőedények (tsukubai) száma ennél jóval magasabb, ami az elem funkcióját kérdőjelezi meg az egyes helyszíneken. Ha nem a teaházhoz kötődik, akkor is általában nem díszítő funkcióval bír, mivel kolostorban, vagy az épületbe való belépés során, vagy a háztól arrébb lévő mosdó közelében szokás ilyet használni (rituális) tisztálkodási céllal. A ’70-es évektől japán tervezők által készített kertekben is megjelenik.
- Az elemhasználat során látható, hogy egyes, egyedi funkcióval bíró elemeket a japán tervezők azok stílusértéke miatt is elkezdtek olyan kertekben és helyzetekben használni, ahol addig nem jelentek meg.
- A sintó kapu (29! db), szentély, pavilon megjelenése további kérdéseket vet fel, mivel ezek az elemek hagyományosan nem a japánkert, hanem a Sintó szentély részei.
- A teknős motívum megjelenésének vizsgálata nehézségekkel jár, mivel a kövek szisztematikus elhelyezése utal csak rá, és nem feltétlen ismerhető fel a forma alapján. Ezért kijelenthető, hogy a teknős motívum megjelenésének száma nem pontos.

A leginkább hangsúlyos elemeket évszám szerint megvizsgálva látható (**17. táblázat**), hogy nem volt olyan évtized a viszgált időszak tekintetében, amelyben ezek ne fordultak volna elő. **A trendeket vizsgálva kitűnik a ’90-es évek csúcsa**; a rákövetkező években a vizsgált hangsúlyos elemek csökkenő számot mutatnak, ami a létrejövő kertek számának csökkenéséből fakad.

16. táblázat – Hangsúlyos japánkerti elemek évtized szerinti megjelenése

elemek megjelenése	Álló kő	Fekvő kő	Kőlámpás	Tó	Lépőkő
1900 előtt	4	5	4	5	2
1900-1909	9	12	12	10	7
1910-1919	9	9	8	10	7
1920-1929	5	5	5	3	4
1930-1939	7	7	5	5	4
1940-1949	1	1	1	1	1
1950-1959	3	3	2	2	2
1960-1969	7	7	5	5	4
1970-1979	14	14	13	12	10
1980-1989	24	24	21	20	17
1990-1999	44	44	33	28	23
2000-2009	38	39	28	23	19
2010-2019	20	19	13	13	13
2020-2023	7	7	4	5	3

17. táblázat – A közepesen, kevésbé és nem hangsúlyos elemek évtized szerinti megjelenése

elemek megjelenése	Fahíd	Folyó, patak	Vízesés	Kőhíd	Pavilon	Bambusz kerítés	Kőedény	Nyitott kerítés	Sziget	Kőpagoda	Átjáró	Kapu	Fal	Sintó Kapu	Buddha	Fa kerítés	Daru	Ház
1900 előtt	5	4	1	1	3	3	1	3	2	1		2			2	1		
1900-1909	11	8	5	3	5		3	2	2	3				1	1	1	2	
1910-1919	6	3	4	5	6	4	4	3	5	4		4		4		4	2	2
1920-1929	3	2	3	3	3	1	1		1	2		3				1	2	
1930-1939	6	1	3	1		3	3	1	1	2	2	1			1			
1940-1949	1		1		1					1								
1950-1959		1		1														
1960-1969		1		3	3	1		1										1
1970-1979	4	4	4	6	3	5	6	2	5	4	3	3	1	1		1		3
1980-1989	12	13	13	7	10	4	9	1	6	9	9	2	4	4	3	1	1	2
1990-1999	14	13	16	19	14	14	13	11	10	5	7	3	4	4	4	1		1
2000-2009	16	15	15	14	9	14	12	11	10	7	9	5	12	6	7	2	4	1
2010-2019	6	6	8	6	6	12	7	11	2	3	6	2	1	2	3	1		1
2020-2023	2	1	1	2	2	2	4	1	1		2	3	2	1		1		

A többi kategóriát megvizsgálva a tendencia ugyanaz (**18. táblázat**). A ’70-’80-as években elindul a növekedés, ami a legtöbb esetben a 90-es években, míg a kerítések, a fahíd és a buddhista vonatkozású elemek tekintetében a 2000-es években csúcsosodik ki

Visszatérve a sintó kapu megjelenésére, az látszik, hogy az 1900-as évek elején vélhetően a világkiállítások és egyéb képi anyagok hatására megjelent a kerti térben ez az elem, de az ismeretek bővülésével kikerült a kerti térből. Ennek ellenére a 70-es években visszatért, és funkcióját tekintve teljesen más szerepbe került ezekben a kertekben, mint Japánban. Ez a típusú kapu a sintó szentélyeket jelöli, egyfajta eyecatcher funkciót lát el, messziről megmutatja magát, hogy emlékeztesse a szemlélőt a szentély helyszínére. Jelen esetben a kapu nem a szentélyt jelöli, hanem a japánkertet magát, ezzel a sintó jellegét teljesen elveszíti.

A tervező kiléte

A vizsgált kertek **30%-ánál** állapítható meg teljes bizonyossággal, hogy **a kert japán tervező munkája**, mivel számos esetben a tervező személye ismert. Nem volt jelen japán tervezői közreműködés a kertek 41%-ában, és 29% esetén nincs fellelhető információ a tervező kilétéről. Egy japánkert hitelességéhez hozzátartozik a tervező személye is, aki így a kert történetéhez is szorosan kapcsolódik. Ha a hozzáférhető információk alapján ez a személy nem ismert, akkor nagy valószínűség szerint kijelenthető, hogy nem vett részt japán tervező a munkákban.

5.3.1. Világkiállítások

A világkiállítás a világ jelentősebb államainak részvételével megrendezett nagyszabású kiállítás, amely **elsősorban a technikai fejlődés vívmányait, az ipar és a mezőgazdaság termékeit, alkotásait mutatja be**. A világkiállításon résztvevő országok saját bemutatóterülettel rendelkeznek, ahol az országukra jellemző formavilágot megidéző módon berendezett térben mutatják be termékeiket. Ez a tér a látogatók számára megjelenő képet tekintve kulturális üzenettel is bír.

Az első, 1851-ben Londonban megrendezett világkiállításon Albert herceg célja a világ aktuális fejlettségi szintjének bemutatása volt, kiemelve Anglia vezető szerepét ebben a tekintetben is (CONANT 1991). Ezen a kiállításon hivatalosan még nem szerepelt Japán, csupán a kínai kiállítási tárgyak között lehetett találni néhány japán vonatkozású műtárgyat. Ennek fő oka az volt, hogy Japán a 19. század közepéig erősen őrizte elszigeteltségét, nem volt hajlandó sem diplomáciai, sem kereskedelmi megállapodást kötni külföldiekkel. Ez az elzárkózás 1854-ig tartott, amikor Matthew Perry amerikai tengerésztiszt hatalmas gőzhajókkal és ágyukkal jelent meg a mai Tokiói öbölben, hogy katonai erővel kényszerítsen ki diplomáciai és kereskedelmi megállapodást. Az

egész országot felkavarta az elszigetelődés hirtelen összeomlása és annak következményei. Japán gazdasági, ipari és hadi fejlettsége túlságosan elmaradott volt az európaiakhoz és az amerikaiakhoz képest, és hogy elkerülje a gyarmattá válást, kénytelen volt az ország fejlődésére összpontosítani, ezáltal biztosítva az ország függetlenségét és a nyugati hatalmakkal szembeni megerősödését. 1868-tól japán nyugati mintájú modernizációba kezdett, ami a „felvilágosult kormányzat", azaz a Meidzsi korszak kezdetét is jelentette.

Japán jelenléte a világkiállításokon elsősorban a tanulást szolgálta, ami az ipari, technológiai és hadi fejlesztéseket illeti. Másrészről országimázsként is szolgált. Ez az érdeklődő, tanulásra vágyó attitűd a nyugat számára is imponált, mivel Kínával szemben Japán ezáltal egy nyitottabb, tanulékonyabb ország képét közvetítette. A következőkben az a három európai világkiállítási helyszín kerül bemutatásra, melyre a legtöbbet költött Japán.

Japánkert a bécsi világkiállításon (1873)

Japán elsőként az 1873-as bécsi világkiállításon vett részt önálló kiállítói területtel. Már 1870-ben elhatározták, hogy részt vesznek a bécsi világkiállításon. Négy pontban foglalták össze a jelenlétük célját (TÓTH 2018):

1. Japán termékek, minőségi művészeti tárgyak méltó bemutatása;
2. Más országok termékeinek és gépeinek alapos tanulmányozása;
3. Tapasztalatszerzés Japánon belüli kiállítás szervezéséhez;
4. A minőségi japán termékek exportjának növelése.

Japánból összesen 72 látogató érkezett Bécsbe, 41 civil alkalmazott és vállalkozó, 25 építész és tájépítész, valamint 6 külföldi megbízott. Emellett 24 mérnök lett felkérve a vezető technológiai vívmányok tanulmányozásával (THE WORLD FAIR IN VIENNA). A japán pavilon a kiállítási terület szélén kapott helyet**.** A kiállítási terület bejáratánál egy tradicionális japán kapu (*torii*) lett elhelyezve (**40. ábra**), ami a háttérben látható központi térre vezető utat jelölte.

40. ábra – A japán kiállítási terület bejárata, háttérben a sintó szentély, Bécs, 1873 (N 1873a)

A kiállítási pavilonok, épületek mellett a központban egy kis sintó szentélyt és egy japánkertet is felépítettek, ami nagy népszerűségnek örvendett. A kiállítási terület ily módon formailag szakrális térré vált. Az útra szórt – a japán szentélyeknél is általánosan megtalálható – apró kavicsokat Japánból szállították ide. A kiállításon megjelenő sintó szentély üzenetként is szolgált. Japán nyitásával az addig uralkodó réteg vallását, a buddhizmust háttérbe szorították, a szerzeteseket elkergették, a templomokat felégették. A buddhizmus helyére a sintó került, mint államvallás. A sintó szentélyhez vezető utat két oldalt elkerített kis kertek övezték, melyekben csupán néhány apró fenyő díszelgett. Vélhetően nem így tervezték, mert a Vasárnapi újság külön megjegyzi, hogy a területre tervezett növények és virágok szállítás közben sajnos tönkrementek (K. 1873). Az út mentén található pavilonokban minőségi japán termékeket árusítottak, amelyeket a látogatók az első napokban el is kapkodtak. Ezért később már csak három naponta nyitottak ki a pavilonok. A pavilonok hátterében helyezkedett el a sintó szentély (**41. ábra**). E templomhoz egy kis fahíd vezetett, egy apró patakocskán keresztül. A szentély bejárata elé egy selyemfüggöny volt kifüggesztve, hogy a szentély belsejébe profán szemek ne hatolhassanak be.

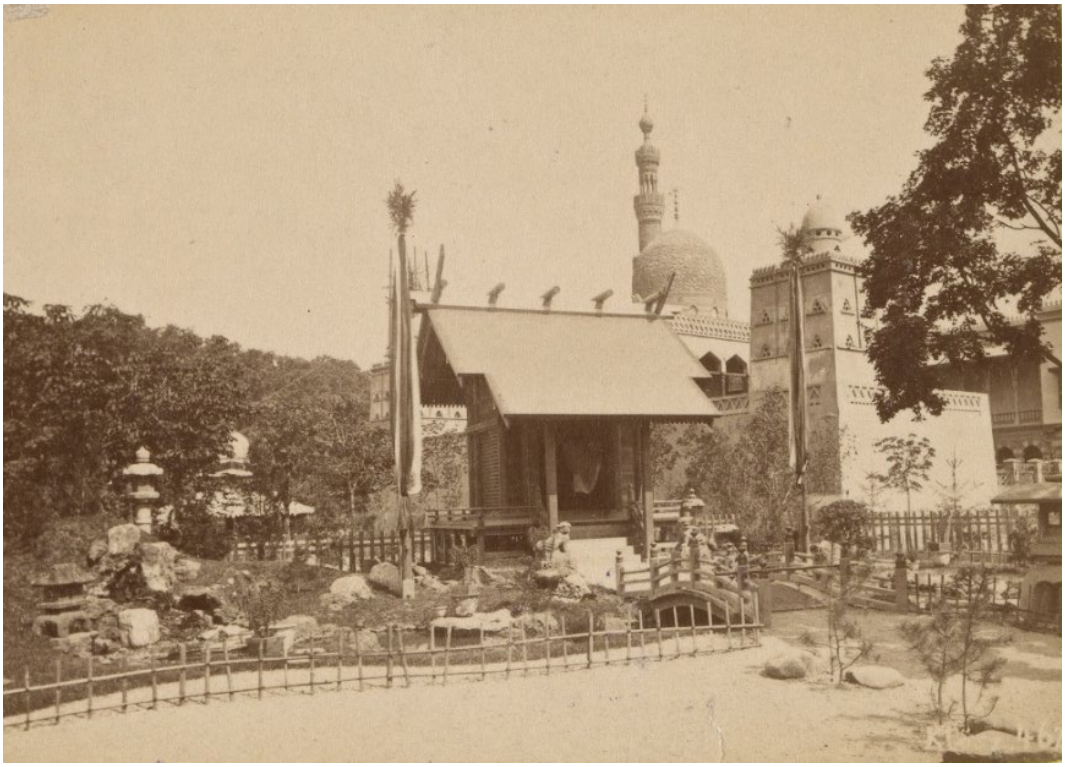

41. ábra – Sintó szentély, körülötte japánkert, Bécs, 1873 (KLÖSZ 1873)

42. ábra – Japánkert, Bécs, 1873 (KRAMER 1873)

A szentély környezetét a japánkertekre jellemző módon rendezték be kőlámpásokkal, lépőkövekkel, sziklák és növények megfelelő elhelyezésével (**42. ábra**), amelynek kialakításán 6-8 munkás dolgozott (K. 1873).

A terv szerint a hangsúly nem a japánkerten volt, hanem a szentélyen. A szentély célja egyfajta fesztivál hangulat megteremtése volt, a kert csupán fokozni kívánta ezt az érzést (TAGSOLD 2017). Sintó szentélyek körül amúgy sem jellemző ez a típusú kerti kép, sokkal inkább a buddhista templomok környezetének sajátja. A templomtól jobbra a Yeddó-i templom fautánzata állt, a háttérben pedig egy japán isten (a zene istene) festett képe. A templomtól jobbra-balra különböző alakú kőlámpák álltak. A kertben elszórva bronzszobrokat helyeztek el, mint például a bejárattól jobbra látható gólya, vagy a kardot nyelő sárkány. A bejárattól balra egy bronz harang volt látható, amelyet egy láncra kötött fagerenda szólaltatott meg. A kert bal sarkában másik tipikusan japán kerti elem: magas árbocra húzott papírhalak, amelyek a legkisebb széláramlatra is szárnyra kaptak (K. 1873).

Külön érdekesség, hogy a bécsi japánkert felavatásáról szóló francia beszámoló szinte egy az egyben ugyanaz, mint ami a Vasárnapi újság leírásában található (INAUGURATION DU JARDIN JAPONAIS 1873). A kiállítás után az egész kerti felépítményt megvásárolta az angliai Alexander Park & Co. vállalat, hogy egy japán árucikkeket árusító boltot hozzanak belőle létre (KOTARO 1910).

A kiállításon kívül is volt lehetőség találkozni a japán kultúrával Bécsben (A JAPÁNI THEAHÁZ 1873). A kiállítással párhuzamosan, külső helyszíneken megszervezett programok szórakoztatták az ide látogatókat. A Stillfried báró által építtetett japán teaház, amely a Práter egy gyönyörű parkjában, a Vauxhallban volt megtalálható, részben ezt a célt szolgálta. Noha a báró a teaházat a kiállítási területre kívánta felépíttetni, ehhez sem a japánok, sem a kiállítást szervezők nem járultak hozzá. A teaház kerttel volt körülvéve, egy volt szamuráj és három japán „hercegnő" szolgálta ki a vendégeket. Belépőnek ízesítetlen teát szolgáltak fel, majd kis fémpipát adtak. Akik a teát nem kedvelték, rizsből készült alkoholos italt (sake) kérhettek. A szolgáltatás nem volt ingyenes. Több újságcikk is megjelent arról, hogy a teaház élő etnográfiai helyszínként nem csupán teaházként üzemelt, hanem esténként kizárólag urak számára is szolgáltatott. Ezt a narratívát erősíti, hogy a Japánról szóló leírásokban a teabolt (cha-ya) és a bordélyház (jorōya) is teaházként volt megnevezve (GARTLAN 2016). **Japán bemutatkozását a kiállításon sikeresnek mondhatjuk, és az installáció részét képező japánkert kétségtelenül hozzájárult a sikerhez**.

Japánkert a párizsi világkiállításon (1900)

Az állítólagos késői jelentkezés miatt a közel 900 m^2-es japán kiállítási terület a Trocadéro-kert egyik sarkában kapott helyet (**43. ábra**). Az itt kialakított japán stílusú kertben három épületet emeltek: a hivatalos kiállítási pavilont, a teaházat és a butiksort (KOTARO 1910).

43. ábra – A japán kiállítási terület, Trocadéro-kert, 1900 (L'EXPOSITION DE PARIS DE 1900)

A kertet a kiállítás francia leírása szerint (PARIS EXPOSITION 1900) **a tokiói kertek alapján hozták létre, ezért képileg a japán stílus tiszta megnyilvánulása volt**. A kerti utakat egzotikus növények sora díszítette, mint például az eperfa, a kámfor babér, a legyezőpálma, a mimóza, a papírfa, vagy az urusi fa. A tokiói kertészek hoztak még 250 féle babarózsát, krizantémot, íriszt és azáleát, hogy betekintést adjanak a távoli ország virágkultúrájába. Az egyik szervező egy francia lapnak úgy nyilatkozott, hogy a kert nem csak sétára való, hanem szemet gyönyörködtetni is. A gyümölcsfákat Európában a gyümölcsükért termesztik, míg Japánban a virágukért. Az ágakat úgy metszik, hogy elegáns megjelenést hozzanak létre. A fa formája és színe úgy van kitalálva, hogy betöltse az ízléses díszítés szerepét (KODAMA 2004). A terület közepén a teaházzal szemben egy kis tó volt, benne lótuszvirággal. A hivatalos kiállítási épületet párizsi építészek Japán egyik legrégebbi templomának főépületéről mintázták, a narai Hōryū-ji buddhista templomban található Hondō-ról. A leírás arany templomként (kondō) fordítja, ami a 6. században jellemző megnevezése volt a templomok központi épületének. A teaházról Burton Holmes amerikai utazó így ír könyvében:

„**Még a japánok is, akik a legkifinomultabb nép a világon, elkapták az elnyugatiasodás csúf lázát. A teaházuk, ami egyáltalán nem japán, japán sört árul, és a boltjaik tele vannak olyan szeméttel, amiket a nagy üzletláncok árulnak.**” (HOLMES 1901)

A korabeli fotók alapján elmondható, hogy a kiállítás képeslapjain ábrázolt japánkert elnagyolt, részleteiben nem egyezik a fotókon látható kerti elrendezéssel (WORLD FAIR IN PARIS 1900, EXPOSITION UNIVERSELLE PARIS 1900). Ugyanakkor az is beszédes, hogy a kiállítási útmutatóba kép egyáltalán nem került bele a kertről és az elérhető fotókon is a hangsúly az épületeken van. Egyes fotókon kivehető, hogy a sétány szélén egy-egy ponton kerti padokat helyeztek el a kerti kép irányított szemlélése céljából.

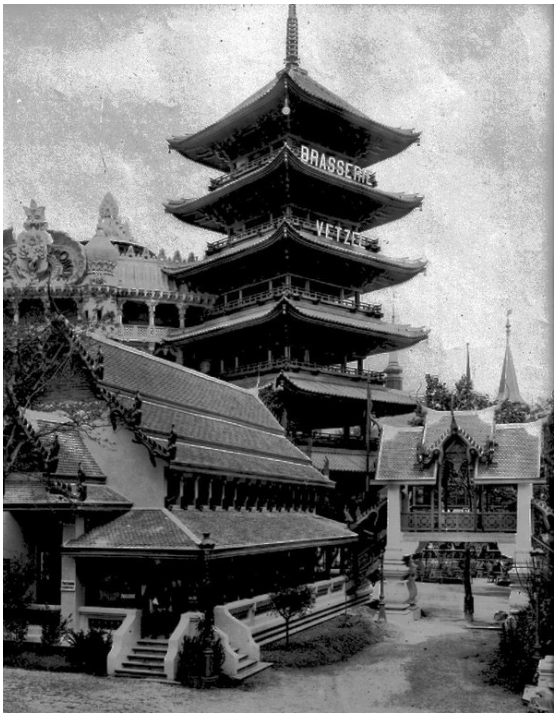

44. ábra – Japán pagoda, Párizs, 1900 (PARIS EXPOSITION 1900)

A Tour de Monde (világkörüli turné) elnevezésű attrakció részeként épült fel a vörösre festett japán pagoda (**44. ábra**), ami a Trocadéróval szemben a Szajna másik oldalán helyezkedett el egy épületekkel igen zsúfolt területen. Holmes szerint a pagoda a hitelesség mintapéldája volt (HOLMES 1901). **Ennek ellentmond az a tény, hogy az ötemeletes pagodában hat szint volt, ami nem jellemző a japán építészetre.** Alexandre Marcel francia építész építette, aki igaz, hogy megszállottan rajongott a japán kultúráért, de soha nem járt Japánban. Nevéhez kötődik a később tárgyalt 1899 és 1913 között épült Maulévrier-i japánkert is, ahol a Trocadéro kertben használt öntőformákat(!) újra felhasználták. Az egész együttesből mindössze a pagoda bejáratát készítették japán mesteremberek (SUZUKI et al 1987).

II. Lipót belga király ennek a pagodának a replikáját építtette fel Marcell-lel a kiállítás után Brüsszelben a Museums of the Far East japánkertjében, ami ma is látható.

Japánkert a londoni japán-brit kiállításon

A 20. század elejére a Japánról kialakult országimázs sokat változott a Meidzsi restauráció (1868) kezdete óta. Az akkor még elmaradott ország 27 év alatt 37 világkiállításon vett részt és a távol-keleti térség egyik nagyhatalmává nőtte ki magát. 1895-ben az első kínai-japán háborút

megnyerte, ami európai szemmel elképesztő volt: az ősi és méreteiben hatalmas Kínát legyőzte egy apró kis ország. Később részt vett a nemzetközi csapatokkal együtt a kínai bokszerlázadás leverésében is. A cári orosz csapatok ebben az időszakban foglalták el Mandzsúriát, ami végül az orosz-japán háború 1904-es kitöréséhez vezetett, amit Japán 1905-ben meg is nyert. Ennek hatására az angolok az 1902-es Angol-Japán Szövetséget 1905-ben megújították, tartva Japán dél-ázsiai gyarmatosító szándékaitól. Ennek a szövetségnek a kvázi megünneplése volt a kiállítás, amire Londonban került sor 1910-ben. Japán ezzel a kiállítás-részvétellel részben arra kívánt rámutatni, hogy a britekkel egyenrangú, a kelet nagy gyarmatosítójának tekinti magát. Célja az volt, hogy még kedvezőbb képet fessenek Japánról az európai közvélemény szemében, mert noha rendkívül gyors fejlődésen esett át az ország, a nyugati közvélemény nagy része még mindig elmaradottnak tekintette.

A kiállítási terület 22.500 nm^2 volt és további 20.000 nm^2 területen helyezkedett el a két japánkert. A kiállítás bejárata a narai Kasuga sintó szentély kapuja (ro-mon) volt, míg a textil palotában a császári hírvivő kapuja (chokushi-mon) kapott helyett. Utóbbi a kiállítás után a Kew Garden dísze lett.

A 18 kiállítási téma közül egy a kertészetről szólt, ismertetve, hogy milyen eszközöket, eljárásokat, elemeket és építményeket használnak a kert díszítéséhez. Bemutatták az ehhez szükséges fákat, cserjéket, virágokat és egyéb díszítő növényeket. A kiállításon nagyfokú hitelességgel felépített városkép, illetve hagyományos falusi épületegyüttes és kertek lehetőséget teremtettek a látogatók számára, hogy elmerüljenek a modern és a vidéki japán hétköznapokban. Ez a kép nem egy elmaradott ország képét mutatta, hanem egy művészileg fejlett nemzetét. A hitelesség miatt egyenesen Japánból szállítottak a helyszínre a növényeket és a komplett épületeket, építményeket. Közel 200 építész felelt a kiállítási területre szánt 13 építmény felépítéséért. A fő japán kerttervező, Izawa Hannosuke a kiállítás előtt közel 6 hónapon keresztül dolgozott (HOTTA-LISTER 2013) a két japánkerten Keijiro Ozawa és Kinkichiro Honda tervei alapján.

Két hónappal a megnyitó előtt jelent meg egy cikk (JAPANESE GARDENING AT SHEPHERD'S BUSH 1910) a japánkert építéséről, amely részletesen taglalta a kertépítési munkálatokat. Mindkét kert esetében fontos szerepet játszott a víz, tavak, lépcsőzetes és más típusú vízesések, zuhatagok formájában. **A béke kertje** (**45. ábra**) elnevezésű japánkert hátterében - a kert egy magaslati pontján - egy többszáz éves stílus testesül meg egy hagyományos japán ház formájában, amelyhez egy széles, íves hátú, sárgafenyőből készült híd vezet. Lépőkövek képeznek ravaszul körmönfont ösvényeket, keresztül a szűk patakokon. Majdnem az összes növényt Japánból hozták: azáleák, rododendronok, babérsomok, aranytarka levelű fagyalok, nyírfák, bambuszok, juharok, számos

tűlevelű örökzöld (mint pl. japán ernyőfenyő, ciprusok és törpe borókák) alkotta a keretét a kertnek és óriási méretű lilaakácokat neveltek pergolákon.

45. ábra – A béke kertje, London, 1910 (WALKER 2017)

46. ábra – Az úszó sziget kertje, London, 1910 (WALKER 2017)

Az úszó sziget kertjében (**46. ábra**) is a víz dominált. A központi részen egy miniatűr hegyet, annak oldalán és a csúcsain pedig a japán tájképekről ismerős épületeket emeltek. A patakok vízesések formájában érkeztek a központi nagy tóba. A kert számos kőlámpást, pagodát, íves kertépítészeti szerkezeteket, náddal borított nyári pavilonokat, bambuszból készült rácsos kerítéseket, pergolákat és egyéb, Japánra jellemző objektumot is tartalmazott. Számos helyen kerti pad, szék lett kihelyezve, szemlélődés céljából.

Mindkét kert felkeltette a látogatók figyelmét, már csak azért is, mert ilyen méretekben még nem találkozhattak „autentikusnak" tekinthető japánkerttel. Óriási vászonra festett tájképeket (mesterséges tájakat) alkalmaztak a háttérben, fenyőerdővel és hegyekkel „kölcsönzött tájként", hogy teljes legyen a látogatóban felmerülő illúzió. Érezze úgy magát, mintha Japánban járna. A kertekben sintó és buddhista elemekkel egyaránt találkozhattak a vendégek.

Egy angol kertészeti szaklap megjegyzi, hogy **nehéz a kert mesterkélt formáját figyelmen kívül hagyni.** Ez a mesterkélt forma a kiállítási jellegből adódik. Könnyű feladat ugyanis építeni és ültetni, de a tájépítészetben az idő, ami leginkább meghatározó, s a múló idő lenyomatát, a patinát, lehetetlen egy kiállítási helyszínen hitelesen megjeleníteni. Idővel, a növények hozzáigazodnak környezetükhöz, a köveket és sziklákat megviseli az időjárás, a patakok fölé fák ágai lógnak be, széleiket bokrok szegélyezik. Ha valaki arra számít, hogy hirtelen Japánban találja magát, az csalódni fog (GARDENING AT THE JAPAN-BRITISH EXHIBITION 1910). **A Japán Oktatási Részleg is óvatosan megjegyezte, hogy a japánkert nem tisztán japán.** Az angol és japán kertészek közötti jó érzés megnyilvánulása, ami egyenlő módon szimbolizálja a két ország közötti szövetséget: Japán biztosította az ideákat és a növényeket, míg a britek a helyszínt és az anyagokat (HERRIES 2001).

5.3.2. A japánkert, mint állandósult európai zöldfelület

A világkiállítások kétségtelenül jelentős szerepet játszottak a japán kultúra, és ezen belül a japánkert európai elterjedésében. Hatásukra Európa számos országában, magánterületeken (pl. kastélyparkokban), intézményi területeken (pl. állatkertek, növénykertek) és közterületeken (pl. közparkokban) egyaránt rohamosan jelentek meg és terjedtek el a japánkertek, amelyek sok esetben az adott ország kulturális sajátosságaitól, kulturális szokásaitól sem tudtak teljes mértékben elvonatkoztatni.

A következőkben bemutatott kertek közül az elsőt (Maulévrier) egy francia építész japán építészet és kertművészet iránti rajongása ihlette, noha nem járt soha Japánban. A másik kert (Cowden) egy

világutazó Japánban átélt élményeinek és a kertművészetet elsőként bemutató személyekkel való találkozásának eredménye. A különbség megjelenik a látványban is.

Japánkert, Maulévrier (1899-1910), Franciaország

A párizsi világkiállításon népszerű pagodaépület építésze, Alexandre Marcel lett felkérve a Maulévrierben található Colbert kastély felújítására 1896-ban. Három évvel később feleségül vette a kastély urának lányát, Madeleine Bergère-t.

A kastély körül ezután létrehozott egy gyümölcsöst és egy veteményeskertet francia stílusban. A kastélyhoz tartozó park területén átfolyó La Moine folyót kiszélesítette és körülötte pedig egy japán tájkertet hozott létre. A kert honlapja szerint ez a legnagyobb japánkert Európában.

A parkba a kastély területéről egy japán torii kapun keresztül léphetünk be. Ez a kapu formailag az Itsukushima sintó szentélynél található torii mása. A kert központi területe a főkaputól 200 méterre található. Ezen a helyszínen az első látványosság a lilaakáccal befuttatott vízparti pavilon. A pavilonból rálátás nyílik a terület keleti oldalán fekvő „pagoda" elnevezésű épületre (**47. ábra**), a kerti lámpásokra (kasuga, yukimi) és a szemben elhelyezkedő khmer templomra.

47. ábra – A pagoda épület (TERJAN 2007)

A pavilonból lépcső vezet a tóba, így biztosítva lehetőséget a csónakázáshoz. A pagoda, amelynek elnevezés abból fakad, hogy az épület tartalmaz a pagodatornyokhoz hasonló részt is, Marcel esetében a tanulás tere volt, fő kilátással az általa megkomponált kerti térre. Marcel a khmer templomot állítólag a párizsi kiállításról hozta el, ahol a kambodzsai pavilonokat is ő

tervezte. A templom belsejében egy Buddha szobor van, ami tovább növeli a kert egzotikumát. A templomot elhagyva a vízpart északi oldalán egy kis szigetcsoport található. A kisebb sziget nyugati irányba a Teknős-sziget, a hosszabb sziget keleti irányba pedig a Daru-sziget, ami az Edo-korra jellemző kőelrendezésre utal.

48. ábra – Torii és pagoda lámpás a Daru szigeten (DALBÉRA 2012)

A híres Aranypagoda (Kinkakuji) tavában is találhatunk ilyet. Egy apró pirosra festett híd vezet át a Daru-szigetre, ahol egy torii kapu (**48. ábra**) és egy öt emeletes pagoda kőlámpás látható. Külön érdekesség ez, hogy a sintó kapu egy pagodához vezet, mivel az kifejezetten a buddhista valláshoz köthető, de Japánban elvétve egyes sintó szentélyeknél, mint például az Itsukushima szentély területén is megtalálható (SUZUKI et al 1987).

A tavat japán stílusra emlékeztető növények ölelik át. Tovább haladva a mesterséges tó észak-nyugati részén egy meditációs domb van. A gáton áthaladva, visszafelé elindulva megérkezünk az azáleákhoz. Az azáleák fölötti kőelrendezést elhagyva a tóba benyúló területen egy aranyszarv lett elhelyezve. A víz szerepe a kertben szimbolikus, a víz folyása a nap járását szimbolizálja (HISTORY AND SYMBOLISM), de utal az emberi lét körforgására is, a születésre és a halálra is. Például a víz tószerű kiterjedése az öregséget, a bölcsességet, a visszavonulást, a derűt, a tudást és a tapasztalatot jelenti. Ezt a körforgást a növények virágzása is felfedi az évszakok váltakozásával. A kertben megtalálható mintegy 400 növényfaj is ezt a képzetet erősíti (TACHIBANA et al 2004).

Japánkert, Cowden (1908), Anglia

Conder japán tájkertekkel foglalkozó könyvének megjelenése utáni évtizedekben több, mint 30 japánkert jött létre Angliában. Egyharmaduk esetében vagy japán kertész építette fel a kertet vagy Conder könyvét használták fel a kert létrehozásához (TACHIBANA et al 2004). Az angol kertek mellett Skóciában Ella Christie 1907-től épült japánkertje az igazán említésre méltó. Jijo Suzuki professzor, aki a nagojai Császári Kerttervezés Soami Iskolájának vezetője szerint ez a kert „a nyugati világ legjobb kertje”.

Ella Christie beutazta Indiát, Tibetet, járt Kínában, Oroszországban és Japánban is. Kiotóban találkozott a The Flowers and Gardens of Japan (DU CANE 1908) szerzőivel, a Du Cane testvérekkel és részben ez a találkozó és az együtt töltött idő inspirálta, hogy japánkertet hozzon létre otthonában. Kint tartózkodása során konzultált Conderrel és megfogadta az építész tanácsát, hogy olyan angolul beszélő japán kertészt fogadjon fel, aki ismeri a kertészet összes ágát, kérésre megfelelő kertterveket biztosít és tanácsot ad a fák, cserjék, kövek, lámpások és más egyéb dolgok kiválasztásánál. Ennek megfelelően 1908-ban felbérelte az éppen Angliában tanuló Taki Handát, a nagojai Kerttervezés Császári Iskolájától a feladat elvégzésére. A terület egy része a Császári Palotakertek szabályai alapján készült, míg más része Conder könyvéből lett átemelve. Handa két hónapot dolgozott az Öröm és gyönyör kertjén (Sha Raku En). Az elnevezés utalhat arra az élményre, amelyben Christienek része volt a Du Cane testvérekkel együtt töltött idő alatt: számos levél bizonyítja, hogy milyen nagymértékben el volt ragadtatva a japánkertek látványától és szépségétől (TACHIBANA et al 2004). Taki Handának nem volt ideje befejezni a kertet, mert a családja hazahívta Japánba, de a 80%-os készültség (TACHIBANA 2014) mellett is kijelenthető, **hogy ilyen méretű japánkertet a mai napig nem tervezett női tervező**. 1908 és 1925 között Suzuki professzor személyesen jött el a kertbe, hogy maga metssze meg a fákat és a cserjéket, majd ezután Shinzaburo Matsuo felelt a kertért 1937-ig (COWDEN BACKGROUND).

A japánkert három tradicionális formaelemet tartalmaz: tavat, benne egy szigettel, sétakertet, és teakertet (**49. ábra**). Ezek Conder könyvében a Hill Gardens, Flat gardens és Tea Gardens fejezetre vonatkoztathatók (CONDER 1893e). A kertben található mesterséges tó a központi szigetre vezető híddal formailag szinte megegyezik a Conder könyvében található egyik illusztráción, a Toyama En kert alaprajzán található elrendezéssel. A kertbe egy szabadon álló, a teakertekre jellemző kapun keresztül léphetünk be. A kert e részének nincs túl nagy jelentősége, a kacskaringós utat cserjék szegélyezik. A korabeli képeken egy egyszintes épület volt a tóparton, jelenleg egy teaházat építenek a környékén. A tó északi oldalán található domboldal („a Fuji lejtője”) a japánkertek kompozícióját tükrözi.

49. ábra – Japánkert, Cowden (BROWN 2019)

A tóban lévő szigeten található nyári pavilont (azumaya) és a vízzel teli kőedényt a tó két ellentétes oldaláról egy-egy hídon keresztül lehet megközelíteni. A korabeli fotók vizsgálata során az látszik, hogy az első években ez a hídtípus Conder művében a hidakról szóló fejezetben bemutatott Wooden Trestle Bridge volt, de később az egyik helyére az ugyanazon a fejezetben található „Yatsu-hashi" Bridge típus került. A kis pavilonból kitekintve tárul fel a legszebb látvány a kertről. A kert két lapos részt is tartalmaz. Jellemző a japánkertekre, hogy a hegyvidéki stílusban létrehozott kertben „lapos kert" is helyet kap. A kertben található kövek nagyrésze mészkő, a lépőkövek pedig gránitból készültek. A cserjék és a fák a japánkertek stílusában lettek gondosan kiválasztva, azonban a helyi adottságok miatt egyszerűen nem lehetett a maga teljességében bemutatni egy igazi japánkert látványát, noha az ahhoz kapcsolódó színek és formák érzete megjelenik. A kertben Taki Handa által Japánból rendelt kőlámpások találhatók. Az egyik, a Kasuga lámpás, egy sintó isten után lett elnevezve. A tó nyugati részén látható a másik nyári pavilon (azumaya), a közelében elhelyezett vizes kőedény (chozubachi) pedig a teakertekben és a sintóban is a megtisztulás szakrális mozdulatát teszi lehetővé. A tó nyugati részén két sziget található, amelyeken átvezet a „Fuji lejtője" alatt futó kerti ösvény.

A kert 1963-ban rongálás áldozata lett, a teaház, a hidak leégtek és a kőlámpásokat és a szentélyt a tóba hajították egyetlen éjszaka alatt. A kert felújítása 2008-ban, **a restaurálása japán részvétellel** 2014-ben kezdődött el és jelenleg is tart (STEWART 2014).

5.3.3. A japánkert magyarországi megjelenése

Varga Márton japánkertje (1926-1928), Budapest, Magyarország

Magyarországon elsők között Varga Márton épített – saját tervei alapján – 1926-28 között hiraniwa stílusban japánkertet Budapesten, amelyhez Conder 1893-as könyve nyújtott segítséget (GÓDORNÉ HAZENAUER 2017). A magyar közbeszédben a 19. század végén a japánkert képzete már adott volt, s ebben nagy szerep tulajdonítható a bécsi világkiállításnak. A 20-as évek elején már újságírók számoltak be részletesen a budapesti Állategészségügyi telepen létrehozott japán stílusú kertről (K. 1921). Ezt azért fontos megjegyezni, mert Varga Márton külön kitér 1930-as cikkében a japán jellegű kertekre. A japán kertművészetről szóló írásában hangsúlyozza, hogy ha külföldi, művészettörténeti szempontból jelentős kerteket kell utánoznunk, azt ne egyéni és önkényes változtatásokkal, hanem alapos tanulmányok alapján, művészi eszközökkel, a kerttípus jellemző kialakítási és kompozíciós szabályainak szigorú betartásával tegyük… „Tudunk ugyan egy pár olyan kertről, amely némi japán jelleget mutat; ezek a kertek azonban, egy pár japán vonatkozású díszítő elemtől eltekintve, annyira távol állanak az eredeti japán kertektől. ” (VARGA 1930)

50. ábra – A Varga Márton által tervezett és kivitelezett kert mai állapota (GYŐRI 2024)

1931-ben Hirohito japán császár testvére, Takamatsu herceg látogatást tett a kertben, arról elismerően nyilatkozott és később növényeket is küldött Japánból (GÓDORNÉ HAZENAUER 2020).

A kert (**50. ábra**) központi része a Kamakura és a Muromachi korszakot reprezentálja (GÓDORNÉ HAZENAUER 2017). A Kamakura kor buddhista „kőállító” szerzetesei a buddhista templomok, kolostorok kertjeiben szakrális jelentőségű kertrendezést folytattak. Álló kövekkel vallási és morális jellemzőket reprezentáltak. A Muromachi korban a zen kolostorok kertjei a japán tájképfestészet fejlődésével párhuzamosan alakultak, megjelentek a száraz tájkertek (karesansui) és a teamesterek által megkomponált, kifinomult teakertek (CONDER 1893b). Mindkét kor jellemző kertművészeti alkotásai elsődlegesen vallási, szakrális terek voltak, a látvány nem világi, esztétikai célokat szolgált, noha például a Saihō-ji templom esetében a kezdetben odalátogatókat kifejezetten a látvány szépsége ragadta meg (JOHNSON 2002). A teaceremónia buddhista szellemiségével átitatott teakert is a ceremóniára felkészítő térként funkcionál.

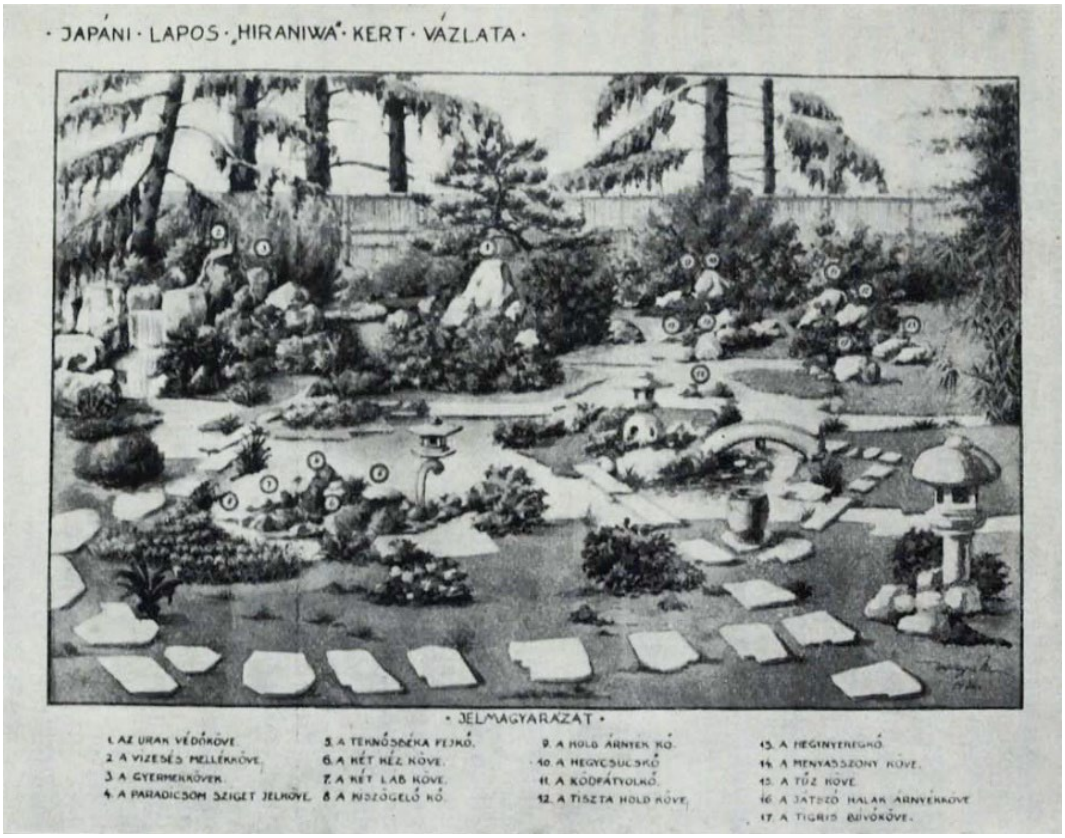

51. ábra – Japáni lapos „hiraniwa” kert vázlata (VARGA 1930)

Egy 1930-as Kertészeti Szemlében bemutatott hiraniwa kert vázlata (**51. ábra**) formailag a Conder könyvének végén található kompozíciós példák képi világát tükrözi (CONDER 1893e). Írásában a történeti résznél szó esik a lapos kert (hiraniwa) kialakulásáról, történetéről, kitér a kerti kövek elnevezésére, a víz szerepére. Azonban úgy tűnik, hogy Varga Márton Conder leírását a víz esetében figyelmen kívül hagyta. Ahogy Varga Márton írja: „A jelképes kövek elhelyezése és a vizek vezetése tekintetében a kisméretű laposkerteknél is ugyanaz a szabály, amit a forráskertek berendezésénél láttunk érvényesülni.” (VARGA 1930)

Conder ezzel szemben arról ír, hogy az általa bemutatott hiraniwa kertben se domb, se víz nincs (ez a kútra nem vonatkozik), de bizonyos elrendezéssel képileg lehet rá utalni (CONDER 1893f). Ahogy Conder írja, a háznak a laposkert nem az elsődleges kerti eleme, mert nem tud versenyre kelni az úgynevezett tsuki-yama (hegyvidéki) kertek látványával, már csak a méretéből fakadóan sem. Conder három képi stílusban (befejezett, köztes, nyers) szemlélteti a lapos kertek elrendezését, egyik sem tartalmaz se folyót, se tavat. A fenti nevezéktan a japán művészetekben általánosan alkalmazott felosztásra utal: formális (shin), kevésbé formális (gyō), nem formaszerű (sō).

Gódorné cikkében (2017) található korabeli fotók azt a képet erősítik, hogy a tervező valójában Conder leírásaiból két stílust kívánt ötvözni, domb híján lapos kerti alapra helyezett el hegyvidéki stílusra jellemző kerti elemeket: a vízesést és a tavat.

A japánkertben található egy háromszintes kerti kőpagoda, képileg hasonló Conder művében a kerti pagodák fejezetnél ismertetettekhez (CONDER 1893d). A pagoda a buddhizmus szent ereklyéit tartalmazó építmény, többnyire buddhista kolostorok területén találkozhatunk vele. A kerti pagoda a többemeletes építmények kicsinyített mása, azok szimbolikus üzenetét hordozza.

A kertben található a Daru sziget, amire egy kőhíd vezet. A sziget nevére a sziget partján, a mederben elhelyezett darumadár is utalt, a szobor már nem látható. Egy másik sziget a teknős alakját hordozta. A sziget később félszigetté alakult: a mamutfenyő gyökérnyomása révén átalakult mederforma miatt. A szigeten látható egy Conder által „hó jelenet" formájúnak nevezett, négy lábú kőlámpás. A kert számtalan japánkerti növénynek ad otthont.

A japán császár testvérének látogatásakor épült egy teaház is a kertben, amelyik az eredeti terveken nincs feltüntetve; vélhetően kifejezetten a herceg érkezése miatt épült.

Látható, hogy Varga Márton Conder könyvét használta fel a kert megtervezése során, azonban a Kertészeti Szemlébe írt írásában olyan fogalmakat (pl. shihoshomen) is használ, amit Conder nem tárgyal, és szembetűnő az is, hogy pl. a teknős motívum sem szerepel Conder kertleírásai között. Vélhetően Tsuzumi németül megjelent Die Kunst Japan (TSUZUMI 1929) című könyvét használhatta még forrásmunkának. A teknős és daru motívumok egyéb művészettörténeti leírásokból is ismertek lehettek Varga Márton számára.

A kert és a növényállomány a második világháború idején teljesen tönkrement, és csak 1955-ben kezdődött meg az újraépítése. A kertet a történelmi dokumentumok alapján 2013 és 2017 között ismét felújították Ogawa Katsuaki kertépítő mester iránymutatásai alapján.

A 3000m2-es japánkert a kertészeti szakképzésben az elméleti és gyakorlati ismeretek, készségek és képességek megszerzésében is fontos szerepet játszik.

A margitszigeti japánkert (1936), Budapest, Magyarország

A margitszigeti japánkert történetéhez szorosan hozzákapcsolódik a kert szomszédságában található gyógyfürdő. 1867-től József főherceg elképzeléseinek alapján Ybl Miklós egy korszerű, idegenforgalmi jelentőségű gyógyfürdőt tervezett.

A fürdő létesítéséhez 1868-ban a felsőszigeten, a budai Duna-parton kutat fúrtak. A termálvíz a Szt. Margit Gyógyfürdő ellátását szolgálta. A termálkút csövéből 7 m magasra feltörő felesleges víz kezdetben a terméskövekből kialakított vízesésről közvetlenül a Dunába ömlött (**52. ábra**).

52. ábra – Margitszigeti vízesés (KLÖSZ 1879)

53. ábra – Margitszigeti sziklakert a látványmedencével (FSZEK 1930-as évek)

A Margitszigetet körülvevő több méter széles mocsaras parti sáv feltöltése a háború miatt 1912-től 1925-ig tartott. Az így nyert területen először egy sziklakert jött létre a vízesés és a látványmedence körül (**53. ábra**). A ma is látható japánkert a sziklakert elbontásával és a vízesés átalakításával a Späth kertépítő cég tervei alapján 1936-ban lett létrehozva miniatűr sziklahegyekkel, kanyargó patakokkal, kékvizű tavacskákkal, keskeny utakkal, púposhátú hidakkal és alpesi növényekkel. A kert szélén a háttérben Bodor Péter ezermester marosvásárhelyi zenélő kútjának rekonstrukcióját is felépítették (BERCSEK 2013) (**54. ábra**). Az eredeti kúthoz hozzátartozó, az újságokban részletesen taglalt szövevényes történet ezáltal a kert részévé vált. Egy 1936-os újságcikk írója ugyanakkor nem volt elragadtatva a látványtól: “Nagyon szép ez a kis kertészeti csecsebecse, majdnem azt mondanám, hogy „hercig”, de jó lesz mértéket tartani benne és ha az Ismeretlen Művésznek van még néhány ehhez hasonló terve a tarsolyában, vigye valahova másfelé, de a szigetet kímélje meg tőle. Mint művésznek neki is tudnia kell, hogy a Margitsziget valami más, oda ezek a kis rokokó kertészeti viccek épp úgy nem valók, mint egy finom londoni zakóra a tulipános varratok” (MIT LÁTTAM? 1936). Ennek ellenére a japánkert nagy népszerűségnek örvendett.

54. ábra – Margitszigeti japánkert az átadás után (ÚJIDŐK 1936)

A Margitsziget 2008-as stratégiai tervében szó esik a sziklakert (vagy japánkert) felújításáról, mivel állapota folyamatosan romlik, a növényzet túlbúrjánzik, a burkolatok, hidak, padok rossz állapotban vannak, a medencék szivárognak. A felújítás végül 2014-re fejeződik be, azonban az így elénk táruló kép ellentmondásos. A modern elemek használata a látvány szempontjából problematikus (**55. ábra**).

55. ábra – Margitszigeti japánkert jelenlegi állapota (GYŐRI 2024)

Yamada Takuhiro japán kertépítő mester, a Hanatoyo Landscape Co. Ltd elnöke 2021 októberében meglátogatta a margitszigeti japánkertet és véleményt alkotott róla. Szóbeli közlése alapján a kertben több olyan művészi kőelrendezés is található, amely üreges, lyukacsos köveket használ, ami inkább a kínai kertekre jellemző, mintsem a japánkertekre.

A fa ülőpadok helyett kialakított, vörös színre festett fém ülőfelületek merevsége a kert természetességével szemben túl hangsúlyos, a műgyantával ragasztott, vízáteresztő kavicsburkolat használata is kérdéseket vet fel. A kerti kép vonásaiban ugyan utal a japánkert formavilágára, de összességében a problémás részletek miatt nem lehetünk elégedettek.

6. KÖVETKEZTETÉSEK ÉS JAVASLATOK

6.1. Kínai kerti pavilonok megjelenése

A kutatásban érintett kertekben megjelent pavilonok látható módon térben, időben és funkcionálisan is elkülöníthetők. A kerti térben való elhelyezésük funkcionálisan az alábbi kategóriákra osztható:

- **visszavonulás a természetbe** (Wroxton, Krásný Dvůr)
- **szórakozás, kikapcsolódás** (általánosan)
- **kulturális reprezentáció** (Shugborough)
- **kilátó** (Nyckelviken)
- **hozzáadott érték a pavilont körülvevő látványhoz** (Kew)
- **belépés egy egzotikus világ terébe** (Wrest, Wilhelmshöhe)
- **túlzott reprezentáció** (Folie Saint James)
- **hangsúlyos látványelem, kompozíciós központ** (Shughborough, Wilhelmshöhe)

Egyik esetben sem kizárólagos a fenti kategóriák megjelenése, hanem csupán hangsúlyosabb más funkciókhoz képest. A vizsgált helyszínek többségénél a pavilonhoz kapcsolódik vízfelület tó vagy folyó formájában. Ez rámutat a vonatkozó irodalomban bemutatott és elbeszélt kínai tájképek látványához. Nieuhoff utazása során Kantontól Nankingen át Pekingig hajózott fel, az így készült metszetek nagyrészén folyóparti helyszíneket, míg Ripa metszetein a császár jeholi nyári rezidenciája körül tavakat láthatunk. Ez a képi hatás felerősítette a szöveges beszámolókban is szereplő kerti vízfelületek képét, emiatt a kínai pavilonok szinte összeforrtak a hozzájuk kapcsolódó vízfelszín képével. Észrevehető az a tendencia, hogyan vált egyre inkább divattá a társadalomban betöltött helyzetből fakadóan más-más méretekben az Angliából elindult kínai pavilonok, építmények kertekben való használata. Kezdetben a főépülettől távol, a hétköznapi léttől eltérő helyeken lettek kialakítva ezek a terek, ahol a városi lét nyüzsgésével szemben a természet közelsége egy egészen más minőséget jelentett. Ehhez az érzethez hozzájárultak még a Kínával kapcsolatos érzetek, illetve az egzotikus dolgokhoz való korabeli rajongás. Nem mindenki számára volt ez a kép vonzó. Idővel a természetközeliségen felülemelkedett a rajongás és a túlzó reprezentáció, ami arra korlátozódott, hogy a kert díszítő eleme milyen mértékben tükrözi a

tulajdonos vagyoni helyzetét, vagy mennyire hűen tudja a beszámolókban szereplő konkrét helyszínt visszaadni.

6.2. A japán tájszemlélet megjelenése

Japán sajátos művészetét és a hétköznapi japán emberek természethez fűződő viszonyát az ország megnyitását követően, a 19. század második felében utazók beszámolói alapján ismerhette meg Európa. A leírások nyomán bontakozik ki a japánkert, mint kis térbe kényszerített tájkép, és tárulnak fel a távol-keleti és az európai tájszemlélet és kertművészet közti különbségek.

A különbségtétel egyik sarkalatos pontja, hogy a korabeli, 19. századi európai tájképi kertekhez képest a japán kertművészetben a kerti forma nem a természetességre törekszik, hanem a **természetesség művészi ábrázolására**. A japán környezetkultúrát bemutató európai szakirodalom megjelenésének első időszakában az **épületekre koncentrál**, majd az épületek szűkebb környezetétől indulva ismerteti a külső téralakítás formai megoldásait és ritkább esetben annak ideológiáját. Morse, Conder és a Du Cane testvérek kiemelkedő szerepet játszottak abban, hogy az európai térben kézzelfogható módon is meg tudjon jelenni a japán kertművészet. Az európaitól nagyon eltérő japán kulturális környezet következtében azonban elsősorban **a japán kertművészet formavilága** az, ami megérkezett Európába a 19. század végén, míg a formavilág mögött rejlő kertkialakítási ideológiák, kompozíciós alapelvek, szándékok és célok sokáig láthatatlanok maradtak. Conder részben arra mutat rá, hogy az ideális japánkert nem a közösségi élményszerzés tere, hanem **a magányos elvonulás, elcsendesedés** lehetőségét hozza létre. Látja, hogy a megvalósult forma rendelkezik filozófiai háttérrel, de nem tudja visszafejteni annak titokzatosságát, szentségét. Könyvének célja az egzotikus formavilág művészi megjelenésére és alkalmazására terjed ki csupán.

A japánkertek európai megjelenését és elterjedését elősegítő három európai világkiállítás (esettanulmány) első alkalommal bocsájtja nyilvánosságra Japán történelmét és éppen aktuális viszonyát a világhoz.

A bécsi kiállításon megjelenő sintó szentély a Japánban végbemenő társadalmi folyamatok egyik állomását mutatja fel, mit sem sejtve arról, hogy a bemutatás az európai szem számára nem több egy kiállítási célnak megfelelő kompozíciónál. Fontos kiemelni, hogy a kiállítási térben megjelent a kertművészet, de csak támogató szerepben, nem hangsúlyos elemként. S bár a kiállításon kívül megjelenő teaház etnográfiai élményként definiálta magát, a leírások ezzel kapcsolatban ellentmondásosak.

A párizsi világkiállításon jóval beszédesebb japánkert jött létre, mint Bécsben: tipikusabb növényalkalmazást, több japánkerti növényt sikerült felvonultatni, de a japánkert építményeit – bár japán minták alapján - viszont francia építészek építették. A kerti látvány és hangulat bemutatását célzó képeslapok egy leegyszerűsített, a valóságnál jóval nyitottabb. átláthatóbb kerti térrendszert ábrázolnak. Az így bemutatott kép befogadhatóbb és talán jobban ki tudja emelni és át tudja adni a japánkertre jellemző alapvonásokat, viszont szemben áll a megvalósult kert ennél lényegesen zsúfoltabb, elzártabb jellegével. A kert itt nem a visszavonulás tere volt, - ami nem is várható el egy kiállítási térben - ennélfogva csupán formai díszítő elemként funkcionált a kertben megnyilvánuló cselekvések (sörivás, vásárlás, hangulatidézés stb.) számára.

A Japán-Brit kiállítás volt a leggrandiózusabb megjelenés a három esettanulmány közül. Óriási területen mutatta meg a különböző japán művészeti ágak valódi minőségét, beleértve a kertművészetet is, ezzel üzenve, hogy a Japánból érkező árucikkek nem közvetítik a tényleges japán kultúra szakmai képességét és reális minőségét. Negyvenkét év alatt Japán óriási gazdasági és társadalmi fejlődésen ment keresztül, és ezt fontos volt a nyugati ember számára is tudatosítani. A nagyfokú hitelességgel felépített városi és vidéki terek is ezt a képzetet erősítették. A kertművészeti tárlatok – pl. a Béke kertje vagy az Úszó sziget kertje a régi korok megőrzött, élő megoldásait tárta a látogatók elé. A kerti elemek, építmények, utak, növények és háttérelemek a látvány által egy olyan illúziót hoztak létre, amelyben a látogató egy pillanatra Japánban érezhette magát. A nemes szándék ellenére – ti., hogy minél **hitelesebb** képet fessenek a látogató számára - a kertek esetében, egy meghatározó tényezőt, **a japánkert egyik lényegi elemét, éspedig az idő múlását és a patina kialakulását, kihagyták a számításból**. Nem számoltak azzal, hogy a kerti kép idővel olyan formát, képet vesz fel, amelyet nem lehet egy féléves munkával megteremteni.

A világkiállítások pillanatképei okozta hiányérzettel szemben a tartós, zöldfelületi céllal létrejövő japánkertek jelentettek részleges megoldást. A párizsi világkiállításhoz kötődő Alexandre Marcel építész családja birtokán hozott létre az 1900-as évek elején egy japánkertet. Ez a kert az építész Japánnal kapcsolatos tárgyi ismereteit némileg tükrözi, de az önkényes felfogás és megvalósítás a tér sajátossága lett. Erre utal például a „pagoda” elnevezésű épület, vagy a khmer templom megjelenése is. A kert főbejáratánál található sintó kapu szakrális teret jelöl, a kert ennek okát azonban nem fedi fel előttünk. A kapu a sintó vallásban szentélyeket vagy olyan helyeket jelöl, ahol nagy energia összpontosul (pl. Fuji). A vízparti nyári pavilon, a csónakázás és a növények formavilága arra mutat rá, hogy a kert tulajdonosa a távoli országról alkotott egzotikus kép birtokában egy olyan teret kívánt létrehozni, ahol európaiként Japánban érezheti magát. **A tanulás megjelenése ebben a térben a visszavonulás, elvonulás magányos érzetét hozza létre. Ezzel megjelenik az a szándék, ami a japánkertekre jellemző módon egy konkrét emberi érzést**

kíván elérni a kertben, sajátos eszközökkel. A kert jelenlegi értelmezésében a víz és a növények szerepe szimbolikus, az élet körforgására mutatnak rá különböző módon.

A cowdeni japánkert létrejöttéhez erősen hozzájárultak Christie Japánban tapasztalt élményei. Christie kifejezetten Condertől kért tanácsot ebben a tekintetben, aki japán kertépítészt javasolt. A kert kialakításában Taki Handa vállalt szerepet és egy olyan kertet hozott létre, amely Christie megelégedésére a Japánban tapasztalt örömöt és gyönyört nyújtotta. Ehhez azokra a tájformákra volt szükség, amelyek Japánban ehhez az érzethez kapcsolódik. A Fuji lábánál tett kirándulás a Du Cane testvérekkel (Fuji lejtője), a tavak látványa, a nyári pavilonokhoz és teaházakhoz köthető emlékek formálhatták ennek a japánkertnek a képét. A kert több japánkerti stílus megjelenítője, hegyvidéki-, lapos- és teakert is megjelenik benne. A századeleji fotók rámutatnak az idő érzékelhető szerepére is: a tó körül pusztaság jellemzi a kialakítás utáni állapotokat- a mai látvánnyal ellentétben, ezért itt ténylegesen állíthatjuk, hogy tiszta lappal indult a tervezés. **Viszont az eltérő helyi adottságok miatt mégsem lehet teljes értékében bemutatni az igazi japánkert látványát.**

Magyarországon Varga Márton volt az első, aki **szakmai szempontok alapján** hozott létre japánkertet 1926 és 1928 között. Varga Márton esetében több információ áll rendelkezésre azzal kapcsolatban, hogyan tekintett a saját munkájára, mi motiválta és milyen szerepet szánt a létrejövő kertnek. A fennmaradt iratokból látszik, hogy saját elvei mentén Conder szakirodalmához nyúlt annak érdekében, hogy a japánkertekre jellemző szabályokat és alapelveket figyelembe véve **egy művészeti alkotást hozzon létre**. Itt is ellentmondásos a megvalósult mű abból a szempontból, hogy a hegyvidéki stílusra jellemző módon hozott létre lapos kertet - Conder leírásával ellentétben. Talán ez abból adódhat, hogy a híresebb kertek a két stílust együtt is megjelenítik és a korabeli képek alapján nem feltétlen lehetett eldönteni, hogy konkrétan melyikkel van dolgunk. A teknős és daru szigetek például ugyanúgy megjelennek a hegyvidéki kertekben és a szárazkertekben is.

A margitszigeti japánkert egy sziklakert átalakításával jött létre egy professzionális európai kertépítő cég (Späth) tervei alapján. A kert a tradicionális japánkerti elemek mellett számos egyéb olyan kiegészítő elemet is tartalmaz (pl. rokokó zenélő kút, kínai jellegű kövek, európai jellegű növényzet). **Ennek fényében inkább nevezhető japános kertnek vagy japán jellegű kertnek, mintsem japánkertnek.**

Földrajzi elhelyezkedéstől függetlenül mindhárom ismertetett európai japánkertben (Franciaország, Anglia, Magyarország) megtalálhatók a japánkertekre jellemző legfontosabb formaelemek: vízfelületek (tó, patak), hidak, pavilonok, kőlámpások, burkolatok, japán stílusú növények. Egyes elemek egyenesen Japánból érkeztek, míg másokat helyben készítettek el. Marcel építészként saját maga hozott létre egy kertet, Christie japán kertészeket bízott meg ezzel,

Varga Márton pedig kertészként a japán kertművészet formavilágát kívánta bemutatni. Varga Márton esetében egyedi, hogy a kert egy tanintézmény területén helyezkedik el, ezáltal a kialakított tér az oktatásban is hangsúlyos szerepet kaphat.

Százötven évvel a japánkertek európai megjelenését követően még mindig kérdéses, hogy a kertek ideológiai és kulturális üzenetére a kertet használók milyen mértékben fogékonyak, hogyan tudják azt megragadni. A nemzetközi tudományos közbeszédben régóta téma, hogyan is lehetne hívni a Japánon kívül megjelenő japánkerteket. A Tokiói Agrártudományi Egyetem professzora, aki ezeket a kerteket kutatja, kétféle meghatározással élt (SUZUKI 1997):

- (Tradicionális) japánkert
- Japán stílusú kert

Kendall Brown is az utóbbi elnevezést használja 2003-ban megjelent cikkében (BROWN 2003).

A kertek különleges formavilága önmagában vonzó a látogatók számára, de a formák közvetítette üzenet és szimbolika sajnos a látogatók előtt többnyire ismeretlen. Erre a problémára már 1915-ben is utalt az angol Country Life szerkesztője is, aki megjegyezte, hogy **néhány tipikus díszítéssel, egy bronz gólyával itt, egy kőlámpással ott még nem jön létre japánkert, csupán az angol kert fog japánul megszólalni** (HARRIS 2001).

A bemutatott kertek és a kertekben található elemek rámutatnak arra, hogy a lényegi kontextus nélkül bemutatott és Európában használt távol-keleti kerti képek folyamatosan azt a fajta önkényes és misztikus meghatározottságot közvetítik, amitől Varga Márton már 1930-ban óva intett minket. A probléma többrétű. Ha a klasszikus japánkerti irodalmat vizsgáljuk, több olyan tervezési alapelvet látunk, amelyekhez európaiként nem tudunk teljes mértékben kapcsolódni:

1. Kifinomult atmoszféra létrehozása, az **emlékekben rögzült vad természet** tükrözése,
2. A régmúlt korok **mestereinek követése**,
3. **Híres tájak újraalkotása** a kertben,
4. **Nyelvi szempontok** megjelenítése a kerti térben, utalás érzésekre, történetekre,
5. **Szakrális tér** létrehozása, ahol kamik és buddhák tartózkodhatnak,
6. **Az elme elcsendesítése**, hogy meghosszabbítsuk az életet,
7. **Gazdag ökoszisztéma kialakítása és fenntartása** a folyó vagy a kút tiszta vizének beemelésével,
8. **Vázlatkészítési technikák** elsajátítása a természeti előkép másolásával,
9. A kőelrendezés és a növényültetés **technikájának** elsajátítása a hegyekben található **látvány hű miniatürizálása** érdekében,

10. A természet harmónikus szépségének megteremtése a kertben úgy, hogy közben nem hangsúlyozzuk túl az egyes elemek jelentőségét.

A természeti kép, ami által a japánkertek létrejöttek, Japánban található. Annak jellegzetességeit nem ismerjük, nem benne élünk. Nincs közvetlen kapcsolatunk kertépítéssel foglalkozó mesterhez, aki által elsajátíthatjuk a japánkert építését, elsősorban Japánban. A japán nyelvből fakadó finom utalások elvesznek magyarázat nélkül. Noha a keleti vallások népszerűek nyugaton, mégsem ölel át bennünket hagyományosan ez a szemlélet, így csupán olvasottságunknak köszönhető, hogy van ismeretünk a sintó vagy a buddhista vallásról. Az ismereten túli vallásgyakorlatot (meditáció) meg sem említem. Az elme elcsendesítése univerzális dolog és talán ehhez tudunk a legkönnyebben kapcsolódni. A kerti kép nem esztétikai élményt nyújt, hanem megnyugtatja a hétköznapok zajából kilépő, zaklatott tudatot. A gazdag ökoszisztéma létrehozása nem kötődik önmagában a japánkerti képhez, mert ez minden kertre vonatkoztatható.

Ha pusztán annál a mozdulatnál maradunk, hogy a **tájat művészi módszerekkel lekicsinyítjük** (miniatürizáljuk) a kerti térbe, felmerülhet a kérdés: japán tájat jelenítsünk-e meg vagy az általunk ismert tájképet használjuk modellként? A látogató szempontjából az utóbbinak van több értelme, mivel a lehetőség, hogy felismerjen benne egy általa közvetített tájegységet, csak így lesz adott. A hegyekben található látvány hű visszaadásához **szükséges annak rögzítése** a tervező számára. A hegyi képre utaló kövek, növények elrendezése is meglévő tudásra épít, azonban ez kialakítható egyedi, művészies módon a következő tevékenységek iterálása által: **megfigyelés, kialakítás, értékelés**.

További fontos szempont, hogy a természet szépségének élményét több elem együttes használatával szükséges létrehozni.

Ha egy nyugati tervező japánkertek szeretne létrehozni, a fenti problémákkal szembesül. Ha az igény, a kulturális kötődés és a szándék adott, attól még az így létrehozott kert több szempontot nem fog tudni a fentiekből érvényesíteni. Véleményem szerint a nyugati japánkerteket japán szakemberek bevonásával folyamatosan tökéletesíteni kellene ahhoz, hogy a kerti kép hitelesebben utaljon erre a stílusra.

Ha elhagyjuk a japánkert formavilágát, de használni szeretnénk a kialakításukhoz szükséges alapelveket, akkor egy olyan kertet tudunk létrehozni, ami az adott hely természeti, kulturális és társadalmi jellemzőit hordozza. Ezeket a kerteket a továbbiakban nem tudjuk japánkerteknek hívni, noha létrehozásuk során **japán kertészeti alapelveket használunk fel.** Az ilyen kertek elnevezése nem könnyű feladat és erre a választ idővel meg kell találnunk.

6.3. További kutatási javaslatok

Az elkészített bibliográfiai és kertadatbázis alkalmas arra, hogy a benne szereplő szakirodalmat és kerteket olyan további szempontok szerint is vizsgáljuk, melyekre ez a kutatás nem tért ki.

A szakirodalom teljeskörű **tartalmi feldolgozása és minősítése által rangsorolni** lehetne a megjelent kiadványokat aszerint, milyen mélységben mutatják be az adott témát. Szükséges lenne kijelölni, melyek azok a kiadványok, amik alkalmasak a felsőoktatásban való használatra.

Az **eredeti japán nyelvű kertépítészeti kézikönyvek teljes lefordítása** és elérhetővé tétele magyarul nagyban segítené a japán kertművészet alapos megismerését, kutatását és oktatását. A japán kertművészet tervezési koncepciójának kutatásához olyan kiadványok beszerzésére lenne szükség, melyek csak japán nyelven jelentek meg (pl. SHIGEMORI 1938-ban megjelent 24 kötetes kiadványa).

Az adatbázisban szereplő japánkertek mélyebb feldolgozása az elemek térbeli elhelyezése, a kert funckionális használata, a létrehozás történeti feldolgozása során olyan összefüggésekre, koncepcionális problémákra derülne fény, melyek **korrigálásával a kerti látvány hitelessége javulhat.**

A japánon kívüli japánkertek kutatását a Tokiói Agrártudományi Egyetem 1990 óta végzi, ezt a feladatot az egyetemen belül 2012 óta a **Nemzetközi Japánkerti Tanulmányok Központja** látja el. Az egyetem emeritus professzora, Makoto Suzuki közreműködésével 2022-ben Franciaországban, Maulévrierben létrejött egy szakmai szervezet, az **Európai Japánkert Egyesület** (EUROJGA 2022), ami a japán kertművészet népszerűsítését tűzte ki célul. A szakmai szervezetekkel való együttműködés megteremtése által a további kutatási tevékenység folyamata és eredménye láthatóvá válna nemzetközi szinten is.

7. ÚJ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK

TÉZIS 1

Megállapítottam, hogy a kínai, illetve japán kertekkel foglalkozó szakkönyvek és ismeretterjesztő könyvek, valamint a tudományos publikációk (főként folyóiratcikkek) megjelenése között szoros összefüggés, szabályszerűség figyelhető meg.

A kínai kertekről szóló könyvek iránt az 1970-es évek közepén indult kiemelt érdeklődés, amelyet a tudományos érdeklődés mintegy ötéves csúszással követett, közel harminc éven keresztül. A könyvek az 1990-es évek elejétől kiugró számban jelentek meg.

A japánkertekkel foglalkozó könyvek iránti kiemelt érdeklődés az 1950-es években indult el, és az 1990-es évekig egyenletes volt, azonban onnantól kezdve robbanásszerű növekedésnek indult. A tudományos publikációk megjelenésének üteme nem követi a könyvek megjelenésének ütemét az 1950-es és az 1990-es évek között. A tudományos érdeklődés a japánkerteket illetően a 2000-es évek elején közel 10 éves csúszással jelent meg a korábbi hétköznapi érdeklődéssel megegyező mértékben.

TÉZIS 2

Az eddig ismert tényeken túl rávilágítottam arra, hogy a távol-keleti hatású kerti pavilonok megjelenése a közép-európai régióban (Németország kivételével) az angliai elterjedést követően (1730-1770) a francia divathullám (1770-1780) utáni évtizedekre (1780-1790) tehető. Ebből az következik, hogy **az angliai tájkertekben megjelenő távol-keleti építmények divatja Magyarország és közvetlen környezetének régióját 40-50 éves késéssel érte el. Ugyanakkor az is láthatóvá vált, hogy ez a divat a 19. század közepén és második felében is hangsúlyosan jelen volt régiónkban.**

TÉZIS 3

A kutatásban érintett kertekben az alaprajzok, illetve a domborzati elemek és növényzet által meghatározott térstruktúra vizsgálatával rámutattam arra, hogy **a kínai kerti pavilonok elhelyezés**e a kertek többségénél **a Kínáról szóló európai irodalomban bemutatott és elbeszélt tájképek látványához köthető.** Ez a képi hatás felerősítette a szöveges beszámolókban is szereplő kerti vízfelületek képét, emiatt a kínai pavilonok szinte összeforrtak a hozzájuk kapcsolódó

vízfelszín képével. Hasonlóképpen a hegy- és dombtetőn elhelyezett pavilonok esetében is egyértelmű a pavilon és a tájkarakter közti képi összefüggés.

TÉZIS 4

Megállapítottam, hogy míg kezdetben **a kínai pavilonok európai megjelenésének forrásanyagai a Kínáról szóló szöveges és képi beszámolók voltak,** addig később az egyes helyszíneken már megépült pavilonok és környezetük szolgáltak mintaként az európai kertek távol-keleti hatású elemei vagy kertrészei számára. Idővel **a távol-keleti kerti pavilonok formavilága és funkciója elkerülhetetlen módon torzult, így lettek azok csupán egy interpretáció interpretációi, nélkülözve az eredeti ideológiát és szimbolikát.**

TÉZIS 5

A japánkerti kutatás során létrehozott adatbázis alapján megállapítottam, hogy japánkertek **kiemelkedő számban a nyugat-európai régióban jöttek létre**, azon belül is az Egyesült Királyságban és Franciaországban. **Megállapítottam, hogy egyértelmű összefüggés látható a japánkertekről szóló könyvek 1990-es évekbeli megjelenése és a megépült japánkertek száma között, ami rámutat arra, hogy a „népszerűsítő" kiadványok katalizátorként hatottak a kerttípus elterjedésére.**

Évtized szerinti megjelenítés alapján meghatároztam, hogy 1910-ig csak Nyugat-Európában jelentek meg állandósult japánkertek, ezt követően közel ugyanannyi kert épült Nyugat- és Közép-Európában. A japánkertek európai elterjedésében nagy visszaesés tapasztalható a 2. világháborút követően, ami a tengelyhatalmakhoz csatlakozó Japán negatív megítéléséből fakadt. Emiatt az 1960-as évekig szinte alig épült japánkert egész Európában. A '60-as években elindult egy lassú folyamat, amely a '70-es évekre felgyorsult és attól kezdve tízévenként másfélszeres növekedést eredményezett az európai japánkertek számát illetően. Ez a folyamat a '90-es évekre csúcsosodott ki és tartotta magát a 2000-es évek elején is. A 2000-es éveket követően azonban csökkenés látható az európai japánkertek megjelenését illetően**.**

TÉZIS 6

Megvizsgáltam a japánkertek elhelyezkedésének helyszíneit és **17 olyan zöldfelületi kategóriát azonosítottam, amelyeken japánkertet létesítettek**. Megállapítottam, hogy ebből a 17

zöldfelület kategóriából az „önálló” japánkertek és a közparkok területén létrehozott japánkertek a legnépszerűbbek. Ezeket követik a botanikus kertekben, az intézménykertekben, a kastélyparkokban és a vidéki (elsősorban angliai) kúriakertekben létesített japánkertek. Részleteztem, hogy az egyes zöldfelület kategóriákhoz (típusokhoz) milyen funkciók társulnak, illetve hogyan veszi át az önálló japánkert a parkok rekreációs funkcióját. **Több zöldfelület típus esetén az elsődleges funkció a területen végzett tevékenységből fakad**: a botanikus kert (gyűjteményes kert) méltó teret hoz létre a Távol-Kelet növényei számára, az intézményi kert valamilyen kulturális intézményhez, múzeumhoz, könyvtárhoz vagy nemzetközi szervezethez kapcsolódva művészi értékkel bír, a tér bemutatásán túl az elcsendesedés vagy a kulturális reprezentáció a cél.

Az iskolakertek közül kiemelhető **a Varga Márton Kertészeti és Földmérési Technikum és Kollégium, mint Európa első olyan iskolakertje**, **amely a képzés részévé tette a kertet a bemutatás mellett.** Más helyszínekhez (park, kert) is kapcsolódhat szakképzési tevékenység, attól függetlenül, hogy a helyszín nem iskola területén helyezkedik el.

Láthatóvá vált, hogy a következő zöldfelület típusok esetén nem terjedt el nagyszámban a japánkert: állatkert, kertgyűjtemény, kórház, növénykert (ahol a növényalkalmazás a hangsúlyos).

A 20. század vége felé több olyan új zöldfelület típus jelent meg, ahol eddig nem volt japánkert: **cég (ez intézménykert), hotel, katedrális, vidámpark**. A díszítő funkció erősen hangsúlyos ezekben az esetekben. **A temető** esetén a látványhoz kapcsolódó **megnyugvás, elcsendesedés** megjelenése a fontos.

TÉZIS 7

Az európai japánkerteket a bennük megjelenő funkcionális és díszítőelemek alapján is kutattam és feldolgoztam. Ennek alapján megállapítottam, hogy a kerti elemek **megjelenésének száma szerint a kertek négy kategóriába sorolhatók: hangsúlyos megjelenésű, közepesen hangsúlyos megjelenésű, kevésbé hangsúlyos megjelenésű, illetve kerti elemeket nem tartalmazó kertek; ezzel** egyben **a kerti elemek kompozíciós szerepét** is **rangsoroltam**.

Megállapítottam, hogy az európai japánkertekben **hangsúlyos elemként** van jelen a fekvő-, és az álló kő, a kőlámpás, a tó és a lépőkő. **Közepesen hangsúlyos elemként** van jelen a fahíd, a vízesés, a folyó (patak), a kőhíd, a pavilon, a vízzel teli kőedény és a bambusz kerítés. **Kevésbé hangsúlyos elemként** van jelen a kerítések nyitott formája, a sziget, a kőpagoda, a kert átjáró, a teaház, a sintó kapu, a fal, a fa kapu, a buddha szobor, a fa kerítés a darumadár és a japán stílusú ház. **Nem**

hangsúlyos elem a pagoda épület, a díszitett térhatároló, a föld híd, a sövény, a sintó szentély, a sintó épület és a rusztikus híd. Ide soroltam a teknős motívumot is, de ennek felismerése nehézségekkel jár, így ez nem releváns. A kertekben a pavilon a legnépszerűbb épületforma, ezt követi a teaház, a ház és a pagoda. Megvizsgálva a kertekben való előfordulásukat, kijelenthető, hogy a japánkertek 52%-ban megtalálhatók, azaz az épület maga nem feltétele a japánkerti képnek.

A rangsorban hangsúlyos elemek Conder könyvének tartalomjegyzékét tükrözik. Ez alapján kijelenthető, hogy leginkább azokat az elemeket használták az európai japánkertek többségében, melyeket Conder könyve elején mutat be. **Ez rávilágít arra, hogy a könyvek struktúrája is jelentős szerepet játszik a kezdeti időszak kertjeiben alkalmazott hangsúlyos elemeket tekintve.** A tó kivétel, ugyanakkor a kerti kép elengedhetetlen eleme attól függetlenül is, hogy Conder azt csupán könyvének végén tárgyalja. Ezek a hangsúlyos elemek az 1900-as évektől kezdve **folyamatosan jelen vannak a kertekben.**

TÉZIS 8

Megállapítottam, hogy az európai japánkertekben található sajátos elemhasználat problémaként értelmezhető a japánkertek autentikusságát illetően. **Európában olyan elemhasználat valósul meg, ami mögött többnyire nincs átgondolt (hagyományos) koncepció. Ez részben annak is köszönhető, hogy a japán tervezők egyes elemeket a funkciójuktól függetlenül a stílusértékük miatt olyan helyeken is elkezdtek használni, ahol ezek az elemek addig nem jelentek meg.**

TÉZIS 9

A vizsgált kertek és azok elemei rámutatnak arra, **hogy a lényegi kontextus nélkül bemutatott** és Európában használt távol-keleti **kerti képek** folyamatosan azt a fajta önkényes és misztikus meghatározottságot közvetítik, amitől Varga Márton már 1930-ban óva intett minket. A probléma többrétű, ha klasszikus japánkerti irodalmat vizsgáljuk, számtalan olyan alapelvet látunk, amihez európaiként **nem tudunk teljes mértékben kapcsolódni**.

A nemzetközi tudományos közbeszédben a Japánon kívül megjelenő japánkerteket japán stílusú kertnek hívják. Ezt az elnevezést tovább gondolva **teszek javaslatot arra, hogyan osztályozzuk** és nevezzük az európai japánkerteket a hitelesség szempontjából:

Az Európában megjelenő japánkertek

- akkor tekinthetők hitelesnek, ha képzett japán szakember munkája (a tervezéstől a kivitelezésig).

- akkor tekinthetők a tervezés szempontjából hitelesnek, ha képzett japán szakember tervezte, de ha a kivitelezést nem japán szakember felügyelte, végezte el, akkor a kertet **japán stílusú kertnek** hívhatjuk

- nem tekinthetők japánkertnek, amennyiben nem vett részt japán szakember a munkában, mivel ebben az esetben csak az elemek formavilága utal a stílusra.

8. ÖSSZEFOGLALÁS

Az elmúlt évtizedekben Nyugat-Európa különböző országaiban és régiónkban is újra megjelentek a távol-keleti kultúrához köthető vallások, filozófiai rendszerek, világszemléletek és azok térbeli, formai megnyilvánulásai, amelyek az épített környezetre, a kert és tájformálásra is hatást gyakoroltak. Kérdéses azonban, hogy ezek a vizuális hatások mennyiben tükrözik azt a kulturális szemléletet, amiben eredetileg létrejöttek és fejlődtek, és mennyiben formai imitációi egy olyan világnak, aminek megértéséhez csupán a forma ismerete és használata által nem kerülünk közelebb. A modern kor vívmányainak (informatikai fejlődés, internet) és a globalizmus következményeinek hatására az elérhető ismeretek a távol keleti kertekről, közülük is a leginkább népszerű japánkertekről ellentmondásosak. Hazánkban az 1920-as évektől kezdve több, mint 20 japánkert lett létrehozva, ami európai viszonylatban is kiemelkedő. Ez a szám évről évre növekszik. De mi ennek a népszerűségnek az oka? Pusztán az esztétikai élmény az, ami vonzóvá teszi ezeket a kerteket, vagy a látásmód, ami mögötte van?

A kutatás azt vizsgálja, hogy a megjelenés és az eszmei tartalom szétválásának következtében a tervező milyen módon tud viszonyulni az adott kert tervezése során a kultúra és az autentikusság kérdéséhez, ha nem csupán a távol-keleti stílusjegyeket, formavilágot felismerhető módon hordozó kertet kíván létrehozni, hanem az autentikussághoz való törekvés által a formavilág mellett annak üzenetét is hűen át szeretné adni. De mégis mitől válhat egy kert autentikussá? Egy tájépítésznek milyen mértékben szükséges értenie a formakultúrához, mi az elvárható minimális tudás egy távol-keleti kert tervezése során ahhoz, hogy az így elkészült kertet bizonyos módon autentikusnak tekintsünk? Vajon elegendő-e a kultúra ismerete, amely a kertet eredetileg előhívta, vagy tényleges gyakorlati tapasztalattal kell bírnia az adott kert funkcionális kialakítását tekintve? A tervező feladata csupán a kert formai világának megidézése, vagy azon túl, az abban zajló gyakorlati tevékenységek meghatározását, s a tevékenységek üzenetét is magában kell, hogy foglalja?

A kutatási kérdéseim megválaszolásához a szakirodalmi kutatás mellett egy kertadatbázis létrehozására is szükség volt. A különböző adatbázisok feldolgozásán túl célzott kiegészítő kutatást végeztem, helyszíneket azonosítottam be, a helyszínekhez köthető történeti, térképészeti, képi és videó forrásokat dolgoztam fel. A kertadatbázis létrehozásához az Excel táblázatkezelő nem volt elégséges, ezért egy általam behatóan ismert tartalomkezelő rendszer (Drupal 7) használatával egy jelszóval védett angol nyelvű webes kertadatbázis oldalt hoztam létre (http://fege.tkbf.hu). A weboldalon egyedi nézetek (adatbázis szűrés alapú eredmények) szerint

jelenítem meg a tartalmakat. A listanézetek mellett megtalálható egy idővonal alapú, illetve egy Google Térkép alapú megjelenítés mód.

A bibliográfiai kutatás során láthatóvá vált, hogy a kínai kertekkel foglalkozó könyvek és folyóiratcikkek megjelenésének száma között szabályszerűség van, illetve az is, hogy a japánkertekről szóló könyvek közel 40 évig olyan számban jelentek meg, hogy közben ezt nem követte le a tudományos érdeklődés. Megvizsgáltam a kínai pavilonok elterjedését az európai tájkertekben és bemutattam, hogy az angliai tájkertekben megjelenő távol-keleti építmény divatja Magyarország és közvetlen környezetének régióját 40-50 éves késéssel érte el. Ugyanakkor az is látszott, hogy ez a divat a 19. század közepén is jelen volt régiónkban. A kínai kerti pavilonok elhelyezése a kertek többségénél a Kínáról szóló irodalomban bemutatott és elbeszélt tájképek látványához köthető és emellett azonosítottam a pavilonokhoz kapcsolható funkciókat.

A japánkerti kutatás során kiderült, hogy a világkiállításokon bemutatott japánkerti kép a szűkebb régióban nincs hatással a kertek növekedésére. Összefüggés látható a japánkertekről szóló könyvek 90-es évekbeli megjelenési száma és az épült japánkertek száma között. Ez arra mutat rá, hogy a „népszerűsítő” kiadványok katalizátorként hatnak a kerttípus elterjedésének mértékére. Megvizsgáltam a japánkertek elhelyezkedésének helyszíneit és 17 zöldfelület típust azonosítottam, melyekből az önálló területen és parkok területén létrehozott japánkertek a legnépszerűbbek. A kutatás során kiderült, hogy a Varga Márton Kertészeti és Földmérési Technikum és Kollégium volt Európa első olyan iskolakertje, ami a képzés részévé tette a kertet a bemutatás mellett. Kategorizáltam az európai japánkertekben megjelenő elemeket a megjelenésük száma szerint és rámutattam, hogy a rangsorban hangsúlyos elemek Conder könyvének tartalomjegyzékét tükrözik. Ez azt jelenti, hogy a könyvekben felépített struktúrának a létrejövő kert szempontjából szerepe van. Láthatóvá tettem azt is, hogy az Európában olyan elemhasználat valósul meg, ami mögött nem mindig van átgondolt (hagyományos) koncepció. Azaz nem a hiteles japánkert bemutatása a cél, hanem egy arra utaló kert létrehozása.

A világkiállításokon látható formavilág pusztán csak a japán kertkultúrára való utalásként vehető figyelembe, olyan elemhasználattal, ami hozzájárulhatott az európai japánkertekben található problémák létrejöttéhez. Ugyanakkor az is meg tud szignifikánsan jelenni a kerti képben, ha valaki rendelkezik tényleges japánkerti élményekkel, vagy csak olvas róla. Végezetül a hitelesség kérdését vizsgálva arra jutottam, hogy a nyugati tárgyi ismeretek önmagukban kevesek ahhoz, hogy hiteles japánkertet hozzunk létre, ehhez mindenképp szükséges japán szakember valamilyen szintű bevonása. Ezzel együtt javaslatot tettem arra, hogy ezek után milyen módon osztályozzuk az európai japánkerteket.

SUMMARY

In the past decades, religions, philosophical systems, worldviews and their spatial and formal manifestations related to Far Eastern culture have reappeared in various countries of Western Europe and in our region, which have had an impact on the built environment, gardens and landscape design. However, it is questionable to what extent these visual effects reflect the cultural outlook in which they were originally created and developed, and to what extent they are formal imitations of a world that we cannot get closer to understanding only by knowing and using form. Due to the achievements of the modern age (IT development, Internet) and the consequences of globalism, the available knowledge about the gardens of the Far East, including the most popular Japanese gardens, is contradictory. Since the 1920s, more than 20 Japanese gardens have been established in our country, which is also outstanding in European terms. This number is increasing every year. But what is the reason for this popularity? Is it purely the aesthetic experience that makes these gardens attractive, or is it the vision behind it?

The research investigates how, due to the separation of the appearance and the ideological content, the designer can relate to the question of culture and authenticity during the design of the given garden, if he not only wants to create a garden that bears recognizable Far Eastern style features and forms, but by striving for authenticity, he wants to faithfully convey the message of the world of form as well. But what makes a garden authentic? To what extent does a landscape architect need to understand the culture of form, what is the minimum expected knowledge when designing a garden in the Far East in order to consider the completed garden as authentic in a certain way? Is it sufficient to know the culture that originally created the garden, or should you have actual practical experience with regard to the functional design of the given garden? Is the designer's task only to evoke the formal world of the garden, or does it also include defining the practical activities taking place in it, and the message of the activities?

In order to answer my research questions, in addition to literature research, it was also necessary to create a garden database. In addition to processing the various databases, I carried out targeted additional research, identified locations, and processed historical, cartographic, image and video sources related to the locations. The Excel spreadsheet was not enough to create the garden database, so I created a password-protected English web garden database page (http://fege.tkbf.hu) using a content management system (Drupal 7) that I know well. On the website, I display the contents according to individual views (database filtering results). In addition to the list views, there is a timeline-based display mode and a Google Map-based display mode.

During the bibliographic research, it became visible that there is a regularity between the number of publications of books and magazine articles dealing with Chinese gardens, and that books about Japanese gardens were published in such a number for almost 40 years that scientific interest did not follow this. I examined the spread of Chinese pavilions in European landscape gardens and showed that the fashion for the Far Eastern construction appearing in English landscape gardens reached Hungary and its immediate surroundings 40-50 years late. At the same time, it was also seen that this fashion was also present in our region in the middle of the 19th century. The location of the Chinese garden pavilions in the majority of the gardens can be linked to the scenery presented and narrated in the literature about China, and I have also identified the functions that can be connected to the pavilions.

During the Japanese garden research, it was revealed that the image of Japanese gardens presented at world exhibitions has no effect on the growth of gardens in the narrower region. A correlation can be seen between the number of books about Japanese gardens published in the 1990s and the number of Japanese gardens built. This indicates that "popularizing" publications act as a catalyst for the spread of the garden type. I examined the locations of Japanese gardens and identified 17 types of green space, of which Japanese gardens created in independent areas and parks are the most popular. During the research, it was revealed that the Varga Márton Horticultural and Surveying Technical College was the first school garden in Europe that made the garden a part of the training in addition to the presentation. I categorized the elements appearing in European Japanese gardens according to the number of their appearance and pointed out that the elements emphasized in the ranking reflect the table of contents of Conder's book. This means that the structure built in the books has a role in terms of the resulting garden. I also made it visible that elements are used in Europe that do not always have a well-thought-out (traditional) concept behind them. In other words, the goal is not to present an authentic Japanese garden, but to create a garden that hints at it.

The world of forms seen at world exhibitions can only be taken into account as a reference to Japanese garden culture, with the use of elements that may have contributed to the creation of the problems found in European Japanese gardens. At the same time, it can also appear significantly in the garden image if someone has actual Japanese garden experiences or just reads about it. Finally, examining the question of authenticity, I came to the conclusion that Western subject knowledge alone is not enough to create an authentic Japanese garden, and for this, the involvement of a Japanese specialist is definitely necessary. Along with this, I made a proposal on how to classify European Japanese gardens after all.

MELLÉKLETEK

M1. Irodalomjegyzék

1.	A JAPÁNI THEAHÁZ 1983	N.N. (1873): A japáni theaház. Bécsi Kiállítás. Rendkívüli melléklet a „Vasárnapi Újság”-hoz. 12. pp. 92–93.
2.	ADDISON 1712	ADDISON, J. (1712): Pleasures of the Imagination. Spectator. Nos. pp. 411–421.
3.	ALLAIN & JANINE 2006	ALLAIN, Y.M., JANINE C. (2006): L’art des jardins en Europe: de l’évolution des idées et des savoir-faire. Paris: Citadelles & Mazenod.
4.	ANDREWS 2020	ANDREWS, A.A. (2020): Hōnen and Popular Pure Land Piety: Assimilation and Transformation, In: AMSTUTZ, G. (Szerk.), CRITICAL READINGS ON PURE LAND BUDDHISM IN JAPAN. BRILL, pp. 241–254.
5.	ATTIRET 1752a	ATTIRET, J. D. (1752): A Particular Account of the Emperor of China’s Gardens Near Peking (H. Beaumont, Ford.). London: R. Dodsley. pp. 23-24.
6.	ATTIRET 1752b	ATTIRET, J. D. (1752): A Particular Account of the Emperor of China’s Gardens Near Peking (H. Beaumont, Ford.). London: R. Dodsley. p. 42.
7.	BARIDON 1998	BARIDON, M. (1998): Les Jardins: Paysagistes, Jardiniers, Poètes. Bouquins. Paris: R. Laffont. p. 472.
8.	BERCSEK 2013	BERCSEK, P. (2013): Részletek a Margitsziget történetéhez. Szakmai emlékirat, pp. 71–74.
9.	BERTHIER 1989	Berthier, F. (1989): Reading Zen in the Rocks. The Japanese Dry Landscape Garden, (Graham Parkes ford.). Chicago: University of Chicago. p. 13.
10.	BOYM 1656	BOYM, M. (1656): Flora sinensis, fructus floresque humillime porrigens serenissimo et potentissimo Leopoldo Ignatio, Hungariae regi florentissimo, &c. Fructus saecul promittenti Augustissimos, Viennae, Austriae: Typis M. Rictij
11.	BROWN 2003	BROWN, K. H. (2003). The Japanese style garden at Hillwood and its context. Magazine Antiques, 163(3), 140–145.
12.	BROWN 2009	BROWN, G. (2019): The Japanese Garden at Cowden Castle. Geograph. (https://www.geograph.org.uk/photo/6241523) [Megtekintve: 2021.02.10.]
13.	BRUIJN 2012	BRUIJN, E. (2012): Stowe’s ‘Unread’ Chinese Garden Pavilion: the Painted Characters – Frivolous Decoration or Meaningful Text? In: *National Trust Arts, Buildings and Collections Bulletin* (9−10)
14.	BRUIJN 2017	BRUIJN, E. (2017): Chinese wallpaper in Britain and Ireland. Philip Wilson publishers Ltd.
15.	BUSWELL & LOPEZ 2014a	BUSWELL, R.E., LOPEZ, D.S. (Szerk.) (2014): The Princeton dictionary of Buddhism. Princeton: Princeton University Press. p. 263.

16.	BUSWELL & LOPEZ 2014b	BUSWELL, R.E., LOPEZ, D.S. (Szerk.) (2014): The Princeton dictionary of Buddhism. Princeton: Princeton University Press. p. 557.
17.	CARRETERO et al 2017	CARRETERO, S.; VUORIKARI, R. és PUNIE, Y. (2017): DigComp 2.1: The digital competence framework for citizens with eight proficiency levels and examples of use. EU: Publications Office.
18.	CÉSÁRI 2002	CÉSÁRI, D. (2002): Parcs à fabriques. French Anglo-Chinese gardens of the XVIIIth century. Elérhető: http://www.parcsafabriques.org (2020.10.01)
19.	CHAMBERS 1757	CHAMBERS, W. (1757): The Drawings, Buildings, Furniture, Habits, Machines and Untensils of the Chinese. London: R. Dodsley. pp. 20-61.
20.	CHEETHAM 2022	CHEETHAM, R. (2022): Japanese Garden Research Network. Elérhető: https://jgarden.org (2022.01.10.)
21.	CHINESE SUMMERHOUSE 2012	N.N. (2012): Chinese Summerhouse to South Side of North Broad Water. Historic England. Elérhető: https://historicengland.org.uk/listing/the-list/list-entry/1321760 (2022.10.01)
22.	COHEN 2006	COHEN, R. S. (2006): Beyond enlightenment: Buddhism, religion, modernity. London: Routledge. p. 1.
23.	CONDER 1892	CONDER, J. (1892): The Flowers of Japan and the Art of Floral Arrangement. London: Kelly and Walsh
24.	CONDER 1893a	CONDER, J. (1893): Landscape Gardening in Japan. Tokyo: Kelly and Walsh. pp. 8-9.
25.	CONDER 1893b	CONDER, J. (1893): Landscape Gardening in Japan. Tokyo: Kelly and Walsh. pp. 15-19.
26.	CONDER 1893c	CONDER, J. (1893): Landscape Gardening in Japan. Tokyo: Kelly and Walsh. pp. 42-43.
27.	CONDER 1893d	CONDER, J. (1893): Landscape Gardening in Japan. Tokyo: Kelly and Walsh. pp. 66-69.
28.	CONDER 1893e	CONDER, J. (1893): Landscape Gardening in Japan. Tokyo: Kelly and Walsh. pp. 128-157.
29.	CONDER 1893f	CONDER, J. (1893): Landscape Gardening in Japan. Tokyo: Kelly and Walsh. p. 141.
30.	CONANT 1991	CONANT, E.P. (1991): Refractions of the Rising Sun. Japan's participation. international exhibitions 1862–1910. In: SATO, T., WATANABE, T. (eds.) Japan and Britain: an aesthetic dialogue, 1850-1930. London: Lund Humphries. pp. 79–92.
31.	CONNER 1979	CONNER, P. (1979)? Oriental Architecture in the West. London: Thames and Hudson
32.	COUSINS 2015	COUSINS, M. (2015): „Shugborough: A Perfect Paradise". In: *Garden History* 43 (1). 33-73. p.
33.	COWDEN BACKGROUND	N. N. (n.a.) Background. The Japanese Garden, Cowden. Elérhető: https://www.cowdengarden.com/the-garden/background (2021.01.10.)
34.	CRAIG 2010	CRAIG, A. M. (2010): The Heritage of Japanese Civilization, Boston: Prentice Hall. p. 10.

35.	CURL 2006	CURL, J. S. (2006): Anglo-chinois. A Dictionary of Architecture and Landscape Architecture. Oxford: Oxford University Press. p. 26.
36.	DALBÉRA 2012	DALBÉRA, J.P. (2012): Le pont rouge. Parc oriental, Maulévrier. Wikimedia. Elérhető: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Le_pont_rouge_(Parc_oriental,_Maul%C3%A9vrier)_(7303108416).jpg (2021.02.10.)
37.	DANI 2020	DANI, Z. (2020): A japánkertek jellegzetességei. Japánkert.eu. Elérhető: https://japankert.eu/hu/tudastar/a-japankertek-jellegzetessegei (2021.10.01)
38.	DANIELL 2010	DANIELL, T. (2010): Houses and gardens of Kyoto. North Clarendon: Tuttle Publishing. p. 467.
39.	DEANE 2012	DEANE, A.R., (2012): Chapter 16: Preserving the Craft. Elérhető: https://japanesegardening.org/handbook/preserving-the-craft/ (2021.11.17.).
40.	DU CANE et al. 1908	DU CANE, F., DU CANE, E. 1908. The Flowers and Gardens of Japan. London: Adam and Charles Black
41.	DU HALDE 1736	DU HALDE, J. B. (1736): The General History of China. London: Watts.
42.	DUMOULIN et al. 2005	DUMOULIN, H., HEISIG, J. W., & KNITTER, P. F. (2205): Zen Buddhism: A history, India and China. Bloomington: World Wisdom. p. 85.
43.	EBREY et al 2009	EBREY, P.B., WALTHALL, A., PALAIS, J.B., (2009): East Asia: a cultural, social, and political history, 2. ed. Wadsworth, Belmont, California: CENGAGE learning, p. 78.
44.	ENCYCLOPÆDIA BRITANNICA	N.N. (n.a.) Bodhidharma. Encyclopædia Britannica. Elérhető: https://www.britannica.com/biography/Bodhidharma (2017.10.01).
45.	ENTSUJI 2021	ZEKKEI JAPAN (n.d): Entsuji Temple. Elérhető: https://zekkeijapan.com/spot/index/61/ (2021.11.17.)
46.	EUROJGA 2022	N. N. (2022): European Japanese Garden Association. Elérhető: https://europeanjapanesegardenassociation.org/ (2024.03.01)
47.	EXPOSITION UNIVERSELLE PARIS 1900	N. N. (1900): Exposition Universelle Paris, 1900; Japanese quarter in the Trocadero Gardens. Gettyimages. Elérhető: https://www.gettyimages.fr/detail/photo-d'actualit%C3%A9/exposition-universelle-paris-1900-japanese-quarter-photo-dactualit%C3%A9/1288554898?adppopup=true (2020.10.01.)
48.	FEKETE 2019a	FEKETE, A (2019): Komponált látványok. Történeti kertek és tájak helyreállítása. Gödöllő: Szent István University Faculty of Landscape Architecture and Urbanism
49.	FEKETE 2019b	FEKETE, A (2019): Vistas, views, prospects. Research and Design In: Julius Gy. Fábos; Jack, Ahern; Benjamin, Breger; Theodore, S. Eisenman; Mark, Lindhult; Robert, L. Ryan - Sándor, Jombach; László, Kollányi; István, Valánszki (Szerk.) Adapting to Expanding and Contracting Cities: Book of Abstracts 6th Fábos Conference on Landscape and Greenway Planning March 29-30, 2019 Amherst, MA, Amherst (MA), United States of America : University of Massachusetts, Amherst Department of Landscape Architecture and Regional Planning, (2019) pp. 18-19.
50.	FEKETE et al. 2020	FEKETE, A., GECSÉNÉ TAR, I., SÁROSPATAKI, M., és GYŐRI, P. (2020) Educational Role of Public Parks. Windows to Past, to Future and to Exotic Worlds = Közparkok oktatási szerepe. Ablakok múltra, jelenre,

távoli világokra. In: *4D Tájépítészeti és kertművészeti folyóirat* (55-56). pp. 38-53. ISSN 1787-6613

51. FORSSMAN — FORSSMAN, F. [n.a.] Das Chinesische Dorf Mou-lang. Kassel Wilhelmshöhe. Elérhető: http://www.kassel-wilhelmshoehe.de/chinesen.html (2022.01.01.)

52. FOXON 2015 — Foxon, H. (2015): A Wallpaper Tour at Wrest Park. The Hazel Fox. Elérhető: https://hazelfoxon.wordpress.com/2015/02/11/a-wallpaper-tour-at-wrest-park (2020.10.01)

53. FUNG 2012 — FUNG, S. (1998): Guide to secondary sources on Chinese gardens. Studies in the History of Gardens & Designed Landscapes, 18(3), 269–286.

54. GARDENING AT THE JAPAN-BRITISH EXHIBITION 1910 — N.N. (1910): Gardening at the Japan-British Exhibition. The Gardeners' Chronicle 1239. p. 227.

55. GARTLAN 2016 — GARTLAN, L. (2016): Sex and Violence in the Teahouse in A Carrier of Japan. Leiden: Brill. pp. 142–165.

56. GELBER 2004 — GELBER, H. G. (2004): Opium, soldiers and evangelicals: Britain's 1840-42 war with China, and its aftermath. New York: Palgrave Macmillan

57. GOTO & NAKA 2016a — GOTO, S., NAKA, T. (2016): Japanese Gardens: Symbolism and Design. London, New York: Routledge, Taylor & Francis Group. p. 2.

58. GOTO & NAKA 2016b — GOTO, S., NAKA, T. (2016): Japanese Gardens: Symbolism and Design. London, New York: Routledge, Taylor & Francis Group. pp. 10–53.

59. GOTO & NAKA 2016bc — GOTO, S., NAKA, T. (2016): Japanese Gardens: Symbolism and Design. London, New York: Routledge, Taylor & Francis Group. p. 24.

60. GOTO & NAKA 2016c — GOTO, S., NAKA, T. (2016): Japanese Gardens: Symbolism and Design. London, New York: Routledge, Taylor & Francis Group. p. 36.

61. GOTO & NAKA 2016d — GOTO, S., NAKA, T. (2016): Japanese Gardens: Symbolism and Design. London, New York: Routledge, Taylor & Francis Group. pp. 49–58.

62. GOTO & NAKA 2016e — GOTO, S., NAKA, T. (2016): Japanese Gardens: Symbolism and Design. London, New York: Routledge, Taylor & Francis Group. p. 59.

63. GOTO & NAKA 2016f — GOTO, S., NAKA, T. (2016): Japanese Gardens: Symbolism and Design. London, New York: Routledge, Taylor & Francis Group. pp. 64–66.

64. GOTO & NAKA 2016g — GOTO, S., NAKA, T. (2016): Japanese Gardens: Symbolism and Design. London, New York: Routledge, Taylor & Francis Group. pp. 82–87.

65. GÓDORNÉ HAZENAUER 2017 — GÓDORNÉ HAZENAUER Z. (2017): Egy szentendrei rózsa kertje – japánkerti kalauz: múlt és jelen. In: PENKSZA K. (Szerk.) II. Rózsa- és galagonya-kutatás a Kárpát-medencében nemzetközi konferencia. Gödöllő: Szent István Egyetemi Kiadó. pp. 175–79.

66. GRAY 1960 — GRAY, B. (1960): Lord Burlington and Father Ripa's Chinese Engravings. In: The British Museum Quarterly. Vol. 22. No.1/2. pp. 40-43.

67. GYŐRI 2016 — GYŐRI, P. (2016): A tudat kertje. MA Diplomamunka. Budapest: A Tan Kapuja Buddhista Főiskola

68.	GYŐRI 2020	GYŐRI, P. (2020): Japanese Garden Bibliography. Far-Eastern Gardens in Europe. Elérhető: https://fege.tkbf.hu/bibliography/japanese (2020.12.01.)
69.	GYŐRI 2021	GYŐRI, P. (2021): Az Európában megjelenő távol-keleti kertek hitelessége, In: SZABÓ et al. (Szerk.), Kutatás-Fejlesztés-Innováció az agrárium szolgálatában. Budapest: Doktoranduszok Országos Szövetsége. pp. 60–67.
70.	GYŐRI 2022	GYŐRI, P. (2022): Japanese Garden. Far-Eastern Gardens in Europe. Elérhető: https://fege.tkbf.hu/gardens/japanese (2022.12.01.)
71.	GÓDORNÉ HAZENAUER 2020	GÓDORNÉ HAZENAUER Z. (2020): Japánkerti kalauz - Múlt és jelen. 1. rész. p. 16.
72.	GUSTAFSON 1999	GUSTAFSON, H. L. (1999): The art of Japanese gardens: Designing and making your own peaceful space. Newton Abbot: David & Charles.
73.	HALFPENNY 1750	HALFPENNY, W. (1750): New designs for Chinese temples. London: Robt. Sayer.
74.	HALFPENNY 1752	HALFPENNY, W. (1752): Rural architecture in the Chinese taste. London: Robt. Sayer
75.	HAYMAN 2021	HAYMAN, R. (2021): Chinoiserie. Oxford: Shire Publications.
76.	HAZEL 2015	HAZEL, F. (2015): A Wallpaper Tour at Wrest Park. The Hazel Fox. Elérhető: https://hazelfoxon.wordpress.com/2015/02/11/a-wallpaper-tour-at-wrest-park/ (2022.01.01.)
77.	HEINE 2006	HEINE, S., & WRIGHT, D. S. (Szerk.). (2006): Zen Classics: Formative Texts in the History of Zen Buddhism. New York: Oxford University Press. pp. 139–142.
78.	HENDY 2001	HENDY, J. (2001): Zen in your garden: Creating sacred space. Boston: Tuttle Pub.
79.	HERRIES 2001	HERRIES, A. (2001): Japanese Gardens in Britain. Shire: Princes Risborough. p. 21.
80.	HIRANO 2014	HIRANO, Y. (2014): The Relationship between Nature and Human Feelings in Heian Waka. In: RETHINKING NATURE IN CONTEMPORARY JAPAN FROM TRADITION TO MODERNITY, Ca' Foscari, Venezia
81.	HIRAIZUMI 2021	HIRAIZUMI (2021): Mōtsūji Gokusui no En, Elérhető: https://hiraizumi.or.jp/en/event/gokusui.html (2021.11.17.)
82.	HIRAMASA 2019	HIRAMASA, A. (2019): Japanese Gardens – Changes in Styles. Niponica. Elérhető: https://web-japan.org/niponica/niponica26/en/feature/feature02.html (2021.11.17.)
83.	HISTORIC ENGLAND	N.N. (n.a.): Historic England. Elérhető: https://historicengland.org.uk (2019.11.01)
84.	HISTORY AND SYMBOLISM	N. N. (n.a.): History and Symbolism. Parc Oriental de Maulevrier Elérhető: https://www.parc-oriental.com/parc/histoire-symbolisme (2021.02.10.)
85.	HOBBIKERT 2016	N.N. (2016): Mitől lesz japán a japánkert? Hobbikert. Elérhető: https://hobbikert.hu/magazin/mitol-japan-egy-kert.html (2022.05.20.)

86.	HOLMES 1901	HOLMES, B. (1901): The Burton Holmes Lectures. Köt. 2. Battle Creek, Michigan. p. 257.
87.	HORVÁTH 1999	HORVÁTH, L. (1999): Japán kulturális lexikon. Budapest: Corvina. p. 16.
88.	HOTTA-LISTER 2013	HOTTA-LISTER, A. (2013): The Japan-British Exhibition of 1910: Gateway to the Island Empire of the East. London: Routledge. p. 67–68.
89.	INAUGURATION DU JARDIN JAPONAIS 1873	N.N. (1873): Inauguration du Jardin Japonais. L'Exposition Universelle de Vienne 16. p. 248.
90.	ISHIGUMI SONŌ YAEGAKI DEN 1837	N.N. (1837): Ishigumi sonō yaegaki den. [H.n.] [k.n.]
91.	IWAKURA	N.N. (n.a.) Iwakura, Encyclopedia of Shinto. Elérhető: http://eos.kokugakuin.ac.jp/modules/xwords/entry.php?entryID=251, (2017.10.01).
92.	JACQUET & GILAD 2013	JACQUET, B. (Szerk.), GILAD, R. (Szerk.). (2013): From the things themselves: architecture and phenomenology, Kyoto: Kyoto University Press. pp. 61–106.
93.	JAPANESE GARDEN 2018	N.N. (2018): Japanese Garden. Encyclopedia Britannica. Elérhető: https://www.britannica.com/art/Japanese-garden (2023.02.02)
94.	JAPANESE GARDENING AT SHEPHERD'S BUSH 1910	N.N. (1910): Japanese Gardening at Shepherd's Bush. The Gardeners' Chronicle 1216. p. 243.
95.	JOHNSON 2002	JOHNSON, N.B. (2002): Mountain, Temple, and the Design of Movement: Thirteenth-century Japanese Zen Buddhist Landscapes In: CONAN, M. (Szerk.) Landscape Design and the Experience of Motion. Washington, D.C: Dumbarton Oaks Research Library and Collection. p. 172.
96.	JOHNSON 2012	JOHNSON, N. B. (2012): Tenryū-ji: Life and Spirit of a Kyōto Garden. Berkeley: Stone Bridge. pp. 136–138.
97.	JÓZSA 1976	JÓZSA, P. (1976): Kód – kultúra – kommunikáció Budapest: NPI. p. 143.
98.	KATSUTA & NAKAUCHI 1995	KATSUTA, S., NAKAUCHI, T. (1995): Japanese Education. Tokyo: Tokyo International Society for Educational Information Inc. p. 15.
99.	KATAHIRA 2003	KATAHIRA, M. (2003): Approaching Zen Gardens: A Phenomenological-Anthropological Approach. In: TYMIENIECKA A.-T. (Szerk.), GARDENS AND THE PASSION FOR THE INFINITE. Dordrecht: Springer. pp. 69-84.
100.	KAWAGUCHI 2016	KAWAGUCHI, Y. (2016): Authentic Japanese gardens: Creating Japanese design and detail in the western garden. IMM Lifestyle Books.
101.	KEANE 1996a	KEANE, M.P. (1996): Japanese Garden Design. Ruttland: Tuttle. pp. 14–18.
102.	KEANE 1996b	KEANE, M.P. (1996): Japanese Garden Design. Ruttland: Tuttle. p. 26.
103.	KEANE 1996c	KEANE, M.P. (1996): Japanese Garden Design. Ruttland: Tuttle. pp. 43–44.

104.	KEANE 1996d	KEANE, M.P. (1996): Japanese Garden Design. Ruttland: Tuttle. pp. 56–57.
105.	KEANE 1996d	KEANE, M.P. (1996): Japanese Garden Design. Ruttland: Tuttle. p. 63.
106.	KEANE 2009a	KEANE, M.P. (2009): The Japanese Tea Garden. Berkeley, California: Stone Bridge Press. p. 20.
107.	KEANE 2009b	KEANE, M.P. (2009): The Japanese Tea Garden. Berkeley, California: Stone Bridge Press. pp. 23–38.
108.	K.E. 1873	K. E. (1873): Kína és Japán kereskedelme. Bécsi kiállítás. Rendkívüli melléklet a „Vasárnapi újság”-hoz, 6. szám. pp. 44–46.
109.	K.GY. 1921	K. Gy. (1921): Japán kert a Rákoson. Pesti Hírlap. 1921.08.07. p. 3.
110.	K.S. 1925	K., K. S. (1925): Kutya-riport. Szózat. 1925.07.30. p. 6.
111.	KETCHELL 2001	KETCHELL, R. (2001): Japanese Gardens in a Weekend. London: Hamlyn Octopus.
112.	KING 2010	KING, J. (2010): Beyond The Great Wave: The Japanese Landscape Print, 1727-1960, New York: Peter Lang. p. 17.
113.	KIRCHER 1667	KIRCHER, A. (1667): China Illustrata.
114.	KLÖSZ 1873	KLÖSZ Gy. (1873): Weltausstellung 1873: Japanisches Gartenhaus Nr. 462. Wien: Sammlung Wien Museum. Elérhető: https://sammlung.wienmuseum.at/en/object/111120 (2021.02.10.)
115.	KOCEK 2016	KOCEK, K. (2016): Aristocratic Residence in Modern Times: Changes of Historical Park in Krásný Dvůr. BA Thesis. Praze: Univerzita Karlova. p. 21.
116.	KODAMA 2004	KODAMA, N. (2004): „光と電気・1900 年パリ万国博覧会-科学的<厳密性>と日常的<便宜性>(2)”. 駒沢大学外国語部論集 pp. 184–185.
117.	KOICHI 2015	Koichi, I. (2015): Pop-culture diplomacy in Japan: soft power, nation branding and the question of ‘international cultural exchange’, International Journal of Cultural Policy. 21:4. pp. 419-432
118.	KOJIKI	N.N. (n.a.) Kojiki, Book 2, Page 60, Para 6, Japanese Historical Text Initiative. Elérhető: https://jhti.berkeley.edu/cgi-bin/jhti/select.cgi?honname=2 (2017.10.01).
119.	KOTARO 1910	KOTARO, M. (1910): Japan To-Day. A Souvenir of the Anglo-Japanese Exhibition Held in London. Tokyo: The Liberal News Agency. pp. 48–52.
120.	KÖVESS 2021	KÖVESS, P. (2021): Japánkert otthon: ez kell ahhoz, hogy létrehozd a sajátodat. Dívány. Elérhető: https://divany.hu/lajfhekk/japankert-letrehozasa/ (2021.02.10.)
121.	KRAFT 1992	Kraft, K. (1992): Eloquent Zen: Daitō and Early Japanese Zen. Honolulu: University of Hawaii Press. pp. 88-89.
122.	KRAMER 1873a	KRAMER, O. (1873): Weltausstellung 1873: Japanische Gartenanlagen Nr. 520. Wien: Sammlung Wien Museum. Elérhető: https://sammlung.wienmuseum.at/en/object/567643 (2021.02.10.)
123.	KUITERT 2002	Kuitert, W. (2002): Themes in the history of Japanese garden art. Hawaii: University of Hawaii Press. pp. 125-137.
124.	L'EXPOSITION DE PARIS DE 1900	N.N. (1900): L'Exposition de Paris de 1900: Encyclopédie du Siècle 2. Paris: Librairie Illustrée Mongrédien & Cie. p. 239

125.	LE COMTE 1697	LE COMTE, L. (1697): Nouveaux Mémoires sur l'état Présent de la Chine.
126.	LE ROUGE 1776	LE ROUGE, G. L. (1781): Détail des nouveaux jardins à la mode.
127.	LE ROUGE 1785	LE ROUGE, G. L. (1785): Jardins anglo-chinois de la mode.
128.	LOORI 2017	LOORI, J.D. (2017): Becoming the Mountains and Rivers. Lion's Roar (https://www.lionsroar.com/becoming-the-mountains-and-rivers/) (2021.02.10.)
129.	KUCK 1957	KUCK, L. E. (1957): Japanese Gardens: A Catalogue of an Exhibition from Japan. University of Oregon Museum of Art.
130.	KUCK 1968	KUCK, L. E. (1968): The World of the Japanese Garden: From Chinese Origins to Modern Landscape Art. Weatherhill.
131.	LOUIS 2021a	LOUIS, F. (2018). Bibliography of Gardens in China. Bard Graduate Center. Elérhető: http://faculty.bard.edu/~louis/gardens/bibliochina.html (2022.10.01)
132.	LOUIS 2021b	LOUIS, F. (2021). Bibliography of Gardens in Japan. Bard Graduate Center. Elérhető: http://faculty.bard.edu/~louis/gardens/bibliojapan.html (2022.10.01)
133.	MANDSFIELD & RICHIE 2012a	MANSFIELD, S., RICHIE, D. (2012): Japanese Stone Gardens: Origins, Meaning, Form, North Clarendon: Tuttle. p. 20.
134.	MANDSFIELD & RICHIE 2012b	MANSFIELD, S., RICHIE, D. (2012): Japanese Stone Gardens: Origins, Meaning, Form, North Clarendon: Tuttle. pp. 24–26.
135.	MANDSFIELD & RICHIE 2012c	MANSFIELD, S., RICHIE, D. (2012): Japanese Stone Gardens: Origins, Meaning, Form, North Clarendon: Tuttle. p. 30.
136.	MAO & FURUYA 2019	MAO, Y., & FURUYA, K. (2019): Study of perception of Japanese garden using LIST and KH Coder Method among people in European. Geophysical Research Abstracts., 21, 1.
137.	MARTINI 1655	MARTINI, M. (1655): Novus Atlas Sinensis.
138.	MCDOWALL 2017	MCDOWALL, S. (2017): Imperial Plots? Shugborough, Chinoiserie and Imperial Ideology in Eighteenth-Century British Gardens. Cultural and Social History, 14(1), 17–33.
139.	MEIR 1997	MEIR, J. (1997): „Sanderson Miller and the Landscaping of Wroxton Abbey, Farnborough Hall and Honington Hall". In: *Garden History* 25 (1). 81–93. p.
140.	MENDOZA 1585	MENDOZA, J. G. D. (1585). History of the Great and Mighty Kingdom of China.
141.	MISSINGHAM 2018	MISSINGHAM, G. (2018): Annotated Bibliography on Classical Chinese Gardens.
142.	MIT LÁTTAM? 1936	N.N. (1936): Mit láttam? Újság. 1936. május 16.
143.	MITSUI 1987	MITSUI, S. (1987): A japánkert titkai. Budapest: Mezőgazdasági Kiadó
144.	MIZUNO et al. 2004	MIZUNO, K., ONO, M., RIGGS, L. E. (Szerk.) (2004): The Hidden Gardens of Kyoto, Tokyo: Kodansha. 119.
145.	MORRIS 1983	MORRIS, E. T. (1983): The Gardens of China: History, Art, and Meanings. New York: Scribner. pp. 91-96.

146.	MORSE 1885	MORSE, E.S. (1885): Japanese Homes and their Surroundings. New York: Harper. pp. 273–295.
147.	MURPHY & TARRANT 2006	MURPHY, S., & TARRANT, J. (2006): Upside-down Zen: Finding the Marvelous in the Ordinary. Boston: Wisdom Publications. pp. 30-32.
148.	NAGY 2022	NAGY, J. (2022): Japánkert jellemzői és növényei. Balkonada. Elérhető: https://balkonada.hu/japankert-jellemzoi-es-novenyei/ (2022.05.20.)
149.	NAVARRETE 1676	NAVARRETE, D. F. (1676): An Account of the Empire of China; historical, political, moral and religious.
150.	NAWATE 2018	NAWATE, M. (2018): Tenryū-ji. Teien Gaido. Elérhető: https://garden-guide.jp/spot.php?i=tenryuji (2021.11.17.)
151.	NAWATE 2019	NAWATE, M. (2019): Eihō-ji. Teien Gaido. Elérhető: https://garden-guide.jp/spot.php?i=eihouji (2021.11.17.)
152.	NAWATE 2020	NAWATE, M. (2020): Jōruri-ji teien. Teien Gaido. Elérhető: https://garden-guide.jp/spot.php?i=jyoruriji (2021.11.17.)
153.	NBMRI	N.N. (n.a.) „Lotus Sutra”. Nichiren Buddhism Modern Religious Institute. Elérhető: https://genshu.nichiren.or.jp (2022.01.01.)
154.	NIEUHOFF 1665	NIEUHOFF, J. (1665): L'Ambassade de la Compagnie Orientale des Provinces Unies, vers L'Empereur de la Chine. Amsterdam: J. de Meurs.
155.	NIHON SHOKI	N.N. (n.a.) Nihon Shoki. 22. fejezet: Suiko Tenno. Japanese Historical Text Initiative. p. 1307-1308. paragraph 2. Elérhető: https://jhti.berkeley.edu/Nihon%20shoki.html
156.	NYCKELVIKENS HERRGÅRDS HISTORIA 2019	N.N. (2019): Nyckelvikens Herrgårds historia. Nyckelvikens Herrgårds. Elérhető: https://www.nyckelvikensherrgard.se/index.php/mer-om-oss/nychelvikens-historia (2020.10.01.
157.	OGIWHC 2019	N.N. (2019): Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention. UNESCO. pp. 26-27. Elérhető: https://whc.unesco.org/document/178167 (2022.01.01.)
158.	OKUMURA 2012a	OKUMURA, S. (2012): Living by Vow: a Practical Introduction to Eight Essential Zen Chants and Texts. Boston: Wisdom Publications. p. 15.
159.	OKUMURA 2012b	OKUMURA, S. (2012): Living by Vow: a Practical Introduction to Eight Essential Zen Chants and Texts. Boston: Wisdom Publications. pp. 43-44.
160.	OKUMURA 2012c	OKUMURA, S. (2012): Living by Vow: a Practical Introduction to Eight Essential Zen Chants and Texts. Boston: Wisdom Publications. pp. 48-49.
161.	PARIS EXPOSITION 1900	N.N. (1900): Paris Exposition 1900: Guide Pratique du Visiteur de Paris et de l'Exposition. p. 358.
162.	PARKS AND GARDENS UK	N.N. (n.a): Parks and Gardens UK. The Hestercombe Gardens Trust. Elérhető: https://www.parksandgardens.org (2021.04.05)
163.	PENNANT 1782	PENNANT, T. (1782): The Journey from Chester to London. London. p. 67–69.
164.	PEREZ 2009	PEREZ, L. G. (2009): The History of Japan (2nd ed.). Westport: Greenwood Press. pp. 49–60.
165.	PRESSING 2007	PRESSING, L. (2007): A Buddhista sztúpa – Spirituális építészeti elvek. In: *Magyar Építőművészet*, 4, Utóirat, Budapest: Magyar Építőművészek Szövetsége

166.	RAKOW & SHARON 2015	RAKOW, D. A., SHARON, A. L. (2015): „Western Botanical Gardens: History and Evolution”. In: JANICK, J. (Szerk.) *Horticultural Reviews* (43), Hoboken, New Jersey: John Wiley & Sons, Inc. pp. 269–310
167.	REIN 1883	REIN, J.J. (1883): Japan: Travel and Researches. London: Hodder and Stoughton.
168.	REISCHAUER 2000a	REISCHAUER, E.O. (2000): Japán története. Budapest: Maecenas. p. 50.
169.	REISCHAUER 2000b	REISCHAUER, E.O. (2000): Japán története. Budapest: Maecenas. pp. 60–64.
170.	REISCHAUER 2000c	REISCHAUER, E.O. (2000): Japán története. Budapest: Maecenas. pp. 80–90.
171.	REISCHAUER 2000d	REISCHAUER, E.O. (2000): Japán története. Budapest: Maecenas. pp. 97–118.
172.	RHODES 2020	RHODES, R.F. (2020): The Growth of Pure Land Buddhism in the Heian Period, In: AMSTUTZ, G. (Szerk.), CRITICAL READINGS ON PURE LAND BUDDHISM IN JAPAN. Brill. pp. 127–158.
173.	RIKKA N.D	RIKKA, T. (n.d): Jikouin. Tabelog. Elérhető: https://tabelog.com/en/nara/A2902/A290202/29000713/ (2021.11.17.)
174.	RIPA 1713	RIPA, M. (1713): Views of Jehol, the Seat of the Summer Palace of the Emperors of China.
175.	RITŌ 1799	RITŌ, A. (1799): Tsukiyama Teizoden. Nakatani Seminar. Elérhető: https://www.nakatani-seminar.org/kozin/niwa/tikuyama/tikuyama.html (2021.11.17.)
176.	RITŌ 1828	RITŌ, A. (1828): Tsukiyama Teizōden - Transmission of Constructing Mountains and Making Gardens.
177.	ROMÁN 2011a	ROMÁN, A. (2011): Történeti kertek kartája. Karták könyve. p. 27.
178.	ROMÁN 2011b	ROMÁN, A. (2011): Narai dokumentum a hitelességről. Karták könyve. pp. 41-42.
179.	SAKUTEIKI 1289	N.N. (1289) Sakuteiki. Nakatani Seminar Elérhető: https://www.nakatani-seminar.org/kozin/niwa/sakuteiki/sakuteiki.html (2021.11.17.)
180.	SAGARYŪ NIWA KOHŌ HIDEN NO SHO	N.N. (14. század) Sagaryū niwa kohō hiden no sho. Nakatani Seminar. Elérhető: https://www.nakatani-seminar.org/kozin/niwa/sagaryu/sagaryu.html (2021.11.17.)
181.	SANSUI NARABINI NOGATA ZU	N.N. (13. század) Sansui narabini nogata zu. Nakatani Seminar. Elérhető: https://www.nakatani-seminar.org/kozin/niwa/sannsuinogatazu/sannsuinogatazu.html (2021.11.17.)
182.	SCHIROKAUER et al. 2013	SCHIROKAUER, C., BROWN, M., LURIE, D., GAY, S. (Szerk.) (2013): A Brief History of Chinese and Japanese Civilizations. 4th ed. Boston: Wadsworth Cengage Learning. p. 59.
183.	SCHMIDBERGER et al 1990	SCHMIDBERGER, E., ACHENBACH, N. von, KLEIN, L., WEINBERGER, C., & LANDESMUSEUM (Staatliche Kunstammlungen Kassel) (Szerk.). (1990): Porzellan aus China und Japan: Die Porzellangalerie der Landgrafen von Hessen-Kassel, Staatliche Kunstsammlungen Kassel. D. Reimer. p. 94.

184.	SEIKE et al 1992	SEIKE, K., KUDŌ, M., ENGEL, D. H., & ŌHASHI, H. (1992). A Japanese touch for your garden. Kodansha International.
185.	SEKINISHI 2012	SEKINISHI, T. (2012): Study on the Zen Garden View in the Late 14th Century with Reference to „Kuuge-Nichiyou-Kufuu-Ryakushu" In: *Journal of The Japanese Institute of Landscape Architecture* 75(5) 367–372. p.
186.	SEMEDO 1642	SEMEDO, A. (1642): Description of the great kingdom of China.
187.	SEUNG 1997	SEUNG S., HYON G. (Szerk.). (1997): The Compass of Zen, Boston : Shambhala. p. 210.
188.	SHIGEMORI 1938	SHIGEMORI, M. (1938): Illustrated Book on the History of the Japanese Garden (日本庭園史図鑑).
189.	SHIRAHATA 2016	SHIRAHATA, Y. (2016): Daimyo gardens, First English edition. ed, Nichibunken monograph series. Kyoto: International Research Center for Japanese Studies. pp. 84–88.
190.	SHUGBOROUGH ESTATE	N.N. (N.d.) Shugborough Estate: The Creators Paradise. National Trust. Elérhető: https://www.nationaltrust.org.uk/shugborough-estate/lists/the-creators-of-paradise (2022.01.01.)
191.	SIRÉN 1990	SIRÉN, O. (1990): China and gardens of Europe of the eighteenth century. Dumbarton Oaks Research Library and Collection.
192.	SKILTON 1997	SKILTON, A. (1997): A buddhizmus rövid története. BudapesT: Corvina. pp. 104-120.
193.	SOSEKI et al. 2013	SOSEKI, M., MERWIN, W. S., SHIGEMATSU, S. (2013): Sun at Midnight: Poems and Letters. Washington: Copper Canyon Press.
194.	STEWART 2014	STEWART, S. (2014): A Restoration Appeal. The Japanese Garden. London: Cowden Castle.
195.	SUZUKI 1907	SUZUKI, D., T. (1907): Outline of Mahayana Buddhism. London: Lusac and Company. p. 307.
196.	SUZUKI et al. 1987	SUZUKI, M., KAWAHARA, T., JEANNEL, B. (1987): The Japanese Garden of Maulévrier in France. 造園雑誌 55(5):19–24.
197.	SUZUKI 1997	SUZUKI, M. (1997): The Image and View of Japanese Gardens in the Minds of Westerners. Journal ofLandscape Architecture.
198.	SUZUKI 2013	SUZUKI, M. (2013): Japanese Gardens Outside Japan. Center for International Japanese Garden Studies. Tokyo University of Agrigulcutre. http://www.nodaigarden.jp (2020.11.10)
199.	TACHIBANA et al. 2004	TACHIBANA, S., DANIELS, S., WATKINS, C. (2004): Japanese Gardens in Edwardian Britain: Landscape and Transculturation. In: *Journal of Historical Geography* 30 (2) 364–394. p. doi: https://doi.org/10.1016/S0305-7488(03)00049-5
200.	TACHIBANA 2014	TACHIBANA, S. (2014): The "Capture" of Exotic Natures: Cross-Cultural Knowledge and Japanese Gardening in Early 20th Century Britain. In: *Japanese Journal of Human Geography* 66(6): 492–506. p. doi: https://doi.org/10.4200/jjhg.66.6_492
201.	TAGSOLD 2017	TAGSOLD, C. (2017): Spaces in translation: Japanese gardens and the West. Philadelphia: University of Pennsylvania Press. p. 53.
202.	TAKEI & KEANE 2008a	TAKEI, J., KEANE, M.P. (2008): Sakuteiki: Visions of the Japanese Garden. Tuttle classics of Japanese literature. Clarendon: Tuttle. p. 49.

203.	TAKEI & KEANE 2008b	TAKEI, J., KEANE, M.P. (2008): Sakuteiki: Visions of the Japanese Garden. Tuttle classics of Japanese literature. Clarendon: Tuttle. para 123 (epub)
204.	TAKEI & KEANE 2008c	TAKEI, J., KEANE, M.P. (2008): Sakuteiki: Visions of the Japanese Garden. Tuttle classics of Japanese literature. Clarendon: Tuttle. pp. 150–156.
205.	TAKEI & KEANE 2008d	TAKEI, J., KEANE, M.P. (2008): Sakuteiki: Visions of the Japanese Garden. Tuttle classics of Japanese literature. Clarendon: Tuttle. p. 174.
206.	TEMPLE 1685	TEMPLE, W. (1685): Upon the Gardens of Epicurus. In Sir William Temple Upon the Gardens of Epicurus, with Other XVII. Century Garden Essays (1908. kiad., o. 3–68). London: Chatto and Windus.
207.	TEN GROTENHUIS 1999	TEN GROTENHUIS, E. (1999): Japanese Mandalas: Representations of Sacred Geography. Honolulu: University of Hawai'i Press. p. 13–32.
208.	TENRYU-JI	TENRYU-JI, a U.N. World Heritage Site, Rinzai-Obaku Zen. Elérhető: http://zen.rinnou.net/exhibition/ex_01.html (2017.10.01).
209.	TERJAN 2007	TERJAN, P. (2007): Maulévrier. Wikimedia (https://commons.wikimedia.org/wiki/File: Maul%C3%A9vrier_IMG_0092_(989178510).jpg) [Megtekintve: 2021.02.10.]
210.	THE WORLD FAIR IN VIENNA	N. N. (n.a.): The World's Fair in Vienna: The origin of the Japanese modern museum. Tokyo National Museum. Elérhető: https://www.tnm.jp/modules/r_free_page/index.php?id=145 (2020.10.10.)
211.	TÓTH 2018	TÓTH G. (2018): Japán-magyar kapcsolattörténet 1869–1913. Budapest: Gondolat Kiadó. pp. 161–214.
212.	TREIB 1998	TREIB, M. (1998): Formal problems. Studies in the History of Gardens & Designed Landscapes, 18(2), 71–92.
213.	TSUZUMI 1929	TSUZUMI, T. (1929): Die Kunst Japans. Leipzig: Insel Verlag.
214.	UNESCO 2019	N.N. (2019): Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention. UNESCO. pp. 26-27. Elérhető: https://whc.unesco.org/document/178167 (2020.10.10)
215.	VAN GOETHEM 2008	VAN GOETHEM, E. (2008): Nagaoka: Japan's Forgotten Capital, Brill's Japanese studies library. Leiden: Brill. p. 74.
216.	VAN TONDER et al. 2002	VAN TONDER, G. J., LYONS, M. J., & EJIMA, Y. (2002): Perception Psychology: Visual Structure of a Japanese Zen Garden. In: *Nature* 419 (6905) 359–360. p.
217.	VAN TONDER & LYONS 2005	VAN TONDER, G. J., LYONS, M. J. (2005): Visual Perception in Japanese Rock Garden Design. In: *Axiomathes* 15 (3) 353–371. p.
218.	VARGA 1930	VARGA M. (1930): A japán kertművészet rövid története és művészi berendezése. In: *Kertészeti szemle* 2 (6) 161–168. p.
219.	VOLTAIRE 1751	VOLTAIRE (1751): Le Siècle de Louis XIV, Catalogue de la plupart des écrivains français qui ont paru dans le Siècle de Louis XIV, pour servir à l'histoire littéraire de ce temps, 1751
220.	WALKER 2017	WALKER, D. (2017): On the border 5: the Japan-British Exhibition 1910. The Library Time Machine (https://rbkclocalstudies.wordpress.com/2017/07/20/on-the-border-5-the-japan-british-exhibition-1910) [Megtekintve: 2021.02.10.]

221.	WE LOVE BUDAPEST 2022	N.N. (2022): Utazzunk Japánba anélkül, hogy elhagynánk a megyét – Heti képgaléria (10. rész). We Love Budapest. Elérhető: https://welovebudapest.com/cikk/2022/05/02/szabadido-utazzunk-japanba-anelkul-hogy-elhagynank-a-megyet-heti-kepgaleria-10-resz/ (2022.11.29)
222.	WORLD FAIR IN PARIS 1900	N. N. (1900): World Fair in Paris. Gardens of the Japanese pavilion. Ref: 21670-11. Roger Viollet. Elérhető: https://www.roger-viollet.fr/image-photo/1900-world-fair-in-paris-leon-levy-roger-viollet-722689 (2020.01.10.)
223.	YAMADA 2011	YAMADA, S. (2011): Shots in the dark, Chicago: University of Chicago Press. pp. 107–108.
224.	YAMASAKI et al. 1988	YAMASAKI, T., MORIMOTO, Y., KIDD, D. (1988): Shingon: Japanese Esoteric Buddhism. Boston: Shambala. pp. 49–55.
225.	YOKEI TSUKURI NIWA NO ZU 1680	N.N. (1680). Yokei Tsukuri Niwa No Zu.
226.	ZICHY 1879	ZICHY Á. (1879): Tanulmányok a japáni művészetről. Budapest: MTA. pp. 10–47.
227.	ZUISENJI 2020	N.N. (2020): Zuisenji Temple. Japan Guide. Elérhető: https://www.japan-guide.com/e/e3110.html (2021.11.17.)

M2. Kínai pavilonok az európai tájkertekben - Térképek

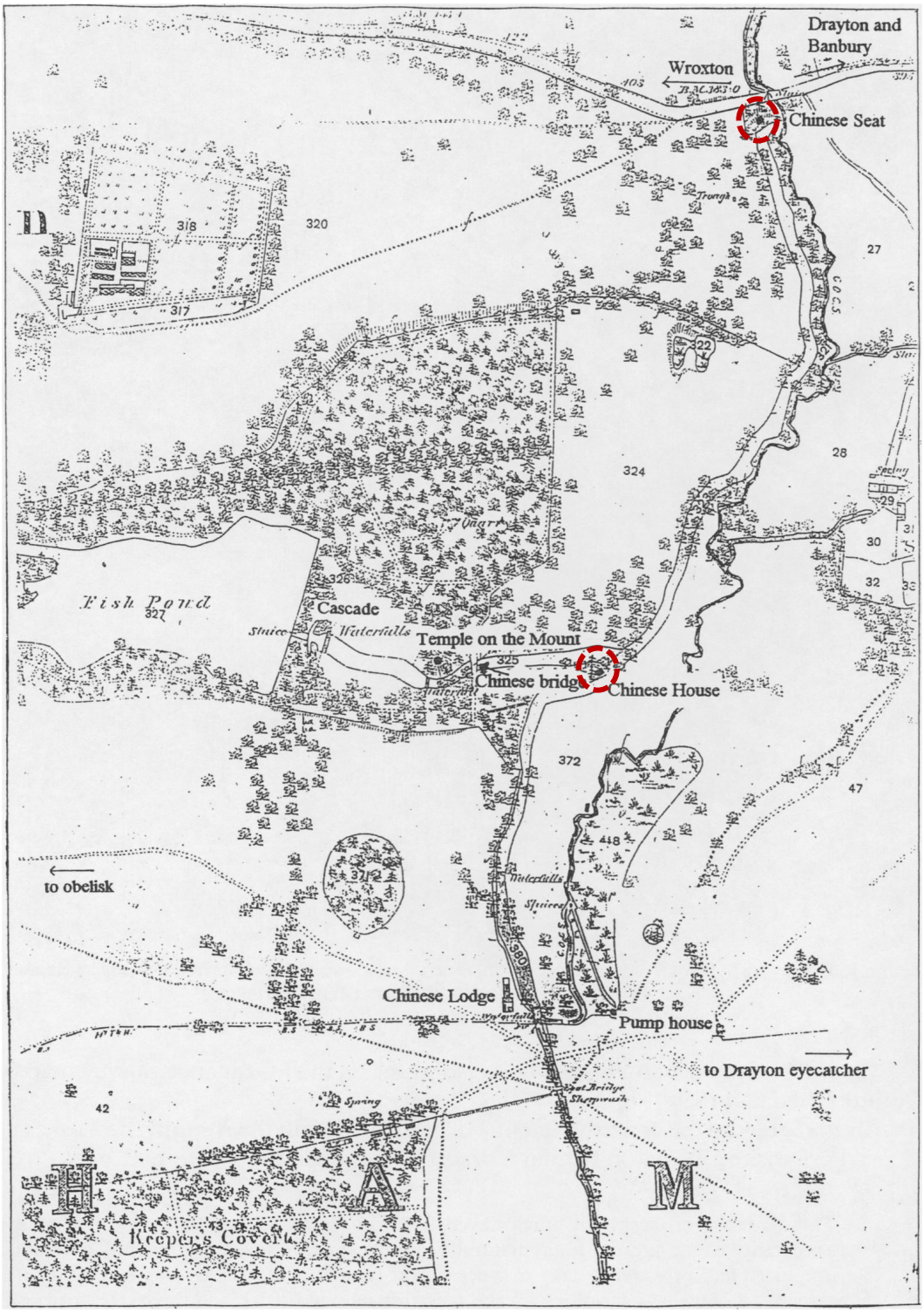

56. ábra - Wroxton Abbey térképe – Kínai ház, híd és pavilon. 1887 (MEIR 1997)

57. ábra - A Shugborough birtok, c1770 (COUSINS 2015)

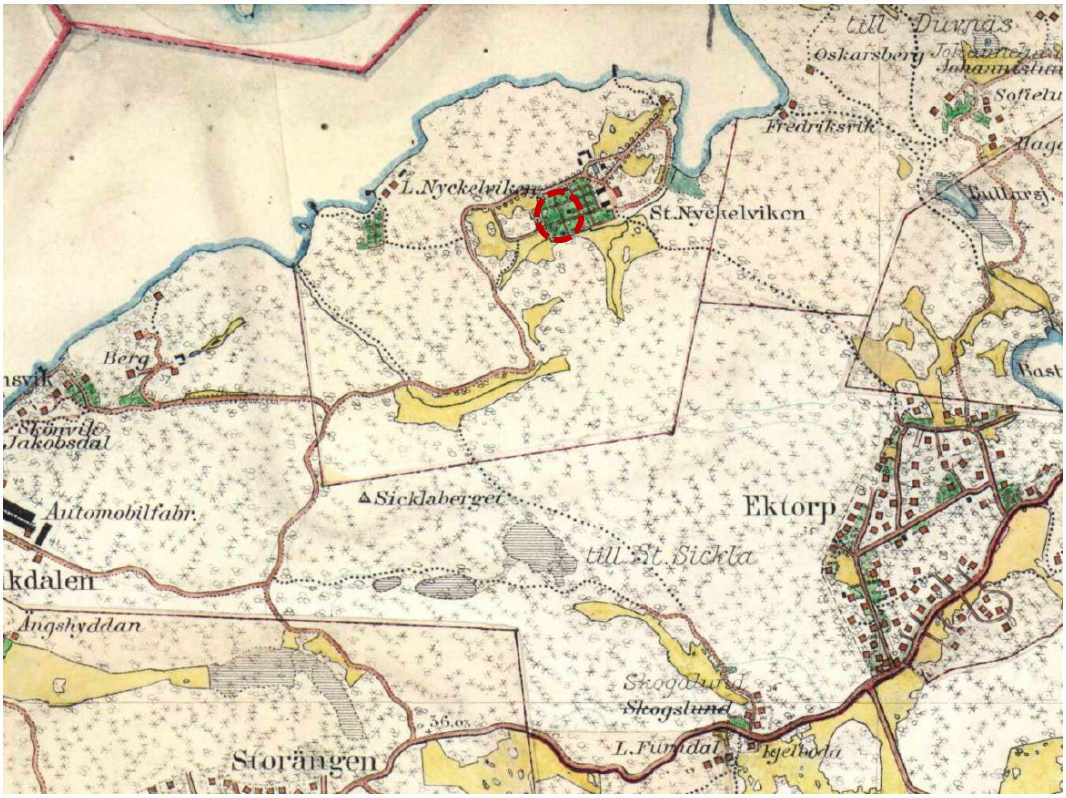

58. ábra - Stora Nyckelviken térképe 1901 (LANMATERIET)

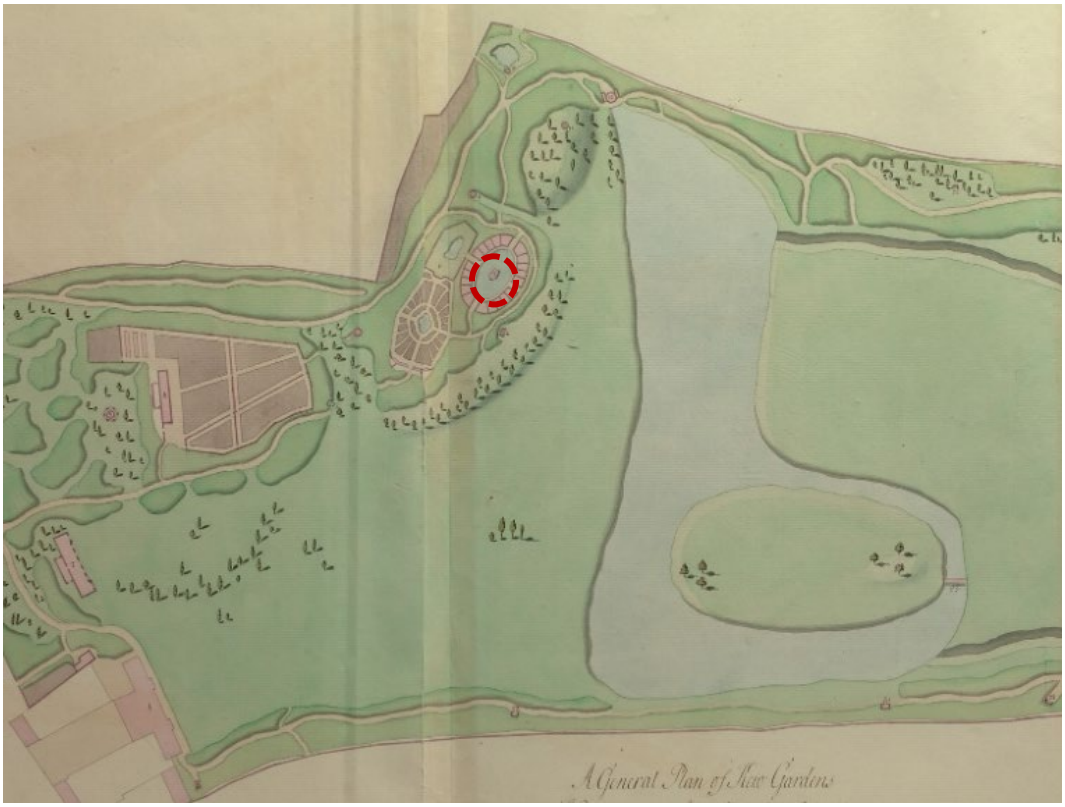

59. ábra - Kew Garden – Menagerie 1763

(BRITISH LIBRARY)

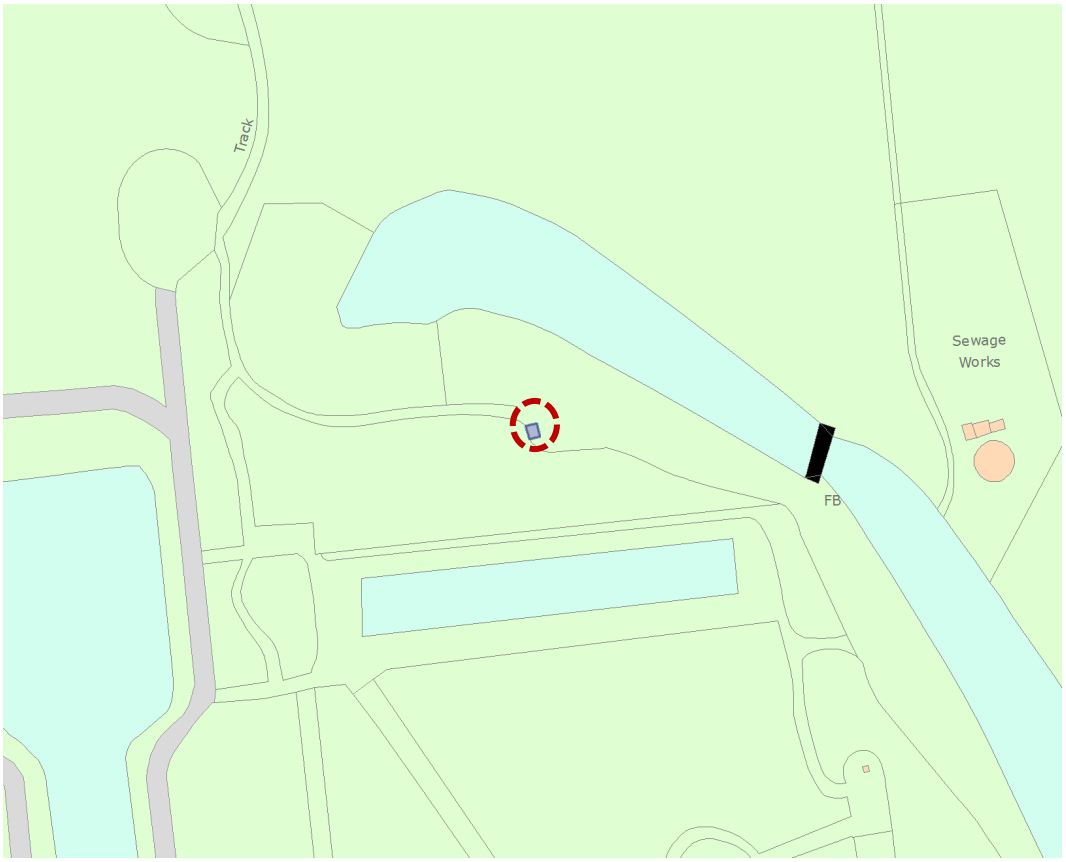

60. ábra - Wrest Park – Kínai pavilon (HISTORIC ENGLAND)

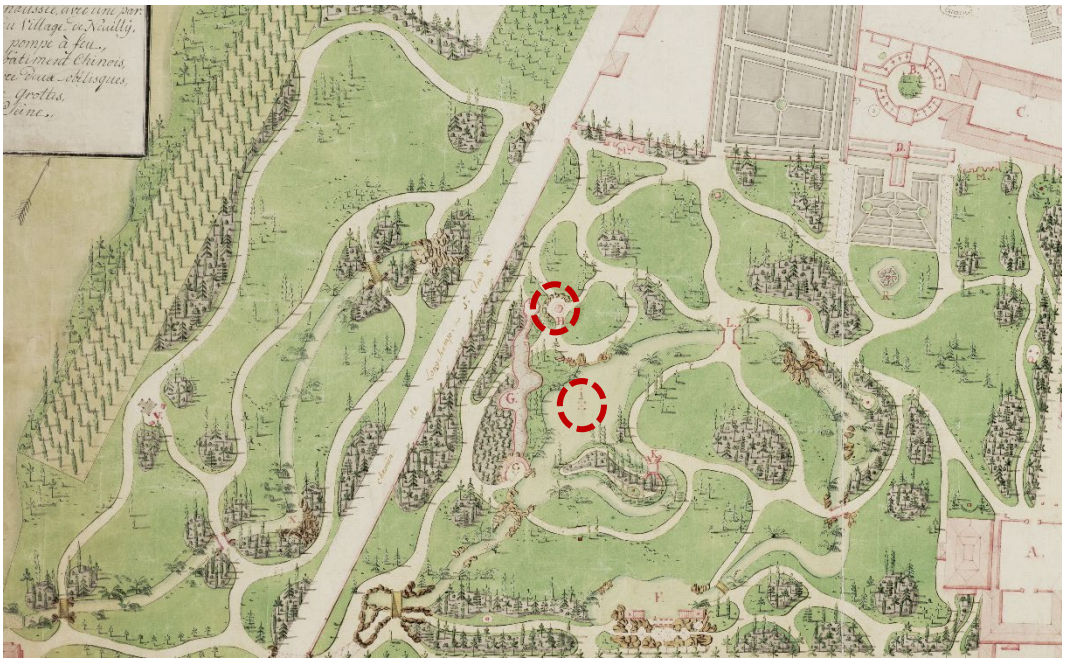

61. ábra - Folie Saint James térkép részlet 1788 – Kínai pavilon (PRIAM4 2015)

62. ábra - Wilhelmshöhe 1810 – Kínai falu pavilonja (SAVIN 1810)

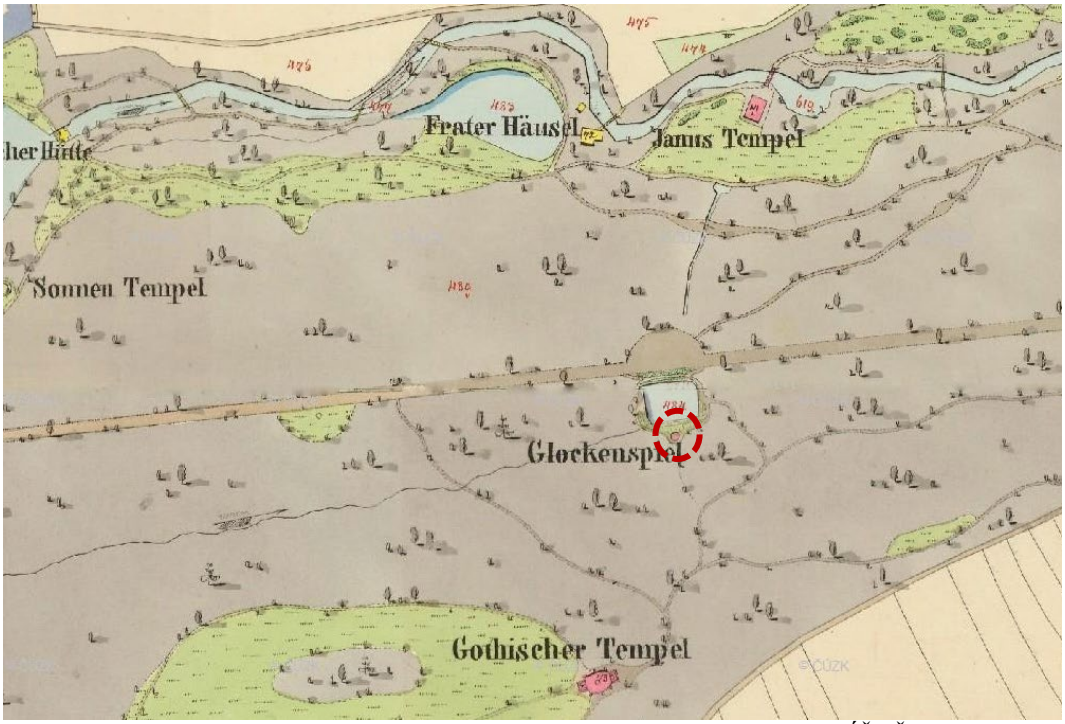

63. ábra - Krásný Dvůr Park 1843 – Kínai pavilon (GEOPROHLÍŽEČ)

M3. Japán kerttervezési kézikönyvek - Táblázatok

M3.1. Kőkompozíciók a Sansui narabi nogata zu című műben

A kő neve	Japánul	Típus	H (cm)	Leírás
Fenntartó kő	sōji ishi, 総持石	álló	90	tóban elhelyezve megvédi az embert, csodát és erényt hoz
Tükör kő	kagami ishi, 鏡石	álló	37,8	a fenntartó kő párja
Beteljesülés kő	jōju ishi, 成就石	álló	n/a	Doto-ji templom előtt áll
Hála kő	rei ishi, 礼石	álló	15/30	kicsivel a beteljesülés kő alatt helyezkedik el
A két világ köve	ryōkai ishi, 両界石	álló	60/90	buddhista utalás a gyémánt- és a méhbirodalomra
A bölcs királyok kő	myō-ō ishi, 明王石	álló	45/90	buddhista utalás, az 5 bölcs királyra utal, a középső 90cm, a többi 45
Rejtett hajó kő	funagakure ishi, 船隠石	álló	n/a	a tóban kell elhelyezni, 2-3 darabot egyszerre
Gyász kő	imi ishi, 忌石	álló	n/a	buddhista utalás, a tó déli részén a Potalaka hegyet szimbólizálja, ahol Avalokitésvara bódhiszattva lakik; Kannon bódhiszattvára is utal
Paraván kő	byōbu ishi, 屏風石	álló	n/a	paraván formájú kő
Lebegő köd kő	kasumikakari ishi, 霞懸石	álló	n/a	a seki kőnél 7,6cm-el nagyobb, tó melletti mezőn
Három nemes kő	sanzon ishi, 三尊石	álló	60/90/150	a buddhista háromság köve, a középső kő 90cm

Torii kő	torii ishi, 鳥居石	fekvő	7/30	a tóban van a vízelválasztó kő mellett, a 品 írásjegy (méltóság) alakjában, méret víz fölötti
Sárkány lakhelye kő	tatsui ishi, 竜居石	fekvő	30	formailag a sárkány feje és farka kivehető
Vízcsapó kő	mizu-uchi ishi, 水打石	álló	n/a	Átfolyó vízbe, a víz irányába mutasson
Eső és szél kő	fū-u ishi, 風雨石	álló	43	négy-öt kő felállítása szélviharos időt idézve
Víz kő	mizuwake, 水分石	fekvő	n/a	áramló vízre utal, ott is szokott állni, ahol a víz befolyik a tóba
Hegyszoros kő	seki ishi, 関石	álló	n/a	csúcsra tett kő, út menti látvány
Folyóvíz kő	nagare ishi, 流波石	fekvő	n/a	fura kinézetű, hullámos formájú
Tisztelet és szeretet kő	keiai ishi, 敬愛石	álló	30	Északkeleti kövek árnyékában, párban, mintha egy nő és egy férfi beszélgetne
Hullám kő	ryūha ishi, 流波石	fekvő	n/a	hullám formájú
Vízfolyás kő	mizuochi ishi, 水落石	fekvő	15	erről a ferde kőről folyik le a víz, víz felett 15 cm magas, vagy vízalatti
Híd kő	hashihiki ishi, 橋引石	álló	15-18	vízben, hídoszlopként álló kő
Úr kő	kimi ishi, 君石	álló	30/60/90	szigetcsúcshoz közel, vagy minden ház jobb oldalához északnyugati irányba
Alattvaló kő	shin ishi, 臣石	álló	30	az úrkő mindkét oldalán lehet, ha egy van, csak a jobb oldalán, tiszteletet fejezzen ki
Örök fiatalság kő	furō ishi, 不老石	álló	43	tóban vagy kertben is állhat

A hosszú élet kő	bankyaku ishi, 万却石	álló	n/a	teknősbéka alakú kő, tetején egy kör; a halhatatlan kőhöz tartozik
Úrkirály kő	shin-ō, 紳王石	álló	90/45-50.5/37.8	Szóbeli hagyomány útján rendezett
Lánc kő	ren ishi, 連石	fekvő	15	a hivatalnok kő mellett balra
Hivatalnok kő	kan ishi, 官石	álló	n/a	n/a
Középső akadály kő	chūshō ishi, 中障石	fekvő	n/a	víz felett 7cm, úgy áll, mint egy hídoszlop
Ember alakú kő	ningyō ishi, 人形石	álló	35-47	a ház közelében, két kő, két ember, mintha beszélgetne
Áramlat kő	ryū ishi, 流石	álló	n/a	vízben van, nem elől, a víz alatti kövekre utal
Hétköznapi folyó kő	mizutsune ishi, 水常石	álló	n/a	a sziget déli csücskénél kell felállítani a tóparton
Játéksziget kő	shima yūseki 島遊石	álló	13 (víz felett)	a sziget és a ház előtt sziklás part között a tóban, 3-5db, madarak játszanak rajta
Követő kő	kenzoku ishi, 眷属石	álló	n/a	kis kő a fehér homokban, fák tövéhez is rakják
Vízfolyás kő	mizutsū ishi, 水通石	f/á	n/a	a hegyekből lefolyó víz áthalad a kövön
Béka kő	hiki ishi, 蟆石	n/a	n/a	elrejtett kő délkeleti irányból északnyugati irányba

M3.2. – A Tsukiyama teizoden fejezeteinek külön egységekbe való csoportosítása. A szerző saját táblázata.

Alapelvek	**Kövek**	**Növények**	**Víz és sziget**
A helyszín formája	Hogyan pozícionáljunk köveket	Ültetési helyek	A tó megtartása
A hegyek perspektívája	Kőkompozíciók tervezése	Hogyan ültessünk fákat	Vízesések
A jin jang alapelve	Jin jang kőkompozíció	Hogyan ültessünk fenyőt	Vízkifolyó
A dombokhoz és tavakhoz nem illeszkedő kertek	A kövek elnevezése és a kövek neve a hegyen	A fenyő ültetésének titka	Hídépítés helye
Hogyan mutassunk be gyönyörű tájat	(Bal)szerencsét hozó kövek kompozíciója	Hogyan vastagítsuk meg a fákat	A Hōrai szigetre nem építhető híd
Hogyan emeld be a távoli látványt a kertbe	Hogyan állíts fel a Kilenc követ	Növények völgybe	A békák tóban tartása
Hogyan hozz létre teakertet	Kövek vízeséshez, kövek összetétele vízesés előtt	Hogyan növesszünk mohát	Hogyan tartsunk halakat tömör földdel megalapozott tóban
A kert szimbolikája	Kő a folyóparton és a folyó végén	A virágzás módszertana	Hogyan védjük meg a tóban lévő halakat az egértől
Mottók a tájszeretetről	Kő a vendég és a mester szigeten	Módszer a gyümölcsök fáról való leesése ellen	Kertek víz nélkül

Mező	Kőfalak	Hogyan mentsünk meg haldokló fenyőt
Gazdaság	Hōrai hegy	Hogyan készítsünk pontozott bambuszt
Időjárás a természetben	A mester széke köve és titka	Orvosság szemzéshez
Hogyan alkalmazd a Miroku isten nevét a shin stílusú kertekben	Imádság kő	Hogyan akadályozzuk meg a hernyók fapusztítását
A kilenc fokozatú buddhista rendszer	A két isten sziklája	Lombhullató és elhalt fák ültetésének tilalma elől
Bosatsu buddha nevei	Hogyan javítsunk nagy köveket	Nem engedélyezett ültetések
Hogyan alkalmazzuk Bosatsu buddha neveit a kertben	Kőlámpások alkalmazása és ábrája	
Kis kertek ábrája	Hogyan tegyük patinássá a kőlámpást és a kőedényt	
	Kőedények ábrája	

M4. Ábrajegyzék

1. ábra - Pagoda (NEIUHOFF 1665a)……..……..…..15
Nieuhoff, J. (1665): Pagoode – L'Ambassade de la Compagnie Orientale des Provinces Unies, vers L'Empereur de la Chine. Amsterdam: J. de Meurs. p. 133.

2. ábra - Pagoda (NEIUHOFF 1665b)……..……..…..15
Nieuhoff, J. (1665): Pagoode – L'Ambassade de la Compagnie Orientale des Provinces Unies, vers L'Empereur de la Chine. Amsterdam: J. de Meurs. p. 181.

3. ábra - Az uralkodó nyári palotája Jeholban, részlet, 1713, Matteo Ripa (Dumbarton Oaks)….16
Ripa, M. (1713): Views of Jehol, the seat of the summer palace of the emperors of China. Dumbarton Oaks.
Elérhető: https://www.doaks.org/resources/rare-books/views-of-jehol-the-seat-of-the-summer-palace-of-the-emperors-of-china (pl. [27]. (double plate) (seq. 87))

4. ábra - Kínai stílusú templom, (HALFPENNY 1752)…….…17
Halfpenny, W. (1752): Temple in the Chinese Taste. New designs for Chinese temples. London: Robt. Sayer. Plate 18.

5. ábra - Kínai pavilion (CHAMBERS 1757)…….…...17
Chambers, W. (1757): The Drawings, buildings, furniture, habits, machines and untensils of the Chinese. London: R. Dodsley. pp. 20-61.

6. ábra - Heian-kori palota stílusú ház és kert……19
Hiramasa, A. (2019): Japanese Gardens – Changes in Styles. Niponica.
Elérhető: https://web-japan.org/niponica/niponica26/en/feature/feature02.html (2020.10.11)

7. ábra - Heian-kori költészet fesztivál bemutatása…….…..21
N.N. (2021): Mōtsūji Gokusui no En. Hiraizumi.
Elérhető: https://hiraizumi.or.jp/en/event/gokusui.html (2021.11.17.)

8. ábra - A Byōdō-in templom kertje (Byōdōin Hōōdō, 2014)…….…….25
N.N. (2014): Byōdōin Hōōdō.Asahi Shinbun Digital.
Elérhető: https://www.asahi.com/articles/photo/AS20171122001178.html (2021.11.17.)

9. ábra - A Byōdō-in templom főépületének homlokzata Amidha Buddha szobrával (BYŌDŌ-IN PHOENIX HALL 2006)…….…...26
N.N. (2006). Byōdō-in Phoenix Hall. Wikipedia.
Elérhető: https://en.wikipedia.org/wiki/File:Byodoin-PhoenixHall-M1264.jpg (2021.11.17.)

10. ábra - A Jōruri-ji templom főépülete (NAWATE 2020)……..……27

Nawate, M. (2020): Jōruri-ji teien. Teien Gaido.
Elérhető: https://garden-guide.jp/spot.php?i=jyoruriji (2021.11.17.)

11. ábra - A pagoda és a Benzaiten szentély a Jōruri-ji templom kertjében (NAWATE 2020)…....27
Nawate, M. (2020): Jōruri-ji teien. Teien Gaido.
Elérhető: https://garden-guide.jp/spot.php?i=jyoruriji (2021.11.17.)

12. ábra - A Ryōan-ji templom szárazkertje (CQUEST 2007)……..…..29
Cquest (2007). Ryōan Ji, Kyoto zen garden. Wikipedia.
Elérhető: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Kyoto-Ryoan-Ji_MG_4512.jpg (2021.11.17.)

13. ábra - Az Eihō-ji templom kertje (NAWATE 2019)…….30
Nawate, M., (2019): Eihō-ji. Teien Gaido.
Elérhető: https://garden-guide.jp/spot.php?i=eihouji (2021.11.17.)

14. ábra - A Kinbyōzan Zuisen-ji templomkert főépülete és barlangja (ZUISENJI 2020)……30
N.N. (2020): Zuisen Ji. Japan Guide.
Elérhető: https://www.japan-guide.com/e/e3110.html (2021.11.17.)

15. ábra - Kőkompozíciók illusztrációja (Sagaryū niwa kohō hiden no sho, 1395)……...31
Sagaryū niwa kohō hiden no sho. 14c. Nakatani Seminar.
Elérhető: https://www.nakatani-seminar.org/kozin/niwa/sagaryu/sagaryu.html (2021.11.17.)

16. ábra - Sárkány kapu vízesés a Tenryū-ji templomkertben (NAWATE 2018)……...34
Nawate, M., 2018. Tenryū-ji. Teien Gaido.
Elérhető: https://garden-guide.jp/spot.php?i=tenryuji (2021.11.17.)

17. ábra - Tájkert (YOKEI TSUKURI NIWA NO ZU 1680)……35
Yokei tsukuri niwa no zu. 1680.
Elérhető: https://www.metmuseum.org/art/collection/search/57745 (2021.11.17.)

18. ábra - Koshikawa Kōraku-en sétakert (CONHEÇA OS 10 JARDINS MAIS ESPETACULARES DE TÓQUIO! 2019)…….36
Conheça os 10 Jardins Mais Espetaculares de Tóquio!. 2019. Veja Online.
Elérhető: https://vejaonline.jp/2019/05/13/conheca-os-10-jardins-mais-espetaculares-de-toquio
(2021.11.17.)

19. ábra - Az Entsū-in kölcsönvett tájképe (ENTSUJI n.d.)…….37
Entsuji Temple. n.a. Zekkei Japan.
Elérhető: https://zekkeijapan.com/spot/index/61 (2021.11.17.)

20. ábra - A Jikō-in kölcsönvett tájképe (RIKKA, n.d.)…….……37

Rikka, T. Jikouin. n.a. Tabelog.
Elérhető: https://tabelog.com/en/nara/A2902/A290202/29000713 (2021.11.17.)

21. ábra - Távol-keleti kertművészethez köthető kertek Európában. A szerző saját ábrája……...48

22. ábra - Bibliográfia a kínai kertekről (saját gyűjtés)…….50

23. ábra - Bibliográfia a japán kertekről (saját gyűjtés)……51

24. ábra - Kínai pavilonok megjelenése Európában (QGIS)……..…54

25. ábra - Vizsgált helyszínek, melyek tartalmaznak kínai pavilont, épületet (QGIS)…….….55

26. ábra - Wroxton Abbey – Kínai ház, Mary Granville Delany, 1754 (DELANY 1754a)……...56
Delany, M. G. (n.a.): The Chinese House at Wroxton Abbey. National Gallery of Ireland.
Elérhető: http://onlinecollection.nationalgallery.ie/objects/6773/the-chinese-house-at-wroxton-abbey-oxfordshire?ctx=d782d163-6d42-47f4-a738-9fb711f2804a&idx=3 (2021.11.17.)

27. ábra - Wroxton Abbey – Kínai pavilon, Mary Granville Delany (DELANY 1754b)……..56
Delany, M. G. (n.a.): The Chinese Seat at Wroxton Abbey. National Gallery of Ireland.
Elérhető: http://onlinecollection.nationalgallery.ie/objects/6804/the-chinese-seat-at-wroxton-abbey-oxfordshire?ctx=d782d163-6d42-47f4-a738-9fb711f2804a&idx=4 (2021.11.17.)

28. ábra - Kínai ház és két híd, háttérben a csónakházzal, Moses Griffith, c1780 (COUSINS 2015)……..….57
The Chinese House by Moses Griffith – Cousins, M. 2015. „Shugborough: A Perfect Paradise". Garden History 43(1): p. 41.

29. ábra - Stora Nyckelviken – Kínai pavilon (EXPRESSEN)…….58
Ät som en sommarpratare. Allt om resor.
Elérhető: https://www.expressen.se/allt-om-resor/at-som-en-sommarpratare (2021.11.17.)

30. ábra - Kínai pavilon a Menagerie közepén (BRITISH LIBRARY)…….……59
Grignion, C., George III, King of Great Britain, , former owner, Sandby, Thomas, , artist, Chambers, William, , author, publisher, & Haberkorn, John, printer. (1763). A View of the Menagerie, and Its Pavillion at Kew. / T. Sandby Delin. ; C. Grignion Sculp.
Elérhető: https://www.bl.uk/collection-items/a-view-of-the-menagerie-and-its-pavillion-at-kew (2021.11.17)

31. ábra - Wrest Park – Kínai pavilon (DADEROT 2016)……60
DADEROT (2017): Chinese Temple, Wrest Park. Wikipedia.
Elérhető: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Chinese_Temple_-_Wrest_Park_-_Bedfordshire,_England_-_DSC08248.jpg (2021.11.17.)

32. ábra - Folie Saint James 1788 – Kínai pavilon (PRIAM4 2015)…….61
PRIAM4 (2015):Folie Saint James: Plan du parc de 1788 montrant la plus belle partie au nord. Wikipedia. Elérhető: https://fr.wikipedia.org/wiki/Folie_Saint-James#/media/Fichier:Folie_Saint_James.jpg (2021.11.17.)

33. ábra - Folie Saint James 1788 – Kínai pavilon (PRIAM4 2015)…….61
PRIAM4 (2015): Folie Saint James: Plan du parc de 1788 montrant la plus belle partie au nord. Wikipedia.
Elérhető: https://fr.wikipedia.org/wiki/Folie_Saint-James#/media/Fichier:Folie_Saint_James.jpg (2021.11.17.)

34. ábra - Wilhelmshöhe – Kínai pagoda (CHRISTMANN 2019)……62
Christmann, S. (2019): Mulang. The Passenger.
Elérhető: https://the-passenger.de/2019/02/17/mulang-bergpark-wilhelmshoehe-kassel/ (2021.11.17.)

35. ábra - Krásný Dvůr Park – Kínai pavilon (ZAMEK KRASNYDVUR)…….….63
Krásný Dvůr: Zámecký park.
Elérhető: https://www.zamek-krasnydvur.cz/cs/o-zamku/zamecky-park (2021.11.17.)

36. ábra - Japánkertek európai eloszlása…….…..65

37. ábra - Japánkertek évszám és régió szerinti eloszlása…….66

38. ábra - A japánkertek zöldfelületi típus eloszlása…….….69

39. ábra - A japánkerti elemek eloszlásának mértéke az európai kertekben……...….71

40. ábra - A japán kiállítási terület bejárata, háttérben a sintó szentély, Bécs, 18..73 (N.N. 1873a)……76
N. N. (1873): Weltausstellung 1873: Japanische Gartenanlage ohn Nr. Sammlung Wien Museum
Elérhető: https://sammlung.wienmuseum.at/en/object/343856 (2021.02.10.)

41. ábra - Sintó szentély, körülötte japánkert, Bécs, 1873 (KLÖSZ 1873)……77
Klösz Gy. (1873): Weltausstellung 1873: Japanisches Gartenhaus Nr. 462. Sammlung Wien Museum.
Elérhető: https://sammlung.wienmuseum.at/en/object/111120 (2021.02.10.)

42. ábra - Japánkert, Bécs, 1873 (KRAMER 1873)……..77
Kramer, O. (1873): Weltausstellung 1873: Japanische Gartenanlagen Nr. 520. Sammlung Wien Museum
Elérhető: https://sammlung.wienmuseum.at/en/object/567643) (2021.02.10.)

43. ábra - A japán kiállítási terület, Trocadéro-kert, 1900 (L'Exposition de Paris de 1900)……..79
N. N. (1900): L'Exposition de Paris de 1900: encyclopédie du siècle 2. Librairie illustrée Mongrédien & Cie, Paris. p. 239

44. ábra - Japán pagoda, Párizs, 1900 (PARIS EXPOSITION 1900)……80
N. N. (1900): Paris Exposition: Tour du Monde and Siamese Pavilion, Paris, France, 1900. Brooklyn Museum
Elérhető: https://www.brooklynmuseum.org/opencollection/archives/image/53993 (2021.02.10.)

45. ábra - A béke kertje, London, 1910 (WALKER 2017)……82
Walker, D. (2017): On the border 5: the Japan-British Exhibition 1910. The Library Time Machine
Elérhető: https://rbkclocalstudies.wordpress.com/2017/07/20/on-the-border-5-the-japan-british-exhibition-1910 (2021.02.10.)

46. ábra - Az úszó sziget kertje, London, 1910 (WALKER 2017)……82
Walker, D. (2017): On the border 5: the Japan-British Exhibition 1910. The Library Time Machine
Elérhető: https://rbkclocalstudies.wordpress.com/2017/07/20/on-the-border-5-the-japan-british-exhibition-1910 (2021.02.10.)

47. ábra - A pagoda épület (TERJAN 2007)……84
Terjan, P. (2007): Maulévrier. Wikimedia.
Elérhető: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Maul%C3%A9vrier_IMG_0092_(989178510).jpg (2021.02.10.)

48. ábra - Torii és pagoda lámpás a Daru szigeten (DALBÉRA 2012)……85
Dalbéra, J.P. (2012): Le pont rouge. Parc oriental, Maulévrier. Wikimedia.
Elérhető: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Le_pont_rouge_(Parc_oriental,_Maul%C3%A9vrier)_(7303108416).jpg (2021.02.10.)

49. ábra - Japánkert, Cowden (BROWN 2019)……87
Brown, G. (2019): The Japanese Garden at Cowden Castle. Geograph.
Elérhető: https://www.geograph.org.uk/photo/6241523 (2021.02.10.)

50. ábra - A Varga Márton által tervezett és kivitelezett kert mai állapota……88
Győri, P. (2024): A Varga Márton által tervezett és kivitelezett kert mai állapota. Saját fotó.

51. ábra - Japáni lapos „hiraniwa" kert vázlata (Varga 1930)……89
Varga M. (1930): A japán kertművészet rövid története és művészi berendezése. Kertészeti szemle 2(6): pp. 161–168.

52. ábra - Margitszigeti vízesés (KLÖSZ 1879)……...91
Klösz, Gy. (1879): A margitszigeti vízesés. FSZEK.
Elérhető: https://bpkep.fszek.hu/CorvinaWeb?action=onelong&recnum=760646&pos=1 (2021.02.10.)

53. ábra - Margitszigeti sziklakert a látványmedencével (FSZEK 1930-as évek)……91
N. N. (1930?): Margitszigeti sziklakert. Az aranyhalas tó részlete és a sziklakert. FSZEK.
Elérhető: https://bpkep.fszek.hu/CorvinaWeb?action=onelong&recnum=761750&pos=153 (2021.02.10.)

54. ábra - Margitszigeti japánkert az átadás után (ÚJIDŐK 1936)……...92
N. N. (1936): Új parkrészlet a Szent Margitsziget északi szegletében, a híres zenélő kúttal. Magyar Képeskönyv. Új Idők. p. 344.

55. ábra - Margitszigeti japánkert jelenlegi állapota (GYŐRI 2024)……..…..92
Győri, P. (2024): Margitszigeti japánkert jelenlegi állapota. Saját fotó.

56. ábra - Wroxton Abbey térképe – Kínai ház, híd és pavilon, 1887 (MEIR 1997)……...123
Meir, J. (1997): „Sanderson Miller and the Landscaping of Wroxton Abbey, Farnborough Hall and Honington Hall". Garden History 25(1). p. 88.

57. ábra - A Shugborough birtok, c1770 (COUSINS 2015)…….……124
Cousins, M. (2015): Interpretation Map of Shugborough Park - „Shugborough: A Perfect Paradise". Garden History 43(1): p. 36.

58. ábra - Stora Nyckelviken térképe 1901 (LANMATERIET)…….….125
Historical Map: Nacka. 1901, Lantmateriet.
Elérhető: https://historiskakartor.lantmateriet.se/hk/viewer/internal/J112-75-20/52414b5f4a3131322d37352d3230/rak2/RAK/Nacka,%2075-20/H%C3%A4radsekonomiska%20kartan (2023.07.24.)

59. ábra - Kew Garden – Menagerie 1763 (BRITISH LIBRARY)…….…….125
A Plan of the Gardens at Kew. 1763. British Library. Elérhető: http://www.bl.uk/onlinegallery/onlineex/kinggeorge/a/003ktop00000040u046m0000.html (2021.11.17.)

60. ábra - Wrest Park – Kínai pavilon (HISTORIC ENGLAND)……126
Chinese Summerhouse to South Side of North Broad Water. Historic England. Elérhető: https://historicengland.org.uk/listing/the-list/list-entry/1321760 (2021.11.17.)

61. ábra - Folie Saint James térkép részlet 1788 – Kínai pavilon (Wikipedia)……126
PRIAM4 (2015): Folie Saint James: Plan du parc de 1788 montrant la plus belle partie au nord. Wikipedia.
Elérhető: https://fr.wikipedia.org/wiki/Folie_Saint-James#/media/Fichier:Folie_Saint_James.jpg (2021.11.17.)

62. ábra - Wilhelmshöhe 1810 – Kínai falu (SAVIN 1810)…….……127
Savin, J. C. (1810): Plan des Bergparks Wilhelmshöhe. Museum Kassel.
Elérhető: https://datenbank.museum-kassel.de/12471/ (2021.11.17.)

63. ábra - Krásný Dvůr Park 1843 – Kínai pavilon (GEOPROHLÍŽEČ)……127

Krásný Dvůr - dříve Schönhof. (1843): Geoprohlížeč.

Elérhető: https://ags.cuzk.cz/archiv/openmap.html?typ=cioc&idrastru=B2_a_6C_3529-1_3 (2021.11.17.)

M5. Bibliográfiai adatbázis

M5.1. Kínai kert – könyvek (1585-2020)

1. Adam, M. (1936). *Yuanming yuan. L'oevre architecturale des anciens jésuites au XVIIIe siècle.* Imprimerie des Lazaristes.
2. Addison, J. (1712). Pleasures of the Imagination. *Spectator*.
3. Albert Kahn musée et jardins (Szerk.). (2004). *Le jardin du lettré: Synthèse des arts en Chine*. Éd. de l'Imprimeur.
4. Alfreda, M., & Wen, F. (1980). *A Chinese Garden Court: The Astor Court at the Metropolitan Museum of Art*.
5. Allain, Y.-M., Chiu, C. B., & Christiany, J. (2002). *Protection Et Mise En Valeur Du Site Du Yuanming Yuan*. Zhongguo lin ye chu ban she.
6. Attiret, J. D. (1752). *A Particular Account of the Emperor of China's Gardens Near Peking* (H. Beaumont, Ford.). R. Dodsley.
7. Bald, R. C. (1992). Sir William Chambers and the Chinese Garden. In J. Ching & W. G. Oxtoby (Szerk.), *Discovering China: European interpretations in the Enlightenment*. University of Rochester Press.
8. Barnhart, R. M. (1983). *Peach blossom spring: Gardens and flowers in Chinese paintings*. Metropolitan Museum of Art.
9. Barrow, J. (1805). *Travels in China, containing descriptions, observations, and comparisons, made and collected in the course of a short residence at the imperial palace of Yuen-min-yuen, and on a subsequent journey through the country from Pekin to Canton*. W.F. M'Laughlin.
10. Bauer, W. (1971). *China und die Hoffnung auf Glück*. Hanser.
11. Bauer, W. (1976). *China and the search for happiness: Recurring themes in four thousand years of Chinese cultural history*. Seabury Press.
12. Bauer, W. (1989). *China und die Hoffnung auf Glück: Paradiese, Utopien, Idealvorstellungen in der Geistesgeschichte Chinas* (2. Aufl., 11.-15. Tsd). Dt. Taschenbuch-Verl.
13. Bentham, G. (1861). *Flora hongkongensis: A description of the flowering plants and ferns of the island of Hongkong.* L. Reeve.
14. Benz, G. (2015). An oasis of beauty and tranquillity: The Garden of Beautiful Views. *Bonsai & Stone Appreciation Magazine*, *54*(3), 40–44.
15. Berliner, N. Z., & Elliott, M. C. (2010). *The emperor's private paradise: Treasures from the Forbidden City*. Peabody Essex Museum ; In association with Yale University Press.
16. Berliner, N. Z., & World Monuments Fund (Szerk.). (2008). *Juanqinzhai: In the Qianlong Garden, the Forbidden City, Beijing ; published on the occasion of the restoration and opening of Juanqinzhai (Studio of Exhaustion from Diligent Service) untertaken by the Palace Museum*. Scala.
17. Berque, A. (1995). *Les raisons du paysage: De la Chine antique aux environnements de synthèse*. Hazan.
18. Beuchert, M., & He, Z. (1983). *Die Gärten Chinas* (1. Aufl). Diederichs.
19. Bickford, M. (1985). *Bones of jade, soul of ice: The flowering plum in Chinese art*. Yale University Art Gallery.
20. Bickford, M. (1996). *Ink plum: The making of a Chinese scholar-painting genre*. Cambridge University Press.
21. Boym, M. (1656). *Flora sinensis, fructus floresque humillime porrigens serenissimo et potentissimo Leopoldo Ignatio, Hungariae regi florentissimo, &c. Fructus saecul promittenti Augustissimos /.* Typis M. Rictij,.
22. Boym, M., & Cleyer, A. (1682). *Specimen medicinæ sinicæ*.
23. Brandel, J., & Turbeville, T. (1998). *Tiger balm gardens: A Chinese billionaire's fantasy environments*. Aw Boon Haw Foundation.
24. Brash, C. (2012). *Keeping the Past Present: Representations of the Garden in Sixteenth-Century China.* [PhD]. University of Minnesota.
25. Bretschneider, E. (1881). *Early European Researches Into the Flora of China*. Trübner.
26. Bryant, S. (2016). *The classical gardens of Shanghai*.

27. Cahill, J., Huang, X., & Liu, S. (2012). *Garden Paintings in Old China* (Beijing di 1 ban). Sheng huo, du shu, xin zhi san lian shu dian.
28. Cai, J. (2012). *In search of moral truth: Ming literati garden design in the sixteenth century*. LAP Lambert Academic Publishing.
29. Campbell, D., & Hardie, A. (Szerk.). (2020). *The Dumbarton Oaks anthology of Chinese garden literature*. Dumbarton Oaks Research Library and Collection.
30. Cao, Z. (2004). *Landscape Without Theory? —An Analysis of the Methods of the Transmission of Knowledge Surrounding Chinese* [PhD, Carleton University (Canada)].
31. Chajet, A. (2004). Architectural Wonderland: An Empire of Fictions. In J. A. Millward (Szerk.), *New Qing imperial history: The making of inner Asian empire at Qing Chengde*. Routledge.
32. Chambers, W. (1757). *The Drawings, buildings, furniture, habits, machines and untensils of the Chinese*.
33. Chambers, W. (1772). *A Dissertation on Oriental Gardening*. W. Griffin.
34. Chambers, W., Barrier, J., Mosser, M., & Chiu, C. B. (2004). *Aux jardins de Cathay: L'imaginaire anglo-chinois en Occident*. Editions de l'imprimeur.
35. Chang, E. H. (2010). *Britain's Chinese eye: Literature, empire, and aesthetics in nineteenth-century Britain*. Stanford University Press.
36. Chao, C.-S. (1989). *Aspects of traditional Chinese houses and gardens* [University of Sydney].
37. Chau, H.-W. (2014). Wang Shu's Xiangshan campus and Tong Jun's Writings on the Chinese Garden. In C. Schnoor (Szerk.), *Translation: SAHANZ Unitec Auckland 2014: Proceedings of the Society of Architectural Historians, Australia and New Zealand Vol. 31*.
38. Chen, C. (1984). *Shuo yuan / On Chinese Gardens* (X. Chen, Ford.). Tongji University Press.
39. Chen, C., & Ling, Y. (2016). *Chinese gardens: Theory and practice*.
40. Chen, H. (1900). *Miroir des fleurs: Guide pratique du jardinier amateur en Chine au XVIIe siècle* (J. Halphin, Ford.). Librairie Plon.
41. Chen, L., & Yu, S. (1986). *The garden art of China*. Timber Press.
42. Cheng, L. (1998). *Imperial gardens*. Springer-Verlag.
43. Cheng, L. (1999). *Private gardens*. Springer.
44. Ch'en, L. (1992). *Art and architecture in Suzhou gardens* (Ti 1 pan). Yilin Press.
45. Chiu, C. B. (1993). Yuanye, Ie traite du jardin chin. In *FLORA BLANCHON (ed.), Asies II - Amenager l'espace* (o. 281–296). Presses de l'Universite de Paris-Sorbonne.
46. Chiu, C. B. (2000). *Yuanming Yuan: Le jardin de la clarté parfaite*. Imprimeur.
47. Chiu, C. B. (2015). Vegetal Travel. Western European Plants in the Garden of the Emperor of China. In P. ten-Doesschate Chu & N. Ding (Szerk.), *Qing encounters: Artistic exchanges between China and the West* (o. 95–110). Getty Research Institute.
48. Chiu, C. B., & Li, Y. (2010). *Jardins de Chine, ou, La quête du paradis*. La Martinière.
49. Chu, C. (1992). *Chinese landscape gardening* (1st ed). Foreign Languages Press.
50. Chu, P. ten-Doesschate, & Ding, N. (Szerk.). (2015). *Qing encounters: Artistic exchanges between China and the West*. Getty Research Institute.
51. Chung, A. (2004). *Drawing boundaries: Architectural images in Qing China*. University of Hawaii Press.
52. Chung Wah Nan. (1982). *The art of chinese gardens*. Hong Kong University Press.
53. Cibot, P. M. (1777). Le jardin de Sée-ma-Kouang, poeme. In *Mémoirs concernant l'histoire, les sciences, les arts, les moeurs, les usages, etc. Des chinois par les missionaires de Pé-kin*. Nyon.
54. Cibot, P. M. (1782). Essai sur les jardins de plaisance des chinois. In *Mémoirs concernant l'histoire, les sciences, les arts, les moeurs, les usages, etc. Des chinois par les missionaires de Pé-kin* (o. 301–326). Nyon.
55. Clément, S., Clément, P., & Shin, Y. H. (1987). *Architecture du paysage en Extrême-Orient*. Ecole nationale supérieure des beaux-arts.
56. Clunas, C. (1991). Ideal and Reality in the Ming Garden. In L. T. S. Fat & E. de Jong (Szerk.), *The Authentic garden: A symposium on gardens*. Clusius Foundation.
57. Clunas, C. (1996). *Fruitful sites: Garden culture in Ming dynasty China*. Duke University Press.
58. Clunas, C. (1997). Nature and Ideology in Western Descriptions of the Chinese Garden. In J. Wolschke-Bulmahn (Szerk.), *Nature and ideology: Natural garden design in the twentieth century* (o. 21–33). Dumbarton Oaks Research Library and Collection.
59. Conan, M., Chen, W., & Dumbarton Oaks (Szerk.). (2008). *Gardens, city life and culture: A world tour*. Dumbarton Oaks Research Library and Collection ; Distributed by Harvard University Press.

60. Conan, M., & West, S. H. (Szerk.). (2005). Spectacle, Ritual, and Social Relations: The Son of Heaven, Citizens, and Created Space in Imperial Gardens in the Northern Song. In *Baroque garden cultures: Emulation, sublimation, subversion*. Dumbarton Oaks Research Library and Collection.
61. Conner, P. (1979). *Oriental architecture in the West*. Thames and Hudson.
62. Cooper, D. E. (2015). Gardeners of the cosmos: The way of the garden in east Asian tradition. In A. Giesecke & N. Jacobs (Szerk.), *The good gardener? Nature, humanity and the garden*. Artifice.
63. Cooper, D. E. (2017). Culture and Nature: Human Landscapes in Chinese and European Imaginations. In Y. Zhuang & A. Riemenschnitter (Szerk.), *Entangled landscapes: Early modern China and Europe*. NUS Press.
64. Dams, B. H., & Zega, A. (1995). *Pleasure pavilions and follies in the gardens of the ancien régime*. Flammarion.
65. Danby, H. (1950). *The Garden of Perfect Brightness: The History of the Yuan Ming Yuan and of the Emperors who lived there*. Henry Regnery Company.
66. Dapper, O. (1670). *Gedenkwaerdig bedryf der Nederlandsche Oost-Indische maetschappye, op de kuste en in het keizerrijk van Taising of Sina*. J. van Meurs.
67. de Mendoza, J. G. (1585). *History of the Great and Mighty Kingdom of China*.
68. Delatour, L.-F. (1803). *Essai sur l'architecture des chinois, sur leurs jardins, leurs principes de médecine, et leurs moeurs et usages.* Imprimerie De Clousier.
69. DeLorme, E. P. (1996). *Garden pavilions and the 18th century French court*. Antique Collectors' Club.
70. Du Halde, J. B. (1736). *The General History of China: Containing A Geographical, Historical, Chronological, Political and Physical Description of the Empire of China, Chinese-Tartary, Corea and Thibet, Including an Extract and Particular Accaount of their Customs, Manners, Ceremonies, Religion, Arts and Sciences*. Watts.
71. Duchesne, A.-N. (1775). *Sur la formation des jardins*.
72. Durand, A., & Thiriez, R. (1993). *Engraving the emperor of China's european palaces*. New York Public Library.
73. Egan, R. (2006). The Peony's Allure: Botanical Treatises and Floral Beauty. In *The problem of beauty: Aesthetic thought and pursuits in Northern Song dynasty China* (o. 109–161). Harvard University Asia Center : Distributed by Harvard University Press.
74. Ekeberg, C. G., Forster, J. R., Osbeck, P., & Torén, O. (1771). *A voyage to China and the East Indies, by Peter Osbeck. Together with A Voyage to Suratte, by Olof Toreen and an account of the Chinese husbandry, by Captain Charles Gustavus Eckeberg. Tr. From the German, by John Reinhold Forster, F. A. S.* B. White.
75. Fang, H. W. (2010). *Chinese Garden Art*. 安徽科学技术出版社.
76. Fang, X. (2010). *The great gardens of China: History, concepts, techniques* (1st American ed). Monacelli Press.
77. Fazzioli, E., & Fazzioli, E. (1990). *Les Jardins secrets de l'empereur: D'après le Ben Cao Imperial*. La Maison Rustique.
78. Feng, C. (Szerk.). (2007). *The classical gardens of Suzhou* (1. ed). New World Press [u.a.].
79. Finley, J. R. (2011). *„40 Views of the Yuanming Yuan": Image and Ideology in a Qianlong Imperial Album of Poetry and Paintings* [PhD]. Yale University.
80. Forêt, P. (2000). *Mapping Chengde: The Qing landscape enterprise*. University of Hawai'i Press.
81. Fung, S. (1984). *The Refining of Gardens: A Study of Yuanye*. University of Sydney.
82. Fung, S. (1996). Garden, VI, 1: China. In J. Turner (Szerk.), *The dictionary of art*. Grove.
83. Fung, S. (1999a). Longing and Belonging in Chinese Garden History. In M. Conan (Szerk.), *Perspectives on garden histories* (o. 207–221). Dumbarton Oaks Research Library and Collection.
84. Fung, S. (1999b). Mutuality and the Cultures of Landscape Architecture. In J. Corner (Szerk.), *Recovering landscape: Essays in contemporary landscape architecture*. Princeton Architectural Press.
85. Fung, S. (2000). Self, Scene and Action: The Final Chapter of Yuan ye. In J. Birksted (Szerk.), *Landscapes of memory and experience*. Spon Press.
86. Fung, S. (2003). Movement and Stillness in Ming Writings on Gardens. In M. Conan (Szerk.), *Landscape design and the experience of motion: Dumbarton Oaks Colloquium on the History of Landscape Architecture XXIV, May 19—20, 2000*. Dumbarton Oaks Research Library and Collection.

87. Fung, S. (2013). Buildings in Yuan Ye. In T. Tanaka & T. Takai (Szerk.), *Report of International Symposium: Landscape Architecture And Living Space In The Chinese Tradition* (o. 59–68). Kyoto Daigaku Jinbun Kagaku Kenkyujo.
88. Fung, S. (2014). *Gardens* [Data set]. Oxford University Press.
89. Fung, S. (2017). Memory, Direct Experience, and Expectation: The Contemporary and the Chinese Landscape. In C. Girot & D. Imhof (Szerk.), *Thinking the contemporary landscape* (First edition). Princeton Architectural Press.
90. Gournay, A. (1993). *L'amenagement de l'espace dans le jardin chinois* [Université de Paris-Sorbonne].
91. Gournay, A. (2000). *Jardins de Chine et du Japon: Conception et organisation de l'espace*. CNDP.
92. Graham, D. (1938). *Chinese Gardens: Gardens of the Contemporary Scene, an Account of their Design and Symbolism*. Dodd, Mead & Co.
93. Griffiths, M. (1994). *Index of garden plants*. Timber Press.
94. Gröning, G., & Universität der Künste Berlin (Szerk.). (2009). *Hwa Gye und Da Guan Yuan: Beiträge zur koreanischen und chinesischen Gartenkultur ; [eine Veröffentlichung der Universität der Künste Berlin, Fakultät Gestaltung]* (1. Aufl). Univ. der Künste, Fak. Gestaltung.
95. Gu, Y. (1994). *A cross-cultural study of Chinese and Western landscape design principles* [MLA]. University of Guelph (Canada).
96. Guo, D., & Daiheng, G. (2016). *China's lost imperial garden: The world's most exquisite garden rediscovered$dYuan ming yuan* (Y.-T. Lee, Ford.). Better Link Press.
97. Hajdu Nagy, G. (2011). *RUSZTIKUS ÉPÍTMÉNYEK A MAGYAR KERTMŰVÉSZETBEN* [PhD]. Corvinus.
98. Halfpenny, W. (1750). *New designs for Chinese temples*. Robt. Sayer.
99. Halfpenny, W. (1752). *Rural architecture in the Chinese taste*.
100. Halfpenny, W., & Halfpenny, J. (1755). *The country gentleman's pocket companion*.
101. Hammer, E. (2003). *Nature within walls: The Chinese Garden Court at the Metropolitan Museum of Art: a resource for educators*. Metropolitan Museum of Art.
102. Hammond, K. (2008). Urban Gardens in Ming Jiangnan: Insights from the Essays of Wang Shizhen. In M. Conan, W. Chen, & Dumbarton Oaks (Szerk.), *Gardens, city life and culture: A world tour* (o. 41–52). Dumbarton Oaks Research Library and Collection ; Distributed by Harvard University Press.
103. Han, B., & Shen, C. (1992). *The story of Chinese landscape design: External forms and internal visions*. Youth Cultural Enterprise Co.
104. Hardie, A. (1991). Ji Cheng's Yuan Ye (The Craft of Gardens) in its Social Setting. In L. T. S. Fat & E. de Jong (Szerk.), *The Authentic garden: A symposium on gardens*. Clusius Foundation.
105. Hardie, A. (2001). *Chinese garden design in the later Ming dynasty and its relation to aesthetic theory* [PhD]. University of Sussex.
106. Hardie, A. (2007a). Conflicting Discourse and the Discourse of Conflict: Eremitism and the Pastoral in the Poetry of Ruan Dacheng (c.1587-1646). In G. Dudbridge & D. Berg (Szerk.), *Reading China: Fiction, history and the dynamics of discourse: Essays in honour of professor Glen Dudbridge*. Brill.
107. Hardie, A. (2007b). Washing the Wutong Tree: Garden Culture as an Expression of Women's Gentility in the Late Ming. In D. Berg & C. Starr (Szerk.), *The quest for gentility in China: Negotiations beyond gender and class*. Routledge.
108. Hardie, A. (2014). *Chinese garden pleasures: An appreciation*. Better Link.
109. Harrist, R. E. (1996). *Art and Identity in the Northern Sung Dynasty: Evidence from Gardens* (M. K. Hearn & J. G. Smith, Szerk.). Dept. of Asian Art, Metropolitan Museum of Art.
110. Harrist, R. E., & Li, G. (1998). *Painting and private life in eleventh-century China: Mountain villa by Li Gonglin*. Princeton University Press.
111. Hay, J. (1985). *Kernels of Energy, Bones of Earth. The Rock in Chinese Art*. China Institute in America.
112. He, S.-A. (1990). *Present Conservation Status of Rare and Endangered Species in Chinese Botanical Gardens: Supplement to International Symposium on Botantical Gardens, 25-28 September 1988 held at Nanjing, China.* Jiangsu Science & Tec.
113. Hearn, M. K. (1999). An Early Ming Example of Multiples: Two Versions of Elegant Gathering in the Apricot Garden. In J. G. Smith & W. Fong (Szerk.), *Issues of authenticity in Chinese painting*. Dept. of Asian Art, Metropolitan Museum of Art.
114. Hearn, M. K. (2002). *Cultivated landscapes: Chinese paintings from the collection of Marie-Hélène and Guy Weill*. Metropolitan Museum of Art ; Yale University Press.

115. Henderson, R. (2013). *The gardens of Suzhou* (1st ed). University of Pennsylvania Press.
116. Hesemann, S. (1999). Die Gärten Chinas: Berichte von Arkadien—Notizen zur chinesischen Gartenkultur. In W. Becker (Szerk.), *China: Kunst, Kultur, Wirtschaft: Dreitausend Jahre chinesische Kunst und Kultur und chinesisch-deutsche Beziehungen am Ende des 20. Jahrhunderts* (1999. kiad.). Institut für Technologie- und Wissenstransfer.
117. *History and development of ancient Chinese architecture*. (1986). Science Press.
118. Holdsworth, M. (2008). *The Palace of Established Happiness: Restoring a garden in the Forbidden City*. Forbidden City Publishing House.
119. Honour, H. (1973). *Chinoiserie the vision of Cathay*.
120. Howard, E. L. (1931). *Chinese Garden Architecture: A Collection of Photographs of Minor Chinese Buildings*. Macmillan.
121. Hsu, M.-L. (Szerk.). (2016). Geography in China. In *Encyclopaedia of the history of science, technology and medicine in non-western cultures* (3. edition). Springer.
122. Hu, D. (1991). *The way of the virtuous: The influence of art and philosophy on Chinese garden design* (1. ed). New World Press.
123. Hu, K. (2002). *Scholars' rocks in ancient China: The Suyuan stone catalogue*. Weatherhill.
124. Hugo-Brunt, M. (1976). Architecture and Planning in China, Mongolia and Korea. In *Exchange bibliography—Council of Planning Librarians* (Köt. 1055–1056, o. 79). Council of Planning Librarians.
125. Hunt, J. D. (2012). The Chinese Garden and the Collaboration of the Arts. In *A world of gardens*. Reaktion Books.
126. Inn, H. (1940). *Chinese Houses and Gardens* (L. Shao-chang, Szerk.). Fong Inn.
127. Jacobson, D. (1993). *Chinoiserie* (1st pbk. ed). Phaidon.
128. Jardin, de F. (Szerk.). (1977). *Palais, pavillons et jardins construits par Giuseppe Castiglione, dans le domaine impérial du Yuan Ming Yuan au Palais d'Eté de Pékin. 20 planches gravées, de 1783 a 1786*. Jardin de Flore.
129. Jellicoe, G. A. (Szerk.). (1991). *The Oxford companion to gardens* (First issued as an Oxford Univ. Press paperback). Oxford Univ. Press.
130. Ji, C., Hardie, A., & Zhong, M. (2012). *The craft of gardens: The classic Chinese text on garden design* (2. ed). Better Link Press.
131. Ji, C., & Qiu, Z. (1997). *Yuanye: Le traité du jardin*. Éd. de l'Impr.
132. Jie, H. (2013). *Splendid Chinese garden: Origins, aesthetics and architecture*. Better Link.
133. Johnston, R. S. (1991). *Scholar gardens of China: A study and analysis of the spatial design of the Chinese private garden*. Cambridge University Press.
134. Kallieris, C. (2012). *Inventis addere: Chinesische Gartenkunst und englische Landschaftsgärten ; die Auswirkungen von Utopien und Reisebeschreibungen auf gartentheoretische Schriften Englands im 18. Jahrhundert*. Wernersche Verlagsgesellschaft.
135. Kerby, K. (1922). *An Old Chinese Garden. A Three-fold Masterpiece of Poetry, Calligraphy and Painting, by Wen Chen Ming, Famous Landscape Artist of the Ming Dynasty* (Z. C. Mo, Ford.). Chung Hwa Book Co.
136. Keswick, M. (1986). *The Chinese garden: History, art and architecture* (2., rev. ed). Acad. Ed.
137. Keswick, M. (1991). The gardens of China. In L. T. S. Fat & E. de Jong (Szerk.), *The Authentic garden: A symposium on gardens*. Clusius Foundation.
138. Keswick, M., Dow, J., & The Dr. Sun Yat-Sen Garden Society of Vancouver (Szerk.). (1990). *In a Chinese garden: The art & architecture of the Dr. Sun Yat-Sen Classical Chinese Garden*.
139. Keswick, M., & Jencks, C. (1978). *The Chinese garden: History, art & architecture*. Rizzoli.
140. Keswick, M., Jencks, C., & Hardie, A. (2003). *The Chinese garden: History, art, and architecture* (Rev. / by Alison Hardie). Harvard University Press.
141. Kilpatrick, J. (2007). *Gifts from the gardens of China: The introduction of traditional Chinese garden plants to Britain 1698 - 1862*. Frances Lincoln.
142. Kilpatrick, J. (2014). *Fathers of botany: The discovery of Chinese plants by European missionaries*. Kew Publishing ; University of Chicago Press.
143. Kircher, A. (1667). *China Illustrata*.
144. Knapp, R. G. (1990). *The Chinese house: Craft, symbol, and the folk tradition*. Oxford University Press.

145. Knechtges, D. R. (2006). Jingu and Lanting: Two (or Three) Jin-Dynasty Gardens. In C. Anderl, H. Eifring, & C. Harbsmeier (Szerk.), *Studies in Chinese language and culture Festschrift in honour of Christoph Harbsmeier on the occasion of his 60th birthday*. Hermes Academic Pub.
146. Krafft, J.-C. (1812). *Recueil d'architecture civile: Contenant les plans, coupes et élévations des châteaux, maisons de campagne, et habitations rurales, jardins anglais, temples, chaumières, kiosques, ponts, etc., situés, aux environs de Paris et dans les departemens voisins, avec les decorations interieures, et le detail de ce qui concerne l'embellissement des jardins: Ouvrage composé de 121 planches grand in-folio, accompagné d'un texte explicatif*.
147. Laborde, A. de. (1808). *Description des nouveaux jardins de la France et de ses anciens châteaux, mêlée d'observations sur la vie de la campagne et la composition des jardins*.
148. Lach, D. F. (1991). *Asia in the eyes of Europe: Sixteenth through eighteenth centuries*. University of Chicago Library.
149. Laing, E. J. (1992). Ch'iu Ying's Two Garden Paintings Belonging to the Chion-in, Kyoto. In *Proceedings of the International Colloquium on Chinese Art History: Painting and Calligraphy*. National Palace Museum.
150. Le Comte, L. (1697). *Nouveaux mémoires sur l'état présent de la Chine*.
151. Le Rouge, G. L. (1785). *Jardins anglo-chinois de la mode*.
152. Le Rouge, G.-L., & Chambers, W. (1781). *Détail des nouveaux jardins à la mode*.
153. Le Rouge, G.-L., & Lauterbach, I. (2009). *Détail des nouveaux jardins à la mode. Jardins anglo-chinois, 21 cahiers en plusieurs livraisons 1776-1789*. Uhl.
154. Leatherbarrow, D. (2017). Not Anywhere, Not Only Here. In C. Girot & D. Imhof (Szerk.), *Thinking the contemporary landscape* (First edition). Princeton Architectural Press.
155. Ledderose, L. (1983). The Earthly Paradise: Religious Elements in Chinese Landscape Art. In S. Bush & C. F. Murck (Szerk.), *Theories of the arts in China*. Princeton University Press.
156. Lehner, G. (2011). *China in European encyclopaedias, 1700-1850*. Brill.
157. LeRouge, G.-L. (Szerk.). (1787). *Jardins chinois contenant les XI principales maisons de l'empereur de Chine, tirées du Cabinet du Roi et calquées sur les tableaux peints sur soye à Pequin*.
158. Li, H. (1959). *Garden Flowers of China*. The Ronald Press Company.
159. Li, J., & Cahill, J. (1996). *Paintings of Zhi Garden by Zhang Hong: Revisiting a seventeenth-century Chinese garden*. Los Angeles County Museum of Art.
160. Li, Y., & Dars, J. (2003). *Au gré d'humeurs oisives: Les carnets secrets de Li Yu: un art du bonheur en Chine*. Editions Philippe Picquier.
161. Lin, F. (2013). A contemporary interpretation of the Yuan Ming Yuan. *2013 Digital Heritage International Congress (DigitalHeritage)*, 613–619.
162. Lin, S. (2004). A Good Place Need Not Be a Nowhere: The Garden and Utopian Thought in the Six Dynasties. In Z. Cai (Szerk.), *Chinese aesthetics: The ordering of literature, the arts, and the universe in the Six Dynasties* (o. 123–166). University of Hawai'i Press.
163. Little, S. (1999). *Spirit stones of China: The Ian and Susan Wilson collection of Chinese stones, paintings, and related scholars objects* (1. ed). Univ. of California Press [u.a.].
164. Liu, C. Y. (2016). Concepts of Architectural Space in Historical Chinese Thought: The Filling of Emptiness in Chinese Architectural Thinking. In M. J. Powers & K. R. Tsiang (Szerk.), *A companion to Chinese art* (o. 195–211). Wiley Blackwell.
165. Liu, C. Y.-W. (1999). Sung Dynasty Painting of the T'ai-ch'ing-lou Library Hall: From Historical Commemoration to Architectural Renewal. In C. Y.-W. Liu & D. C. Y. Ching (Szerk.), *Arts of the Sung and Yüan: Ritual, ethnicity, and style in painting*. The Art Museum, Princeton University.
166. Liu, R. (2011). *L'allégorie de „l'incapacité": La culture du jardin du Jiangnan dans la Chine impériale tardive, l'exemple du Zhuozhengyuan: Jardin de l'activité politique d'un incapable* [PhD]. Université Panthéon-Sorbonne.
167. Liu, T., & Métailie, G. (1980). *La maison chinoise*. Berger-Levrault.
168. Liu, T., & Wang, J. C. (1993). *Chinese classical gardens of Suzhou*. McGraw-Hill.
169. Livingston, J. (1822). Account of the Method of Dwarfing Trees and Shrubs, as practiced by the Chinese, including their plan of propagation from branches. In *Transactions of the Horticultural Society of London 4* (o. 224–231).
170. Loehr, G. R. (1976). L'artiste Jean-Denis Attiret et l'influence exercé par sa description des jardins impériaux. In *La mission française de Pékin aux XVIIe et XVIIIe siècle* (o. 69–83).
171. Lou, Q. (2003). *Chinese gardens* (Di 1 ban). China intercontinental press.
172. Louis, F. (2018). *Bibliography of Gardens in China*. Bard Graduate Center.

173. Lutz, A., & Przychowski, A. von (Szerk.). (1998). *Wege ins Paradies oder die Liebe zum Stein in China*. Museum Rietberg Zurich.
174. Ma, Y. C. (2006). *Picturing suzhou: Visual politics in the making of cityscapes in eighteenth-century china*. Stanford University.
175. Malone, C. B. (1934). *History of the Peking Summer Palaces under the Ch'ing Dynasty*. The University of Illinois.
176. Manning, R. (1962). *The Chinese Garden*. Jonathan Cape.
177. Martini, M. (1655). *Novus Atlas Sinensis*.
178. May, R., & Campbell, D. M. (Szerk.). (2003). The Gardens of His Youth: Extracts from Zhang Dai's Dream Memories of Taoan. In *A birthday book for Brother Stone: For David Hawkes, at eighty*. Chinese Univ. Press [u.a.].
179. Métailié, G. (1991). Insight into Chinese Traditional Botanical Knowledge. In L. T. S. Fat & E. de Jong (Szerk.), *The Authentic garden: A symposium on gardens*. Clusius Foundation.
180. Métailié, G. (2007). Grafting as an Agricultural and Cultural Practice in Ancient China. In M. Conan, W. J. Kress, & Smithsonian Institution (Szerk.), *Botanical progress, horticultural innovation and cultural changes* (o. 147–158). Published by Dumbarton Oaks Research Library and Collection ; Distributed by Harvard University Press.
181. Métailié, G. (2008). Gardens of Luoyang: The Refinements of a City Culture. In M. Conan, W. Chen, & Dumbarton Oaks (Szerk.), *Gardens, city life and culture: A world tour* (o. 31–39). Dumbarton Oaks Research Library and Collection ; Distributed by Harvard University Press.
182. Métailié, G., & Staüble Tercier, N. (1997). *Au Jardin potager chinois*. Musée de l'alimentation.
183. Meyer, J. F. (2001). Salvation in the Garden: Daoism and Ecology. In N. J. Girardot, J. Miller, & X. Liu (Szerk.), *Daoism and ecology: Ways within a cosmic landscape* (o. 219–236). Center for the Study of World Religions, Harvard Divinity School : Distributed by Harvard University Press.
184. Missingham, G. (2004). Gifts over Garden Walls: On Chinese-style Gardens and Garden Ideas outside China. In C. Yang Hongxun (Szerk.), *International Conference on Chinese Architectural History III: Proceedings, August 24-27, 2004* (o. 1–32). Vol.
185. Missingham, G. (2015). Games and Chinese gardens: An equivocal experimental approach to a complex and subtle design genre. In R. H. Crawford & A. Stephan (Szerk.), *Living and learning: Research for a better built environment: 49th International Conference of the Architectural Science Association: Proceedings*.
186. Missingham, G. (2018). *Annotated Bibliography on Classical Chinese Gardens*.
187. Morris, E. T. (1983). *The gardens of China: History, art, and meanings = [Chung-hua yüan lin]*. Scribner.
188. Mowry, R. D., & Brown, C. (1997). *Worlds within worlds: The Richard Rosenblum collection of Chinese scholars' rocks*. Harvard University Art Museums.
189. Mowry, R. D., & Rosenblum, R. (Szerk.). (1998). *Die Liebe zum Stein. Bd. 2: Chinesische Gelehrtensteine: aus der Sammlung von Richard Rosenblum*.
190. Munakata, K. (1991). *Sacred mountains in Chinese art: An exhibition organized by the Krannert Art Museum at the University of Illinois and curated by Kiyohiko Munakata: Krannert Art Museum, November 9-December 16, 1990, The Metropolitan Museum of Art, January 25-March 31, 1991*. Krannert Art Museum, University of Illinois at Urbana-Champaign ; University of Illinois Press.
191. Murck, A., Fong, W., & Metropolitan Museum of Art (New York, N.Y.) (Szerk.). (1991). *Words and images: Chinese poetry, calligraphy, and painting*. Metropolitan Museum of Art ; Princeton University Press.
192. Nance, F. R. (1936). *Soochow, The Garden City*. Kelly & Walsh Ltd.
193. Nash, P. (2013). *The Idea of China in British Literature, 1757 to 1785* [PhD]. University of Edinburgh.
194. Navarrete, D. F. (1676). *An account of the empire of China; historical, political, moral and religious. A short description of that empire, and notable examples of its emperors and ministers. Also, an ample relation of many remarkable passages, and things worth observing in other kingdoms, and several voyages.* (1732. kiad.). H. Lintot, J. Osborn.
195. Needham, J., Lu, G., Huang, H.-T., & Needham, J. (2008). *Botany* (3. print). Cambridge Univ. Press.
196. Nieuhoff, J. (1665). *L'AMBASSADE de la Compagnie Orientale des Provinces Unies, vers L'EMPEREUR DE LA CHINE*.
197. Nieuhoff, J. (1673). *An embassy from the East-India Company of the United Provinces, to the Grand Tartar Cham, emperor of China: Delivered by their excellencies Peter de Goyer and Jacob de*

Keyzer, at his imperial city of Peking wherein the cities, towns, villages, ports, rivers, &c. In their passages from Canton to Peking are ingeniously described by John Nieuhoff; also an epistle of Father John Adams, their antagonist, concerning the whole negotiation; with an appendix of several remarks taken out of Father Athanasius Kircher; Englished and set forth with their several sculptures by John Ogilby.
198. Norer, G. (1978). *Der chinesische Garten am Beispiel der chinesischen „Garten-Architektur"*. Adriane Verlag.
199. Paolillo, M. (1996). *Il giardino cinese: Una tradizione millenaria*. Guerini.
200. Pimpaneau, J. (2000). *Dans un jardin de Chine*. Philippe Picquier.
201. Pirazzoli-t'Serstevens, M. (1987). *Le Yuanmingyuan. Jeux d'eau et palais europeens du XVIIIe siècle à la cour de Chine*. Editions recherche sur les civilisations.
202. Plaks, A. H. (1976). *Archetype and Allegory in the Dream of the Red Chamber*. Princeton University Press.
203. Powell, F. L. (1943). *In the Chinese Garden: A Photographic Tour of the Complete Chinese Garden, with Text Explaining its Symbolism, as Seen in the Liu Yüan (the Liu Garden) and the Shih Tsu Lin (the Forest of Lions), Two Famous Chinese Gardens in the City of Soochow, Kiangsu Province, China*. John Day Co.
204. Rainer, R. (1976). *Die Welt als Garten, China*. Akadem. Druck- u. Verlagsanst.
205. Rainer, R. (1979). *Die Welt als Garten, China* (2., unveränd. Aufl). Akad. Druck- u. Verl.-Anst.
206. Rambach, P., & Rambach, S. (1987). *Gardens of longevity in China and Japan: The art of the stone raisers*. Skira, Rizzoli.
207. Randhawa, M. S. (1976). The Chinese Gardens. In *Garden through Ages* (o. 72–80). Macmillan Company of India.
208. Reed, M., Demattè, P., & Getty Research Institute (Szerk.). (2007). *China on paper: European and Chinese works from the late sixteenth to the early nineteenth century*. Getty Research Institute.
209. Rinaldi, B. M. (2006). *The „Chinese garden in good taste": Jesuits and Europe's knowledge of Chinese flora and art of the garden in the 17th and 18th centuries*. Meidenbauer.
210. Rinaldi, B. M. (Szerk.). (2016). *Ideas of Chinese gardens: Western accounts, 1300-1860*. University of Pennsylvania Press.
211. Rinaldi, B. M., & Panzini, F. (2011). *Der Chinesische Garten: Gartentypen für die Landschaftsarchitektur der Gegenwart*. Birkhäuser.
212. Ripa, M. (1713). *Views of Jehol, the seat of the summer palace of the emperors of China*.
213. Ripa, M. (1855). *Memoirs of Father Ripa During Thirteen Years' Residence at the Court of Peking in the Service of the Emperor of China: With an Account of the Foundation of the College for the Education of Young Chinese at Naples*.
214. Santangelo, P. (2011). Intellectual or Emotional Knowledge? Values and Meanings of the Chinese Garden in the Ming Period. In *Ming Qing studies 2011* (o. 183–197). Aracne.
215. Saunders, W. S., & Yu, K. (Szerk.). (2012). *Designed ecologies: The landscape architecture of Kongjian Yu*. Birkhäuser.
216. Schafer, E. H. (2005). *Tu Wan's Stone catalogue of cloudy forest*. University of California Press.
217. Schlimme, H. (2015). Western Style Spring Fountains, Plays of Water and Hydraulic Construction in the Yuanmingyuan in Beijing and their European Models. In B. Bowen, D. Friedman, T. Leslie, & J. Ochsendorf (Szerk.), *Proceedings of the Fifth International Congress on Construction History* (Köt. 3). Construction History Society of America.
218. Schmidberger, E., Achenbach, N. von, Klein, L., Weinberger, C., & Landesmuseum (Staatliche Kunstammlungen Kassel) (Szerk.). (1990). *Porzellan aus China und Japan: Die Porzellangalerie der Landgrafen von Hessen-Kassel, Staatliche Kunstsammlungen Kassel*. D. Reimer.
219. Schulz, A. (1966). *Hsi Yang Lou. Untersuchungen zu den „Europäischen Bauten" des Kaisers Ch'ien-Lung*. Universität Würzburg.
220. Schwarcz, V. (2008). *Place and memory in the Singing Crane Garden*. University of Pennsylvania Press.
221. Seemann, B. (1852). Flora of the Island of Hongkong. In *Botany of the Voyage of H.M.S. Herald* (o. 347–581).
222. Semedo, A. (1642). *Description of the Great kingdom of China*.
223. Shen, Y., & Ripa, M. (2016). *Thirty-six views: The Kangxi emperor's mountain estate in poetry and prints* (R. E. Strassberg & S. H. Whiteman, Ford.). Dumbarton Oaks Research Library and Collection.

224. Sirén, O. (1949). *Gardens of China*. Ronald Press.
225. Sirén, O. (1990). *China and gardens of Europe of the eighteenth century*. Dumbarton Oaks Research Library and Collection.
226. Sirén, O. (2005). *The Chinese on the art of painting: Texts by the painter-critics, from the Han through the Ch'ing Dynasties*. Dover Publications.
227. Siu, V. M. C.-T. (2013). *Gardens of a Chinese emperor: Imperial creations of the Qianlong Era, 1736-1796*. Lehigh University Press.
228. Smith, D. (2007). *Public Spaces, Parks and Democratic Transition: A Case Study of Republican China* [PhD]. Griffith University.
229. Stein, R. A. (1987). *Le monde en petit: Jardins en miniature et habitations dans la pensée religieuse d'Extrême-Orient*. Flammarion.
230. Stein, R. A. (1990). *The world in miniature: Container gardens and dwellings in Far Eastern religious thought*. Stanford University Press.
231. Strassberg, R. E. (Szerk.). (1994). *Inscribed landscapes: Travel writing from imperial China*. Univ. of Calif. Press.
232. Strassberg, R. E. (2008). Mirrors and Windows: Fictional Imagination in Later Chinese Garden Culture. In M. Conan, Dumbarton Oaks, & Henry E. Huntington Library and Art Gallery (Szerk.), *Gardens and imagination: Cultural history and agency* (o. 191–205). Dumbarton Oaks Research Library and Collection ; Distributed by Harvard University Press.
233. Sui, Y. (2010). *Chinese gardens*. Design Media Pub.
234. Sun, Y. (1996). *Wandlungen des europäischen Chinabildes in illustrierten Reiseberichten des 17. Und 18. Jahrhunderts*. P. Lang.
235. Temple, W. (1685). Upon the Gardens of Epicurus. In *Sir William Temple Upon the Gardens of Epicurus, with Other XVII. Century Garden Essays* (1908. kiad., o. 3–68). Chatto and Windus.
236. *The Botanical Gardens of China*. (1983). Science Press.
237. Thiery, L.-V. (1781). *Almanach du voyageur à Paris et ses deux Guide des amateurs et des étrangers voyageurs à Paris et ... Des environs de Paris* (Köt. 1).
238. Thiriez, R. (1998). *Barbarian lens: Western photographers of the Qianlong emperor's European palaces*. Gordon and Breach Publishers.
239. Titley, N., & Wood, F. (Szerk.). (1991). *Oriental gardens*. British Libr.
240. Tsu, F. Y. (1988). *Landscape design in Chinese gardens*. McGraw-Hill Book Co.
241. Tu, W.-M. (1989). The Continuity of Being: Chinese Visions of Nature. In J. B. Callicott & R. T. Ames (Szerk.), *Nature in Asian traditions of thought: Essays in environmental philosophy* (o. 67–78). State University of New York Press.
242. Turner, T. (1986). *English garden design: History and styles since 1650*. Antique Collectors Club.
243. Une Société de gens de lettres. (1786). *Voyage pittoresque de la France: Avec la description de toutes ses provinces. Ouvrage national, dédié au Roi, orné d'un grand nombre de gravures exécutées avec le plus grand soin, d'après les dessins des meilleurs artistes. Roussillon / par Une Société de gens de lettres [par de La Borde, Béguillet, Guettard, etc.]*.
244. Valder, P. (Szerk.). (1999). *The garden plants of China* (repr). Florilegium.
245. Vallette-Hémery, M. (2009). *Les paradis naturels: Jardins chinois en prose*. Éditions P. Picquier.
246. Vance, M. A. (1980). *Gardens of China: Books in English*. Vance Bibliographies.
247. von Delius, R. (1923). *Der chinesische Garten*. Walter Seifert Verlag.
248. Walton, L. (2007). Academy Landscapes and the Ritualization of Cultural Memory in China under the Mongols. In M. Conan (Szerk.), *Performance and appropriation: Profane rituals in gardens and landscapes*. Published by Dumbarton Oaks Research Library and Collection ; Distributed by Harvard University Press.
249. Wang, G., Wang, S., Wang, N., & Zhu, S. (Szerk.). (1782). *Mustard Seed Garden, a Chinese Painter's Manual*.
250. Wang, J. C. (1998). *The Chinese garden*. Oxford University Press.
251. Wang, L. (Szerk.). (1998). *Chinese tree peony*. China Forestry Pub. House.
252. Wang, L. (2018). From La Flèche to Beijing: The Transcultural Moment of Jesuit Garden Spaces. In A. Grasskamp & M. Juneja (Szerk.), *EurAsian Matters* (o. 101–123). Springer International Publishing.
253. Watelet, C.-H. (1774). Le jardin chinois. In *Essay sur les jardins* (o. 125–137). Prault.
254. Weng, W. (1968). *Gardens in Chinese Art*. China Institute in America.

255. West, S. H. (2008). Body and Imagination in Urban Gardens of Song and Yuan. In M. Conan, Dumbarton Oaks, & Henry E. Huntington Library and Art Gallery (Szerk.), *Gardens and imagination: Cultural history and agency* (o. 40–64). Dumbarton Oaks Research Library and Collection ; Distributed by Harvard University Press.
256. West, S. H. (2013). Zhu Changwen and His "Garden of Joy". In *The Transmission and Interpretation of the Chinese Literary Canon: Papers from the Fourth International Conference on Sinolgoy* (o. 203–253). Academica Sinica.
257. Whately, T. (1770). *Observations on Modern Gardening, illustrated by descriptions*.
258. Whiteman, S. (2011). *Creating the Kangxi Landscape: Bishu shanzhuang and the Mediation of Qing Imperial Identity* [PhD]. Stanford University.
259. Whiteman, S. H. (2020). *Where dragon veins meet: The Kangxi Emperor and his estate at Rehe*. University of Washington Press.
260. Wilson, E. H. (1929). *China: Mother of Gardens*. The Stratford Company.
261. Wong, Y. (2001). *A paradise lost: The imperial garden Yuanming Yuan*. University of Hawai'i Press.
262. Wong, Y. (2016). *A Paradise Lost: The Imperial Garden Yuanming Yuan*.
263. Wu, X. (2012). History, Neo-Confucian Identity, and Landscape at the Yuelu Academy. In S. Bann (Szerk.), *Interlacing words and things: Bridging the nature-culture opposition in gardens and landscape*. Dumbarton Oaks Research Library and Collection.
264. Xiao, C. (2001). *The Chinese Garden as Lyric Enclave: A Generic Study of The Story of the Stone*. University of Michigan Press.
265. Xu, Y. (2000). *The Chinese city in space and time: The development of urban form in Suzhou*. University of Hawai'i Press.
266. Xu, Y. (2005). The Making and Remaking of Cang Lang Ting: Attitudes Towards the Past Evinced in the History of a Garden Site in Suzhou. In M. Conan, J. Tito Rojo, & L. Zangheri (Szerk.), *Histories of garden conservation: Case-studies and critical debates ; Colloquio Internazionale sulla Storia della Conservazione dei Giardini*. Olschki.
267. Xu, Y. (2008a). Gardens as Cultural Memory in Suzhou, Eleventh to Nineteenth Centuries. In M. Conan, W. Chen, & Dumbarton Oaks (Szerk.), *Gardens, city life and culture: A world tour* (o. 203–227). Dumbarton Oaks Research Library and Collection ; Distributed by Harvard University Press.
268. Xu, Y. (2008b). Mt. Sumeru in a Mustard Seed'': Imagery and Polemics in Wang Shizhen's Garden Essays. In M. Conan, Dumbarton Oaks, & Henry E. Huntington Library and Art Gallery (Szerk.), *Gardens and imagination: Cultural history and agency* (o. 207–233). Dumbarton Oaks Research Library and Collection ; Distributed by Harvard University Press.
269. Yang, B. (1988). *A cross-cultural comparison of preference for Korean, Japanese and Western landscape styles* [PhD]. University of Michigan.
270. Yang, H., & Wang, H. M. (1982). *The classical gardens of China: History and design techniques*. Van Nostrand Reinhold Co.
271. Yang, X. (2000). Idealizing Wilderness in Early Medieval Chinese Poetry. In K. K. Gaul & J. Hiltz (Szerk.), *Landscapes and communities on the Pacific Rim: Cultural perspectives from Asia to the Pacific Northwest* (o. 91–107). M.E. Sharpe.
272. Yang, X. (2003). *Metamorphosis of the private sphere: Gardens and objects in Tang-Song poetry*. Harvard University Asia Center : Distributed by Harvard University Press.
273. Yeh, W. H. (1933). *The Mi Garden (Shaoyuan tulu kao)*. Harvard-Yenching Institute Sinological Index Series.
274. Yi, W., & Yu, L. R. (2015). *A cultural history of classical Chinese gardens*.
275. Yoshikawa, I. (1990). *Chinese gardens* (Shohan). Guraffikusha.
276. Yu, R., Peiman, A. B., Ostwald, M., & Ning, G. (2015). Wayfinding in traditional Chinese private gardens: A spatial analysis of the Yuyuan garden,. In R. H. Crawford & A. Stephan (Szerk.), *Living and learning: Research for a better built environment: 49th International Conference of the Architectural Science Association: Proceedings*.
277. Yu, Y., & Borchard, R. R. M. (Szerk.). (2003). *Gardens in Suzhou =: Gärten in Suzhou* (1. Aufl). Ed. Axel Menges.
278. Yuen Lai Winnie, C. (2015a). Building and gardening practices in eighteenth-century Yangzhou: The view from Li Dou's the pleasure boats of Yangzhou (Yangzhou huafang lu, 1795). In R. Altenburger, M. B. Wan, & V. Børdahl (Szerk.), *Yangzhou, a place in literature: The local in Chinese cultural history*. University of Hawai'i Press.

279. Yuen Lai Winnie, C. (2015b). Nineteenth-Century Canton Gardens and the East-West Plant Trade. In P. ten-Doesschate Chu & N. Ding (Szerk.), *Qing encounters: Artistic exchanges between China and the West* (o. 111–123). Getty Research Institute.
280. Yun, Q. (Szerk.). (1982). *Classical Chinese gardens* (Reprinted). Joint Publ. Co. [u.a.].
281. Zhang, D., & Teboul-Wang, B. (1995). *Souvenirs rêvés de Tao'an*. Gallimard [u.a.].
282. Zhao, Q. (2012). *Penjing, the Chinese art of bonsai: A pictorial exploration of its history, aesthetics, styles and preservation*. Better Link Press.
283. Zhao, Q., & Liu, H. (2015). *Literati style penjing: Chinese bonsai masterworks*.
284. Zhong, M. (1991). An Approach to the Recording and Preservation of Chinese Gardens. In L. T. S. Fat & E. de Jong (Szerk.), *The Authentic garden: A symposium on gardens*. Clusius Foundation.
285. Zhou, X., & Chen, Z. (2008). The Shanghai Gardens in Transition from the Concessions to the Present Times. In M. Conan, W. Chen, & Dumbarton Oaks (Szerk.), *Gardens, city life and culture: A world tour* (o. 123–139). Dumbarton Oaks Research Library and Collection ; Distributed by Harvard University Press.
286. Zhu, J. (2000). *Yuanmingyuan Garden* (B. Tang, Ford.). Foreign Languages Press.
287. Zhuang, Y., & Riemenschnitter, A. (Szerk.). (2017). *Entangled landscapes: Early modern China and Europe*. NUS Press.
288. Zou, H. (2005). *The Jing of Line-Method: A Perspective Garden in the Garden of Round Brightness* [PhD]. McGill University.
289. Zou, H. (2011). *A Jesuit garden in Beijing and early modern Chinese culture*. Purdue University Press.

M5.2. Kínai kert – folyóiratcikkek (1809-2020)

1. Ayscough, F. W. (1923). The Chinese Idea of a Garden. *China Journal of Science and Arts*, *1*, 15–22.
2. Bai, R. (1981). The Old Summer Palace, Yuan Ming Yuan. *China Reconstructs*, *30*(2), 40–43.
3. Barmé, G. R. (1996). The Garden of Perfect Brightness: A Life in Ruins. *East Asian History*, *11*, 111–158.
4. Barmé, G. R. (2007). Prince Gong's Folly. *China Heritage Quarterly*, *12*. http://www.chinaheritagequarterly.org/features.php?searchterm=012_Gong.inc&issue=012
5. Beattie, J. (2016). China on a plate: A willow pattern garden realized. *Studies in the History of Gardens & Designed Landscapes*, *36*(1), 17–31. https://doi.org/10.1080/14601176.2015.1076664
6. Blundell Jones, P., & Woudstra, J. (2014). Social order versus 'natural' disorder in the Chinese garden. *Studies in the History of Gardens & Designed Landscapes*, *34*(2), 151–175. https://doi.org/10.1080/14601176.2013.842066
7. Boynton, G. M. (1935). Notes on the Origin of Chinese Private Gardens. Condensed from the Chinese of Wu Shih Ch'ang. *China Journal*, *23*, 17–22.
8. Boynton, G. M. (1940). The Lodge of the White Deer: A Chinese Scholar Garden. *Bulletin of the Garden Club of America*, *7*, 110–112.
9. Brown, C. (1998). Where Immortals Dwell: Shared Symbolism in Painting and Scholar's Rocks. *Oriental Art*, *44*(1), 11–17.
10. Callery, J. M. (1859). Architecture chinoise: Maisons de campagne, jardins. *La Revue de l'Architecture et des Travaux publics*, *17*.
11. Campbell, D. (1999). Qi Biaojia' s 'Footnotes to Allegory Mountain': Introduction and translation. *Studies in the History of Gardens & Designed Landscapes*, *19*(3–4), 243–271. https://doi.org/10.1080/14601176.1999.10435576
12. Campbell, D. M. (2007). Transplanted Peculiarity: The Garden of the Master of the Fishing Nets. *New Zealand Journal of Asian Studies*, *9*(1), 9–25.
13. Campbell, D. M. (2017a). *Tung Chuin on The Garden of Accommodation*. China Heritage Annual. http://chinaheritage.net/annual/2017/in-history/qing/gardens-of-nothingness/tung-chuin-on-the-garden-of-accommodation/
14. Campbell, D. M. (2017b). *Yuan Mei's Garden of Accommodation*. China Heritage Annual. http://chinaheritage.net/annual/2017/in-history/qing/gardens-of-nothingness/yuan-meis-garden-of-accommodation/
15. Campbell, T. and introduced by D. (2009). Zheng Yuanxun's 'A Personal Record of My Garden of Reflections'. *Studies in the History of Gardens & Designed Landscapes*, *29*(4), 270–281. https://doi.org/10.1080/14601170802426044
16. Chang, S.-C. (2017). The construction of Chinese style gardens in 18th century German by using the garden of Wörlitz (1764-1813) and the Chinese garden of Oranienbaum (1793-1797) as examples. *The transcendence of the arts in China and beyond – Historical Perspectives*, *2*(2), 486–501.
17. Chen, C. (1947). Chinese Architectural Theory. *Architectural Review*, *102*(607), 19–25.
18. Ch'ên, H.-S., & Kates, G. N. (1940). Prince Kung's Palace and its Adjoining Garden in Peking. *Monumenta Serica*, *5*(1–2), 1–80. https://doi.org/10.1080/02549948.1940.11745121
19. Chen, Y. (2007). At the Emperor's Invitation: Literary Gathering and the Emergence of Imperial Garden Space in Song Painting. *Orientations*, *38*(1), 56–61.
20. Chiang, Y. (1935). Chinese Gardens. *Landscape & Garden*, *2*, 144–148.
21. Chiu, C. B. (1999). Droiture et Clarté: Scène paysagère au Jardin de la Clartè Paifaite. *Studies in the History of Gardens & Designed Landscapes*, *19*(3–4), 364–375. https://doi.org/10.1080/14601176.1999.10435583
22. Chiu, C. B. (2000). Un grand jardin impérial chinois: Le Yuanming yuan, jardin de la Clarté parfaite. *Extrême orient Extrême occident*, *22*(22), 17–50. https://doi.org/10.3406/oroc.2000.1114
23. Chung, A. (2003). The Construction of a Chinese Garden Image. *Orientations*, *34*(7), 73–76.
24. Clunas, C. (1995). The Gift and the Garden. *Orientations*, *26*(2), 38–45.
25. Conner, P. (1979). China and the Landscape Garden: Reports, Engravings and Misconception. *Art History*, *2*(4), 429–440.
26. Conner, P. (1986). The „Chinese Garden" in Regency England. *Garden History*, *14*(1), 42. https://doi.org/10.2307/1586816

27. Cooper, J. (1977). The Symbolism of the Taoist Garden. *Studies in Comparative Religion*, *11*(4), 224–234.
28. Craig, R. M. (1988). Passages to a Different Universe: The Three Gardens of Zhuo Zheng Yuan, Suzhou. *Southeastern College Art Conference Review*, *11*(3), 222–229.
29. Cranz, G. (1979). The Useful and Beautiful: Urban Parks in China. *Landscape*, *23*(2), 3–10.
30. Currie, C. K. (1990). Fishponds as Garden Features, c. 1550-1750. *Garden History*, *18*(1), 22. https://doi.org/10.2307/1586978
31. Dardess, J. W. (1989). A Ming Landscape: Settlement, Land Use, Labor, and Estheticism in T'ai-ho County, Kiangsi. *Harvard Journal of Asiatic Studies*, *49*(2), 295. https://doi.org/10.2307/2719257
32. Droguet, V. (1994). Les palais européens de l'empereur Qianlong et leurs sources italiennes. *Histoire de l'art*, *25–26*, 15–28.
33. Dunzhen, L., & Wood, F. (1982). The Traditional Gardens of Suzhou („Su zhou gu dian yuan lin"). *Garden History*, *10*(2), 108. https://doi.org/10.2307/1586743
34. Durand, A. (1988). Restitution des palais européens du Yuanmingyuan. *Arts Asiatiques*, *43*, 123–133.
35. Elwood, P. H. (1930). Impressions of Garden Art in China and Japan. *Landscape Architecture*, *20*(3), 192–200.
36. Fan, C. (1984). China's Garden Architecture and the Tides of English Taste in the 18th Century. *China's Garden Architecture and the Tides of English Taste in the 18th Century*, *1*(2), 21–34.
37. Fang-tu, L. (1980). Ming Gardens. *Papers in Far Eastern History*, *22*, 1–15.
38. Fekete, A., & Gyori, P. (2021). Chinese pavilions in the early landscape gardens of Europe. *Landscape Architecture and Art*, *18*, 78–87. https://doi.org/10.22616/j.landarchart.2021.18.08
39. Feng, J. (2002). Wonders of the Eastern Garden: A Study of Architectural Accuracy and the Rule of Axonometric Projection. *Orientations*, *33*(3), 77–83.
40. Forêt, P. (1999). The intended perception of the Imperial Gardens of Chengde in 1780. *Studies in the History of Gardens & Designed Landscapes*, *19*(3–4), 343–363. https://doi.org/10.1080/14601176.1999.10435582
41. Fung, S. (1997a). Body and Appropriateness in Yuan ye. *Intersight*, *4*, 84–91.
42. Fung, S. (1997b). The Imaginary Garden of Liu Shilong. *Terra Nova*, *2*, 15–21.
43. Fung, S. (1997c). Word and Garden in Chinese Essays on Gardens of the Ming Dynasty: Notes on Matters of Approach. *Interfaces: Image, Texte, Langage*, *11–12*, 77–90.
44. Fung, S. (1998a). Guide to secondary sources on Chinese gardens. *Studies in the History of Gardens & Designed Landscapes*, *18*(3), 269–286. https://doi.org/10.1080/14601176.1998.10435551
45. Fung, S. (1998b). Notes on the Make-Do Garden. *Utopian Studies*, *9*(1), 142–148.
46. Fung, S. (1998c). The interdisciplinary prospects of reading Yuan ye. *Studies in the History of Gardens & Designed Landscapes*, *18*(3), 211–231. https://doi.org/10.1080/14601176.1998.10435547
47. Fung, S. (1999). Here and there in Yuan ye. *Studies in the History of Gardens & Designed Landscapes*, *19*(1), 36–45. https://doi.org/10.1080/14601176.1999.10435569
48. Fung, S. (2000). *Self, Scene and Action: The Final Chapter of Yuan ye.*
49. Fung, S., & Mark, J. (1995). Four Key Terms in the History of Chinese Gardens. *Proceedings of the International Conference on Chinese Architectural History*, 21–42.
50. Gao, L., & Woudstra, J. (2011). From landscape of gods to landscape of man: Imperial altars in Beijing. *Studies in the History of Gardens & Designed Landscapes*, *31*(4), 231–268. https://doi.org/10.1080/14601176.2011.587279
51. Genest, G. (1994). Les Palais européens du Yuanmingyuan: Essai sur la végétation dans les jardins. *Arts asiatiques*, *49*(1), 82–90. https://doi.org/10.3406/arasi.1994.1355
52. Gournay, A. (2000). Le système des ouvertures dans l'aménagement spatial du jardin chinois. *Extrême orient Extrême occident*, *22*(22), 51–71. https://doi.org/10.3406/oroc.2000.1115
53. Gray, B. (1960). Lord Burlington and Father Ripa's Chinese Engravings. *The British Museum Quarterly*, *22*(1/2), 40. https://doi.org/10.2307/4422623
54. Griffiths, D. A. (1988). A Garden on the Edge of China: Hong Kong, 1848. *Garden History*, *16*(2), 189. https://doi.org/10.2307/1586970
55. Gu, L. (2018). Trends in Chinese Garden-Making: The Qianlong Emperor (1711–99) and Gardens of Jiangnan. *Garden History*, *46*(2).
56. Guo, J. (2014). Application of Depth map Software in Spatial Structure Analysis of Master-of-nets Garden. *Chinese Landscape Architecture*, *8*, 120–124.
57. Hall, D. L. (1987). On Seeking a Change of Environment: A Quasi-Taoist Proposal. *Philosophy East and West*, *37*(2), 160. https://doi.org/10.2307/1398736

58. Hall, D. L., & Ames, R. T. (1998). The cosmological setting of Chinese gardens. *Studies in the History of Gardens & Designed Landscapes*, *18*(3), 175–186. https://doi.org/10.1080/14601176.1998.10435545
59. Hammond, K. J. (1999). Wang Shizhen's Yan Shan Garden essays: Narrating a literati landscape. *Studies in the History of Gardens & Designed Landscapes*, *19*(3–4), 276–287. https://doi.org/10.1080/14601176.1999.10435578
60. Han, C. (2012). The aesthetics of wandering in the Chinese literati garden. *Studies in the History of Gardens & Designed Landscapes*, *32*(4), 297–301. https://doi.org/10.1080/09668136.2012.721995
61. Hardie, A. (1999). Hu Yinglin's Connoisseurs of Flowers: Translation and commentary. *Studies in the History of Gardens & Designed Landscapes*, *19*(3–4), 272–275. https://doi.org/10.1080/14601176.1999.10435577
62. Hardie, A. (2004a). Pictorial Representations of Gardens in 16th-17th Century China. *Transactions of the Oriental Ceramic Society*, *67*, 33–47.
63. Hardie, A. (2004b). The Life of a Seventeenth-Century Chinese Garden Designer: „The Biography of Zhang Nanyuan," by Wu Weiye (1609-71). *Garden History*, *32*(1), 137. https://doi.org/10.2307/1587318
64. Hardie, A. (2005). Yuan Huang's Record of the Hall Surrounded by Jade of Master Sitting-in-Reclusion. *Studies in the History of Gardens & Designed Landscapes*, *25*(1), 71–81. https://doi.org/10.1080/14601176.2005.10435334
65. Hardie, A. (2006). Think globally, build locally; syncretism and symbolism in the Garden of Sitting in Reclusion. *Studies in the History of Gardens & Designed Landscapes*, *26*(4), 295–308. https://doi.org/10.1080/14601176.2006.10435474
66. Hardie, A. (2007). „Massive Structure" or „Spacious Naturalness"? Aesthetic Choices in the Wang Families' Gardens in Taicang. *Ming Studies*, *2007*(1), 3–33. https://doi.org/10.1179/014703707788762445
67. Hargett, J. M. (1988). Huizong's Magic Marchmount: The Genyue Pleasure Park of Kaifeng. *Monumenta Serica*, *38*(1), 1–48. https://doi.org/10.1080/02549948.1988.11731199
68. Hargett, J. M. (1989). The Pleasure Parks of Kaifeng and Lin'an during the Song (960-1279). *Chinese Culture*, *30*(1), 61–78.
69. Harrist, R. E. (1993). Site names and their meanings in the Garden of Solitary Enjoyment. *The Journal of Garden History*, *13*(4), 199–212. https://doi.org/10.1080/01445170.1993.10412488
70. Harrist, R. E. (2000). Landscape and Calligraphy in China. *Orientations*, *31*(12), 64–69.
71. Harrist, R. E. (2003). Mountains, Rocks and Stone Pictures: Forms of Visual Imagination in China. *Orientations*, *34*(10), 39–45.
72. Hay, J. (1983). Arterial Art. *Stone Lion Review*, *11*, 71–84.
73. Hay, J. (1987). Structure and Aesthetic Criteria in Chinese Rocks and Art. *Res: Anthropology and Aesthetics*, *13*, 5–22. https://doi.org/10.1086/RESv13n1ms20166761
74. Hu, P. K. (1999). The Shao Garden of Mi Wanzhong (1570–1628): Revisiting a late Ming landscape through visual and literary sources. *Studies in the History of Gardens & Designed Landscapes*, *19*(3–4), 314–342. https://doi.org/10.1080/14601176.1999.10435581
75. Jacques, D. (1990). On the Supposed Chineseness of the English Landscape Garden. *Garden History*, *18*(2), 180. https://doi.org/10.2307/1586940
76. Jarvis, C. E., & Oswald, P. H. (2015). The collecting activities of James Cuninghame FRS on the voyage of Tuscan to China (Amoy) between 1697 and 1699. *Notes and Records: The Royal Society Journal of the History of Science*, *69*(2), 135–153. https://doi.org/10.1098/rsnr.2014.0043
77. Jiaji, D. (2017). *A Record of the Garden of Folly* (Y. Zhu, Ford.). China Heritage Annual. http://chinaheritage.net/annual/a-record-of-the-garden-of-folly/
78. Jie, L., & Xin, Z. (2017). Influences of Literati painting on garden-making: A comparative study of Yuan ye (The Craft of Gardens) and Fu sheng liu ji (Six Chapters of a Floating Life). *Studies in the History of Gardens & Designed Landscapes*, *37*(4), 336–341. https://doi.org/10.1080/14601176.2017.1322842
79. Jin, F. (1998). Jing, the concept of scenery in texts on the traditional Chinese garden: An initial exploration. *Studies in the History of Gardens & Designed Landscapes*, *18*(4), 339–365. https://doi.org/10.1080/14601176.1998.10435557
80. Jinpeng, D. (2007). Palatial Garden Pond of the Early Shang. *Chinese Archaeology*, *7*(1). https://doi.org/10.1515/CHAR.2007.7.1.113
81. Keswick, M. (1986). Guide to Chinese Gardens. *Architectural Design*, *56*(9), 41–47.

82. Kleutghen, K. (2013). Staging Europe: Theatricality and Painting at the Chinese Imperial Court. *Studies in Eighteenth Century Culture*, *42*(1), 81–102. https://doi.org/10.1353/sec.2013.0000
83. Krafft, J.-C. (1809). *Plans Des Plus Beaux Jardins Pittoresques De France, D'Angleterre Et D'Allemagne*. https://doi.org/10.11588/diglit.17597
84. Kuitert, W. (2013). Japanese robes, sharawadgi, and the landscape discourse of Sir William Temple and Constantijn Huygens. *Garden History*, *41*(2), 157–176.
85. Kuitert, W. (2015). Borrowing scenery and the landscape that lends—The final chapter of Yuanye. *Journal of Landscape Architecture*, *10*(2), 32–43. https://doi.org/10.1080/18626033.2015.1058570
86. Kullmann, K. (2012). De/framed visions: Reading two collections of gardens at the Xi'an International Horticultural Exposition. *Studies in the History of Gardens & Designed Landscapes*, *32*(3), 182–200. https://doi.org/10.1080/14601176.2012.681890
87. Laing, E. J. (1968). Real or Ideal: The Problem of the „Elegant Gathering in the Western Garden" in Chinese Historical and Art Historical Records. *Journal of the American Oriental Society*, *88*(3), 419. https://doi.org/10.2307/596867
88. Laing, E. J. (1987). Qiu Ying's Depiction of Sima Guang's Duluo Yuan and the View from the Chinese Garden. *Oriental Art*, *33*, 375–380.
89. Lancaster, C. (1948). The European Palaces at the Yuanmingyuan. *La Gazette des Beaux-Arts*, 261–314.
90. Laufer, B. (1912). The Wang Ch'uan T'u. A Landscape of Wang Wei. *Ostasiatische Zeitschrift*, *1*, 28–55.
91. Lee, H. (2009). The Ruins of Yuanmingyuan: Or, How to Enjoy a National Wound. *Modern China*, *35*(2), 155–190. https://doi.org/10.1177/0097700408326911
92. Lee, S. W. S. (2016). "Co-branding" a Cainü and a Garden: How the Zhao Family Established Identities for Wen Shu (1595–1634) and Their Garden Residence Hanshan. *NAN NÜ*, *18*(1), 49–83. https://doi.org/10.1163/15685268-00181p03
93. Li, W.-Y. (2012). Gardens and Illusions from Late Ming to Early Qing. *Harvard Journal of Asiatic Studies*, *72*(2), 295–336. https://doi.org/10.1353/jas.2012.0018
94. Liang, H., Li, W., & Zhang, Q. (2019). Semantic-Based 3D Information Modelling and Documentation of Rockeries in Chinese Classical Gardens: A Case Study on the Rockery at Huanxiu Shanzhuang, Suzhou, China. *Journal of Cultural Heritage*, *37*, 247–258.
95. Lidin, O. G. (1974). Harmony with Nature in Chinese Thought and Opposition to Nature in Western Thought. *The Journal of Intercultural Studies*, *1*, 5–9.
96. Little, S. (1999). Spirit Stones of China: The Ian and Susan Wilson Collection. *Orientations*, *30*(5), 32–39.
97. Liu, C. Y. (2002). Architects and Builders of the Qing Dynasty Yuanming Yuan Imperial Garden-Palace. *University of Hong Kong Museum Journal*, *1*, 38–59.
98. Liu, C. Y. (2010). Archive of Power: The Qing Dynasty Imperial Garden-Palace at Rehe. *Taida Journal of Art History / Guoli Taiwan Daxue meishushi yanjiu jikan*, *28*, 43–82.
99. Liu, X., & Hardie, A. (2005). The Garden of Perfect Brightness (Yuanmingyuan) at the height of its splendour: Translated from Wang Wei (2002)) [The Yuanmingyuan Ruins]. *Studies in the History of Gardens & Designed Landscapes*, *25*(1), 1–22. https://doi.org/10.1080/14601176.2005.10435331
100. Liu, Y. (2018). The Real vs the Imaginary: Sir William Chambers on the Chinese Garden. *The European Legacy*, *23*(6), 674–691. https://doi.org/10.1080/10848770.2018.1470382
101. Livingston, J. (1822). Account of the Method of Dwarfing Trees and Shrubs, as practiced by the Chinese, including their plan of propagation from branches. *Transactions of the Horticultural Society of London*, *4*, 224–231.
102. Lu, A. (2011a). Deciphering the reclusive landscape: A study of Wen Zheng-Ming's 1533 album of the Garden of the Unsuccessful Politician. *Studies in the History of Gardens & Designed Landscapes*, *31*(1), 40–59. https://doi.org/10.1080/14601176.2010.520459
103. Lu, A. (2011b). Lost in translation: Modernist interpretation of the Chinese Garden as experiential space and its assumptions. *The Journal of Architecture*, *16*(4), 499–527. https://doi.org/10.1080/13602365.2011.598703
104. Lu, S. (2010). Hidden orders in Chinese gardens: Irregular fractal structure and its generative rules. *Environment and Planning B: Planning and Design*, *37*(6), 1076–1094. https://doi.org/10.1068/b36042

105. Makeham, J. (1998). The Confucian role of names in traditional Chinese gardens. *Studies in the History of Gardens & Designed Landscapes*, *18*(3), 187–210. https://doi.org/10.1080/14601176.1998.10435546
106. Markbreiter, S. (1981). Yu Yuan: A Shanghai Garden. *Arts of Asia*, *9*(6), 99–110.
107. McDowall, S. (2017). Imperial Plots? Shugborough, Chinoiserie and Imperial Ideology in Eighteenth-Century British Gardens. *Cultural and Social History*, *14*(1), 17–33. https://doi.org/10.1080/14780038.2016.1237450
108. McDowell, S. (2001). In Lieu of Flowers: The Transformation of Space and Self in Yuan Mei's (1716-1798) Garden Records. *New Zealand Journal of Asian Studies*, *3*(2), 136–149.
109. McMullen, D. (2001). Recollection without Tranquility: Du Fu, the Imperial Gardens and the State. *Asia Major*, *14*(2), 189–252.
110. Meng, Y. (2002). Re-envisioning the Great Interior: Gardens and the Upper Class between the Imperial and the „Modern". *Modern Chinese Literature and Culture*, *14*(1), 1–49.
111. Métailié, G. (1995). Lettrés jardiniers en Chine ancienne. *Journal d'agriculture traditionnelle et de botanique appliquée*, *37*(1), 31–44. https://doi.org/10.3406/jatba.1995.3559
112. Métailié, G. (1998). Some hints on 'Scholar Gardens' and plants in traditional China. *Studies in the History of Gardens & Designed Landscapes*, *18*(3), 248–256. https://doi.org/10.1080/14601176.1998.10435549
113. Meyer-Fong, T. (2015). Civil War, Revolutionary Heritage, and the Chinese Garden. *Cross-Currents: East Asian History and Culture Review*, *13*, 75–98.
114. Mezcua López, A. (2013). Gazing the mountains, tasting tea: The relation between landscape culture and tea culture in Song China. *Studies in the History of Gardens & Designed Landscapes*, *33*(3), 139–147. https://doi.org/10.1080/14601176.2013.779053
115. Mezcua López, A. (2017). Cursed sculptures, forgotten rocks: The history of Hangzhou's Feilaifeng hill. *Studies in the History of Gardens & Designed Landscapes*, *37*(1), 33–76. https://doi.org/10.1080/14601176.2016.1212572
116. Minford, J. (1998). The Chinese garden: Death of a symbol. *Studies in the History of Gardens & Designed Landscapes*, *18*(3), 257–268. https://doi.org/10.1080/14601176.1998.10435550
117. Missingham, G. (2011). *Brush with Design: Lessons in Architectural Design from Chinese Gardens*.
118. Missingham, G. (2018). *Annotated Bibliography On Classical Chinese Gardens*. https://www.academia.edu/33546661/ANNOTATED_BIBLIOGRAPHY_ON_CLASSICAL_CHINESE_GARDENS
119. Mokros, E. (2012). Reconstructing the Imperial Retreat: Politics, Communications, and the Yuanming Yuan under the Tongzhi Emperor, 1873-4. *Late Imperial China*, *33*(2), 76–118.
120. Munakata, K. (1988). Mysterious Heavens and Chinese Classical Gardens. *Res: Anthropology and Aesthetics*, *15*, 61–88.
121. Murck, A. (1995). Paintings of Stem Lettuce, Cabbage, and Weeds: Allusions to Tu Fu's Garden. *Archives of Asian Art*, *48*, 32–47.
122. Murck, A., & Wen, F. (1980). A Chinese Garden Court: The Astor Court at the Metropolitan Museum of Art. *The Metropolitan Museum of Art Bulletin, New Series*, *38*(3), 2–64.
123. Nelson, S. E. (1986). On Through to the Beyond: The Peach Blossom Spring as Paradise. *Archives of Asian Art*, *39*, 23–47.
124. *Non-perspectival Effects in the Liu Yuan*. (2015). The International Conference on East Asian Architectural Culture, Gwangju, Korea.
125. Olivova, L. (2003). Tibetan Temples in the Forbidden City (An Architectural Introduction). *Archiv Orientalni*, *71*(3), 409–432.
126. Pajin, D. (1996). Symbolism of Chinese Gardens. *Journal of Oriental Studies*, *34*(1), 17–33.
127. Pane, R. (1966). Paesaggi e Giardini Chinesi. *Casabella*, *304*, 58–67.
128. Paolillo, M. (2000). L'estetica del giardino Song. Il giardino di Sima Guang (1019-1086) come signum naturae. *Asiatica Venetiana*, *5*, 107–122.
129. Paolillo, M. (2003). Forging the Garden: The Yuanye and the Significance of the Chinese Garden in the 17th Century. *East and West*, *53*(1–4), 209–239.
130. Pirazzoli-t'Serstevens, M. (1989). A Pluridisciplinary Research on Castiglione and the Emperor Ch'ien-lung's European Palaces. *National Palace Museum Bulletin*, *24*(4–5), 1-12 (1-16).
131. Pirazzoli-t'Serstevens, M. (1998). The Emperor Qianlong's European Palaces. *Orientations*, *19*(11), 61–71.

132. Pirazzoli-t'Serstevens, M. (2002). Europeomania at the Chinese Court: The Palace of the Delights of Harmony (1747-1751), Architecture and Interior Decoration. *Transactions of the Oriental Ceramic Society*, *65*, 47–60.
133. Powers, M. J. (1998). Garden Rocks, Fractals, and Freedom: Tao Yuanming Comes Home. *Oriental Art*, *44*(1), 28–38.
134. R. Finlay, J. (2007). The Qianlong Emperor's Western Vistas: Linear Perspective and Trompe l'Oeil Illusion in the European Palaces of the Yuanming yuan. *Bulletin de l'Ecole française d'Extrême-Orient*, *94*(1), 159–193. https://doi.org/10.3406/befeo.2007.6068
135. Richard, J. (2015). Uncovering the Garden of the Richest Man on Earth in Nineteenth-Century Canton: Howqua's Garden in Honam, China. *Garden History*, *43*(2), 168–181.
136. Richard, J., & Woudstra, J. (2017). Thoroughly Chinese': Revealing the plants of the Hong merchants' gardens through John Bradby Blake's paintings. *Curtis's Botanical Magazine*, *34*(4), 475–497. https://doi.org/10.1111/curt.12214
137. Rieder, J. (1984). Southern Chinese Classical Gardens. *Datutop*, *5*, 59–83.
138. Rinaldi, B. M. (2005). Borrowing from China. The Society of Jesus and the Ideal of Naturalness in XVII and XVIII Century European Gardens. *Die Gartenkunst*, *17*(2), 318–337.
139. Roberts, M. (2004). Les Aventures de Telemaque: A Reading of the Franconian Rock Garden, Sanspareil. *Eighteenth-Century Life*, *28*(3), 90–117. https://doi.org/10.1215/00982601-28-3-90
140. Ryor, K. (2002). Nature Contained: Penjing and Flower Arrangements as Surrogate Gardens in Ming China. *Orientations*, *33*(3), 68–75.
141. Schafer, E. H. (1963). Cosmos in Miniature: The Tradition of the Chinese Garden. *Landscape*, *12*(3), 24–26.
142. Schafer, E. H. (1965a). Li Te-yü and the Azalea. *Asiatische Studien*, *18/19*, 105–114.
143. Schafer, E. H. (1965b). The Idea of Created Nature in T'ang Literature. *Philosophy East and West*, *15*(2), 153. https://doi.org/10.2307/1397336
144. Schafer, E. H. (1968). Hunting Parks and Animal Enclosures in Ancient China. *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, *11*(3), 318. https://doi.org/10.2307/3596278
145. Schwarcz, V. (1999). Garden and Museum: Shadows of Memory at Peking University. *East Asian History*, *17–18*, 169–192.
146. Schwarcz, V. (2002). The garden in its time: Visions of refuge in one corner of Beijing. *Studies in the History of Gardens & Designed Landscapes*, *22*(4), 265–292. https://doi.org/10.1080/14601176.2002.10435273
147. Scott, M. (1986). The Image of the Garden in Jin Ping Mei and Hongloumeng. *Chinese Literature: Essays, Articles, Reviews (CLEAR)*, *8*(1/2), 83. https://doi.org/10.2307/495116
148. Sensabaugh, D. (1998). Fragments of Mountain and Chunks of Stone: The Rock in the Chinese Garden. *Oriental Art*, *44*(1), 18–27.
149. Sensabaugh, D. A. (2000). A Few Rocks Can Stir the Emotions: Chinese Gardens and Scholars. *Orientations*, 32–39.
150. Shi, M. (1998). From Imperial Gardens to Public Parks: The Transformation of Urban Space in Early Twentieth-Century Beijing. *Modern China*, *24*(3), 219–254. https://doi.org/10.1177/009770049802400301
151. Shin, J. (2011). From Paradise to Garden: The Construction of Penglai and Xuanpu. *Journal of Daoist Studies*, *4*(1), 1–31. https://doi.org/10.1353/dao.2011.0000
152. Silbergeld, J. (2004). Beyond Suzhou: Region and Memory in the Gardens of Sichuan. *The Art Bulletin*, *86*(2), 207. https://doi.org/10.2307/3177415
153. Sirén, O. (1948). Architectural Elements of the Chinese Garden,. *Architectural Review*, *103*.
154. Siu, V. M. (1999). China and Europe intertwined: A new view of the European sector of the Chang Chun Yuan. *Studies in the History of Gardens & Designed Landscapes*, *19*(3–4), 376–393. https://doi.org/10.1080/14601176.1999.10435584
155. Smith, J. F. H. (1992). Gardens in Ch'i Piao-chia's Social World: Wealth and Values in Late-Ming Kiangnan. *The Journal of Asian Studies*, *51*(1), 55. https://doi.org/10.2307/2058347
156. Spring, M. K. (1991). The Celebrated Cranes of Po Chü-i. *Journal of the American Oriental Society*, *111*(1), 8. https://doi.org/10.2307/603746
157. Stuart, J. (1990a). A Scholar's Garden in Ming China: Dream and Reality. *Asian Art*, *3*(4), 31–52.
158. Stuart, J. (1990b). Ming dynasty gardens reconstructed in words and images. *The Journal of Garden History*, *10*(3), 162–172. https://doi.org/10.1080/01445170.1990.10410730

159. Sung, H. I. (1990). Wang Fu and His Depiction of the Bamboo Garden, Shu shen chu. *Oriental Art*, *36*(3), 138–146.
160. Tang, K. (2004). From ruined gardens to Yan Yuan — A transformed vision of the 'hinese Garde': A discussion of Henry K. Murphy's Yenching University campus planning. *Studies in the History of Gardens & Designed Landscapes*, *24*(2), 150–172. https://doi.org/10.1080/14601176.2004.10435318
161. Thomas, G. M. (2009). Yuanming Yuan/Versailles: Intercultural Interactions between Chinese and European Palace Cultures. *Art History*, *32*(1), 115–143. https://doi.org/10.1111/j.1467-8365.2008.00652.x
162. Thurston, M. (1931). Beauty in Chinese Gardens. *Asia: Journal of the American Asiatic Association*, *38*, 514–530.
163. Tian, Y., & Fang, H. (2016). Research on the historic appearance of the Lion Grove from the Yuan dynasty to the Republic of China. *Studies in the History of Gardens & Designed Landscapes*, *37*(1), 1–14. https://doi.org/10.1080/14601176.2016.1155351
164. Tien, D. R., & Cohen, G. (2017). Chinese Origin of the Term Pagoda: Liang Sicheng's Proposed Etymology. *Comments on Etymology*, *46*(7).
165. Tung, C. (1936). Chinese Gardens in Kiangsu and Chekiang. *Tien Hsia Monthly*, *3*, 220–244.
166. Turner, J. (1979). The Chinese Alcove at Stourhead: A Contemporary Sneer. *Garden History*, *7*(2), 102. https://doi.org/10.2307/1586608
167. Van Hecken, J. L., & Grootaers, W. A. (1959). The Half Acre Garden, *Pan-Mou Yüan* 半畝園: A Manchu residence in Peking. *Monumenta Serica*, *18*(1), 360–387. https://doi.org/10.1080/02549948.1959.11730992
168. Vandermeersch, L. (1965). L'arrangement de fleurs en Chine. *Arts asiatiques*, *11*(2), 79–140. https://doi.org/10.3406/arasi.1965.931
169. Vinograd, R. (1982). Family Properties: Personal Context and Cultural Pattern in Wang Meng's „Pien Mountains" of 1366. *Ars Orientalis*, *13*, 1–29.
170. Wai-Bun Ip, B. (1986). The expression of nature in traditional Su Zhou gardens. *The Journal of Garden History*, *6*(2), 125–140. https://doi.org/10.1080/01445170.1986.10405164
171. Walravens, H. (2011). Flora sinensis revisited. *Monumenta Serica*, *59*(1), 341–352. https://doi.org/10.1179/mon.2011.59.1.017
172. Wan, M. C. K. (2009). Building an Immortal Land: The Ming Jiajing Emperor's West Park. *Asia Major*, *22*(2), 65–99.
173. Wang, S., & Wang, B. (2013). Configurational Diagram of Chinese Traditional Architecture: Path Network Analysis in Space Syntax. *The Architect*, *162*(4), 84–90.
174. Watson, P. (2004). Famous Gardens of Luoyang, by LI Gefei. *Studies in the History of Gardens & Designed Landscapes*, *24*(1), 38–54. https://doi.org/10.1080/14601176.2004.10435311
175. Whiteman, S. H. (2013). From Upper Camp to Mountain Estate: Recovering historical narratives in Qing imperial landscapes. *Studies in the History of Gardens & Designed Landscapes*, *33*(4), 249–279. https://doi.org/10.1080/14601176.2013.799841
176. Wiebenson, D. (1968). „L'Architecture Terrible" and the „Jardin Anglo-Chinois". *Journal of the Society of Architectural Historians*, *27*(2), 136–139. https://doi.org/10.2307/988471
177. Wilhelm, H. (1959). Shih Ch'ung and his Chi-ku Yüan. *Monumenta Serica*, *18*, 314–327.
178. Woo-Jin, J. (2015). Changes in the uses and meanings of the bamboo screen (zhuping: 竹屏) in traditional Chinese gardens. *Studies in the History of Gardens & Designed Landscapes*, *35*(1), 71–89. https://doi.org/10.1080/14601176.2014.942111
179. Wrenn, R. (1904). On Formal Gardens in China. *House & Garden*, *5*.
180. Wu, X. (2005). Yeulu Academy: Landscape and gardens of neo-Confucian pedagogy. *Studies in the History of Gardens & Designed Landscapes*, *25*(3), 156–190. https://doi.org/10.1080/14601176.2005.10435442
181. Wu, X., & Zhao, S. (2019). Creating a colonial landscape: Park construction in the capital of Manchukuo (1932–1945). *Studies in the History of Gardens & Designed Landscapes*, *39*(4), 321–331.
182. Xiao, J., & Xue, C. Q. L. (2014). Architecture in Ji Cheng's The Craft of Gardens: A visual study of the role of representation in counteracting the influence of the pictorial idea in Chinese scholar gardens of the Ming period. *Studies in the History of Gardens & Designed Landscapes*, *35*(3), 218–234. https://doi.org/10.1080/14601176.2014.951554

183. Xiaodong, L., & Felicia, L. (2004). Poetics of gardening: A holistic approach towards Chinese landscape cultivation based on the case study of Yuan Ye. *Studies in the History of Gardens & Designed Landscapes*, *24*(3), 229–249. https://doi.org/10.1080/14601176.2004.10435323
184. Xiaoshan 楊曉山, Y. (2004). Li Gefei's "Luoyang Mingyuan Ji" (A Record of the Celebrated Gardens of Luoyang) Text and Context. *Monumenta Serica*, *52*(1), 221–255. https://doi.org/10.1080/02549948.2004.11731414
185. Xu, Y. (2004). Boundaries, centres and peripheries tn Chinese gardens: A case of Suzhou in the eleventh century. *Studies in the History of Gardens & Designed Landscapes*, *24*(1), 21–37. https://doi.org/10.1080/14601176.2004.10435310
186. Yang, B., & Volkman, N. J. (2010). From traditional to contemporary: Revelations in Chinese garden and public space design. *URBAN DESIGN International*, *15*(4), 208–220. https://doi.org/10.1057/udi.2010.13
187. Yang, X. (2004). Li Deyu's Pingquan Villa: Forming an Emblem from the Tang to the Song. *17*, *2*, 45–88.
188. Yang, X. (2009). Petrophilia and Its Anxiety: The Lake Tai Rock in Tang-Song Poetry. *Landscape Architecture / Fengjing yuanlin*, *5*, 81–89.
189. Yetts, W. P. (1941). Notes on Flower Symbolism in China. *Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, *1*, 1–21.
190. Yi, L., Ke, Q., & Zhang, B. (2019). Analysis of Garden Design of Qiyunlou Garden in Jingyi Garden on Fragrant Hills Park of Beijing. *Journal of Landscape Research*, *11*(4), 120–124.
191. Yi, W. (1998). Interior display and its relation to external spaces in traditional Chinese gardens. *Studies in the History of Gardens & Designed Landscapes*, *18*(3), 232–247. https://doi.org/10.1080/14601176.1998.10435548
192. Yinong, X. (1999). Interplay of image and fact: The Pavilion of Surging Waves) Suzhou. *Studies in the History of Gardens & Designed Landscapes*, *19*(3–4), 288–301. https://doi.org/10.1080/14601176.1999.10435579
193. Yu, L. (2005). The Inspiration for a different Eden: Chinese Gardening Ideas in England in the Early Modern Period. *Comparative Civilizations Review*, *53*(53), 86–106.
194. Yu, R., Ostwald, M. J., & Gu, N. (2015). Parametrically Generating New Instances of Traditional Chinese Private Gardens that Replicate Selected Socio-Spatial and Aesthetic Properties. *Nexus Network Journal*, *17*(3), 807–829. https://doi.org/10.1007/s00004-015-0263-7
195. Zeitlin, J. T. (1999). The Secret Life of Rocks: Objects and Collectors in the Ming and Qing Imagination. *Orientations*, *30*(5), 40–47.
196. Zhang, D. (2018). Classical Chinese Gardens: Landscapes for Self-Cultivation. *Contemporary Urban Affairs*, *2*(1), 33–44. https://doi.org/10.25034/ijcua.2018.3654
197. Zhao, J., & Woudstra, J. (2012). 'Making Green the Motherland': Greening the Chinese socialist undertaking (1949–1978). *Studies in the History of Gardens & Designed Landscapes*, *32*(4), 312–330. https://doi.org/10.1080/14601176.2012.732301
198. Zhao, S. (2017). Aural landscape as an intangible heritage in Chinese classical gardens. *Studies in the History of Gardens & Designed Landscapes*, *37*(3), 242–249. https://doi.org/10.1080/14601176.2016.1268770
199. Zhuang, Y. (2013). "Luxury" and "the Surprising" in Sir William Chambers' Dissertation on Oriental Gardening (1772): Commercial Society and Burke's Sublime-Effect. *<p>Transcultural Studies, No 2 (2013), Starting Point and Frequency: </Strong>Number: 1, Year: 2010, Issues per Volume: 2</P>*. https://doi.org/10.11588/ts.2013.2.10072
200. Zou, H. (2002). The jing of a perspective garden. *Studies in the History of Gardens & Designed Landscapes*, *22*(4), 293–326. https://doi.org/10.1080/14601176.2002.10435274
201. Zou, H. (2008). Jing (景): A phenomenological reflection on chinese landscape and Qing (情). *Journal of Chinese Philosophy*, *35*(2), 353–368. https://doi.org/10.1111/j.1540-6253.2008.00482.x
202. Zou, H. (2012). The Idea of Labyrinth (Migong) in Chinese Building Tradition. *The Journal of Aesthetic Education*, *46*(4), 80. https://doi.org/10.5406/jaesteduc.46.4.0080

M5.3. Japánkert – könyvek (1289-2021)

1. Akihiko, S., & Daniell, T. (2010). *Houses and gardens of Kyoto*. Tuttle Pub.
2. Albright, B., & Tindale, C. (2000). *A path through the Japanese garden*. Crowood Press.
3. Alex, W. (1963). *Japanese Architecture*.
4. Asquith, P. J., Kalland, A., Japan Anthropology Workshop, & Nordic Institute of Asian Studies (Szerk.). (1997). *Japanese images of nature: Cultural perspectives ; [Seventh Meeting of the Japan Anthropology Workshop ... held in April 1993 in Banff, Alberta]* (Repr). Curzon.
5. Attlee, H., & Ramsay, A. (Szerk.). (2010). *The gardens of Japan*. Frances Lincoln.
6. Baker, K. (2012). *Captured landscape: The paradox of the enclosed garden* (177.564). Routledge.
7. Balla, B. (2011). *A Margitsziget és a Varga Márton Kertészeti és Földmérési Szakképző Intézet japánkertjének összehasonlítása* (K75).
8. Baridon, M. (1998). *Les jardins: Paysagistes, jardiniers, poètes*. R. Laffont.
9. Berthier, F. (1989). *Le jardin du Ryōanji: Lire le zen dans les pierres*. A. Biro.
10. Berthier, F., & Parkes, G. (2000). *Reading Zen in the rocks: The Japanese dry landscape garden* . University of Chicago Press.
11. Blaser, W. (1955). *Tempel und Teehaus in Japan*. Urs-Graf Verlag, Olten und Lausanne.
12. Bognar, B. (2019). *Kengo kuma: Portland Japanese garden* (1st edition). Rizzoli Electa.
13. Borja, E. (1999). *Zen gardens*. Ward Lock.
14. Borja, É., Maurer, P., & Sziklainé Lengyel Zsófia. (1999). *A kert harmóniája, a harmónia kertje: Zen-kertek* . Gulliver K.
15. Bring, M., & Wayembergh, J. (1981). *Japanese gardens: Design and meaning*. McGraw-Hill.
16. Brosseau, S. (2008). Perception and Representation of Famous Sites in Japanese Culture: The Significance of Meisho in Landscape and Garden Imagination. In M. Conan & E. Henry (Szerk.), *Gardens and imagination: Cultural history and agency*. Dumbarton Oaks Research Library and Collection ; Distributed by Harvard University Press.
17. Brown, A., & Cali, J. (2001). *The Japanese dream house: How technology and tradition are shaping new home design*. Kodansha International.
18. Brown, G., Honda, K., Howard, J. G., Sturgis, R. G., & Hamlin, A. D. F. (1902). *European and Japanese Gardens: Papers Read Before the American Institute of Architects*. H. T. Coates.
19. Brown, K. H. (2017). *Visionary landscapes Japanese garden design in North America: The work of five contemporary masters*. TUTTLE PUBLISHING.
20. Brown, K. H., & Cobb, D. M. (2013). *Quiet beauty: Japanese gardens of North America* . Tuttle Pub.
21. Bruun, O., Kalland, A., & Nordic Institute of Asian Studies (Szerk.). (1995). *Asian perceptions of nature: A critical approach*. Curzon.
22. Cali, J. (2004). *The new Zen garden: Designing quiet spaces* (1.Aufl). Kodansha International.
23. Cali, J., & Yasumoro, S. (2021). *Inside Your Japanese Garden: A Guide to Creating a Unique Japanese Garden for Your Home*. TUTTLE PUBLISHING.
24. Callicott, J. B., & Ames, R. T. (Szerk.). (1989). *Nature in Asian traditions of thought: Essays in environmental philosophy*. State University of New York Press.
25. Carter, R. E. (2008). *The Japanese arts and self-cultivation*. State University of New York Press.
26. Cave, P. (1996). *Creating Japanese gardens* (1st pbk. ed). C.E. Tuttle Co.
27. Chamberlain, B. H. (Szerk.). (1982). *The Kojiki: Records of ancient matters* (1st Tuttle ed). C.E. Tuttle Co.
28. Chesshire, C. (2009). *The illustrated encyclopedia of Japanese gardening*. Arness Pub. LTD.
29. Chesshire, C. (2020). *Japanese gardening*.
30. Clancy, J., & Simmons, B. (2014). *Kyoto gardens: Masterworks of the Japanese gardener's art* . Tuttle Publishing.
31. Conder, J. (1892). *The Flowers of Japan and the Art of Floral Arrangement* . Kelly and Walsh.
32. Conder, J. (1893a). *Landscape Gardening in Japan*. Kelly and Walsh.
33. Conder, J. (1893b). *Supplement to Landscape Gardening in Japan*.
34. Covello, V. T., & Yoshimura, Y. (1984). *The Japanese art of stone appreciation: Suiseki and its use with bonsai*. Tuttle.
35. Cram, R. A. (1930). *Impressions of Japanese Architecture and the Allied Arts*. Marshall Jones Co.

36. Davidson, A. K. (2007). *A Zen life in nature: Musō Soseki in his gardens*. Center for Japanese Studies, University of Michigan.
37. Davidson, A. K., & Lendino, J. (1983). *The art of Zen gardens: A guide to their creation and enjoyment* (1st ed). J.P. Tarcher ; Distributed by Houghton Mifflin.
38. Di Felice, P. (Szerk.). (2001). *Sakuteiki =: Annotazioni sulla composizione dei giardini*. Le lettere.
39. Du Cane, F. (1908). *The Flowers and Gardens of Japan*.
40. Earle, J., Moir Messervy, J., & Hibi, S. (2018). *Infinite Spaces: The Art and Wisdom of the Japanese Garden; Based on the Sakuteiki by Tachibana no Toshitsuna.* Tuttle Publishing.
41. Elisseeff, D., & Elisseeff, D. (2010). *Jardins japonais*. Nouvelles éd. Scala.
42. Engel, D. H. (1986). *Japanese Gardens for Today*. Charles E. Tuttle.
43. Engel, D. H. (1995). *A thousand mountains, a million hills: Creating the rock work of Japanese gardens*. Shufunotomo.
44. Erberling, M. (2008). *A Fővárosi Állat- és Növénykert Japánkertjében található dísznövények bemutatása* (0172342).
45. Fahr-Becker, G. (2001). *Ryokan: A japanese tradition* (0160911). Könemann.
46. Ferenczy, L. (1992). *Régi japán kertek* (0142150). Mezőgazda.
47. Fleig-Harbauer, G. (1981). *Der japanische Garten: Wege zu moderner Gestaltung* (94428; München). BLV.
48. Fleig-Harbauer, G., Harbauer, V., & Damnitz, B. von. (1992). *Der japanische Garten: Wege zu moderner GestaltungGisela Fleig-Harbauer. Fotos: Volker Harbauer. [Zeichnungen: Barbara von Damnitz, München]* (Lizenausgabe). Manfred Pawlak Verlagsgesellschaft mbH.
49. Fodor, C. (2006). *A japán kertművészet ismertetése, a Varga Márton Kertészeti és Földmérési Szakközépiskola japánkertjének bemutatása* (0169097).
50. Fowler, M. D. (2014). *Sound worlds of Japanese gardens: An interdisciplinary approach to spatial thinking*. Transcript.
51. Freeman, M., & Sakai, N. (2008). *Pocket gardens: Contemporary Japanese miniature designs*. Universe ; Publishers Group UK [distributor].
52. Fujioka, M., & Tsunenari, K. (1982). *Japanese residences and gardens: A tradition of integration* (1st ed). Kodanska International ; Distributed in the U.S. by Kodansha International/USA through Harper & Row.
53. Fukuda, K. (1970). *Japanese stone gardens: How to make and enjoy them*. C. E. Tuttle Co.
54. Gisei, T., & Hirokuni, K. (1962). *Gardens of Japan* (43.723; 7th (1970)). Mitsumura Suiko Shoin Co., Ltd.
55. Glabau, L., Rimbach, D., & Schumacher, H. (2008). Japanese tea garden im Golden Gate Park. In *Gärten im Film: Führer zu Filmgärten in Deutschland, Europa und Übersee* (o. 66). Gebr. Mann Verlag.
56. Gong, C. F., & Parramore, L. (2006). *Living with Japanese gardens* (1st ed). Gibbs Smith.
57. Goto, S. (2003). *The Japanese garden: Gateway to the human spirit*. P. Lang.
58. Goto, S., & Naka, T. (2016). *Japanese gardens: Symbolism and design*. Routledge, Taylor & Francis Group.
59. Graham, P. J. (2014). *Japanese design: Art, aesthetics & culture* . Tuttle Publishing.
60. Gustafson, H. L. (1999). *The art of Japanese gardens: Designing and making your own peaceful space* (1. Aufl). David & Charles.
61. Harada, J. (1928). *The Gardens of Japan*. The Studio limited.
62. Harada, J., & Holme, C. G. (1985). *The lesson of Japanese architecture* . Dover.
63. Harte, S. (1999). *Zen gardening*. Stewart, Tabori & Chang.
64. Havens, T. R. H. (2011). *Parkscapes: Green spaces in modern Japan* . University of Hawai‘i Press.
65. Hayakawa, M. (1973). *The garden art of Japan* (1st ed.). Weatherhill.
66. Hendry, J. (1997). Nature Tamed: Gardens as a Microcosm of Japan’s View of the World. In P. J. Asquith & A. Kalland (Szerk.), *Japanese Images of Nature: Cultural Perspectives*. Curzon Press.
67. Hendy, J. (2001). *Zen in your garden: Creating sacred space* (1st ed). Tuttle Pub.
68. Hennig, K. (1980). *Japanische Gartenkunst: Form, Geschichte, Geisteswelt* (97.734; Erstveröffentlichung). DuMont.
69. Hennig, K. (1982). *Der Karesansui-Garten als Ausdruck der Kultur der Muromachi-Zeit*. Gesellschaft für Natur- und Völkerkunde Ostasiens.
70. Herries, A. (2001). *Japanese gardens in Britain*. Shire.
71. Hibi, S. (1989). *Japanese detail: Traditional architecture, gardens, interiors*. Thames and Hudson.

72. Hida, N. (1999). *Nihon teien to fūkei—Japanese garden and landscape—日本庭園と風景*. Gakugei shuppansha.
73. Hobson, J. (2007). *Niwaki: Pruning, training and shaping trees the Japanese way* . Timber Press.
74. Holborn, M. (1978). *The ocean in the sand*. Shambhala; [New York]: distributed by Random House.
75. Horiguchi, S. (1949). *Rikyu no cha-shitsu—Rikyu's Tea Houses*. Tokyo Iwanami Shoten.
76. Horiguchi, S. (1962). *Tradition of Japanese Garden*. Kokusai Bunka Shinkokai.
77. Horiguchi, S., & Kojiro, Y. (1965). *Tradition of Japanese Garden*. Kokusai Bunka Shinkokai.
78. Horváth László, G. (1999). *Japán kulturális lexikon* (156.162). Corvina.
79. Houser, P. L., & Mizuno, K. (1992). *The tea garden: Kyoto's culture enclosed* (1st ed.). Mitsumura Suiko Shoin.
80. Hrdlička, Z., & Hrdličkova, V. (1989). *The art of Japanese gardening*. Hamlyn.
81. Inaji, T. (1998). *The garden as architecture: Form and spirit in the gardens of Japan, China and Korea* (PDF; 1. ed). Kodansha International.
82. Ishibashi, S., & Saito, K. H. (1961). *Japanese Landscape Gardens Laid Out by Shojiro Ishibashi*. Bridgestone Gallery.
83. Ishihara, T., & Wickham, G. (1974). *Hakone Garden*. Kawara Shoten.
84. Ishimoto, T., & Ishimoto, K. (1968). *Japanese Gardens Today; How the Japanese Use Rocks, Water, Plants*. Crown Publishers.
85. Itō, T., & Iwamiya, T. (1972). *The Japanese garden: An approach to nature*. Yale University Press.
86. Itoh, T. (1998). *The gardens of Japan* (1. ed. in this format). Kodansha International.
87. Itoh, T., & Kuzunishi, S. (1988). *Space and illusion in the Japanese garden*. Weatherhill.
88. Iwamiya, T., & Itō, T. (Szerk.). (1970). *Imperial gardens of Japan: Sento Gosho, Katsura, Shugaku-In* (5. print). Weatherhill/Tankosha.
89. Jerome, K. (1996). *Oriental gardening* (1st ed). Pantheon Books.
90. Johnson, N. B. (1989). Japanese Temple Gardens and the Apprentice Training of Priests. In M. W. Coy (Szerk.), *Apprenticeship: From theory to method and back again*. State University of New York Press.
91. Johnson, N. B. (1991). Garden as Sacred Space. In J. A. Swan (Szerk.), *The Power of place: Sacred ground in natural & human environments: An anthology*. Quest Books.
92. Johnson, N. B. (2012). *Tenryū-ji: Life and spirit of a Kyōto garden*. Stone Bridge.
93. Jonas, P., & Brooklyn Botanic Garden (Szerk.). (2001). *Japanese-inspired gardens: Adapting Japan's design traditions for your garden*. Brooklyn Botanic Garden.
94. Kane, A. S. (2013). *Landscape discourse and images of nature in japanese visual culture of the late nineteenth and early twentieth centuries* [For the degree of master of arts in art history].
95. Katahira, M. (2003). Approaching Zen Gardens: A Phenomenological-Anthropological Approach. In A.-T. Tymieniecka (Szerk.), *Gardens and the Passion for the Infinite* (o. 69–84). Springer Netherlands.
96. Katoh, A. S. (1996). *Blue and white Japan* (1st ed). Charles E. Tuttle Co.
97. Katoh, A. S., & Kimura, S. (Szerk.). (1994). *Japan country living: Spirit, tradition, style* (Second printing). Tuttle Company.
98. Kawaguchi, Y. (2016). *Authentic Japanese gardens: Creating Japanese design and detail in the western garden*. IMM Lifestyle Books.
99. Kawaguchi, Y., & Ramsay, A. (2014). *Japanese Zen Gardens*.
100. Keane, M. (2001). The Garden Path as a Journey. In *Japanese-inspired gardens: Adapting Japan's design traditions for your garden* (o. p.24-33). Brooklyn Botanic Garden.
101. Keane, M., & Ohashi, H. (2012). *Japanese Garden Design.* (179024). Tuttle Pub.
102. Keane, M. P. (1996). *Japanese Garden Design* (PDF; 1st ed). C.E. Tuttle.
103. Keane, M. P. (2002). *The art of setting stones: & other writings from the Japanese garden* . Stone Bridge Press.
104. Keane, M. P. (2009). *The Japanese tea garden* (otthon, PDF). Stone Bridge Press.
105. Keane, M. P. (2012). *Songs in the garden: Poetry in the gardens of ancient Japan*. Marc Peter Keane, MPK Books.
106. Keane, M. P. (2017). *Japanese garden notes: A visual guide to elements and design*. Stone Bridge Press.
107. Kenchiki, O., & Edwards, W. (2010). *Japanese Garden Dictionary—A Glossary for Japanese Gardens and their History*.

108. Kenroku-en—Seisonkaku. (1989). In *Nihon no teien bi—The Beauty of the Japanese Garden Vol.8*. Shuei-sha.
109. Ketchell, R. (2006). *Japánkertek egy hétvége alatt* (Varga Lóránt, Ford.; 0171340). Bioenergetic.
110. Kiaczné Sulyok, M., & Harnóczi, G. (1963). *A japánkert, a sziklakert és az 50 éves pálmaház* (58.006).
111. Kidder, J. E. (1965). *Japanese Temples: Sculpture, Paintings, Gardens and Architecture*. Thames and Hudson.
112. Kincaid, V. W. (1966). *Japanese garden and floral art*. Hearthside Press.
113. Kis, P. (2009). *Japánkert* (0174725).
114. Kiszely, G. (2002). *Japán kertművészet* (0162126).
115. Kitamura E. (1735). *Tsukiyama teizōden part 1—Transmission of Constructing Mountains and Making Gardens*.
116. Klingsick, J. D. (1999). *A Japanese garden journey: Through ancient stones and dragon bones*. Stemmer House Publishers.
117. Kluczewska-Wójcik, A., Malinowski, J., & Polskie Stowarzyszenie Sztuki Orientu (Szerk.). (2012). *Art of Japan, Japanisms and Polish-Japanese art relations*. Polish Institute of World Art Studies : Tako Publishing House.
118. KOBAYASHI, K. (2018). *Miniature japanese gardens: Tiny indoor landscapes and container gardens for your home.* TUTTLE PUBLISHING.
119. Koehn, A. (1955). *Japanese Floral Arts: Flower Arrangements, Tray Landscapes, Gardens*. At the Lotus Court.
120. Koren, L. (2000). *Gardens of Gravel and Sand*. Stone Bridge Press.
121. Kramer, J. (1972). *Gardening with stone and sand*. Charles Scribner's Sons.
122. Krinke, R. (Szerk.). (2005). *Contemporary landscapes of contemplation*. Routledge.
123. Kuck, L. E. (1957). *Japanese Gardens: A Catalogue of an Exhibition from Japan*. University of Oregon Museum of Art.
124. Kuck, L. E. (1968). *The World of the Japanese Garden: From Chinese Origins to Modern Landscape Art*. Weatherhill.
125. Kuck, L. E. (2011). *The Art of Japanese Gardens*. Read Books.
126. Kuitert, W. (1991). Two early Japanese gardens. In L. T. S. Fat & E. de Jong (Szerk.), *The Authentic garden: A symposium on gardens* (o. 237-). Clusius Foundation.
127. Kuitert, W. (2002). *Themes in the history of Japanese garden art*. University of Hawai'i Press.
128. Kuitert, W. (2007). Cultural Values and Political Change: Cherry Gardening in Ancient Japan. In *Botanical Progress, Horticultural Innovations and Cultural Changes* (PDF; o. pp.128-145). Harvard University Press.
129. Kuitert, W. (2016). Gardens in Japan. In *Encyclopaedia of the history of science,technology, and medicine in non-western cultures* (3. kiad., o. 1950–1963). Springer Berlin Heidelberg.
130. Kuitert, W. (2017). *Japanese gardens and landscapes, 1650-1950* . University of Pennsylvania Press.
131. Kuitert, W., & Peterse, A. H. (1999). *Japanese flowering cherries* . Timber Press.
132. Lancaster, C. (1983). *The Japanese influence in America*. Abbeville Press.
133. Le Hardÿ de Beaulieu, A., & Mechelynck, A. L. (2003). *An illustrated guide to maples*. Timber Press.
134. Lee, G. H. (1935). *Japanese Gardens*. Priv. Print., J.A. Dover.
135. Levick, M., & Brown, K. H. (1999). *Japanese-style gardens of the Pacific west coast*. Rizzoli.
136. Levinson, D. (1998). Buddhism. In *Religion: A Cross-Cultural Dictionary*. Oxford University Press.
137. Levy, R., & Taaffe, G. (2004). *Garden plants of Japan*. Timber Press.
138. Locher, M. (2012). *Zen gardens: The complete works of Shunmyo Masuno, Japan's leading garden designer* (PDF; 1st ed). Tuttle Pub.
139. Locher, M., Masuno, S., & Fujimori, T. (2020). *Zen Garden Design: Mindful Spaces by Shunmyo Masuno—Japan's Leading Garden Designer*. Tuttle Publishing.
140. Macadam, J. P., & Hayashiya, T. (1974). *Japanese arts and the tea ceremony* (1st English ed). Weatherhill.
141. Main, A., & Platten, N. (2002). *The lure of the Japanese garden* (1st American ed). W.W. Norton.
142. Malitz, J., & Malitz, S. (1998). *Reflecting nature: Garden designs from wild landscapes* . Timber Press.
143. Mansfield, S. (2011). *Japan's master gardens lessons in space and environment* . Tuttle Pub.
144. Mansfield, S. (2019). *100 Japanese gardens*.

145. Mansfield, S., Richie, D., & Recorded Books, I. (2012). *Japanese Stone Gardens: Origins, Meaning, Form* . Tuttle Publishing.
146. Masuno, S., Freeman, M., & Nosé, M. R. (Szerk.). (2002). *The modern Japanese garden*. Mitchell Beazley.
147. Mather, C., Karan, P. P., & Iijima, S. (1998). *Japanese landscapes: Where land & culture merge*. University Press of Kentucky.
148. McDowell, J. (1968). *Sunset Ideas For Japanese Gardens*. Lane Books.
149. Mehta, G. K., Tada, K., & Murata, N. (2012). *Japanese Gardens: Tranquility, Simplicity, Harmony.* . Tuttle Pub.
150. Meli, M. (2003). Japanese aesthetic concepts and phenomenological inquiry. In *Gardens and the passion for the infinite*. Kluwer Academic Publishers.
151. Messervy, J. M. (1998). *The magic land: Designing your own enchanted garden*. Macmillan.
152. Messervy, J. M., & Abell, S. (1995). *The inward garden: Creating a place of beauty and meaning* (1st ed). Little, Brown.
153. Miller, M. (1999). Time and temporality in Japanese gardens. In J. Birksted (Szerk.), *Relating architecture to landscape*. E&FN Spon.
154. Mitsui, S. (1987). *A japánkert titkai* (0119823). Mezőgazdasági K.
155. Mitsukuni, Y. (1990). *Japanese Gardens: Images, Concepts, Symbolism*. Hitachi.
156. Mizuno, K. (1992). *Masterpieces of Japanese garden art* (1st ed). Kyoto Shoin.
157. Mizuno, K. (2006). *Courtyard gardens of Kyoto's merchant houses* (1st ed). Kodansha International.
158. Mizuno, K., & Bester, J. (2007). *Landscapes for small spaces: Japanese courtyard gardens* (6.Druck, 2007). Kodansha International.
159. Mizuno, K., Ono, M., & Riggs, L. E. (Szerk.). (2004). *The hidden gardens of Kyoto* (2. print). Kodansha Internat.
160. Mori, O. (1945). *Heian jidai teien no kenkyu—A study of Heian era gardens*. Kuwana Bunseido.
161. Mori, O. (1962). *Typical Japanese gardens* (T. Atsuo, Ford.). Shibata Pub. Co.
162. Mori, O. (1966). *Kobori Enshu no sakuji—The work of Kobori Enshu*. Yoshikawa Kobunkan.
163. Mori O. (1986). *Sakuteiki no sekai—The world of sakuteiki*. Nihon Hoso Shuppan.
164. Morimoto, Y. (2007). Kyoto as a garden city—A landscape ecological perception of Japanese garden design. In S. Hong (Szerk.), *Landscape ecological applications in man-influenced areas: Linking man and nature systems* (PDF; o. 375–388). Springer.
165. Morse, E. S. (1885). *Japanese Homes and their Surroundings*. Harper.
166. Murata, N., & Black, A. (Szerk.). (2000). *The Japanese house: Architecture and interiors*. Tuttle.
167. Murphy, G., & Murphy, L. B. (Szerk.). (1968). A Zen Training Session. In *Asian Psychology*. Basic Books.
168. *Musō ryū chi tei*. (1799).
169. Nakane, K. (1999). *Kyoto gardens*. Hoikusha.
170. Newsom, S. (1937). *Japanese Gardens*. Kokusai Bunka Shinkoukai.
171. Newsom, S. (1939). *Japanese Garden Construction*. Published under the Auspices of Domoto, Kumagawa and Perkins.
172. Newsom, S. (1953). *A Thousand Years of Japanese Gardens*. Tokyo News Service.
173. Newsom, S. (1971). *A Japanese garden manual for Westerners—Basic design and construction* (43.471). Tokyo New Service.
174. *Nihon Bunka Chôû Renmei—Architecture and Gardens*. (1945). Nihon Bunka Chôû Renmei.
175. Nihon Teien Kenkyūkai (Szerk.). (1996). *Create your own Japanese garden =: Japanische Gartengestaltung*. NIPPAN.
176. Nishi, K., & Hozumi, K. (1983). *What is Japanese architecture?* (PDF; 1st English ed). Kodansha International.
177. Nishimura, T. (1954). *Japanese Garden: Tradition of the Japanese Garden*. Shuppan-sha.
178. Nitschke, G. (1991). *The Architecture of the Japanese garden: Right angle and natural form* (143850). Benedikt Taschen.
179. Nitschke, G. (2003). *Japanese gardens: Right angle and natural form* . Taschen.
180. Niwa, T. (1953). *Katsura-rikyu no niwadourou—Katsura Imperial Retreat's Garden-Lanterns*. Shokoku-sha.
181. Niwa, T. (1955). *Katsura-rikyu no tobi-ishi—Katsura Imperial Retreat's Stepping stones*. Shokoku-sha.

182. Noguchi, I., Apostolos-Cappadona, D., & Altshuler, B. (1994). *Isamu Noguchi: Essays and conversations*. H.N. Abrams in association with the Isamu Noguchi Foundation.
183. Norris Brock, J. (2002). Mountain, Temple, and the Design of Movement: Thirteenth-century Japanese Zen Buddhist Landscapes. In M. Conan (Szerk.), *Landscape Design and the Experience of Motion* (o. 157–186). Dumbarton Oaks Research Library and Collection.
184. Ōhashi, H. (1988). *Japanese courtyard gardens =: Tsuboniwa*. Graphic-sha Pub. Co. ; Distributors, Kodansha International/USA, Ltd., through Harper & Row.
185. Ōhashi, H. (1989). *Chatei: Ōhashi Haruzō shashinshū = The tea garden* (Shohan). Gurafikkusha.
186. Ōhashi, H. (1997). *The Japanese garden: Islands of serenity*. Graphic-sha Pub. Co. ; Distributor Kodansha America.
187. Ôhashi, H. (2001). *Japanese Gardens of the Modern Era*. Graphic-Sha.
188. Ono, S. (1962). *Shinto, the Kami way*. Charles E. Tuttle.
189. Oshima, M., Kimura, H., & Soo, L. (2017). *Miniature moss gardens: Create your own Japanese container gardens*. Tuttle Publishing.
190. Oster, M. (1993). *Japanese garden style: Eastern traditions in western garden design*. Cassell.
191. Ota, H. (1972). *Traditional Japanese architecture and gardens*. Kokusai Bunka Shinkokai.
192. *Paradise and gardens in Eastern Asia: Final report of the International Expert Meeting on Paradise and Gardens in Eastern Asia* . (2009). Nara National Research Institute for Cultural Properties : Agency for Cultural Affairs.
193. Parkes, G. (2002). The Eloquent Stillness of Stone: Rock in the Dry Landscape Garden. In *Japanese Hermeneutics: Current Debates on Aesthetics and Interpretation* . University of Hawai'i Press.
194. Patton, E. S. (1896). *Japanese Topsyturvydom*. T. Hasegawa.
195. Perez, L. G. (2009). *The history of Japan* (2nd ed). Greenwood Press.
196. Pitelka, M., & Tseng, A. Y.-T. (Szerk.). (2016). *Kyoto visual culture in the early Edo and Meiji periods: The arts of reinvention*. Routledge Taylor & Francis Group.
197. Rambach, P., & Rambach, S. (1973). *Sakutei-Ki ou le Livre secret des jardins japonais. Version intégrale d'un manuscrit inédit de la fin du XIIe siècle* (69.896). Albert Skira Editeur.
198. Rambach, P., & Rambach, S. (1987). *Gardens of longevity in China and Japan: The art of the stone raisers*. Skira ; Rizzoli.
199. Rao, P. L., & Mahoney, J. (1993). *Nature on view: Homes and gardens inspired by Japan*. Shufunotomo ; Weatherhill.
200. Rein, J. J. (1883). *Japan: Travel and Researches*. Hodder and Stoughton.
201. Reischauer, E. O., Kállai, T., & Kucsera, K. (2000). *Japán története*. Maecenas : Talentum.
202. Richie, D., & Georges, A. (Szerk.). (1995). *The temples of Kyoto* . Tuttle Comp.
203. Ritō A. (1780). *Miyako meishō zue—Illustrated Manual of Celebrated Places in the Capital*.
204. Ritō A. (1827). *Ishigumi sonou yaegaki den—Transmission of Rock Compositions, Live Gardens and Eight Types of Fences*.
205. Ritō A. (1828). *Tsukiyama teizōden part 2—Transmission of Constructing Mountains and Making Gardens*.
206. Ritō A., Sōen S., & Bunmei O. (1799). *Miyako Rinsen Meishō Zue—Illustrated Manual of Celebrated Gardens in the Capital—6 Vols* . Kyōto Kansei.
207. Ronnen, G. (2012). The Zen Garden of Shōden-ji as a kōan of Perception. In *Things Themselves: Architecture and Phenomenology* (PDF; o. 61–106). Kyoto University Press.
208. *Sagaryū niwa kohō hiden no sho*. (1395).
209. Saito K. (1955). *Niwa tsukuri—Garden making*. Gihōdō, Shōwa 30.
210. Saitō, K. (1966). *Zukai Sakuteiki—The Classic of Garden-Making Illustrated*. Gihodo.
211. Saito, K., & Sadaji, W. (1964). *Magic of trees and stones. Secrets of Japanese gardening*. Japan Publications Trading Company.
212. Saito, K., & Shinjiro, H. (1961). *Designing Japanese Gardens*. Gohodo.
213. Saito, T. (1988). *Meien wo aruku: Muromachi Jidai—The Japanese Gardens: Muromachi Period, Vol 2*. Mainichi Shimbunsha.
214. *Sakuteiki*. (1289).
215. Sand, J. (2005). *House and home in modern Japan: Reforming everyday life 1880-1930* (1st paperback edition). Harvard University Press.
216. *Sansui narabini nogata zu*. (1466).
217. Sawyers, C. E., & Pesch, B. B. (Szerk.). (1990). *Japanese gardens*. Brooklyn Botanic Gardens.
218. Schaarschmidt-Richter, I. (1979a). *Der japanische Garten: Ein Kunstwerk* (90.076). Popp.

219. Schaarschmidt-Richter, I. (1979b). *Japanese gardens*. William Morrow and Co.
220. Schoppler, L. (2020). *The Meiji Legacy: Gardens and Parks of Japan and Britain, 1850-1914* [PhD]. University of Derby.
221. Seike, K., Kudō, M., Engel, D. H., & Ōhashi, H. (1992). *A Japanese touch for your garden*. Kodansha International.
222. Seike, K., Kudo, M., & Schmidt, W. (1980). *Japanische Gärten und Gartenteile* (112.647). Ulmer.
223. Sekida, K. (1975). *Zen training: Methods and philosophy* (PDF; 1st ed). Weatherhill.
224. Servomaa, S. (1998). Cranes and Turtles in a Japanese Garden. In *Japan: Reflections on the Eastern Mind*. Oulun Yliopisto.
225. Shigemori, K. (1957). *The Artistic Gardens of Japan: History of Japanese Gardens* (T. Hatashita, Ford.). Rikotosho Co.
226. Shigemori, K., & Mizuno, K. (1981). *The Japanese courtyard garden: Landscapes for small spaces* (1st English ed). Weatherhill.
227. Shigemori, M. (1936). *Nihon teien-shi zukan—Illustrated History of the Japanese Garden—24 Vols*. Yukosha.
228. Shigemori, M. (1965). *Karesansui*. Kawara Shoten.
229. Shigemori, M. (1973). *Nihon teienshi taikei—Compendium of Japanese Garden History—35 Vols* (Köt. 1–35). Shakai Shisosha.
230. Shimazaki, H. (Szerk.). (1995). Japanese Gardens: Mirrors of Cultural History. In *Person, place, and thing: Interpretative and empirical essays in cultural geography*. Geoscience Publications, Dept. of Geography and Anthropology, Louisiana State University.
231. Shiota, T. (1916). *Japanese Gardens and Houses*. Alexander Press.
232. Shirahata, Y. (2016). *Daimyo gardens* (C. Imoto & E. R. Lynne, Ford.; PDF; First English edition). International Research Center for Japanese Studies.
233. Slawson, D. (2001a). Authenticity in Japanese Landscape Design. In *Japanese-inspired gardens: Adapting Japan's design traditions for your garden* (PDF; o. p.8-23). Brooklyn Botanic Garden.
234. Slawson, D. (2001b). *Authenticity in Japanese Landscape Design*. Brooklyn Botanic Garden.
235. Slawson, D. A. (1991). *Secret teachings in the art of Japanese gardens: Design principles, aesthetic values* (1. paperback ed). Kodansha Internat.
236. Stephensen, L. S. (2007). The garden of the future—Japanese landscape gardening. In *Garden design in Denmark: G. N. Brandt and the early decades of the twentieth century* (o. 121). Packard Publ. Ltd.
237. Suzuki, H. (1991). The Garden of the Shisendo: Its Genius Loci. In J. T. Rimer (Szerk.), *Shisendo, hall of the poetry immortals* (1st ed). Weatherhill.
238. Suzuki, H., & Larrabee, H. (2018). *Landscape gardener Ogawa Jihei and his times: A profile of modern Japan* (First English edition). Japanese Publishing Industry Foundation for Culture.
239. Suzuki, O., & Aizeki, Y. (1997). *Ikegaki to kaba purantsu—Hedges and Ground Cover for Your Garden* (1. Aufl).
240. Tachibana, T. (1985). *Sakuteiki—The book of garden* (S. Shimoyama, Ford.). Town & City Planners.
241. Tagsold, C. (2017). *Spaces in translation: Japanese gardens and the West* (PDF; 1st edition). University of Pennsylvania Press.
242. Takakuwa, G., & Asano, K. (1973). *Japanese gardens revisited*. C. E. Tuttle Co.
243. Takei, J., & Keane, M. P. (2008). *Sakuteiki: Visions of the Japanese garden* . Tuttle.
244. Tamura, T. (1935). *Art of the Landscape Garden in Japan*. Kokusai Bunka Shinkokai.
245. Tamura, T. (1964). *Sakuteiki—The classic of garden-making*. Sobo Shobo.
246. Tanaka, S. (1967). *Nihon no teien (Tne Japanese Garden)*. Kashima Shuppankei.
247. Tanaka, T. (1992). Early Japanese Horticultural Treatises and Pure Land Buddhist Style: Sakuteiki and Its Background in Ancient Japan and China. In J. D. Hunt (Szerk.), *Garden history: Issues, approaches, methods* (o. 79–95). Dumbarton Oaks Research Library and Collection.
248. Tatsui, M. (1949). *Japanese Gardens*. Japan Travel Bureau.
249. Tatsui, T., & Tatsui Teien Kenkyūjo (Szerk.). (1990). *Stone & sand gardens* (1st ed). Kenchiku Shiryō Kenkyusha.
250. Tatsui, T., & Tatsui Teien Kenkyūjo (Szerk.). (1991a). *Tree & moss gardens* (1st ed). Kenchiku Shiryō Kenkyūsha.
251. Tatsui, T., & Tatsui Teien Kenkyūjo (Szerk.). (1991b). *Water & stream gardens* (1st ed). Kenchiku Shiryō Kenkyūsha.
252. Taylor, K. (Szerk.). (2015). Haruko Seki (Japanese). In *Women garden designers: 1900 to the present* (o. 262–271). Garden Art Press.

253. Taylour, H. O., & Walter, T. (1912). *Japanese Gardens*. Methuen.
254. *Teien no bi to kansho-ho—The Beauty of Gardens and Ways to Appreciate it*. (1967). Hobunkan.
255. Timmons, M. B. (2012). *An Analysis of The Participatory Model of Aesthetics and Japanese Gardens* [Degree of Bachelor of Arts with Departmental Honors in Philosophy]. Wesleyan University.
256. Tono, T. (1958). *A Secret of Japanese Gardens*. M. Onizuka.
257. *Tradition of Japanese garden* (29.140). (1965). Kokusai Bunka Shinkokai.
258. Treib, M., & Herman, R. (Szerk.). (2003). *A guide to the gardens of Kyoto* (1. ed., rev.updated). Kodansha International.
259. Tschumi, C. (2004). *Mirei Shigemori: Modernizing the Japanese garden* [Degree of Doctor of Sciences]. Swiss Federal Institute of Technology.
260. Tschumi, C. (2005). *Mirei Shigemori: Modernizing the Japanese garden*. Stone Bridge Press.
261. Tschumi, C. (2007). *Mirei Shigemori, rebel in the garden: Modern Japanese landscape architecture*. Birkhäuser.
262. Tsukushi, N. (1964). *Amaterasu no tanjo—The Birth of the Sun Deity*. Tokyo Kadogawa Shinsho.
263. Turner, T. (2011). *Asian gardens: History, beliefs, and design* (177.565). Routledge.
264. Usui, K. (1910). *Historical Gardens in Kyoto*. Unso do.
265. Van Tonder, G. J. (2005). Incomplete Infinity: Structure in a Japanese Garden. In R. Weber & M. A. Amann (Szerk.), *Aesthetics and architectural composition: Proceedings of the Dresden International Symposium of Architecture 2004* (1. Aufl). Pro Literatur.
266. Vance, M. (1982). *The Gardens of Japan: A Bibliography*. Vance Bibliographies.
267. Varley, H. P. (1984). *Japanese Culture* . University of Hawaii Press.
268. Vertrees, J. D., & Gregory, P. (2007). *Timber Press pocket guide to Japanese maples* . Timber Press.
269. Vieillard-Baron, M. (1997). *De la Creation des Jardins: Traduction du Sakutei-ki*.
270. Vilhar, G., & Anderson, C. (2008). *Incomparable Japanese gardens*. IBC Publ.
271. Wachtmann, H. G., & Kruse, I. von. (2000). *Daisen-in: Ein Zen-Tempel des 16. Jahrhunderts in Kyôto = a 16th century Zen-temple in Kyoto*. Hirmer.
272. Waltonsmith, A., & Young Yu, C. (2021). *Hakone estate and gardens*. Arcadia Publishing.
273. Warner, L. (1947). *Japanese Gardens*. Society for Japanese Studies.
274. Watanabe, Y. (1974). *Shinto art: Ise and Izumo shrines* (1st English ed.). Weatherhill/Heibonsha.
275. Weiss, A. S. (2013). *Zen landscapes: Perspectives on Japanese gardens and ceramics* . Reaktion Books.
276. Wickham, L. (2012). Gardens in Japan: Religion, Politics, Culture. In *Gardens in History: A Political Perspective*. Oxbow Books.
277. Wigginton, Brooks E. (1963). *Japanese Gardens*. Marietta College.
278. Woollard, L. (1954). *Japanese and Miniature Gardens*. F. Muller.
279. Wright, T., & Mizuno, K. (1990). *Zen gardens: Kyoto's nature enclosed* (1st ed). Mitsumura Suiko Shoin.
280. Yamada, S. (2011). *Shots in the dark* (otthon). Univ. of Chicago Press [u.a.
281. Yamagata, S., & Goodman, P. (1992). *The Japanese home stylebook: Traditional details and motifs* (1st English-language ed). Stone Bridge Press.
282. Yamamoto, K., & Itō, T. (1989). *Kyoto gardens: Seasonal images in moss and stone* (1. ed). Mitsumura Suiko Shoin.
283. Yamashita, M. S., & Bibb, E. (1996). *In the Japanese garden*. Fulcrum Pub.
284. *Yokei tsukuri niwa no zu*. (1680).
285. Yokoyama, T. (1998). Between Arcadia and Utopia. Learning from „Sakuteiki", the oldest Japanese treatise on garden design. In D. Mazzoleni & C. Blasi (Szerk.), *Nature architecture diversity = Natura architettura diversità*. Electa.
286. Yoshida, T. (1955). *The Japanese House and Garden*. Praeger.
287. Yoshida, T. (1957). *Gardens of Japan* (M. G. Sims., Ford.). Frederick A. Praeger.
288. Yoshikawa, I. (1989). *Chozubachi Teien-bi no zokei—Stone Basins: The Making of Garden Beauty*. Graphic-sha Publishing Co.
289. Yoshikawa, I. (1990). *Niwa, ekusuteria: Kiso chishiki to jissai = Elements of Japanese gardens* (Shohan). Gurafikkusha.
290. Yoshikawa, I. (1992). *Ishigumi no niwa: Kanshō kara gihō made = Japanese stone gardens* (Shohan). Gurafikkusha.

291. Yoshimura, J., & Halford, G. M. (1957). *The Japanese Art of Miniature Trees and Landscapes—Their Creation, Care and Enjoyment*. Charles E. Tuttle.
292. Yoshimura, M. (Szerk.). (1990). *Creation of contemporary Japanese gardens*. Process Architecture Publ. Co., Ltd.
293. Yoshinaga, Y. (1962). *Composition and expression in Japanese traditional gardens.* (43.443). Shokokusha.
294. Yoshinaga, Y. (1965). *Japanese Traditional Gardens*. The Shokokusha Publishing Co.
295. Young, D. E., & Young, M. (2019). *The art of the Japanese garden: History, culture, design*. Tuttle Publishing.
296. Young, D. E., Young, M., Simmons, B., & Tan, Y. H. (2011). *The art of the Japanese garden* . Tuttle Pub.
297. Young, D., Young, M., & Yew, T. H. (2012). *The Art of Japanese Architecture.* . Tuttle Pub.

M5.4. Japánkert – folyóiratcikkek (1892-2020)

1. A Japanese Garden near Boston. (1902). *Scientific American*, *34*(4), 76–76. https://doi.org/10/gc7mjj
2. A Japanese House and Garden. (1904). *Scientific American*, *37*(4), 82–82. https://doi.org/10/gc7mjk
3. Ackerman, D. (2012). Perception. *Smithsonian*, *42*(11), 20.
4. Baek, J. (2008). Kitaro Nishida's Philosophy of Emptiness and its Architectural Significance. *Journal of Architectural Education*, *62*(2), 37–43. https://doi.org/10/czj46h
5. Beattie, J., Heinzen, J. M., & Adam, J. P. (2008). Japanese gardens and plants in New Zealand, 1850-1950: Transculturation and transmission. *Studies in the History of Gardens & Designed Landscapes*, *28*(2), 219–236. https://doi.org/10/gc8tcr
6. Bequette, F. (1997). Japan: Putting the world in order. *UNESCO Courier*, *50*(5), 45–47.
7. Bertoldi, C. (1993). Kobori Enshû: Vita et opere di un Fûryû Daimyô. *Il Giappone*, *33*, 27–44.
8. Brown, K. H. (1998). Rashômo: The multiple histories of the Japanese Tea Garden at Golden Gate Park. *Studies in the History of Gardens & Designed Landscapes*, *18*(2), 93–119. https://doi.org/10/gc6wc6
9. BROWN, K. H. (2003). The Japanese style garden at Hillwood and its context. *Magazine Antiques*, *163*(3), 140–145.
10. Brown, K. H. (2008). Fair Japan: Japanese Gardens at American World's Fairs, 1876-1940. *Site Lines*, *4*(1), 13–16.
11. Bullen, R. (2016). Chinese sources in the Japanese tea garden. *Studies in the History of Gardens & Designed Landscapes*, *36*(1), 5–16. https://doi.org/10/gcx9gx
12. Butler, S. A. (2016). A Plant Hunter's Legacy: Japanese Trees in a New England Landscape, 1870–1930. *Winterthur Portfolio*, *50*(2/3), 99–149. https://doi.org/10/gc6wcz
13. Carlson, A. (1997). On the aesthetic appreciation of Japanese gardens. *The British Journal of Aesthetics*, *37*(1), 47–56. https://doi.org/10/dr2v5p
14. C.-B., P. (1989). Japanese Garden at the Boston Museum of Fine Arts. *Museum Management and Curatorship*, *8*(3), 329. https://doi.org/10/b6jtdm
15. Cortazzi, H. (1993). Gardens of Kyoto. *Arts of Asia*, *23:1*, 76–86.
16. Covell, J. C. (1981). Ryoan-ji: Music of Form and Formless. *Asian and Pacific Quarterly of Cultural and Social Affairs*, *13*(3), 1–9.
17. Covell, J. C. (1982). Essentials of Japanese Tea Gardens. *Asian and Pacific Quarterly of Cultural and Social Affairs*, *14*(3), 39–52.
18. Daniels, I. (2008). Japanese Homes Inside Out. *Home Cultures*, *5*(2), 115–139. https://doi.org/10/dmx6ht
19. Deitz, P. (2008). Plum Blossoms: The Third Friend of Winter. *Site Lines*, *4*(1), 3–5.
20. Desranleau, J., & Jacobs, P. (2009). From conception to reception: Transforming the Japanese garden in the Montreal Botanical Garden. *Studies in the History of Gardens & Designed Landscapes*, *29*(3), 200–216. https://doi.org/10/bpd4qz
21. Dodd, J. (1970). Landscape and Water: Japanese Gardens. *Architectural Review*, *148*, 115–121.
22. Dove, V. (1981). Ritsurin Koen: A Japanese Garden. *Orientations*, *12*(7), 42–49.
23. Esaki, B. (2013). Multidimensional Silence, Spirituality, and the Japanese American Art of Gardening. *Journal of Asian American Studies*, *16*(3), 235–265. https://doi.org/10/gc6wcs
24. Eusden, J. D. (1984). *Chartres and Ryoan-ji—Aesthetic Connections between Gothic Cathedral and Zen Garden*.
25. Fell, D. (1987). The Zen of gardening: Japanese landscapes in Philadelphia. *Connoisseur*, *217*, 146–149.
26. Fell, D. (2005). Pennsylvania Zen. *Architectural Digest*, *62*(6), 98–106.
27. Ferrari, G. R. F. (2010). The Meaninglessness of Gardens. *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*, *68*(1), 33–45. https://doi.org/10/dgw998
28. FiÉvÉ, N. (2017). The genius loci of Katsura: Literary landscapes in early modern Japan. *Studies in the History of Gardens & Designed Landscapes*, *37*(2), 134–156. https://doi.org/10/gc6wcx
29. Fowler, M. (2010). Mapping sound-space: The Japanese garden as auditory model. *Architectural Research Quarterly*, *14*(01), 63–70. https://doi.org/10/frhfvg
30. Fowler, M. (2011). Transmediating a Japanese Garden through Spatial Sound Design. *Leonardo Music Journal*, *21*(21), 41–49. https://doi.org/10/bktbdd

31. Fowler, M. (2013). Hearing a shakkei: The semiotics of the audible in a Japanese stroll garden. *Semiotica*, *2013*(197). https://doi.org/10/gc6wc4
32. Fowler, M. (2015). Sound as a considered design parameter in the Japanese garden. *Studies in the History of Gardens & Designed Landscapes*, *35*(4), 312–327. https://doi.org/10/gcx9pm
33. Fowler, M. D. (2017). Spatial confluences between the ink paintings and garden designs of Sesshū Tōyō. *Studies in the History of Gardens & Designed Landscapes*, 1–14.
34. Fujii, E., Baik, J., Kim, J., & Jang, M. (2007). Characteristics of Japanese garden: Comparisons in Korea, China, and the West. *Acta Horticulturae*, *759*, 143–151. https://doi.org/10/gc8tcx
35. Fujino, J. (1971). The Beautiful Heart of Stones: Sekitei (Stone Gardens). *East*, *7*(7), 10–16.
36. Furlong, E. E. (1952). Garden of one hundred stones; contemporary American conception in the Japanese style. *Landscape Architecture*, *43*, 4–11.
37. Gavin, M. (2000). Nihon fukeiron (Japanese Landscape): Nationalistic or imperialistic? *Japan Forum*, *12*(2), 219–231. https://doi.org/10/br3jhv
38. Gehring, K., & Kohsaka, R. (2007). 'Landscape' in the Japanese language: Conceptual differences and implications for landscape research. *Landscape Research*, *32*(2), 273–283. https://doi.org/10/dwjp44
39. Gillis, A. M. (2007). Destination Japan. *Humanities*, *28*(2), 18–21.
40. Gódorné Hazenauer, Z. (2017). Egy szentendrei rózsa kertje – japánkerti kalauz: Múlt és jelen. *II. RÓZSA- ÉS GALAGONYA-KUTATÁS A KÁRPÁT-MEDENCÉBEN" NEMZETKÖZI KONFERENCIA*. http://mek.oszk.hu/17000/17085/17085.pdf
41. Goto, S. (2003). The garden of literature in Japan and England. *Studies in the History of Gardens & Designed Landscapes*, *23*(3), 276–292. https://doi.org/10/gcx9pt
42. Goto, S. (2005). The confrontation with Western culture: A new garden style in Kyoto — murin-an. *Studies in the History of Gardens & Designed Landscapes*, *25*(3), 191–201. https://doi.org/10/gc6wc3
43. Goto, S. (2007). The first Japanese garden in the Western world: The garden in the Louisiana Purehase Exposition. *Studies in the History of Gardens & Designed Landscapes*, *27*(3), 244–253. https://doi.org/10/gcx9pp
44. Goto, S. (2009). Maintenance and restoration of Japanese gardens in North America: A case study of Nitobe Memorial Garden. *Studies in the History of Gardens & Designed Landscapes*, *29*(4), 302–313. https://doi.org/10/fcmrtf
45. Goto, S. (2012). Visual Preference for Garden Design: Appreciation of the Japanese Garden. *Journal of Therapeutic Horticulture*, *22*(1), 24–37.
46. Goto, S., Gianfagia, T. J., Munafo, J. P., Fujii, E., Shen, X., Sun, M., Shi, B. E., Liu, C., Hamano, H., & Herrup, K. (2017). The Power of Traditional Design Techniques: The Effects of Viewing a Japanese Garden on Individuals With Cognitive Impairment. *HERD: Health Environments Research & Design Journal*, *10*(4), 74–86.
47. Goto, S., Park, B.-J., Tsunetsugu, Y., Herrup, K., & Miyazaki, Y. (2013). The Effect of Garden Designs on Mood and Heart Output in Older Adults Residing in an Assisted Living Facility. *HERD: Health Environments Research & Design Journal*, *6*(2), 27–42. https://doi.org/10/gc8tc2
48. Goto, S., Ristovska, L., & Fujii, E. (2014). The Japanese garden at Sonnenberg: The first traditional private Japanese garden in North America. *Studies in the History of Gardens & Designed Landscapes*, *34*(4), 295–308. https://doi.org/10/gc8tc5
49. Graham, A. (1993). The Ecological Aesthetic in the Japanese Garden. *Asian Culture Quarterly*, *19:1*, 30–34.
50. Grotenhuis, E. T. (1995). The White Path Crossing two rivers: A contemporary Japanese garden represents the past. *The Journal of Garden History*, *15*(1), 1–18. https://doi.org/10/gc6wct
51. Gruner, T. (2018). Anderson Japanese Gardens. *Horticulture*, *115*(1), 24–25.
52. Habib, F., Nahibi, S., & Majedi, H. (2013). Japanese Garden as a Physical Symbol of Japanese Culture. *International Journal of Architecture and Urban Development*, *3*(4), 13–18.
53. Halberstadt, A. (2006). Three Historic Japanese Style Gardens in Saratoga. *Eden*, *9*(2), 6–8.
54. Harper, K. A. (1994). Daiunzan Ryoanji Sekitei—The Stone Garden of the Mountain Dragon's Resting Temple: Soteriology and the Bodhimandala. *Pacific World Journal*, *N.10*, pp.116-130.
55. Hearn, L. (1892). In the Japanese Garden. *Atlantic Monthly*, *70*(417), 14–33.
56. Hennig, K. (1989). Über den sogenannten Zen-Garten. *Oriens Extremus*, *32*, 47–50.
57. Holt, Y. (2004). "The Veriest Poem of Art in Nature": E. A. Hornel's Japanese Garden in the Scottish Borders. *Tate Papers*, *2*, 4.

58. Houdart, S. (2002). Séminaires Paysage et Jardin: Un Autre Regard. *Ebisu*, *n.28*, 243-254;
59. Hu, C. (2014). Comparison of Origins and Evolution between Classical Chinese and Japanese Gardens. *Journal of Landscape Research*, *2014*(1), 23–30.
60. Huppatz, D. J. (2012). Creative Living, Ecological Design and Russel Wright's Manitoga. *Journal of Design History*, *25*(4), 363–378. https://doi.org/10/gc8tcs
61. Huppatz, D. J. (2013). Revisiting Russel Wright's Manitoga. *Landscape Journal*, *32*(1), 19–34. https://doi.org/10/gc8tc4
62. Ismeretlen. (2009). A megtisztulás kövei: Japánkert. *Kertészet és Szőlészet*, *59. évf*(19), 28.
63. Istrate, A. M. (2014). Representations of the Japanese Garden in Western Literature and Arts. *Romanian Economic and Business Review*, *9*(3), 102–114.
64. Ito, T., & Mieko, K. (2000). Environmentalism in Japanese Gardens. *Environmentalism in Landscape Architecture*, *Dumbarton Oaks Colloquium on the History of Landscape Architecture*(No.22), pp.245-268.
65. Jacobs, P. (2004). Learning from Saihô-ji: Sustaining a garden tradition. *Studies in the History of Gardens & Designed Landscapes*, *24*(1), 1–20. https://doi.org/10/gcx9pq
66. Johnson, N. B. (1989). Geomancy, sacred geometry, and the idea of a garden: Tenryu-ji temple, Kyoto, Japan. *The Journal of Garden History*, *9*(1), 1–19. https://doi.org/10/gcx9ps
67. Johnson, N. B. (1990). The garden in Zuisen Temple, Kamakura, Japan: Design form and phylogenetic meaning. *The Journal of Garden History*, *10*(4), 214–236. https://doi.org/10/gcx9pr
68. Johnson, N. B. (1993). Zen Buddhist Landscapes and the ldea of Temple: Muso Kokushi and Zuisen-Ji, Kamakura, Japan. *Architecture and Behaviour*, *9*(2), 213-226.
69. Johnson, N. B. (2003). Mountain, Temple, and the Design of Movement: Thirteenth-Century Japanese Zen Buddhist Landscapes. *Landscape Design and the Experience of Motion*, 157–186.
70. Jones, J. K. (2013). Re-discovering the arts: The impact of engagement in a natural environment upon pre-service teacher perceptions of creativity. *Thinking Skills and Creativity*, *8*, 102–108. https://doi.org/10/f4th4c
71. Kanzaki, M., & Wise, J. (2013). The Japanese-Garden Aesthetics of Robert Lepage: Shukukei, Mitate, and Fusuma-e in Seven Streams of the River Ota and Other Works. *Theatre Research International*, *38*(03), 196–213. https://doi.org/10/gc6wc2
72. Kazuo, O. (2005). Man and Nature: To Protect or to Be Protected? *Economy, Culture & History*, *24*(5), 28–29.
73. Keane, M. P. (2006). Tea Gardens Ancient and Modern. *Economy, Culture & History Japan Spotlight Bimonthly*, *25*(3), 34–35.
74. Keane, M. P. (2008). Listening to Stones. *Site Lines*, *4*(1), 9–11.
75. Konopka, A., & Van Beers, W. (2014). Compositionwork: A Method for Self-Investigation. *Journal of Constructivist Psychology*, *27*(3), 194–210. https://doi.org/10/gc8tcw
76. Kudo Y. (2009). Historical change of the Japanese community garden and its publicness. *Journal of Architecture and Planning (Transactions of AIJ)*, *74*(643), 2043–2047. https://doi.org/10/bh9nh7
77. Kuitert, W. (2013). Composition of scenery in Japanese pre-modern gardens and the three distances of Guo Xi. *Studies in the History of Gardens & Designed Landscapes*, *33*(1), 1–15. https://doi.org/10/gcx9pk
78. Kuitert, W. (2015). *Research outside Japan on Japanese Landscape Gardening and Flowering Cherries*.
79. Kuitert, W. (2016). Context & Praxis: Japan and Designing Gardens in West. *Die Gartenkunst*, *28*(2), 278-292.
80. Kuitert, W. (2017). Chinese style composition of scenery in Chishaku-in. *Shakkei*, *23*(4).
81. Lancaster, C. (1953). Japanese Buildings in the United States before 1900: Their Influence upon American Domestic Architecture. *The Art Bulletin*, *35*(3), 217–224.
82. Lepine, A., & Capkova, H. (2011). Traversing the Triad. *Art & Christianity*, *66*, 2–4.
83. Lim, D. C. L. (2015). The Zen of Japanese Imperialism in Tan Twan Eng's *The Garden of Evening Mists*. *Critique: Studies in Contemporary Fiction*, *56*(4), 435–448. https://doi.org/10/gcx9px
84. Lindström, K. (2010). Autocommunication and Perceptual Markers in Landscape: Japanese Examples. *Biosemiotics*, *3*(3), 359–373. https://doi.org/10/bwr27h
85. Linhart, S. (2012). THE VISUAL REPRESENTATION OF JAPAN IN THE WEST. *The Development of Japan in the West: Comparative Analysis*, 46–67.

86. Liu L., Konishi T., Nakamura S., & Kato Y. (2001). Study on Image of Appearance for Chinese and Japanese Traditional Architectures. *Journal of Architecture and Planning (Transactions of AIJ)*, *66*(541), 131–138. https://doi.org/10/gc6wc7
87. Lonsdale, J., & Bell, S. (1999). A New Japanese Landscape at Kew. *Curtis's Botanical Magazine*, *16*(2), 119–125. https://doi.org/10/fmwhf5
88. Lyons, M. J., Van Tonder, G. J., Shortreed, I., & Tetsutani, N. (2002). *Calming visual spaces: Learning from Kyoto Zen gardens*. 154. https://doi.org/10.1145/1242073.1242167
89. McArthur, M. (2017). The Storrier Stearns Japanese Garden in Pasadena, California. *Orientations*, *Jan/Feb2017*, 24–26.
90. Meredith, P. (2013). Cowra. *Australian Geographic*, *Nov/Dec2013*(117), 108–110.
91. Messervy, J. M. (1980). Learning in Japan: A Personal Account. *Journal of Architectural Education*, *33*(3), 10–13. https://doi.org/10/gc8tct
92. Missingham, G. K. (2007). Japan 10±, China 1: A first attempt at explaining the numerical discrepancy between Japanese-style gardens outside Japan and Chinese-style gardens outside China. *Landscape Research*, *32*(2), 117–146. https://doi.org/10/ft76t3
93. Mitani, T. (2011). Moonlight in Japanese Zen Buddhist temple gardens: An analytical simulation. *Journal of Landscape Architecture*, *6*(1), 46–53. https://doi.org/10/gcx9p2
94. Mitchel, E. (1996). Splendor in the Gravel. *Time Magazine*, *March 4*, 54.
95. Mitchelhill, J. (2008). The Japanese garden in Australia: Authentic or alien? *Australian Garden History*, *20*(1), 23–26.
96. Nakagawara, C. (2004). The Japanese Garden for the Mind: The 'Bliss' of Paradise Transcended. *Stanford Journal of East Asian Affairs*, *4*(2), 83–102.
97. Nakane, K. (1970). Zen and Japanese gardens. *Chanoyu Quarterly*, *1*(4), 43–47.
98. Nakane, K. (1971). The Character and Development of the Tea Garden. *Chanoyu Quarterly*, *2*(1), 43–49.
99. Newcomb, T. (2017). Japanese Garden Builds Cultural Crossroads. *ENR: Engineering News-Record*, *12/11/2017*, NW18–NW19.
100. Ni, J., & Fu, D. (2007). The abstract diagram of plant design in Japanese gardens. *Journal of Shanghai Jiaotong University - Agricultural Science*, *25*(3), 255–259. https://doi.org/10/gc8tcz
101. Nitschke, G. (1997). Japanese contemporary gardens: A sense of unity: An interview with Charles Chesshire. *Art & Design*, *12*, 40–47.
102. Nomura, S. (2008). *Japanese garden art—The zen misconception*.
103. Nonaka, N. (2008). The Japanese Garden: The Art of Setting Stones. *Site Lines*, *4*(1), 5–8.
104. Norris Brock, J. (1999). A Song of Secret Places. *Pilgrimage*, *25*(3–4), 4–10.
105. Oshima, K. T. (1996). Denenchōfu: Building the Garden City in Japan. *Journal of the Society of Architectural Historians*, *55*(2), 140–151. https://doi.org/10/c944zt
106. Panzini, F. (2007). The Gardens of Mirei Shigemori: TRADITION AND APPRECIATION OF MODERNITY. *Docomomo Journal*, *37*, 36–39.
107. Polat, A. T., Güngör, S., & Kaklik, N. (2010). Kyoto Japanese Garden in Konya, Turkey—The Design Principles of Japanese Gardens. *Prostor*, *18*(2), 438–451.
108. Purkayastha, B. (1995). Italian Renaissance and Japanese Zen Gardens: An Approach for Introducing Cultural Landscapes. *Journal of Geography*, *94*(3), 420–426. https://doi.org/10/dtr54j
109. Roger, A. (1971). Bonsai and the Pleasure of Collecting. *Japan Society of London Bulletin*, *4*(12), 4–6.
110. Rogers, E. B. (2008). Tea and Sympathy: A Zen Approach to Landscape Gardening. *Site Lines*, *4*(1), 11–13.
111. Rubin, K. (2018). Secrets to Share: Decoding Japanese Garden Design One Stone at a Time. *Landscape Architecture*, *108*(2), 36–40.
112. Saito, Y. (1996). Japanese Gardens: The Art of Improving Nature. *Chanoyu Quarterly*, *83*, 41–61.
113. Saito, Y. (2007). The Moral Dimension of Japanese Aesthetics. *Journal of Aesthetics and Art Criticism*, *65*(1), 85–97. https://doi.org/10/d795d4
114. Seiko, G., Naveed, K., Helene, P., Fred, K., & Karl, H. (2014). Differential Responses of Individuals with Late-Stage Dementia to Two Novel Environments: A Multimedia Room and an Interior Garden. *Journal of Alzheimer's Disease*, *3*, 985–998. https://doi.org/10/gc8tcv
115. Seiroku, O. (1997). Structural Analysis of the Naturalistic Landscaping of "Sakuteiki." *Journal of the Faculty of Environmental Science and Technology, Okayama University*, *2*(1), 99–106.

116. Sekinishi T. (2012). Study on the Zen garden view in the late 14th century with reference to "Kuuge-Nichiyou-Kufuu-Ryakushu." *Journal of The Japanese Institute of Landscape Architecture*, *75*(5), 367–372. https://doi.org/10/gcx9gz
117. Shikasho T., Yokoyama T., Shiozaki T., & Okuyama S. (2015). Design Theme in Houses with Roof Garden by Contemporary Japanese Architects. *Journal of Architecture and Planning (Transactions of AIJ)*, *80*(718), 2833–2841. https://doi.org/10/gc6wdc
118. Shinn, M. (2015). A Glimpse of Japan. *Horticulture*, *112*(1), 32–37.
119. Shiro, N. (2006). Structure in the Japanese Garden. *The Antioch Review*, *Vol.64*(No.2), 217–220.
120. Soper, A. C. (1967). A Ninth Century Landscape Painting in the Japanese Imperial Palace and Some Chinese Parallels. *Artibus Asiae*, *29*(4), 335. https://doi.org/10/c9qc2z
121. Stauskis, G. (2011). Japanese Gardens outside of Japan: From the Export of Art to the Art of Export. *Town Planning and Architecture*, *35*(3), 212–221. https://doi.org/10/bk5btz
122. Ştefan, C., Fora, C., Vişoiu, D., Hernea, C., & Constantinescu, A. (2009). Landscape painting in Japanese gardens. *Journal of Horticulture, Forestry and Biotechnology*, 195–196.
123. Stone, L. A. (2011). The Japanese village and deer park. *Studies in the History of Gardens & Designed Landscapes*, *31*(3), 216–227. https://doi.org/10/b3q4rq
124. Suthasupa, S. (2012). Kenrokuen's Six Garden Attributes and the Understanding-and-Exploration Approach. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, *50*, 657–666. https://doi.org/10/gc7mjh
125. Suzuki, A. (2004). *The Learning Process of Japanese Gardens*. http://www.zen-garden.org/documents/TheLearningProcess.pdf
126. Suzuki, A. (2015). *Opportunities, Obstacles and Possibilities for Foreigners to Study Traditional Japanese Gardening*. https://doi.org/10/gc3kgt
127. Tachibana, S., Daniels, S., & Watkins, C. (2004). Japanese gardens in Edwardian Britain: Landscape and transculturation. *Journal of Historical Geography*, *30*(2), 364–394. https://doi.org/10/dj5q9q
128. Takayuki, O., Shöji, Y., & Wei, L. (2010). A Mapping and Geographical Analysis of Japanese Gardens in the Kyoto Basin. *Japan Review*, *No.22*, 213–221. https://doi.org/10.2307/25791348
129. Tamura, A. H. (2004). Gardens Below the Watchtower: Gardens and Meaning in World War II Japanese American Incarceration Camps. *Landscape Journal*, *23*(1), 1–21. https://doi.org/10/bwxw89
130. Tanaka, S. (1966). Teien-ron toshite no sakuteiki—The Sakuteiki as a Treatise on Gardening. *Geino-Shi Kenkyu*, *15*.
131. Treib, M. (1980). Making the Edo Garden. *Landscape*, *1*, 24–29.
132. Treib, M. (1989). Reduction, elaboration and Yūgen: The Garden of Saihō-ji. *The Journal of Garden History*, *9*(2), 95–101. https://doi.org/10/gcx9p3
133. Treib, M. (1998). Formal problems. *Studies in the History of Gardens & Designed Landscapes*, *18*(2), 71–92. https://doi.org/10/gc6wcv
134. Tschumi C. (2003). A Study of a New Type of Karesansui Garden. *Journal of The Japanese Institute of Landscape Architecture*, *66*(5), 413–416. https://doi.org/10/bz7rhq
135. Tschumi, C. A. (2006). Between Tradition and Modernity: The Karesansui Gardens of Mirei Shigemori. *Landscape Journal*, *25*(1), 108–125. https://doi.org/10/fgh47x
136. Utak a japánkertben. (2009). *Kertészet És Szőlészet*, *58. évf.*(21), 28.
137. Van Tonder, G. J. (2006). Eight lessons from karesansui. *South African Journal of Art History*, *21*(2), 1–9.
138. van Tonder, G. J. (2007). Recovery of visual structure in illustrated Japanese gardens. *Pattern Recognition Letters*, *28*(6), 728–739. https://doi.org/10/b49dmf
139. Van Tonder, G. J., & Lyons, M. (2003). *Structural order in Japanese Karesansui gardens*. https://www.researchgate.net/publication/22001334
140. van Tonder, G. J., & Lyons, M. J. (2005). Visual Perception in Japanese Rock Garden Design. *Axiomathes*, *15*(3), 353–371. https://doi.org/10/db3g2k
141. Van Tonder, G. J., Lyons, M. J., & Ejima, Y. (2002a). Perception psychology: Visual structure of a Japanese Zen garden. *Nature*, *419*(6905), 359–360. https://doi.org/10/d5msqw
142. Van Tonder, G. J., Lyons, M. J., & Ejima, Y. (2002b). Visual structure of a Japanese Zen garden: Perception psychology. *Nature*, *419*(6905), 359–360. https://doi.org/10/d5msqw
143. Vltavsky, G. (1997). Representing Ryoan-ji. *The Journal of Garden History*, *17*(3), 221–229. https://doi.org/10/gcx9pw

144. Vujcic, M., Tomicevic-Dubljevic, J., Grbic, M., Lecic-Tosevski, D., Vukovic, O., & Toskovic, O. (2017). Nature based solution for improving mental health and well-being in urban areas. *Environmental Research*, *158*, 385–392.
145. Wang, M. (2006). Japanese Culture, a Product of a Sense of Oneness with Nature. *Economy, Culture & History*, *25*(6), 44–45.
146. Wei, L. (2017). Cultural Connotation and Contemporary Value of Japanese Garden. *Agricultural Science & Technology*, *18*(10), 1929–1934.
147. Wei Lim, T. (2013). Kyudai's Hakozaki campus: Contextualizing the profile of a thriving green campus town within environmental historical studies. *Studies in the History of Gardens & Designed Landscapes*, *33*(3), 208–234. https://doi.org/10/gc8tcq
148. Weidman, J., & Goto, S. (2012). The John P. Humes Japanese Stroll Garden: A lost history. *Studies in the History of Gardens & Designed Landscapes*, *32*(2), 128–138. https://doi.org/10/gc6wc5
149. Weiss, A. S. (2010). On the Circulation of Metaphors in the Zen Garden. *AA Files*, *60*, 89–93.
150. Wicks, R. (2004). Being in the Dry Zen Landscape. *The Journal of Aesthetic Education*, *38*(1), 112–122. https://doi.org/10/b58hhr
151. Williams, W. B. (1988). The Japanese garden and the influence of the West. *Japan Society Review*, *112*, 81–88.
152. Winters, D. A. (1987). Buddhist Meditation Gardens. *The Tibet Journal*, *12*(2), 41–52.
153. Yamaguchi, K., Nakajima, I., & Kawasaki, M. (2008). The Application of the Surrounding Landform to the Landscape Design in Japanese Gardens. *WSEAS Transactions on Environment and Development*, *8*(4), 655–665.
154. Yuzawa, H., & Mark, G. (2010). *The japanese garden: Task awareness for collaborative multitasking*. 253. https://doi.org/10.1145/1880071.1880114
155. Zhang, Y., Yamaguchi, K., & Kawasaki, M. (2018). A spatial analysis of the pond design to create Okufukasa, a sense of depth: A case study of Katsura Imperial Villa. *Landscape Research*, *43*(3), 380–399.
156. Zhao, C.-S., Matsumoto, N., Liu, T.-F., Yuan, Y.-Q., & Kawata, K. (2003). A Study on the Image of Landscape of Japanese and Chinese Gardens. *Journal of Asian Architecture and Building Engineering*, *2*(2), b69–b76. https://doi.org/10/b4cxpr
157. Zhao, X., & Zhu, X. (2011). *The landscape planning and design of Japanese imperial army unit 731 site park*. 5590–5593. https://doi.org/10.1109/ICECENG.2011.6058462
158. Zhou H. (2013). A Study on the Space Composition of Borrowed Scenery Garden of Japan. *Journal of Architecture and Planning (Transactions of AIJ)*, *78*(689), 1659–1666. https://doi.org/10/gc6wdb

M6. Kínai elemek az európai tájkertekben

Nr.	Név	Év	Kínai építmény éve ⬇	Ország	Város	Építmény típusa
1	Stowe	1713	1738	UK	Buckingham	ház
2	Wroxton Abbey	1737	1739	UK	Wroxton, Banbury	ház
3	Studley Royal Water Garden	1742	1744	UK	Ripon	pavilon
4	Shugborough Park	1747	1747	UK	Great Haywood, Stapleford	Pagoda, pavilon, híd
5	Marybone House	1744	1748	UK	Gloucester	Pagoda
6	Stourhead	1741	1749	UK	Stourton	pavilon, híd
7	Stora Nyckelviken	1747	1750	SE	Nacka	pavilon
8	Drottningholm Palace Park	1753	1753	SE	Stockholm	ház
9	Wrest Park	1754	1754	UK	Silsoe	pavilon, híd
10	Hestercombe	1750	1760	UK	Hestercombe, Cheddon Fitzpaine, Taunton	pavilon
11	Kew Garden	1757	1762	UK	Richmond	Pagoda, pavilon, híd
12	Karlsruhe Palace Gardens	1731	1764	DE	Karlsruhe	ház
13	Park Sanssouci	1744	1764	DE	Potsdam	Pagoda, ház
14	Peterhof Palace Park	1760	1774	RU	Peterhof	ház
15	Prinz Emil Garden	1772	1775	DE	Darmstadt	pavilon
16	Bonnelles	1775	1776	FR	Bonnelles	pavilon
17	Petit Trianon	1777	1776	FR	Versailles	pavilon
18	Steinfurter Bagno Park	1770	1777	DE	Steinfurt	híd
19	La Folie Saint-James	1777	1777	FR	Neuilly-sur-Seine	pavilon
20	Schwetzingen Castle Garden	1778	1778	DE	Schwetzingen	ház
21	Désert de Retz	1774	1778	FR	Chambourcy	pavilon
22	Bergpark Wilhelmshöhe	1785	1781	DE	Kassel	ház, pavilon
23	Eszterházy Castle Park	1773	1783	HU	Fertőd	ház
24	Rambouillet Park	1770	1784	FR	Rambouillet	pavilon
25	Ermitage Arlesheim	1785	1785	CH	Arlesheim	pavilon
26	Grönsöö Castle	1793	1786	SE	Grönsöö	ház

Nr.	Név	Év	Kínai építmény éve ⬇	Ország	Város	Építmény típusa
27	Krasny Dvur Park	1783	1786	CZ	Krásný Dvůr	pavilon
28	Haga Park	1780	1787	SE	Haga	pavilon
29	Blenheim Park	1764	1789	UK	Woodstock	ház, híd
30	Woburn Abbey Garden	1743	1794	UK	Woburn	ház
31	Vlasimsky zamecky park	1775	1800	CZ	Vlašim	pavilon
32	Bergpalais Pillnitz	1788	1804	DE	Pillnitz	pavilon
33	Sofiyivka Park	1796	1841	UA	Uman	pavilon
34	Lednice Castle Park	1795	1865	CZ	Lednice	pavilon

M7. Japánkertek Európában

Nr.	Név	Év ⬇	ISO	Koordináták	Japán tervező	Álló kő	Fekvő kő	Kőedény	Lépőkő	Tó	Folyó, patak	Vízesés	Sziget	Fahíd	Kőhíd	Föld híd	Rusztikus híd	Bambusz kerítés	Fa kerítés	Nyitott kerítés	Fal	Sövény	Egyéb térhatároló	Átjáró	Kapu	Pavilon	Teaház	Ház	Pagoda	Kőlámpás	Kőpagoda	Buddha	Teknős	Daru	Sintó Kapu	Sintó Szentély	Sintó Épület
1.	Bambous Garden	1856	FR	44° 4' 9.6168" N, 3° 58' 44.3064" E		x	x			x			x					x		x						x				x							
2.	Water Garden - Warren House	1863	UK	51° 25' 21.5652" N, 0° 16' 25.2768" W		x	x			x	x	x		x												x											
3.	World Exhibition 1873	1873	AT	48° 13' 0.3576" N, 16° 23' 20.5548" E	x	x	x	x	x	x			x	x				x		x										x					x	x	
4.	Cotswold Japanese Garden (Batsford Arboretum)	1886	UK	51° 59' 55.2912" N, 1° 44' 3.4404" W			x				x			x																x		x					
5.	Water Garden of Claude Monet	1893	FR	49° 4' 31.296" N, 1° 32' 1.4352" E						x	x			x																							
6.	Pagoda Cinema garden	1896	Fr	48° 51' 5.5872" N, 2° 19' 0.5448" E																																	
7.	Parc Oriental Maulevrier	1899	FR	47° 0' 21.078" N, 0° 44' 40.4304" W		x	x		x	x	x			x	x			x	x	x						x				x	x	x	x		x		
8.	Laeken Japanese Pagoda	1900	BE	50° 53' 34.5624" N, 4° 21' 41.7312" E																									x								
9.	Ramster	1900	UK	51° 5' 30.6276" N, 0° 38' 47.5692" W						x	x			x																x				x			
10.	Leonardslee Gardens	1900	UK	51° 1' 10.7652" N, 0° 15' 40.1796" W			x																														
11.	Shirenewton Hall, Japanese Garden	1900	UK	51° 38' 17.1744" N, 2° 45' 15.0984" W			x			x				x																x	x						
12.	Stobo Japanese Water Garden	1900	UK	55° 36' 55.5264" N, 3° 19' 7.1508" W			x		x	x	x	x		x												x				x							
13.	Japanese Garden at Fanhams Hall	1900	UK	51° 49' 21.018" N, 0° 0' 40.7592" W	x	x	x			x				x													x			x							x

Nr.	Név	Év ⬇	ISO	Koordináták	Japán tervező	Álló kő	Fekvő kő	Kőedény	Lépőkő	Tó	Folyó, patak	Vízesés	Sziget	Fahíd	Kőhíd	Föld híd	Rusztikus híd	Bambusz kerítés	Fa kerítés	Nyitott kerítés	Fal	Sövény	Egyéb térhatároló	Átjáró	Kapu	Pavilon	Teaház	Ház	Pagoda	Kőlámpás	Kőpagoda	Buddha	Teknős	Daru	Sintó Kapu	Sintó Szentély	Sintó Épület
14.	Broughton House & Garden	1901	UK	54° 50' 12.7284" N, 4° 3' 16.0128" W		x	x		x	x																							x				
15.	The Japanese Garden in Gunnersbury Park	1901	UK	51° 29' 52.4292" N, 0° 17' 33.0396" W							x			x																x							
16.	Japanese Garden at The Gardens of Easton Lodge	1902	UK	51° 53' 29.4144" N, 0° 18' 54.144" E						x																	x									
17.	Kildrummy Castle Gardens	1904	UK	57° 14' 10.3668" N, 2° 54' 17.3592" W	x	x	x				x	x																								
18.	Albert Kahn Japanese Garden	1905	FR	48° 50' 28.6512" N, 2° 13' 40.4616" E		x	x	x	x		x		x	x						x							x			x	x					
19.	Heale Garden	1906	UK	51° 7' 32.052" N, 1° 49' 3.2988" W	x	x					x			x	x												x			x						
20.	Tully Japanese Garden	1906	UK	53° 8' 41.1936" N, 6° 54' 6.39" W		x	x		x	x				x													x			x						
21.	Newstead Abbey	1907	UK	53° 4' 41.9232" N, 1° 11' 33.5328" W		x	x	x	x		x	x			x											x				x						
22.	Japanese Garden at Cowden	1908	UK	56° 10' 51.1572" N, 3° 38' 12.1596" W	x	x	x	x	x	x	x		x	x	x										x	x	x			x						
23.	Powerscourt Gardens	1908	UK	53° 11' 3.3036" N, 6° 11' 11.8788" W		x	x			x		x		x					x	x						x				x	x					
24.	Japanese Garden in Gatton Park	1909	UK	51° 15' 42.858" N, 0° 10' 28.4916" W			x		x	x		x		x												x				x						
25.	Japanese Brittish Exhibition	1910	UK	51°30'37.6"N 0°13'41.4"W	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x									x	x	x	x	x	x	x	x				x		
26.	Clingendael Japanese Garden	1910	NL	52° 6' 2.2644" N, 4° 19' 40.458" E		x	x		x	x			x	x				x	x	x					x	x	x			x		x				
27.	Mount Ephraim	1910	UK	51° 18' 5.832" N, 0° 57' 31.0392" E		x	x			x		x			x															x						
28.	Japanese Garden in Tatton Park	1910	UK	53° 19' 45.8148" N, 2° 22' 57.3636" W	x	x	x	x	x	x			x		x			x		x		x			x		x			x	x			x	x	x	

Nr.	Név	Év ⬇	ISO	Koordináták	Japán tervező	Álló kő	Fekvő kő	Kőedény	Lépőkő	Tó	Folyó, patak	Vízesés	Sziget	Fahíd	Kőhíd	Föld híd	Rusztikus híd	Bambusz kerítés	Fa kerítés	Nyitott kerítés	Fal	Sövény	Egyéb térhatároló	Átjáró	Kapu	Pavilon	Teaház	Ház	Pagoda	Kőlámpás	Kőpagoda	Buddha	Teknős	Daru	Sintó Kapu	Sintó Szentély	Sintó Épület
29.	Japanese Garden, Castle Garden of Malmö	1911	SE	55° 36' 13.986" N, 12° 59' 20.9508" E																																	
30.	Peasholm Park	1912	UK	54° 17' 24.4788" N, 0° 24' 46.1628" W						x		x		x																x								
31.	Japanese garden of Schönbrunn	1913	AT	48° 11' 6.1152" N, 16° 18' 41.7528" E		x	x	x	x	x								x	x	x					x	x				x							
32.	Japanese Garden, Carl-Duisberg Park	1913	DE	51° 0' 41.0832" N, 6° 58' 54.1128" E		x	x		x	x			x	x	x	x			x									x		x	x			x	x	x	
33.	Japanese Garden in Manor Park	1913	PL	51° 30' 5.0616" N, 15° 11' 42.8352" E		x	x		x	x	x		x	x	x											x				x					x			
34.	Wroclaw Japanese Garden	1913	PL	51° 6' 34.776" N, 17° 4' 44.562" E	x	x	x	x	x	x		x	x	x											x	x	x	x		x	x						
35.	Japanese Garden, Karlsruhe Zoo	1914	DE	48° 59' 55.9428" N, 8° 23' 57.2244" E		x	x	x	x	x					x			x	x							x	x			x	x				x	x	
36.	Peckham Rye Park	1914	UK	51° 27' 34.5096" N, 0° 3' 49.9284" W		x	x			x	x	x														x											
37.	Exbury Gardens	1919	UK	50° 48' 10.9656" N, 1° 23' 59.3268" W							x			x																							
38.	Arbigland Gardens	1920	UK	54° 54' 10.3716" N, 3° 35' 24.2556" W							x																										
39.	Compton Acres Japanese Garden	1920	UK	50° 42' 18.9144" N, 1° 55' 33.5856" W	x	x	x		x	x				x				x	x							x	x			x	x			x	x		
40.	Japanese Garden in Alexandru Borza Botanical Garden	1923	RO	46° 45' 45.5652" N, 23° 35' 18.8556" E		x	x	x	x	x		x		x	x											x	x			x					x		
41.	Japanese Garden, Rothschild Park	1925	FR	48° 51' 1.1448" N, 2° 13' 46.6356" E	x	x	x			x		x		x																x							
42.	VMSZKI Japanese Garden	1928	HU	47° 30' 38.9304" N, 19° 7' 15.3624" E		x	x		x		x	x	x		x											x				x	x		x		x		
43.	Japanese Garden, Flowery Budapest - Flowery Hungary	1929	HU	47° 29' 9.4848" N, 19° 4' 5.5848" E		x	x		x						x															x				x			

Nr.	Név	Év ⬇	ISO	Koordináták	Japán tervező	Álló kő	Fekvő kő	Kőedény	Lépőkő	Tó	Folyó, patak	Vízesés	Sziget	Fahíd	Kőhíd	Föld híd	Rusztikus híd	Bambusz kerítés	Fa kerítés	Nyitott kerítés	Fal	Sövény	Egyéb térhatároló	Átjáró	Kapu	Pavilon	Teaház	Ház	Pagoda	Kőlámpás	Kőpagoda	Buddha	Teknős	Daru	Sintó Kapu	Sintó Szentély	Sintó Épület
44.	Garden of Courance Castle	1930	FR	48° 26' 35.988" N, 2° 28' 20.4708" E		x	x		x	x		x		x																							
45.	Harrogate Japanese Garden	1930	UK	53° 59' 28.5216" N, 1° 33' 9.1296" W		x	x				x	x		x										x						x	x						
46.	Japanese Garden, Bugyi Istvan Hospital	1933	HU	46° 39' 46.6056" N, 20° 15' 14.0904" E																									x								
47.	Japanese Garden, Ephrussi de Rotschild Garden	1934	FR	43° 41' 47.7348" N, 7° 19' 42.5712" E		x	x	x	x	x				x				x					x	x						x							
48.	Small Japanese Garden, Balatonfured Spa	1934	HU	46° 57' 18.7488" N, 17° 53' 45.6612" E																																	
49.	Japanese Tea House in the Garden of the Museum of Ethnography	1935	SE	59° 19' 57.2268" N, 18° 7' 14.7252" E		x	x	x	x									x		x							x			x							
50.	Japanese Garden, Margaret Island	1936	HU	47° 31' 30.2952" N, 19° 2' 36.1788" E		x	x			x		x		x																							
51.	IBUKI Japanese garden	1937	PL	49° 52' 45.6096" N, 19° 6' 12.5316" E		x	x	x	x	x				x																x	x						
52.	Japanese Garden in Hagenbeck Zoo	1938	DE	53° 35' 49.4772" N, 9° 56' 16.7028" E		x	x			x			x	x	x			x												x		x			x		
53.	Japanese Garden, Jokai Park	1940	HU	46° 54' 31.5396" N, 18° 2' 53.2032" E		x	x		x	x		x		x												x				x	x						
54.	Japanese Glade in Gothenburg Botanical Garden	1952	SE	57° 40' 58.9548" N, 11° 57' 1.0728" E		x	x		x	x	x																			x							
55.	Dry Garden, Wittelsbach Park	1957	DE	48° 21' 27.7416" N, 10° 52' 56.28" E		x	x																							x							
56.	Japanese peace garden, Unesco HQ	1959	FR	48° 50' 56.5872" N, 2° 18' 22.3812" E	x	x	x		x	x					x																						
57.	Eastern Asian Garden	1960	SK	48° 19' 9.9948" N, 18° 22' 8.184" E		x	x		x	x													x			x				x							

Nr.	Név	Év	ISO	Koordináták	Japán tervező	Álló kő	Fekvő kő	Kőedény	Lépőkő	Tó	Folyó, patak	Vízesés	Sziget	Fahíd	Kőhíd	Föld híd	Rusztikus híd	Bambusz kerítés	Fa kerítés	Nyitott kerítés	Fal	Sövény	Egyéb térhatároló	Átjáró	Kapu	Pavilon	Teaház	Ház	Pagoda	Kőlámpás	Kőpagoda	Buddha	Teknős	Daru	Sintó Kapu	Sintó Szentély	Sintó Épület
58.	Japanese garden, Japan Cultural Institute	1962	IT	41° 55' 7.4712" N, 12° 28' 45.8076" E	x	x	x		x	x					x													x		x								
59.	International Horticultural Exhibition 1963	1963	DE	53° 33' 33.7212" N, 9° 59' 10.59" E	x	x	x		x		x				x											x				x							
60.	Japanese Garden in Budapest Zoo and Botanical Garden	1963	HU	47° 31' 4.17" N, 19° 4' 40.008" E		x	x			x					x			x		x									x							
61.	Japanese Garden of Serres d'Auteuil	1965	FR	48° 50' 50.8956" N, 2° 15' 3.9636" E	x	x	x																							x							
62.	Parc floral de paris, bois de Vincennes	1969	FR	48° 50' 18.582" N, 2° 26' 39.642" E		x	x			x																											
63.	Calderstones Park	1969	UK	53° 22' 52.2192" N, 2° 53' 40.0092" W		x	x		x	x																x											
64.	Japanese Garden, Vexin Central Hospital	1970	FR	49° 4' 48.972" N, 1° 45' 38.7252" E		x	x			x				x	x															x					x		
65.	Hotel Okura Japanese Garden	1971	NL	52° 20' 54.2148" N, 4° 53' 39.8364" E	x	x	x	x	x	x																				x							
66.	World Health Organization Headquarters	1971	CH	46° 13' 57.8172" N, 6° 8' 3.6852" E	x	x	x	x		x		x						x												x	x						
67.	Urasenke Tea House	1972	DE	48° 8' 42.8928" N, 11° 35' 7.9728" E	x	x	x	x	x	x			x		x									x			x			x							
68.	Park Kioto	1972	UA	50° 27' 59.2992" N, 30° 38' 40.6536" E	x	x	x			x			x	x												x		x		x	x				x		
69.	Erik Borja's Zen Garden	1973	FR	45° 2' 37.0788" N, 4° 56' 59.982" E		x	x	x	x	x								x		x						x		x		x					x		
70.	Japanese Garden in Lodz Botanical Garden	1973	PL	51° 45' 37.6524" N, 19° 24' 27.2232" E		x	x		x	x					x																					
71.	Takasakigarten at Kurpark Oberlaa	1974	AT	48° 8' 43.8216" N, 16° 24' 20.0376" E	x	x	x	x	x		x				x															x							

Nr.	Név	Év	ISO	Koordináták	Japán tervező	Álló kő	Fekvő kő	Kőedény	Lépőkő	Tó	Folyó, patak	Vízesés	Sziget	Fahíd	Kőhíd	Föld híd	Rusztikus híd	Bambusz kerítés	Fa kerítés	Nyitott kerítés	Fal	Sövény	Egyéb térhatároló	Átjáró	Kapu	Pavilon	Teaház	Ház	Pagoda	Kőlámpás	Kőpagoda	Buddha	Teknős	Daru	Sintó Kapu	Sintó Szentély	Sintó Épület
72.	Dusseldorf Japanese Garden	1975	DE	51° 15' 23.6268" N, 6° 44' 39.4548" E	x	x	x			x	x	x	x						x											x	x						
73.	Japanese Garden at Barnards Farm	1975	UK	51° 33' 57.6576" N, 0° 21' 28.836" E					x																												
74.	Japanese Garden, l'Amitié Park	1977	FR	48° 52' 50.1852" N, 2° 10' 45.8904" E		x	x				x			x				x						x						x					x		
75.	Japanese Garden at Hotel Marinela	1979	BG	42° 40' 19.9092" N, 23° 19' 8.382" E	x	x	x		x	x					x													x		x							
76.	Bonn Japanese Garden	1979	DE	50° 42' 47.1744" N, 7° 8' 10.572" E	x	x	x		x	x		x	x	x			x	x							x		x				x	x				x	
77.	Loki-Schmidt Botanic Garden	1979	DE	53° 33' 51.9444" N, 9° 51' 39.8844" E	x	x	x		x	x			x		x																x						
78.	Blühendes Japanese Garden	1979	DE	48° 54' 0.5652" N, 9° 12' 7.6212" E	x	x	x	x	x	x	x	x						x		x	x				x						x						
79.	Japanese Garden, Dijon	1980	FR	47° 20' 54.564" N, 5° 2' 17.5416" E	x	x	x			x		x		x																	x					x		
80.	Bonndorf Japanese Garden	1980	DE	47° 48' 56.124" N, 8° 20' 29.49" E		x	x	x	x	x	x	x		x							x					x	x				x	x				x		
81.	Museum of East Asian Art	1980	DE	50° 56' 5.8884" N, 6° 55' 31.6776" E	x	x	x		x																												
82.	Japanese Garden, Jarków	1980	PL	50° 24' 10.4364" N, 16° 16' 2.0784" E		x	x	x	x	x	x	x			x			x		x										x	x	x					
83.	Japanese Garden SIRUWIA	1980	PL	50° 48' 10.818" N, 15° 40' 37.776" E		x	x		x	x	x	x		x	x									x		x				x	x						
84.	Torosay Castle	1980	UK	56° 27' 17.7732" N, 5° 41' 13.8624" W		x	x		x	x				x												x				x							
85.	Horsforth Japanese Garden	1980	UK	53° 50' 15.5004" N, 1° 39' 3.0528" W		x	x			x				x	x			x			x																
86.	Pure Land Japanese Garden	1980	UK	53° 14' 27.636" N, 0° 46' 5.2716" W	x	x	x		x	x				x	x									x		x				x	x	x					

Nr.	Név	Év ⬇	ISO	Koordináták	Japán tervező	Álló kő	Fekvő kő	Kőedény	Lépőkő	Tó	Folyó, patak	Vízesés	Sziget	Fahíd	Kőhíd	Föld híd	Rusztikus híd	Bambusz kerítés	Fa kerítés	Nyitott kerítés	Fal	Sövény	Egyéb térhatároló	Átjáró	Kapu	Pavilon	Teaház	Ház	Pagoda	Kőlámpás	Kőpagoda	Buddha	Teknős	Daru	Sintó Kapu	Sintó Szentély	Sintó Épület
87.	Japanese Garden, Compans Caffarelli Garden	1981	FR	43° 36' 39.6288" N, 1° 25' 59.9448" E		x	x			x			x	x	x						x				x		x			x		x		x			
88.	Zen Garden at Emmaus House	1982	UK	51° 24' 11.106" N, 2° 33' 11.1024" W		x	x		x																												
89.	Lamorran House Gardens	1982	UK	50° 9' 29.826" N, 5° 1' 17.5224" W		x	x				x	x																		x							
90.	Japanese Garden in West Park	1983	DE	48° 7' 21.9252" N, 11° 30' 46.7604" E	x	x	x	x	x	x		x		x												x		x		x						
91.	Japanese Garden, Moscow Botanical Garden of Academy of Sciences	1983	RU	55° 50' 39.8616" N, 37° 36' 52.8948" E	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x					x						x		x			x	x						
92.	Mitsui Sen Japanese Garden	1984	HU	47° 39' 24.7644" N, 19° 17' 5.8308" E	x	x	x	x		x	x																			x							
93.	Viherpaja Japanese Garden	1985	FI	60° 18' 20.034" N, 25° 0' 8.5464" E		x	x			x	x	x	x	x				x			x						x			x	x						
94.	Japanese Garden in Augsburg Botanical Garden	1985	DE	48° 20' 57.282" N, 10° 54' 42.5844" E	x	x	x	x	x	x	x	x												x	x	x				x							
95.	Japanese Garden, Planten un Blomen Park	1985	DE	53° 33' 36.8712" N, 9° 58' 55.9344" E	x	x	x	x	x	x	x	x	x											x		x	x			x	x						
96.	Terebess Japanese Garden	1986	HU	47° 30' 47.34" N, 19° 11' 30.8508" E																										x							
97.	Plant World	1986	UK	50° 30' 50.9364" N, 3° 33' 44.4168" W																																	
98.	Japanese Garden, Ile de Versailles	1987	FR	47° 13' 32.1636" N, 1° 33' 16.5528" W		x	x		x	x	x	x	x	x	x									x				x		x	x						
99.	Japanese Garden	1987	SE	56° 11' 43.4904" N, 15° 16' 42.2472" E	x	x	x	x	x	x				x										x		x											
100.	Japanese Garden in Duthie Park	1987	UK	57° 7' 51.0636" N, 2° 6' 12.5424" W	x	x	x			x	x	x	x											x						x							

Nr.	Név	Év ⬇	ISO	Koordináták	Japán tervező	Álló kő	Fekvő kő	Kőedény	Lépőkő	Tó	Folyó, patak	Vízesés	Sziget	Fahíd	Kőhíd	Föld híd	Rusztikus híd	Bambusz kerítés	Fa kerítés	Nyitott kerítés	Fal	Sövény	Egyéb térhatároló	Átjáró	Kapu	Pavilon	Teaház	Ház	Pagoda	Kőlámpás	Kőpagoda	Buddha	Teknős	Daru	Sintó Kapu	Sintó Szentély	Sintó Épület
101.	Lagrenouillere Garden	1988	FR	48° 43' 15.366" N, 1° 54' 44.1756" E		x	x		x	x	x							x						x		x	x			x	x						
102.	Japanese Garden, Restaurant of Golden Tulip Hotel de'Medici	1989	BE	51° 12' 54.0216" N, 3° 13' 46.7004" E		x	x		x	x														x						x						
103.	Japanese Garden in Landskrona Art Hall	1989	SE	55° 52' 16.5072" N, 12° 49' 28.3944" E		x	x		x																					x						
104.	Capel Manor	1989	UK	51° 40' 43.2192" N, 0° 3' 21.6072" W		x	x	x	x	x	x	x			x									x	x	x	x			x						
105.	Japanese garden in Roihuvuori Park	1990	FI	60° 11' 46.95" N, 25° 2' 54.4992" E		x	x			x				x				x		x				x		x										
106.	Japanese garden, Public Park	1990	FR	43° 35' 52.4508" N, 3° 4' 49.0764" E		x	x																													
107.	Zen Garden of Montvendre	1990	FR	44° 51' 27.9072" N, 5° 1' 18.1416" E		x	x	x		x				x					x											x		x				
108.	Freiburg Japanese Garden	1990	DE	48° 0' 46.8864" N, 7° 48' 48.1788" E	x	x	x	x	x	x	x	x		x	x									x		x				x						
109.	Krefeld Japanese Garden	1990	DE	51° 17' 23.5068" N, 6° 33' 28.494" E	x	x	x			x		x			x											x										
110.	Japanese Garden	1990	DE	49° 47' 33.2664" N, 9° 55' 4.2024" E	x	x	x			x	x	x	x		x															x						
111.	Japanese Garden, the Botanical Garden of Rome	1990	IT	41° 53' 25.0008" N, 12° 27' 35.928" E	x	x	x			x		x		x	x			x		x						x				x						
112.	Von Siebold Japanese Garden	1990	NL	52° 9' 24.6564" N, 4° 29' 1.4892" E	x	x	x		x												x					x										
113.	Japanese Garden, Le jardin de l'hôtel d'Heidelbach	1991	FR	48° 51' 58.8384" N, 2° 17' 39.9408" E	x	x	x	x	x	x				x							x						x			x						
114.	Japanese Garden in Bergius Botanical Garden	1991	SE	59° 22' 11.73" N, 18° 2' 51.5364" E		x	x			x			x	x																x						

Nr.	Név	Év	ISO	Koordináták	Japán tervező	Álló kő	Fekvő kő	Kőedény	Lépőkő	Tó	Folyó, patak	Vízesés	Sziget	Fahíd	Kőhíd	Föld híd	Rusztikus híd	Bambusz kerítés	Fa kerítés	Nyitott kerítés	Fal	Sövény	Egyéb térhatároló	Átjáró	Kapu	Pavilon	Teaház	Ház	Pagoda	Kőlámpás	Kőpagoda	Buddha	Teknős	Daru	Sintó Kapu	Sintó Szentély	Sintó Épület
115.	Sir Thomas and Lady Dixon Park	1991	UK	54° 32' 21.7968" N, 5° 58' 52.6728" W		x	x		x	x														x						x							
116.	Kyoto garden, Holland Park	1991	UK	51° 30' 1.4688" N, 0° 12' 13.4892" W	x	x	x		x	x		x	x		x			x		x										x			x				
117.	Dartington Hall Japanese Zen Garden	1991	UK	50° 27' 3.312" N, 3° 41' 41.3376" W		x	x																		x							x					
118.	Setagaya Park	1992	AT	48° 14' 44.3076" N, 16° 21' 25.6932" E	x	x	x			x	x	x	x	x	x											x			x	x							
119.	Hasselt Japanese Garden	1992	BE	50° 56' 2.976" N, 5° 21' 21.1032" E	x	x	x			x	x	x		x				x		x						x	x			x					x	x	
120.	Japanese Garden, Bordeaux Floral Park	1992	FR	44° 54' 14.6556" N, 0° 33' 40.5288" W	x	x	x		x	x	x							x		x					x					x							
121.	Japanese Garden, Port of Le Havre	1992	FR	49° 29' 19.7016" N, 0° 7' 8.4756" E	x	x	x	x		x	x				x															x							
122.	Japanese Garden of Nansouty	1993	FR	44° 49' 21.0792" N, 0° 34' 21.3852" W		x	x				x																x										
123.	EKO House of Japanese Culture	1993	DE	51° 14' 22.488" N, 6° 44' 44.088" E	x	x	x	x	x	x					x						x				x		x	x		x		x					
124.	St Mungo Zen Garden	1993	UK	55° 51' 44.982" N, 4° 14' 10.9608" W	x	x	x																														
125.	Waltham Place Japanese Garden	1993	UK	51° 29' 15.9252" N, 0° 46' 9.9192" W		x	x			x																				x							
126.	Fernelmont Japanese Garden	1994	BE	50° 31' 10.9092" N, 4° 58' 31.314" E																																	
127.	Japanese Garden, Canada War Museum	1994	BE	51° 11' 20.3064" N, 3° 30' 0.5652" E		x	x				x	x																		x	x						
128.	Japanese Garden, Botanical Park of Haute Bretagne	1994	FR	48° 25' 47.2764" N, 1° 15' 38.6064" W		x	x		x	x	x	x	x	x	x															x							
129.	Botrain Garden	1994	FR	48° 12' 30.5028" N, 2° 56' 41.7948" W		x	x		x	x																				x							

Nr.	Név	Év ⬇	ISO	Koordináták	Japán tervező	Álló kő	Fekvő kő	Kőedény	Lépőkő	Tó	Folyó, patak	Vízesés	Sziget	Fahíd	Kőhíd	Föld híd	Rusztikus híd	Bambusz kerítés	Fa kerítés	Nyitott kerítés	Fal	Sövény	Egyéb térhatároló	Átjáró	Kapu	Pavilon	Teaház	Ház	Pagoda	Kőlámpás	Kőpagoda	Buddha	Teknős	Daru	Sintó Kapu	Sintó Szentély	Sintó Épület
130.	Japanese Tea Garden	1994	DE	52° 22' 23.0448" N, 9° 46' 22.5156" E	x	x	x	x	x									x		x				x	x		x			x							
131.	Monaco Japanese Garden	1994	MC	43° 44' 32.3772" N, 7° 25' 51.1248" E	x	x	x	x	x	x		x	x	x	x			x							x	x	x			x	x					
132.	Japanese Garden	1994	ES	40° 32' 12.9408" N, 3° 37' 49.3176" W		x	x		x	x																										
133.	Saundersfoot Bay Leisure Park	1994	UK	51° 42' 3.2868" N, 4° 42' 16.992" W																																
134.	Glendoick Gardens	1994	UK	56° 23' 34.4724" N, 3° 16' 31.5408" W																																
135.	Japanese Garden at Prague Botanical Garden	1995	CZ	50° 7' 7.1616" N, 14° 24' 55.0044" E		x	x	x	x	x	x	x	x					x		x						x				x						
136.	Jardin des Trois Collines	1995	FR	48° 51' 54.4932" N, 2° 48' 39.3048" E		x	x	x	x						x															x						
137.	Chumleigh Multicultural Garden	1995	UK	51° 29' 3.5232" N, 0° 5' 2.598" W		x	x			x																										
138.	Japanese Garden in Kurpark	1996	DE	49° 29' 37.7556" N, 9° 47' 15.234" E	x	x	x		x	x	x	x			x															x						
139.	Taunustor Japan Center	1996	DE	50° 6' 38.9124" N, 8° 40' 19.8588" E		x	x																													
140.	Japanese landscape garden, Kew	1996	UK	51° 28' 18.768" N, 0° 17' 50.7264" W	x	x	x						x		x									x					x	x	x					
141.	Danescourt Cemetery	1996	UK	52° 36' 16.6824" N, 2° 10' 43.0284" W		x	x						x		x						x									x	x		x			
142.	Japanese Garden	1997	PL	50° 16' 5.1456" N, 16° 52' 49.2672" E		x	x		x					x																x					x	
143.	Yamaguchi Park	1997	ES	42° 48' 30.5352" N, 1° 39' 47.9376" W	x	x	x		x	x	x	x			x											x				x						
144.	Yasuragi Spa Garden	1997	SE	59° 20' 44.1132" N, 18° 14' 25.1124" E		x	x		x																									x		

Nr.	Név	Év ⬇	ISO	Koordináták	Japán tervező	Álló kő	Fekvő kő	Kőedény	Lépőkő	Tó	Folyó, patak	Vízesés	Sziget	Fahíd	Kőhíd	Föld híd	Rusztikus híd	Bambusz kerítés	Fa kerítés	Nyitott kerítés	Fal	Sövény	Egyéb térhatároló	Átjáró	Kapu	Pavilon	Teaház	Ház	Pagoda	Kőlámpás	Kőpagoda	Buddha	Teknős	Daru	Sintó Kapu	Sintó Szentély	Sintó Épület
145.	The Japanese Garden and Bonsai Nursery	1997	UK	50° 27' 23.742" N, 4° 59' 52.278" W		x	x	x	x	x		x		x				x						x		x				x	x	x					
146.	Bälz Japanese Garden	1998	CZ	50° 13' 0.084" N, 12° 53' 26.844" E	x	x	x																							x							
147.	Japanese Garden of Aix-les-Bains	1998	FR	45° 41' 17.286" N, 5° 54' 41.544" E	x	x	x	x	x									x		x										x							
148.	Japanese Garden, Garden of Roses	1998	IT	43° 45' 48.7728" N, 11° 15' 44.9604" E	x	x	x	x	x						x			x		x						x				x							
149.	Japanese Gardens, Herăstrău Park	1998	RO	44° 28' 6.24" N, 26° 4' 49.0944" E		x	x		x	x	x	x	x	x	x			x		x						x				x							
150.	Pine Lodge Gardens	1998	UK	50° 20' 29.5548" N, 4° 44' 57.2532" W		x	x			x					x			x					x	x			x			x							
151.	ParadiZEN Japanese Garden	1999	FR	46° 6' 41.3712" N, 5° 46' 55.6176" E		x	x	x	x	x		x		x	x			x		x						x	x			x							
152.	Keukenhof Japanese Maple Garden	1999	NL	52° 16' 7.1688" N, 4° 32' 58.2144" E	x																																
153.	The Franz-Karl-Effenberg Garden of Asia	2000	AT	48° 14' 36.1752" N, 16° 25' 38.7732" E		x	x		x	x		x						x		x										x					x		
154.	Japanischer Garten, Kaiserslautern	2000	DE	49° 26' 51.5256" N, 7° 45' 48.9168" E		x	x	x	x	x	x	x	x	x	x			x		x	x			x			x			x	x	x			x		
155.	Japanese Museum Garden	2000	HU	47° 6' 24.7392" N, 21° 12' 38.5812" E	x	x	x			x	x			x				x		x										x							
156.	Zen Garden of Anzola d'Ossola	2000	IT	45° 59' 5.6076" N, 8° 19' 56.622" E	x	x	x	x	x	x	x								x		x									x				x			
157.	Den Helder Japanese Garden	2000	NL	52° 57' 27.594" N, 4° 45' 18.0936" E	x	x	x		x	x	x	x	x		x			x												x							
158.	Margaretha and Klas Roo's Japanese garden	2000	SE	58° 44' 35.3652" N, 16° 51' 33.4728" E		x	x	x	x	x		x		x				x			x		x	x											x		
159.	Dojima Sake Brewery	2000	UK	52° 18' 2.5596" N, 0° 23' 14.262" E		x	x			x		x	x	x				x		x	x			x													

Nr.	Név	Év ⬇	ISO	Koordináták	Japán tervező	Álló kő	Fekvő kő	Kőedény	Lépőkő	Tó	Folyó, patak	Vízesés	Sziget	Fahíd	Kőhíd	Föld híd	Rusztikus híd	Bambusz kerítés	Fa kerítés	Nyitott kerítés	Fal	Sövény	Egyéb térhatároló	Átjáró	Kapu	Pavilon	Teaház	Ház	Pagoda	Kőlámpás	Kőpagoda	Buddha	Teknős	Daru	Sintó Kapu	Sintó Szentély	Sintó Épület
160.	Bambous Park	2001	FR	43° 8' 44.9088" N, 1° 43' 53.706" E		x				x																											
161.	Karesansui garden, Maison de la Photographie	2001	FR	48° 51' 17.8344" N, 2° 21' 33.0156" E	x																																
162.	Sui ou tei Japanese Garden	2001	UK	51° 50' 31.2864" N, 4° 8' 47.976" W	x	x	x	x	x						x			x		x	x			x			x									
163.	Brunei Gallery Roof Garden	2001	UK	51° 31' 20.46" N, 0° 7' 45.3324" W			x																														
164.	Sendai Public Garden	2002	BY	53° 53' 47.3568" N, 27° 32' 27.4884" E		x	x																							x							
165.	Japanese Garden	2002	DE	51° 6' 45.6588" N, 10° 38' 59.5392" E		x	x		x	x	x	x	x	x	x						x				x			x		x		x			x	
166.	Zita and Josef´s Paradizo	2002	SE	57° 23' 13.0416" N, 13° 24' 37.5588" E		x	x																							x							
167.	Edinburgh-Kyoto Friendship Garden	2002	UK	55° 58' 12.1908" N, 3° 16' 51.0708" W	x	x	x		x	x		x	x	x							x				x	x										
168.	Japanese garden in Arboretum Magnolia	2003	FI	60° 15' 18.3924" N, 23° 52' 57.6912" E		x	x			x				x										x						x						
169.	Le Sentier du Chimonobambusa	2003	FR	50° 37' 42.3804" N, 3° 6' 20.556" E		x	x			x		x		x																x		x				
170.	Japanese garden, The Marzahn Park	2003	DE	52° 32' 18.6" N, 13° 34' 49.26" E	x	x	x		x	x	x	x	x		x											x	x			x						
171.	Japanischer Garten Bielefeld	2003	DE	51° 59' 55.5972" N, 8° 32' 6.5616" E		x	x		x						x						x				x					x	x					
172.	Japanese Garden in Vaseli Fati Botanical Garden	2003	RO	47° 15' 42.4008" N, 23° 15' 13.3884" E		x	x			x				x	x											x				x	x	x			x	
173.	Japanese Garden	2003	SE	59° 16' 44.1804" N, 18° 8' 14.0532" E		x	x		x						x									x												
174.	Showa-En Japanese Garden	2004	CZ	49° 45' 34.4988" N, 13° 21' 31.14" E	x	x	x																							x				x			

Nr.	Név	Év ⬇	ISO	Koordináták	Japán tervező	Álló kő	Fekvő kő	Kőedény	Lépőkő	Tó	Folyó, patak	Vízesés	Sziget	Fahíd	Kőhíd	Föld híd	Rusztikus híd	Bambusz kerítés	Fa kerítés	Nyitott kerítés	Fal	Sövény	Egyéb térhatároló	Átjáró	Kapu	Pavilon	Teaház	Ház	Pagoda	Kőlámpás	Kőpagoda	Buddha	Teknős	Daru	Sintó Kapu	Sintó Szentély	Sintó Épület
175.	Japanese Garden, Petris Park	2004	DE	49° 45' 0.7668" N, 6° 40' 23.9196" E	x	x	x	x	x									x		x										x	x						
176.	Japanese Friendship Garden	2004	DE	47° 54' 44.046" N, 11° 25' 6.1824" E	x	x	x				x				x															x						
177.	Japan Garden	2004	PT	38° 41' 36.5388" N, 9° 12' 33.5448" W	x																															
178.	Japanese Garden in Jevremovac Botanical Garden	2004	RS	44° 48' 57.1212" N, 20° 28' 24.3912" E		x	x		x	x	x	x		x	x			x		x	x				x	x				x						
179.	Birmingham Botanical Gardens & Glasshouses	2004	UK	52° 28' 2.0136" N, 1° 55' 46.4232" W		x	x	x													x					x				x						
180.	Walkden Gardens	2004	UK	53° 25' 6.384" N, 2° 18' 45.396" W		x	x																	x		x										
181.	De Japenske Haver	2005	DK	55° 14' 54.744" N, 10° 11' 11.148" E		x	x	x	x	x	x	x		x	x			x		x	x			x	x	x	x			x	x	x		x			
182.	Kofu Garden	2005	FR	43° 17' 47.2704" N, 0° 21' 17.1144" W	x	x	x			x	x	x		x	x			x		x																
183.	KROHNE Art – Japanese garden	2005	DE	51° 26' 44.4228" N, 6° 47' 47.634" E			x																													
184.	Zen Fairygarden	2005	HU	47° 25' 39.108" N, 19° 1' 26.5836" E		x	x	x					x	x																x						
185.	Lyckokällan på Alnö	2005	SE	62° 24' 22.6548" N, 17° 25' 2.5788" E			x		x																					x						
186.	Ricany Japanese Garden	2007	CZ	49° 58' 55.362" N, 14° 40' 22.9152" E		x	x			x			x		x			x		x	x				x					x						
187.	Garten von Ehren Japanese Garden	2007	DE	53° 25' 46.9668" N, 9° 56' 7.5948" E	x	x	x	x	x	x		x	x																	x		x				
188.	Japanese Garden, Nyiregyhaza College	2007	HU	47° 58' 21.5832" N, 21° 42' 48.1788" E		x	x			x				x															x					x		
189.	Samogitia Japanese Garden	2007	LT	56° 1' 46.6104" N, 21° 12' 31.7592" E	x	x	x	x	x	x	x		x					x	x	x					x		x				x					

Nr.	Név	Év	ISO	Koordináták	Japán tervező	Álló kő	Fekvő kő	Kőedény	Lépőkő	Tó	Folyó, patak	Vízesés	Sziget	Fahíd	Kőhíd	Föld híd	Rusztikus híd	Bambusz kerítés	Fa kerítés	Nyitott kerítés	Fal	Sövény	Egyéb térhatároló	Átjáró	Kapu	Pavilon	Teaház	Ház	Pagoda	Kőlámpás	Kőpagoda	Buddha	Teknős	Daru	Sintó Kapu	Sintó Szentély	Sintó Épület
190.	Japanese Garden, Arboretum and Botanical Garden of Mille	2008	NO	60° 15' 25.7904" N, 5° 16' 12.5184" E	x	x	x	x			x			x	x			x									x			x	x						
191.	Tora-San-Park	2009	AT	48° 15' 6.6492" N, 16° 23' 57.4584" E		x																															
192.	Japanese Garden in Tivoli Garden	2009	DK	55° 40' 25.2624" N, 12° 34' 5.3292" E		x	x		x		x															x				x						
193.	Japanese Garden, Chateau de Chaumont	2009	FR	47° 28' 35.832" N, 1° 10' 55.4556" E		x	x	x	x																											
194.	Szapáry-Gött-Haupt-Buchenrode-Kolos kastély japánkertje	2009	HU	47° 8' 13.704" N, 16° 40' 45.4152" E		x	x			x	x	x		x																x	x	x				
195.	Hanami Eastern Garden	2009	HU	47° 40' 46.3224" N, 19° 4' 0.696" E		x	x			x	x	x																		x						
196.	Japanese Garden, Pinetto Buozzi Park	2010	IT	42° 57' 2.934" N, 13° 53' 3.2928" E		x	x			x		x		x																						
197.	Norwich Cathedral Japanese garden	2010	UK	52° 37' 49.8648" N, 1° 17' 15.828" E		x	x																													
198.	Japanese garden in Kardiorg park	2011	EE	59° 26' 30.966" N, 24° 47' 57.48" E	x	x	x		x	x	x	x	x		x															x	x	x				
199.	Japanese Garden	2011	RS	43° 36' 50.4432" N, 20° 53' 42.0468" E		x	x		x	x	x	x		x											x	x				x						
200.	Japanese Garden, Inca Botanical Garden	2011	ES	36° 37' 51.8772" N, 4° 30' 38.5128" W		x	x		x	x				x				x		x						x		x								
201.	Zen Garden, Oxigen Hotel	2012	HU	47° 54' 56.0772" N, 20° 28' 50.9196" E		x	x			x								x		x				x						x						
202.	Fukushima garden, Holland Park	2012	UK	51° 30' 1.4688" N, 0° 12' 13.4892" W		x	x		x									x		x										x						
203.	Japanese Garden	2013	HR	45° 19' 16.7592" N, 14° 28' 19.4268" E	x	x	x	x		x		x			x									x												

Nr.	Név	Év ⬇	ISO	Koordináták	Japán tervező	Álló kő	Fekvő kő	Kőedény	Lépőkő	Tó	Folyó, patak	Vízesés	Sziget	Fahíd	Kőhíd	Föld híd	Rusztikus híd	Bambusz kerítés	Fa kerítés	Nyitott kerítés	Fal	Sövény	Egyéb térhatároló	Átjáró	Kapu	Pavilon	Teaház	Ház	Pagoda	Kőlámpás	Kőpagoda	Buddha	Teknős	Daru	Sintó Kapu	Sintó Szentély	Sintó Épület
204.	Hadamar Japanese Garden	2013	DE	50° 27' 6.0084" N, 8° 2' 59.6436" E		x	x			x		x						x		x																	
205.	Hungexpo Japanese Garden	2013	HU	47° 29' 34.9224" N, 19° 7' 20.8992" E		x	x		x						x			x		x										x							
206.	Zen Garden	2013	SE	56° 18' 52.254" N, 12° 46' 10.272" E		x	x	x	x	x				x				x			x			x	x		x			x		x					
207.	Park 13 Japanese Garden	2014	DK	56° 14' 14.1432" N, 10° 9' 31.5936" E		x	x		x	x	x	x		x	x			x	x	x		x		x		x				x	x	x					
208.	Shinzen No Sei Garden	2014	FR	45° 13' 1.056" N, 4° 45' 52.704" E		x	x	x										x		x										x							
209.	Japanese Garden in SZTE Botanical Garden	2014	HU	46° 13' 53.796" N, 20° 9' 32.8284" E		x	x	x	x	x	x	x	x		x	x														x					x		
210.	Lafcadio Hearn Japanese Garden	2015	IE	52° 9' 48.42" N, 7° 9' 0" W		x	x	x	x	x	x			x		x		x		x						x	x			x	x					
211.	Japanese Garden, Ghent University	2016	BE	51° 2' 39.4476" N, 3° 43' 30.0792" E		x	x		x																												
212.	State Horticultural Show Bayreuth 2016	2016	DE	50° 1' 52.626" N, 11° 31' 34.1436" E		x	x		x									x		x				x						x							
213.	Japanese Garden, Szentendre	2016	HU	47° 40' 31.926" N, 19° 4' 58.9548" E		x	x	x	x	x	x	x						x		x				x		x				x							
214.	Japanese Garden	2016	RO	46° 4' 13.8108" N, 23° 34' 10.1208" E		x				x					x											x									x		
215.	Dry Garden	2018	UA	50° 26' 55.9752" N, 30° 27' 26.1144" E	x	x	x	x	x									x		x										x							
216.	Islands of Peace Garden - Coventry	2020	UK	52° 23' 37.986" N, 1° 31' 10.6608" W		x	x														x																
217.	Japanese Garden	2021	GR	37° 58' 29.3664" N, 23° 44' 56.3784" E		x	x	x	x	x																				x					x		
218.	Japanese Garden Devecser	2021	HU	47° 5' 58.38" N, 17° 26' 8.7468" E		x	x			x				x																x					x		

Nr.	Név	Év ⬇	ISO	Koordináták	Japán tervező	Álló kő	Fekvő kő	Kőedény	Lépőkő	Tó	Folyó, patak	Vízesés	Sziget	Fahíd	Kőhíd	Föld híd	Rusztikus híd	Bambusz kerítés	Fa kerítés	Nyitott kerítés	Fal	Sövény	Egyéb térhatároló	Átjáró	Kapu	Pavilon	Teaház	Ház	Pagoda	Kőlámpás	Kőpagoda	Buddha	Teknős	Daru	Sintó Kapu	Sintó Szentély	Sintó Épület
219.	Japanese Garden, Library of Gyula	2021	HU	46° 38' 41.01" N, 21° 16' 32.286" E		x	x	x		x					x										x					x							
220.	Meditation Pavilon	2021	SE	59° 20' 20.634" N, 18° 2' 33.846" E																						x											
221.	The Newt in Somerset Japanese Garden	2021	UK	51° 4' 35.8968" N, 2° 29' 11.3928" W		x	x	x	x									x	x	x					x											
222.	Japánkert - Csónakázó tó	2023	HU	47° 11' 58.272" N, 18° 23' 57.2496" E		x	x	x	x	x			x					x												x				x		
223.	Japanese Garden in Vilnius	2023	LT	54° 42' 8.7444" N, 25° 16' 1.1316" E	x	x	x			x	x	x		x	x						x				x	x										
224.	Japanese Garden, Ferrieres Castle		FR	48° 49' 11.4816" N, 2° 42' 43.956" E																																
225.	Japanese Garden, INSEAD		FR	48° 24' 20.2284" N, 2° 41' 10.2012" E																																
226.	Japanese Garden, Leonardsau Castle		FR	48° 28' 12.1512" N, 7° 26' 37.4604" E																																
227.	Hotel Brandenburger Hof		DE	52° 30' 2.2932" N, 13° 20' 1.3812" E																																
228.	Westfalen Park Japanese Garden		DE	51° 29' 42.1692" N, 7° 28' 37.632" E		x	x		x	x																x				x				x		
229.	The Japanese Watergarden		NL	52° 0' 21.8916" N, 4° 12' 15.6096" E		x	x			x		x		x																x				x		
230.	Torpar Garden		SE	59° 3' 37.0872" N, 17° 12' 21.7692" E		x	x			x		x	x																							
231.	Japanese Garden		SE	55° 35' 12.498" N, 12° 58' 9.4584" E		x	x			x									x											x						
232.	Zen-sei Garden		SE	59° 25' 11.568" N, 17° 56' 43.4832" E		x	x		x																x				x		x					
233.	Japanese Garden in M. M. Gryshko		UA	50° 24' 43.9704" N, 30° 33' 39.9384" E		x	x			x				x											x				x						

Nr.	Név	Év	ISO	Koordináták	Japán tervező	Álló kő	Fekvő kő	Kőedény	Lépőkő	Tó	Folyó, patak	Vízesés	Sziget	Fahíd	Kőhíd	Föld híd	Rusztikus híd	Bambusz kerítés	Fa kerítés	Nyitott kerítés	Fal	Sövény	Egyéb térhatároló	Átjáró	Kapu	Pavilon	Teaház	Ház	Pagoda	Kőlámpás	Kőpagoda	Buddha	Teknős	Daru	Sintó Kapu	Sintó Szentély	Sintó Épület
	National Botanical Garden																																				
234.	Japanese Garden, Nikitsky Botanical Garden		UA	44° 30' 41.112" N, 34° 13' 57.018" E																																	
235.	Japanese Garden		UA	46° 26' 24.972" N, 30° 45' 28.728" E		x	x			x	x			x											x	x				x				x		
236.	Iford Manor		UK	51° 19' 44.778" N, 2° 17' 15.4284" W		x	x			x			x																x	x					
237.	Olivers		UK	51° 51' 20.8044" N, 0° 51' 17.8128" E																																
238.	Foxhill Arboretum		UK	53° 16' 25.3776" N, 2° 44' 33.4572" W																																
239.	Broadview Oriental Garden		UK	51° 13' 24.222" N, 0° 19' 47.3844" E		x	x	x		x				x												x				x						
240.	Drumadravey Gardens		UK	54° 28' 32.9844" N, 7° 41' 5.7588" W																																
241.	Harewood House		UK	53° 53' 48.8076" N, 1° 31' 38.3304" W																																
242.	Seal Point		UK	51° 53' 47.7528" N, 0° 24' 35.7192" W																																
243.	Mount Grace Priory		UK	54° 22' 48.3708" N, 1° 18' 35.46" W																																
244.	Terraced gardens		UK	53° 37' 12.5544" N, 2° 33' 46.044" W																																
245.	Garadh Tigh Na Drochaid		UK	57° 24' 45.8388" N, 6° 11' 53.0736" W		x	x																													
246.	Grantley Hall Japanese Garden		UK	54° 7' 9.1776" N, 1° 38' 2.0076" W		x	x		x	x		x		x																x						
247.	Japanese Garden at Stapehill Abbey		UK	50° 48' 15.1632" N, 1° 55' 36.9012" W		x	x				x	x		x				x								x				x						

Nr.	Név	Év	ISO	Koordináták	Japán tervező	Álló kő	Fekvő kő	Kőedény	Lépőkő	Tó	Folyó, patak	Vízesés	Sziget	Fahíd	Kőhíd	Föld híd	Rusztikus híd	Bambusz kerítés	Fa kerítés	Nyitott kerítés	Fal	Sövény	Egyéb térhatároló	Átjáró	Kapu	Pavilon	Teaház	Ház	Pagoda	Kőlámpás	Kőpagoda	Buddha	Teknős	Daru	Sintó Kapu	Sintó Szentély	Sintó Épület
248.	Savill Garden		UK	51° 25' 39.6372" N, 0° 35' 40.164" W																																		
249.	Rookery Garden		UK	52° 6' 39.7296" N, 1° 24' 7.722" E																																		

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Köszönettel tartozom elsősorban a témavezetőmnek, Fekete Albertnek, aki 2017-ben tanszékvezetőként befogadta és tanácsaival segítette ezt az igen népszerű, de Magyarországon keveset kutatott témát.

Köszönettel tartozom a Kertművészeti tanszék és a Doktori iskola munkatársainak, az általuk megteremtett támogató közegben egy élmény volt tanulni. Az oktatók szakmai szemlélete, nyitottsága, támogatása mindvégig inspirálóan hatott.

Végezetül köszönöm a családomnak, nélkülük ez az értekezés biztosan nem jött volna létre.